

Pathian T̄hu Zirnak

PATHIAN THU ZIRNAK
(An Intrduction to Christian Theology)

Rev. Dr. Lal Tin Hre

Pathian T̃hu Zirnak

KA PA

KA NU

Thang Tin Pum
(1920 - 2004)

&

Ngun Nei Sung
(1929 -)

Hnenih

LUNGAWITHUSIMNAK

Pathian Thu Zirnak

PATHIAN THU ZIRNAK

(An Introduction to Christian Theology)

Published by

Lal Tin Hre
Cherry Yeih Publication 02144
Yangon - Myanmar

Incorporation with Langham Partnership,
London, England.

Printed at

Moon Offset
Sumlut La Nu
No. 19 (D), 55 Street, Block 2
Middle Road, Pazuntaung Township
Yangon - Myanmar

Editor : Mang Herh
Cover design : Kennedy Ni Lan Uk
Layout : The Author

Copies – 1,000
October 2019

Pathian Thu Zirnak

A SUNG THU

Thuhmaihruai (<i>Introduction</i>)	i - iv
Thuhmaithi (<i>Foreword</i>)	v
Bung 1: Pathian Thu	1 - 7
Bung 2: Ziangruangah Pathian Thu hi Zir a Tul?	8 - 21
Bung 3: Pathian Thu Simfiangdan Dangdang	22 - 31
Bung 4: Pathian Thu Zirnak a Thangso Vivo	32 - 37
Bung 5: Pathian Thu Zirnak Tek Dangdang	38 - 47
Bung 6: San Tiluang ih Pathian Thu Luandan (<i>Kawhhran Papawl San</i>)	48 - 60
Bung 7: San Tiluang ih Pathian Thu Luandan (<i>San Laita</i>)	61 - 69
Bung 8: San Tiluang ih Pathian Thu Luandan (<i>Kawhhran Tuahthat San</i>)	70 - 74
Bung 9: San Tiluang ih Pathian Thu Luandan (<i>Tulai San</i>)	75 - 85
Bung 10: Pathian Thu Zirnak ih Thumawknak	86 - 98
Bung 11: Baibal: Pathian Thawtkhum	99 - 106
Bung 12: Baibal Thuneihnak	107 - 115
Bung 13: Pathian Phuanawknak	116 - 128
Bung 14: Pathian Sinak le a Mizia	129 - 136
Bung 15: Pathian, Pa, Ziangkimtithei	137 - 146
Bung 16: Semsuah Thu	147 - 154
Bung 17: Kan Umnak Leilung hi!	155 - 163
Bung 18: Thumthlak Pathian	164 - 172
Bung 19: Sinak ah Hmunkhat, Mi ah Pathum	173 - 181
Bung 20: Jesuh Khrih Thuhla	182 - 190

Pathian Thu Zirnak

Bung 21: Jesuh, Falahim Hrin	191 - 199
Bung 22: Jesuh Khrih: Pathian-Minung	200 - 208
Bung 23: Jesuh Khrih Thawhsalnak	209 - 217
Bung 24: Thlarau Thianghlim Thu	118 - 225
Bung 25: Thlarau Thianghlim: A Sinak le a Hnatuan	226 - 234
Bung 26: Thlarau Laksawng, Thlarau Rah, Thlarau Baptisma le Thlaraumi	235 - 243
Bung 27: Minung hi Ziang a si?	244 - 253
Bung 28: Sual Thu	254 - 261
Bung 29: Pathian Hmuihmel a Siatsuah	262 - 269
Bung 30: Rundamnak	270 - 276
Bung 31: Khrih Rundamnak Sunglawi	277 - 284
Bung 32: Zumnak Nung	285 - 292
Bung 33: Kawhhran Thianghlim	293 - 303
Bung 34: Kawhhran Sinak le a Hnatuan	304 - 315
Bung 35: Kawhhran Hminsinnak Pali Simfiangnak	316 - 335
Bung 36: Kawhhran Hnatuan	336 - 345
Bung 37: Nunau le Pathian Hnatuan	346 - 354
Bung 38: Sakramenpawl	355 - 361
Bung 39: Baptisma Sakramen	362 - 375
Bung 40: Bawipai' Zanriah Sakramen	376 - 386
Bung 41: Tikcu Netalam Thu	387 - 395
Bung 42: Bawipai' Ratsalnak	396 - 403
Bung 43: Taksa Thawhsalnak	404 - 410
Bung 44: Vanram le Hremhmun	411 - 417
Thubet: <i>Apostles' Creed</i>	418 - 420
<i>Nicene Creed</i>	421 - 422
<i>Chalcedon Creed</i>	423 - 424
Cabu hman mipawl	425 - 431

Pathian Thu Zirnak

THUHMAHRUAI

(Introduction)

Laimipawl hi Pathian thu duh le ngaina ti-aw, a sim le a rel lam khalah mai tlintawktei sim le rel thei zet kan si ti sehla a soal lemlo ding. A zir lam khalah ramsung le ramleng hmun tinah Pathian thu zirin kan suakvak nasa, ahleicein ram ukawknak a that hlan kum 50 sung (1962-2012) ah khan kan tam cuang. Pathian hnatuantu khal a ram sung um mipum ruah cun tamtak kan si.

Pathian thu kan zirnakih kan hman tambik mi cu Mirangca ih ngan mi cabu an si bik ih, *Diploma* le *Bachelor of Theology (B.Th)* zirlaipawl hrangah cun a Mirang ca in harsatnak in thlen theu. Kan theih ding zat vun theih ngah thei loih kan um can a tampi. Mirang ca a si tlunah Pathian thu zirnakih hman mi tawngkam thar tampi suak vivo thawn, theifiang ngaingai loih kan liamsan mi tampi an um.

Pathian Thu Zirnak (*An Introduction to Christian Theology*) cabu hi Pathian thu zirpawl hrangah ziangmawtizawng talih bawm theitu a si beiseinak thawi ngan mi a si. Pathian thu zirnak kan ti khalah hngetek dangdang a umsin vivo ih, cui tek pakhat ciar khal thlurh ciamco ahcun thlurh ding le ngan ding tampi a um. Kan thiamnak le theihnak in a tlin lo thawn thuthuk le khunghar pipi si loin hi cabu ahhin Khristian tamsawn ih kan pawm mi thuhlawm dangdangpawl a cangthei tawkih simfiang an si.

Pathian Thu Zirnak

Thupi hrekkhat cu saudeuh ih simfiang an tul ruangah bung hnih thum tiang lai pehzawm vivo an si. Curuangah, hi cabu hi Pathian thu zirnak cipciar si loin hmeltheihternak tluk fang a si.

Pathian thu zirnak a si ruangah zawi Kawhhran tidan hman thapek cuang le hnawl bulce um loin, khawruahnak dangdang lakkhawm vivo a si. Mi hrekkhat duhdan vekin 'hi mi cekci, kha mi cekci' tiih thutluknak khal tuah a si lo, mai pawmdan le fehpi duhdan ih fehpi ding a si. Thupi dangdang kan zir theh hnu ah, thubet (*appendix*) pathum lai ret a si ih, cucu Kawhhran hmaisapawl in rampum huap khawmpi an neih tum ih an phuansuah le ngansuah mi thupawm (*creed*)-pawl an si. Mipi vantlang in an zumnak hrampi an theihnak dingah tiin Kawhhran tampi cun a pakhat sangsang simaw khawmnakah an salrual theu.

Thuhram laksuahnak le thu dangdang hmingsinnak (*footnote*) ah hin ka thu laknak zate si loin ka ngai pawimawh zualdeuhpawl lawng ka tarlang. Tuihlan ih ka cabu hrekkhat vekin BC aiah BCE (*Before Christian Era*), AD aiah CE (*Christian Era*) tiin ka hmang. Tulai ah mi tampi in an hmang nasa ih, hman vivo ding khal ah a tha zetin ka thei. Baibal leh mi dangdang zoh phah vivo asinan, *Baibal Thianghlim* (Hre Kio) ka hmang tam bik.

2001 ah khan *Falam Chin Christian Literature Society (FCCLS)* in *Falam Baptist Association (FBA)* le *Lairawn Baptist Association (LBA)* Ram sung Pitling *Sunday School* zir dingah *Khristian Thurin Zirnak* in rak ngan fial dah ih, bu 1,000 suah a si. Zirlai bu a si ruang khalah a si thei, reilote sungah zuar khawng theh a si.

Pathian Thu Zirnak

Siartu hrekkhat in an sawrbawkzia le a nei hrih lopawl in lei ding an hmuh nawn lo ruangih suaasal a that thu ruahnak in pe phahphah ih, ka lung a awi zet.

Cu mi hnakih famkimdeuh le vangkaudeuhih ngan duhnak thinlung ka nei vivo ih, *Pathian in rem a ti le a rei hlanih sua thei dingin ka zuam ding ti'n* ka thinlung ka bawtcat. Asinan, hna dang tuan phah le cuhnakih manhlapdeuh a dang sua phahphah a tul thawn sua thei lohli loin, awh-cin-tlai-vang in ka topi cuahco. Man can tete ah ka tham duatdo ih, suaheh dingih thu ka bawhcat ih si a kum 7-nak ah a suak thei nerno a si hi! Cangsuak thei rori ko ka nunlam i hruaitu Pathian hnenah lungawi thu ka sim lo thei lo! Cun, a then, a lang tete ih si thawkin i siarpitu le ruahnak i petupawl parah lungawi thu ka sim.

Ahleicein Pu Mang Herh parah simcawk loin ka lung a awi. Anih hi mi fumfe, mitaima le ziangkim a tuahnak parah mitifekfek a si tlunah calai fehdan le awkam hmandan khalah a cang theitawkih tidan fumfe nei (*consistent*), ka mirin pakhat a si. Cuitlunah, Pathian thu zirnak lam khalah Pathian thuthiam (*theologian*) pakhat a si thawn, a tulnak ihpiangah tan i lakpi dingin zangfah ka dil. Tuihlan vekin, tui tum khalah amai' kutsuak cabu sua ding a buaipei vek rori'n a buaipei ih, ka di a riam sinsin. A sung thu theifiangtu bik a si ruangah *thuhmaithi (foreword)* khal i ngansak lawlaw dingin ka ngen ih, ka ngen vekin thazetin i ngansak ih, ka lungawidan a thuahthip deuhdeuh.

1978 - 1981 sung *Tahan Theological Seminary (College)* ih *Graduate in Theology Diploma Course* ka zirlai ih Pathian Thu (*Christian Theology*) i rak zirhtu

Pathian Thu Zirnak

hmaisabiktu cu Prof. Rev. Dr. Simon Pau Khan En a si. *Theology* lamih mithuk le mithiam a si tlunah kan theihban ding tawkih mi zirh a thiam ih, anih hi *Pathian Thu Zirnnak* ih ka mit i vangtertu a si. Hi cabu kawm (*cover*) ah duhsaknak i ngansak ih, ka lung a awi in, ka di a riam zet.

A suahnak ding sumpai (*printing cost*) thu ih helhkam zetih ka um laiah England Ram ih ka rualpi, Dr. Colin J Macpherson, *Director of Publisher Development, Langham Partnership International* in lamzin i hawlsak ih, ka lung a awi zet. Anih thaw hin kan dung kum 6 lai rei ah *Traders Hotel*, Yangon ah kan hmuaw ih, titinuum rel phah vivo in calai lam ih kathaw mi ka si le si lo thu le kanmai tawngtei cabu suah ka tum le tum lo thu tiangin i sut vivo. Ka thinlungtei saduh ka thah mi hi cabu ka ngan tum thu ka sim ih, “Na theh le in rak sim aw la,” i ti ta. Ka ngan theh thei lohli lo ruangah cuvek lam cu ka relpi ngam nawn lo.

Ka zum ban lopi'n hi cabu ka ngan theh, kan zohdik rero laiah ca i rak kuat phuatphi ih, cutawk ah cun thu dang rel phahin, “Na cabu ngan teh na theh zik thlang maw?” i rak ti. Ka ngan theh ih kan rem rero lai thu ka hei sim tikah bawm dilnak *form* i rak kuat vurvo ih, cuticun hi dinhmun tiang i thlenpi ih, ka lung a awi taktak. Minung hmangih Pathian remruat hi a mak ka ti nasa!

Cun, ka tawlrel sung hmuahhmuah, thinsau le duhsakzetin in bawm theinak zawn ihpiang in bawmtu ka insangpawl hnenah, ahleicein a kawm (*cover*) mawi le sullam neizetih i tuahsaktu ka fapa Kennedy Ni Lan Uk parah lungawithu ka sim. Kan sungzatei tankhawmnak ruangah hi dinhmun a thlen theinak a si.

Pathian Thu Zirnak

Hi cabu siartupawl in Pathian thu thukzia le kauhzia an theih bet ih, thungaithlakih zir duhnak thinlung an neih phah ahcun bangman ka nei zet ding tiah ka ruat. Thangthar nonawn, mithiam rual in *hi hnakh famkim le zirtlak cabu tha ngansuah a tul a si hi* an ti phah ahcun ka lung a awi sinsin ding. *Pathian Thu Zirnak* cabu hin Pathian thu theihnakh lamah a siartui' mit vangter sinsin in, zumnak dik ihsin nundan dik le nun pitlinnak lamah hruai hramseh ti hi ka thlacamnak le ka duhsaknak bik a si.

Lal Tin Hre
Grace Villa, Yangon
September 25, 2019

Pathian Thu Zirnak

THUHMAITHI

Cabu pakhat ngansuah ding a harzia hi cabu ngan dahlotu lawng si lo, a ngan dahpawl khalih theih theh a si. Culailakah, Rev. Dr. Lal Tin Hre in, *Pathian Thu Zirnak (An Introduction to Christian Theology)* a hun ngansuak hi thinsungtakih ka lungawipi lawng si loin, Laimi Khristiannak ih hlawhtlinnak le ramlaknak pakhat ah ka ruat. Ziangahtile, kannih Laimi hi Pathian thu duh, thurin harsa le thu thuk buaipi le filh paih kan si. Baibal tlawng kaiih dikari sang pipi sualsuaktu khal kan mipum ruahin kan tam tawk zet.

Asinan, Baibal kan zirnak ah tawng dang in kan zir ih aw-an harsatnak le Pathian thu thuk theih harsatnak thawn, kan zir mi a hrek tluk hman kan thei thei lo ti sehla a sual tuk lo ding. Tu-ah cun, Baibal tlawng kai dah le kai dah lo, zovek khalin, mai' tawngten Pathian thu zir theinak kan nei hi Pathian malsawm thlawsuah sunglawi ngaingai a si. Mai' tappi phurah duhsahten kan siarin kan zir thei thlang ruangah Dr. Hre parah lungawithu sim cawk lo kan nei.

Cun, Thupawm (*Creed*) tla hi kan tawng ih neih ve ding hi ka rak ruat dah lo. *Apostles' Creed* le *Nicene Creed* tla kan tawng in in hun lehsak hi a sunglawi tuk. Ka theih ban cin tawkah hi cabu, *Pathian Thu Zirnak* hi dokthin dangdang huap *theology* cabu kan neih hmaisak bik si dingah ka ruat. Dr. Hre le a insang siseh, hi cabu siartu hmuahhmuah Pathian in thlawsuah tinkim vurin mal lo sawm cio hram seh.

Rev. Dr. Mang Herh
Principal, Grace Theological College,
Yangon-Myanmar

Pathian Thu Zirnak

Bung 1

PATHIAN THU

*A mit tla cu meisa bangtukin a alh ih,
a lu parah bawi lukhuh tampi a khum.
A parah a hmin ngancia in a um, asinan,
zohman in cui hmin cu an thei lo. A hnipuan
hruh mi cu thisen sungih hnim mi a si.
A hmin cu "Pathian Thu" ti a si.
(Thuphuan 19: 12-13)*

Mi hrekkhat in Baibal kan siar tinten, "Pathian tawngkam kan siar ding, lole. "Pathian tawngkam kan ngai ding" kan ti theu. Kan vun siar ngaingai tikah cun Pathian tawng mi (Pathian kaa ihsin a suak mi, a *tawngkam* taktak) a um laiah milai le thil dangdang tawngkam hmang ih Pathian thu an ngan mi kan siarcih tam zet. Thungaitei ruah ahcun *Pathian tawngkam* hnakin *milai tawngkam* kan siar tamsawn ti sehla a soal lo ding. Ziangmaw cancan ah cun *Setan tawngkam* tiang hman kan siar theu. Eden Hmuan sungih rulpi (*Setan*) in minung hmaisabik Adam le Evi a bum tum ah le kan Bawipa Jesuh hnicksak a tawn tumih Setan tawng tampi kan hmu (Sem. 4: 1-4; Matt. 4: 1-17).

Curuangah, mi hrekkhat cun Baibal, Pathian thu a sinak hnawng le kalh cuang si loin "Pathian thu, Baibal Thianghlim, Ca Thianghlim kan siar ding, lole, Pathian Thu kan ngai ding," an ti theu. Milai tawng, ramsa tawng, Setan tawng le mi dangdang tawng mi cu a ngantu in milai tawngfang hmangin an ngan ih, ngan mi

Pathian Thu Zirnak

tampi lakah tui kan neih mi Baibal (bu 66) cu Pathian thu tiin kan pawm. Baibal hrekkhat (a hleicein Thukam Thar) ah cun Bawi Jesuh (Pathian) ih tawng mi taktak vial cati sen in an ngan ih, cati sen lo pohpoh cu milai le thil dang tawng tinak an si. Asinan, an zaten *Pathian thu* tiin kan pawm thluh.

Cuti asile, *Pathian tawngkam* ti le, *Pathian thu* kan timi cu ziang an si? Thu dang kan feh hlanah hi bung sungah “Pathian Thu” kan ti theu mi hin ziangziang a huap ti kan zoh hmaisida ding.

1. Pathian Thu cu Jesuh Khrih a si: Vei tampi Baibal sungih kan hmuh mi, Pathian Thu cu Pathian Fapa Jesuh Khrih a si. Thuphuan 19: 13 sungah Johan in vancung ih a um mi, thosal Jesuh thu a sim tikah, “A hnipuan hruh mi cu thisen sungih hnim mi a si. A hmin cu ‘Pathian Thu ti a si’ tiah a sim. Cuvek thothoin Thuthangtha Johan sungah hitin kan hmu: “A hramthawk ah Thu a rak um. Cuih Thu cu Pathian thawn an um ih, Pathian a si” (Jn. 1: 1).

Hitawkah Johan in sim a tum bik mi cu Pathian Fapa a si; ziangah tile, cang 14 sungah, “Cui Thu cu minung ah a rung cang ih, kan lakah a um; zangfahnak le thutak in a khat. A sunlawinak kan hmu ih, a Pa in a Fapa neihsun hnenih a pek mi sunlawinak a si” ti’n kan hmu. Cun, 1 Johan 1: 1 sung khalah Pathian Thu kan ti theu mi cu Pathian Fapa a si ti fiangten kan hmu thei. Thu, tisa (minung) ih a cang mi Khrih cu Pathian Thu kan ti mi cu a si.

Luka khalin hitin a ngan: “Jesuh in Ca Thianghlim sung Moses caukpawl ih si thawkin profetpawl ih ngan mi

Pathian Thu Zirnak

tiang, *amah ih thu an ngannak hmuahhmuah* kha an hnenah a simfiang,” (Lk. 24: 27). Hiti’n a simbet lai: “Nan hnen ka um laiah ka sim rero mi cu hi thilpawl hi sokhaw an si. Moses Dan cabu sung, profetpawl ih ngan mi, cabu sung le Sam cabu sungih *keimah ih thu an rak ngan mipawl* cu a kim theh a tul a si” (cang 44). Hi Baibal thupawl hin Dan cabu le profetpawl ih an rak ngankhum mi cu Jesuh Khrih thuhla an si ti fiangten in sim.

2. Pathian Thu cu Pathian ih tawngsuah mi Thu a si: Pathian ih tawngsuah mi tampi cu thiltitheinak huham a neih ruangah thil um cia lo mi khal a umter thei can tampi kan hmu. Semtirnak 1: 3 sungah Pathian in, “Tleu um seh” a ti ih, ‘tleu’ a um taktak. Cang 24 sung kan siar le Pathian in, “tilva le bawkvak lei ramsa anmai phun vek cio in *suah seh*” a ti. A ti vekin a cang ngaingai. Curuangah a si ding Sam cangantu khalin, “Bawipa in van ih um mi hmuahhmuah a thu in a semsuah. A tawng in Ni, Thlapi le Arsipawl a tuah,” a ti! (Sam 33: 6). Cui Pathian tawngkam (huham) cu thil sersiam hmaisai lam hrang lawng si loin, huham a nei mi a thu in lei khawvel le vantlolak pumpi cu a sawmdawl ih, a kilkhawi ti thu khal kan hmu (Heb. 1: 3).

Pathian in milai hnenah tawng tahrat in thu a sim theu ti Baibal hmun tampi ah kan hmu. Milai a tuah hmaisabik mi Adam le Evi ih si thawkin, soal ih an tluk hnu khalah Pathian cun an hnenah tawngka rori-in a be pehzawm hai (Sem. 2: 16-17; 3: 16-19). A dang kan hmuh thei leh mi cu Pathian in a mipawl hnenah Thukham Pahra a pek tumah, “Keimah cu nan Pathian ka si” tiin a tawng suak (Suah. 20: 1-3). Sam cabu ngantu David in Sam

Pathian Thu Zirnak

110: 1 sungta hitin a lasuak: “Bawipa in siangpahrang ka Bawipai’ hnenah, “Na ralpawl na ke hnuaiih ka ret hlan lo, hitawk ka vawrhlan kap ah to aw,” a ti.

Thukam Thar sung khalah kan Bawipa Jesui’ baptisma a co tumah, “Hi pa hi ka duh zet mi ka Fapa a si; a parah ka lung a kim zet,” tiih a tawng thu kan hmu (Matt. 3: 17). Hih Sam 22: 1 sungta a laksin mi a si hmang. Cuvekin kan Baibal ca sung hmun tampi ah Pathian in a tawngkam rori hmangih a biak mi an um. Curuangah a si, cupawl cu *Pathian Thu*, a soal thei lo mi *Pathian tawngkam* tiih kan pawm theinak!!

3. Pathian Thu cu Milai Hmur le Ka Hmang ih Suak Mi a si: Kan hminsin ding um mi cu milai tawngih sim mi khal Pathian thu a um thotho ti hi a si. A sullam cu minungpawl in Pathian hnen ihsin thuhla an dawng ih, cui an dawn mi cu mi dang hnenih an simsin tikah milai tawng le an nunphung milin an simsin theu. A tlangpithuin profetpawl in Pathian hnen ihsin thu, lole, awkam an dawng ih, annih in milai tawng hmangin an phuangsuaksin. “Cui profet cu a tawng ding mi ka sim ding ih, ka thupek mi hmuahhmuah cu misenpi hnenah a sim theh ding. Profet pakhat khatin ka (keimah ih) hminin thu a sim tikah a thu a ngai lotu cu keimah in ka hrem ding” (Danpek. 18: 18-20).

Cuvekin Jeremiah ih tawng ding mi thupawl cu Pathian in a kaa sungah a ret (Jer. 1: 9) ih, a ret mi vekih sim cu Jeremiah ih ti ding a si thung (Jer. 1: 7; cf. Suah. 4 :12; Mipum. 22: 38; 1 Sam. 15: 3, 18, 23; 1 Siang. 20: 36; 2 Sansiar. 20: 20; 25: 15-16; Isa. 30: 12-14; Jer. 6: 10-12; 36: 29-31). A tawngtu cu milai, an hman mi khal milai tawng (van tawng a si lo) asinan, an *sim mi* thu cu

Pathian Thu Zirnak

Pathian thu totho a si. Curuangah, cui milai tawng hmang ih sim mi thu khal Pathian thu kan ti. Pathian thu simtu (*sermon-tu*) in Baibal sirhsan in thu tampi a sim tikah tahthimnak thu le thu dangdang a phunphun sawmkhawm in a sim, cucu *Pathian thusim* kan ti. Milai tawng hmang ih an sim ruangah Pathian thu a sinak an hloter cuang lo.

4. Pathian Thu cu Baibal hi a si: Pathian ih a tawngsuah mi thu le milai hmurka hmang ih a phuansuah mi thupawl tlunah Pathian thu kan theihnak umsun pakhat cu a nganah ngankhum mi Baibal hi a si. Ngankhum mi kan hmuh hmaisabik cu Sinai Tlang parah Bawipa in Moses hnenih thu a sim theh tikah Pathian in Amai' *kut rori* in lungto parah thukham a *ngan* ti kan hmu (Suah. 31: 18; 32: 16; 34: 1, 28). Cuihnuah Moses le Joshua khalin Dan cabu sungah an ngan (Danpek. 31: 24-26; Joshua 24: 26). Isaiah khal Pathian in Izip mithalopawl thuhla ngan dingin le Jeremiah hnen khalah Pathian ih sim mi thupawl cu cauk sungih ngan dingin a fial (Isai. 30: 8; Jer. 30: 2; cf. 36: 2-4, 27-31; 51: 60). Pathian thu cu milai in minung tawng hmangih an ngan mi a si nan, hi ngankhum mipawl (Baibal) khal hi a dik mi le rintlak a si mi, Pathian thu tiah kan pawm. Cuti kan pawm ruangah a si, mi tampi in *Pathian tawngkam* an ti theu!!

Pathian thu, ngankhum mi (Baibal) kan neih a thathnemnak pathum in kan tarlang ding. *Pakhatnak*, san ziangmawzat hlengaw rero khal sehla, Pathian phuanawknak thu felfai le famkimtei (ziang hmuahhmuah a kim theh tinak cu a si lo, kan zumnak le tuahnak thumawknak ah cun a tawk tuk) kan theih

Pathian TBu Zirnak

theinak umsun cu Baibal a si. Rak ngankhum loin awka vial hmangih rak peksawngawkw vivo mi si bang sehla tuvekin Pathian thu famkim hmuh ding kan nei nawn lo ding. *Pahnihnak*, Baibal cu thumawknak le sirhsanbik ah hmangin thu tha le hla tha kan zirbet ih, kan nun lam hruaitu a si. Kan theihfiang lo mi khal thuksin le kausin in kan zir ih, kan hrangah thu fiangsawn kan theih phah. Baibal rak um lo sehla cu, sirhsan ding tha kan nei lo ding.

Pathumnak, ngankhum mi Pathian thu (*Baibal*) cu mi tampi in kan siar ih, Pathian thu kan theih phah. Ngankhum loin a tirih a rak dawngsawngtupawl vial hmingsin mi le an theih mi vial lawngah thumaw sehla tuvekin Pathian phuanawknak, a mizia le a sinak dangdang kan thei ban lo ding. Ziangahtile, cutiuh Pathian thu a rak dawngsawng hmaisatupawl cu milai an si ruangah anmah an um nawn lo tikah (*an thih hnu khalah*) anmah in cui Pathian thu cu an liampi hlo men ding tinak a si. Asinan, tu-ah cun hloral lo ding in an rak ngankhum ih, kumkhuain kan pesawngaw vivo thei hi thil sunglawi zet a si. Baibal sunlawinak hi relcawkw loin a tam in a thuk.

Kum zabi 20-nak ih Pathian thuthiam hminthang, Karl Barth¹ cun a tlunih thupawl tlunah Pathian thu kan ti mi

¹Karl Barth ih thuanthu tawi cu neta lamih kan ngan ding ruangah a sinak le a hnatuannak lawng tawiten kan ngan ding. Barth cu Pathian thu lamah cun *liberal* zirhnakih pitling a si nan, *liberal* zirhnak cun a thinlung a neh thei lo. *Liberal* zirhnak khalin mipi vantlang nun a cawm ngaingai loin a hmu. Cutikah nasazetin Baibal a zirsal ih, a netnakah cun Rom Cakuat Simfiangnak (*Der Romerbrief*) a ngansuak. Cui cabu cun zirhiam dangdangpawl thinlung a neh nasa ih, a tikcu laiuh Pathian thu pawmdan nasazetin a thleng. Curuangah,

Pathian Thu Zirnak

cun Kawhhran in a phuansuah vivo mi thu (*kerygma*) khal a huam tiah a sim bet; kan vun rel vivo ding. Khrih Thuthangtha kan phuansuah mi hmangin Khrih ih nun, a thihnak le a thawhsalnak cu hmual neiin a canter. Pathian in a thu phur vivotu dingah zumtu bulpak ihsi thawkin Kawhhran a din ih, cui Kawhhran hnatuan tumbik cu Thuthangtha, Pathian Thu phuansuah a si.

Curuangah, Kawhhran in a phuansuah tambik cu Pathian Thu a si ih, Khrih le Kawhhran cu thuk zet le hnget zetin an sihcihaw. Kan Baibal sungih cakuat kan hmuh mipawl hi Kawhhranpawl hnenih kuat mi, an tul le an tlaksamnak zawnah cakuat ngantupawl in Pathian thu nung an sim mi an si. Kawhhran hrekkhat (*Roman Catholic*) phei cun Baibal thuneihnak hnakin Kawhhran thuneihnak an ret sangsawn. Baibal thuneihnak le Kawhhran thuroh cu dinhmun bangrep tiangin an ret.

Kan rel mi thupawl kan khaikhawm asile, Pathian Thu kan timi hin sul le lam kaupi a nei ti a langfiang zet.

Barth cu *pawmdan dik hmaisai* (*Orthodox theology*) tharthawhsaltu Pathian thuthiam (*Neo-Orthodox Theologian*) tiih theih a rung si lanta. A Pathian thu thumawknak bik cu Khrih hmangih Pathian phuanawknak a si. Baibal hi Pathian thawtkhum mi a si a ti nan, Baibal lawng cun thuneihnak a nei lo, Jesuh Khrih hnenih in hruai thlengtu a si lawngah Baibal cun sullam a nei fang a ti. Baibal cu Pathian thu ngankhum mi a si ruangah, nasazetih zir a tul (*higher criticism, lower criticism* tiangin a pawm) tiah a ti. Suahkeh soal (*original sin*) hi a pawm lo ih, naute baptisma khal a pawm lo. Barth cu *Reformed theologian* lakih hmin langbik pakhat a si. World Council of Churches (WCC) khawmpi hmaisabik, Netherlands Ram Amsterdam Khawpi ah 1948 kum ih an neih tumah khan Dutch mi Visser't Hooft cun tel ve dingin a rak sawm dah hngehng. A cabu ngan mipawl lakih hminthang, mithiam rual lakih siar hlauh bik cu *Church Dogmatic* cabu a si ih, tuini tiangin Pathian thu zirnak ah sulhnu thuk zet a nei.

Pathian Thu Zirnak

Curuangah, *Pathian tawngkam* ti hnakin *Pathian Thu* ti hin a huap kau in, a sinak tak khal a sawh deuh. Baibal sawhin kan sim asile, milai tawngkam (*Dan cabu, Profetpawl, Jesuh, Paul, Piter, tvp.*) ih si thawkin Setan tawngkam tiangin a um ti kan hmu. Kan theih ding mi cu zoin an tawng a si khalle Baibal cu *Pathian thu* a si; a tawngsuaktu ih tawngsuah mi phenah *Pathian thu* a phumaw ti hmnsin ding a si. Cutak cu a si mi in nasazetih an zir rero! A sinak vekih pawm ruangah *Pathian thu* a sinak a hlo cuang lo ti khal hngilh lo sehla.

%%%

Bung 2

**ZIANGRUANGAH PATHIAN THU HI ZIR A
TUL?**

*Filip cun a hei dawih ih profet Isaiah cabu a siar
ti a thei. Filip in, "Na siar mi hi a tican na thei maw?"
tiah a sut. Cu pa (Ethiopia pa) cun,
"Zo talih in simfiang lo ahcun ziangtinso
ka theih thei ding?" tiah a sawn.
(Tirh. 8: 30-31)*

“Bawih Jesuh cu i Runtu le ka Bawipa a si” tiih ka pawm hnuhnu cun Pathian thu zir rero ka tul nawn lo,”. “Pathian thu (*theology*) na zir ahcun na zumnak a tlaniam sinsin ding, na thlarau a cau ding,”. “Khrih in a din mi sakhua cu mangbangza zet a si nan, Paul ih Pathian thu fehpidan in a siatsuah,”. Himi tawngkampawl hi tu le tu kan thei theu.

Pathian thusimtu tamnawn in Pathian thu zir kan tul lo an ti laiah, kan tul hrimhrim a si a titu an tam zet. Kan Laimi lak khalah Pathian thu zir a tul lo tiih rak au rero an um zo ih, cupawl cun zir a tul ti an theisuaksal a si ding, anmah rori hman *degree* sangsang la in, Pathian thu an zir nasa.

B. Luai Hre in Pathian thu zir (*theology*) a tul lo titu mi tampi ih an tansan mi thupawl a tawinak in hitin a tarlang.²

²B. Luai Hre, *Introduction to Theology (in Myanmar)*, Yangon: Myanmar Baptist Convention, 2012, 285-286.

Pathian Thu Zirnak

- * Pathian thu ih a sinak taktak cu zumnak le Pathian hrangih pekawknak (*piety*) a si ruangah *theology* cu cutlukih thil tul ciamco a si lem lo.
 - * Khristian sinak dik tak, Bawi Jesuh in a rak zirh mi cu nuncan le ziaza tha neih ding thu a si ruangah *theology* zir ciamco tla a tul lo.
 - * Kawhhran thurin (*doctrine*) le *theology* tivek hi thuelawknak men a si ih, Kawhhran thenthektu khal a si ruangah buaipi ciamco a tul lo.
 - * Pathian thu zirnak (*theology*) cu leitlun fimthiamnak (*science*) ihsin dengfel tum khal sehla, a diknak tak phawrhсуah theih a si lo ruangah buaipi man a um cuang lo.
 - * Pathian thu zirnakih hman mi tawngkam le tidan tampi cu anmah le an tikcu hrang lawngah a si, lehhnupi tiang hman lanta theih an si cuang lo; hlawn men ding simaw, lole hmang nawn loih tanta men ding an si ruangah zir ciamco in sullam a nei lo.
 - * Pathian thu zirnak timi cu thu pakhat le pakhat sihcihaw mumal lo, tek hnuaihni a si ruangah zir man a um cuang lo.
 - * *Theology* cu thil thupi hnai lo parah tikcu cem in, heh-le-manglaw tiih zir ciamco a si nan, nunih hmansuah taktak tlak lo a si ruangah cutiuh buaipi ciamco a tul lo.
 - * Pathian thu zrinak hi nasazetih buaipi a si ko nan, hmailam panih fehnak a si cuang lo, laklawh ih um ringringnak men a si ruangah a tul lo.
-

Pathian Thu Zirnak

A si, Khrih kan zumnak cu a hrampi a si lo thei lo. Sikhalsehla, Kawhhran mipi hrangah cui kan zumnak cu a dik maw dik lo, a khatlam sir tuk (*one-sided*) deuh maw ti zohfiang a tul. Mipi kan ti nan, hruaitu khalin kan tul thotho. Tirhthlah 18: 24-26 thu kan siar tikah thusim thiam zet a si ko nan, Apollos cu zumnak lamah a theihnak a kim hrih lo nasa, Johan ih baptisma lawng a thei. Khristian zumnak lamih a pitling zet mi nupa, Aquila le Prisilla in Apollos ih baksam mi thupawl tla an sim bet, an zirh bet hnu ah cun a hlan hnakih thahnem sawnin Thuthangtha a sim ti kan hmu.

A hleice in Thuthangtha simtu le pastor-pawl in kan tul sinsin. *Pathian thu thuantling* sim in kan relaw theu nan, kanmai' duhzawng ih thuantling a rak si theu. Zumnak dik theifiang ih, cui thu dik ah dinghngetin, thu suttu pohpoh ih suh mi khal let thei dingih ralrin cia ding a si thu 1 Piter 3: 75 ah kan hmu. Kawhhran san thuanthu le zirthiampawl ih hmuhsuahdan zohin Pathian thu kan zir le kan theih a tulnak san tampi a um.

Pathian Sinak Kan Theih Hrimhrim a tul

Kawhhran hmaisapawl san laih hruaitu hminthang Peter Abelard khan *theology* thu ih a ruahdan a rel mi ah hitin a um. “Ka zum theinak dingah ka theifiang hmais a ding a si” (*I must understand before I can believe*). Abelard san lai thotho ih Pathian thuthiam Anselm thung cun, “Zumnak ihsi Pathian theihfiang tumnak” (*Faith seeking understanding*) tiin a simfiang ve thung. An lehnun ih rung um vivo Pathian thuthiam tampi in hi simfiangdan (a khui sawnsawn simaw) parah thumaw in Pathian thu an simfiang vivo.

Pathian Thu Zirnak

Kaudeuhin kan sim asile Pathian thu zirnak (*theology*) cu Pathian sinak le a hnatuan thuhla, a sersiam mi hmuahhmuah thawi an sihcihawkdan le minungpawl in Pathian parih kan tuanvopawl simfiangnak a si. Pathian thu zirnak cu Pathian theihnak le zumnak parih hram bun a si. Curuangah, Pathian thu zirnak cu minung in Pathian a zumnak le a takih a nunpinak (*faith-experience*) a si. Khatlam ah cun ziangtivekin zir mengmang khal sehla Paul ih awkam hi kan thumawknak a si; hitin a ti, “Atu ih thil kan hmuhdan cu thlalang sungah fiang lem loih a thlam kan hmuh vek khi a si ... Atu ih thil ka theih mi cu a kim lo, asinan cutik ah cun kimzetin ka thei leh ding” (1 Kor. 13: 12). Pathian kan zum (rinsan) ih a hnen ihsi hmuh le theih duh mi tampi kan nei, cu mipawl theih duhin a thuhla kan zir rero a si.

Amah Kan Duhdawt ruangah

Evangelical theologian pakhat, Bruce Milne ih simdan ah cun Pathian thu kan zir ih, thaten kan zingzawi kan timi cu kan fimnak zate thawn Amah kan duhdaw ti langnak a si a ti (*cf.* Mk. 12: 37). Roman Catholic theologian Karl Rahner khalin Pathian thu zir timi cu minung in kan nunpi theu mi duhdawtnak thawn a tahthim. Mi pakhat in duh mi a neih tikah a duh mi cu zovek mi a si, ziangvek thinlung a nei, ziangsi a duhzawng, a huatzawng tiin a zir lo thei lo. Cu mi a zir tikah a zir mi-ih lungput le sidanpawl khal pawm thei dingin a thinlung a awngaw cia theu. Cuitlunah, cui duhdawtnak cu va zir le va theih men lawng si loin a nunpi taktak (*experience*) a si a ti.

Thinlung ih duhnak le zirbet duhnak cu thil fehtlang, then theih lo mi an si. Cui nun cu Jesui’ dungthlunpawl

Pathian Thu Zirnak

in an congahin, an nunpi ti kan thei; theihbet le zirbet duhnakin an nun a silhkhah vivo. Pathian duhnak cu duhnak menmen simaw, hiarnak le ruahsannak thawi duh men a si lo, thukdeuhih Amah ren duhnak khal a tel. Duhnak taktak a um lo ahcun zir duhnak thinlung khal a um thei lo; zir duhnak taktak a um lo ahcun taimak suahih zir paihnak thinlung khal a um thei fawn lo. Curuangah, Pathian thu zir timi hi Baibal tlawngkaipawl hrang lawng a si lo. Pathian duhtu hmuahhmuah ih zir ding a si. Thiam le thei hleice cu an um ding nan, Pathian thu zirtu hmuahhmuah cu anmai tawkah *theologian*³ an si mai. Pathian a theitu, zumtu taktak, mi piangthar kan si ahcun Pathian sinak, a duhzawng le a huatzawng; fehter in duhdan, Amah thawi kan pehtlaihawknak theiin, cui hmun ihsi thanglian vivo ding kan si. Cu mi si thei ding cun Pathian thu hi felfaideuhih zir le theih cu a tul tengteng.

A Dik mi Thei in, a Diklo Remthatnak dingah

Kawhhran hmaisai lamah tuvekin Pathian thu, lole, thurin pawmfel mi an rak nei hrih lo. “Jesuh Khrih cu Bawi a si” (Filip. 2:11) ti lawng an rak nei. Kum zabi pathumnak hrawng lawngin cuhnakih fiangsin neih

³Zirthiam tampi lakah Pathian thuthiam (*theologian*) ti tawngfang simfiang duhdan bangaw lo a um theu. Mi hrekkhat in *theologian* ti cu Pathian thuthiam hleicepawl lawng khi *theologian* tiih kawh a si an ti laiah mi hrekkhat (tnk. Bruce Milne) thung cun hi tawngfang hin thiam hleice a sawh cuang lo, Pathian thu zir le hliakhlaitu pohpoh a sawh a titu an um ve. An tansan cu a Mirang tawngih *theo* ti cu *Pathian* tinak a si ih, *logia* cu *zir*, *zingzawi*, lole, *hliakhlai* ti sawhiih rel a si ruangah a si an ti. Bruce Milne cun, “Khristian hmuahhmuah hi *theologian* an si,” (every Christian *is a theologian*) a ti. (Bruce Milne, 11).

Pathian Thu Zirnak

duhnaak a rung suak fang. Irenaeus ih *Against Heresies* le Origen-ih *On First Principles* an ngan mipawl cu Pathian thu fehdan an rak neih mumal lo ruangih thuelawknak ih si rasuak mi an si. Hisi hin Khristianpawl hrangah Pathian thu dik le felfaideuh an phawrhsuak vivo. Thimnakah, Khrih cun sinak (*nature*) pahnih, *minung sinak* le *Pathian sinak* a nei veve ti cu Baibal sungah fiang fukfiin a ngan lo nan, an zirsuuh vivo mi a si.

Cucu Kawhhran san thuanthu sungah elawknak le relkhawmnak nasazet an neih hnu ah, thufiang vuarvi (*Pathian famkim, Minung famkim*) tiih run nemhngat a si. Asinan, *Gnostic* zirhnak tek pakhat, *docetic*-pawl in Jesuh *Pathian dik tak* a si ih, *milai vekin* a cangvai an ti laiah *ebionite*-pawl in milai sinak lawng a nei an rak ti ve. Cui thubuui ruangah Kawhhran cun thurin dik ‘Jesuh cu Pathian-Minung’ (*God-Man*) ti an run phawrhsuak. Cuvek thocho in Protestant Kawhhran a ra suahnak khal ‘San Laita’ (*Middle Ages*) laiuh Catholic Kawhhran fehdan dik lo ruangih ra suak a si.

Kawhhran tuahthatupawl cun Baibal ah ding hngetin thurin dik le him suahpitu ah an ruataw. Sual ngaidamnak lethmat zuar (*selling of indulgences*) thu, rundamnak co thei dingih thil tha tuah le serh le sang thupizetih ret thupawl tla do in Martin Luther cun, ‘Zangfahnak ruangih rundam’ thurin cu ralthazetin a rak phuangsuaak.

Kawhhran san thuanthu kan zoh tikah zirhnak dik lo in vei tampi Kawhhran a hnaihnaawk theu; tulai kan san khalah a si thocho. Millard Erickson in a ti vekin rinsan

Pathian Thu Zirnak

ding tlak thu thatha, mi bumnak thu, mi lemnak thu le thiltidan a phunphun hmangin dangnalzetih thu simtu tampi an suak. Pathian thu dik theih hmaisak lo ahcun mangbanggih vahtawih rero a awlte. A dik thei in a dik lo, zirhnak sual do ding hi Kawhhran hnatuan hrimhrim a si.⁴

Thuthangtha Phuansuahnakah

Paul in Tita 2: 1 sungah, “Nang cu a dik mi zumnak hrampi thawn a kaihaw mi na zirh pei” tiah a cah. Hitawkih ‘zumnak hrampi’ a timi hi Khristian thurin a tinak a si. Thuthangtha simtu hmuahhmuah in anmah le duhdan in an phuangsuk ko nan, Khristian thurin dik a si le si lo an zohfiang dah lo. Mai phurnak le kathawtnak lawng a rak si thei. Pathian thu fehdan dik kaihngettupawl cun a dik lo an thei, sim ding le sim lo ding an thleidang thiam, an thurel mi a hngetin, mi a cawm, reldan an thiam ih, an rel mi a himdam. Ralthatnak ding zawnah an ral a tha ih, tangdawr a tulnak zawnah tangdawr an thiam. Khatlam le khatlam thu an la kawp thiam.

Thuthangtha kan phuan mi cu Baibal sung thu a si ko, Jesuh thu thocho kan sim kan ti thei men. A dik, Jesuh tel loin Thuthangtha a um thei lo lawlaw. Asinan, Jesuh thu kan hmuhnak bik kan Baibal kan zoh tikah zir lo le zingzawi lo cun kan sim tum mi (*Jesui thu*) hi funkhawm a harsa zet. Ziangahtile, kum tampi sungah

⁴Millard J. Erickson, *Christian Theology*, Unabridged, one-volume edition (Grand Rapids, Michigan: Baker Book House, 1985), 10.

Pathian Thbu Zirnak

mi tampi in Jesui' thu an rak ngan nan, tulai *theology* cabu vekin a sangsangtei ngan kerhko mi a rak si lo. Sibawi Luka lawng khan 'ciamciamten ka ngan' a rak ti (Lk. 1:1-4).

Pathian thu kan theihdan a mumal hnai lo ahcun Pathian thu kan phuandan ah uar hleice, duh bul, huat bul kan nei celcel ding. Thuhla hrekkhat uar ciamco ih, a hrek thlauthlak pang a um thei. 'A thlarau ih tuandan' lawng sirhsan ih Thuthangtha a simtu hnakin Pathian thudik kaihngetin, a thlarau hruainak thawi simtu cu an hngat in, mi khal an neh deuh ngenge. Cuvek cu tum hnih khatih phur hlurhlo men si loin, khawrei a daih cingcing. Pathian ihsi suak le mai duhnak ihsi suak hi thleidan thiam a awl lo zet ding.

Mizoram Presbyterian Kawhhran Pastor pakhat, Vanlalzuata cun, "*Zirthiam na-na-na cu ralrin tawkdan an thiam deuh ngenge,*" a ti. Cangantu pakhat ih ngan mi hitin a lasuak. "Pathian thu thei thluh vekih na ruahawk ahcun *degree* hmutlak na si hrih lo. Na theih mi hnakin na theih hrih lo mi a tam tuk lai ti na theihawk tikah *diploma* an lo pe ding; na theih mi a mal lai tuk tiin zir tam a tulzia na theihawk tikah *degree pek tha a si hi* an lo ti ding. Pathian thu na theih maldan thei ih, ralrin nalcang na thiam veten *degree* an lo pe lohli mai ding," tiin. Sullam thuk zet a nei.

Kan ram ah kan va tul lawmmam ve! Piantharnak zarh khat hman kim hrih loin *evangelist* dinhmunah kan ding duh lohli mai. Pathian thu (*thurin*) taw le lu, *theology* bul le hram khal thei cuca loih taw-reng-phawng zik ko aukio thei kan ngah nasa si. Tlangmipawl kan dinhmun

Pathian Th̄u Zirnak

thei zettu, Mizoram ih pastor langsar zet pakhat, Saiaithanga ih tawngkam, Lalsawma cun hitin a lasuak.

Thuthangtha simtupawl lakah mi hrekhatpawl cun thu an sim zik tikah 'kei cu *theology* khal ka thei velo, Bawipai' hnen ih si ka ngah mi lawng ka rel mai ding' an ti theu. An hun sim ngaingai tikah cun Pathian pek mi lamlam si loin anmai *theology* le fehpi duhdan an sim kual rero tho tho.⁵

Kan Thlarau Nun Cawmtu Tirawl tha a si

Nundan dik cu ruahnak dik le a dik mi pawmdan dik ihsin a ra. Pathian thudik cun nundan dik a hring ti khalin sim a theih. Ka pawm mi cu a dik ko nan, ka nundan a dik thei cuang lo ahcun ka rak pawm mi lamah palhnak pakhat khat a um a si ding, zohfiang a tul. Kan taksa in a tul mi tirawl tha kan ei kim thei ahcun kan harhdam, kan cakvak ih, kan cangvai thei.

Kan thlarau nun in cawmtu cu Pathian thu a si. Cui thu cu kan theihdan le kan hmuhdan a dik lo ahcun kan nun khal a dik thei lo ding. Pathian thu sirhsanah serh le sang nei nawn lo kan tampi. Pathian thu ruangih mai inn le lo khal zuar sadarh theh an um. Kan Pathian thu theihdan a dik lo. Efesa Khua ih Khristianpawl cun Thlarau Thianghlim thu an rak thei dah lo. Paul in thatei a simfiang hnu lawngah an thei ih, baptisma an co; Thlarau Thianghlim khal an ngah ti kan hmu (Tirh. 19: 1-7).

⁵Lalsawma, *Kohhran Thurin Zirna* (Aizawl, Mizoram: Synod Literature & Publication Board, 2000), 15. Saiaithanga le Lalsawma hi Mizoram Presbyterian Kawhhran *ordained pastor*, milangsar le hminthang veve an si ih, an thu le hla in Zoram khawvel a ciahneh nasa; an pahnih in mual an liam veve zo.

Pathian B̄du Zirnak

Paul lala in Khristianpawl, a hleicein mi dang a zirhtu dingpawl cu thuruahnak lamih nutling, patling si dingin a fawrh (1 Kor. 14: 20). Thukam Thar sung khalah Kawhhran sungih Pathian thu ruangih buainak a um tikah cui an thubuai (*Pathian thu fehpidan*) cu felfaiten an simfiang hmaisai ih, cui hnuah an ni tin nuntu khawsakdan ding a khiihmuh theu ti kan hmu.

Kawhhran ih kan fehpi mi, kan thurin, cin le danpawl cu a hramthawhnak a si mi Pathian le minung pehtlaihawknak a thawhnak fang a si, kan hman tam bik mi tawngfang in kan sim asile ‘piantharnak’ ti a si. Cui pehtlaihawknak nun ihsin Khristian bulpak nun, mi dang thawi an karlak nun, kan umnak leilung thawi kan karlak nundan ding khal thei cih dingin Pathian thu cun a duh. Pathian kan theih ahcun thil dang khal kan theih cih a tul. Kan theihdan a dik asile kan nundan khal a dik thei ding. Curuangah, Piter khalin hitin in sim, “Kan Bawipa le in Rundamtu Jesuh Khrih ih zangfahnak ah le theihnak ah rak thang sawn uh”. (1 Pit. 3: 18)

A Tul Hrimhrim

Pathian thu cu hrilce mi lawngih theih le zingzawi theih mi thuthup (*esoteric*) si loin, Pathian a rinsantu hmuahhmuahih theihthei mi (*intelligible*) a si. Cuti kan theihtheinak dingin Amah le Amah phun dangdang in a phuanglangaw. Culaiah, kan theihnak hi mai duhduhuh cawhcawrawi ding khal a si cuang lo, fumfe le felfaideuhih theih a tul hrimhrim. Asinan, zir lo le zingzawi lo cun theihnak cu amahte a ra dah lo ding, zir a tul, hliakhlai a ngen, simfiang a phut. Zir le simfiang lo cun kan Baibal rori hman hi theihfiang a har zet. Kan zir paih lo ahcun zir a tuldan hman kan thei hrih lo tinak tluk a si. Bawi Jesuh le Baibal cu then theih mi an si lo,

Pathian Thu Zirnak

Baibal sungih kan hmuh mi si lo Jesuh dang kan nei lo. Cui thu cu zir tengteng a tul.

Pathian thu kan zir ih, kan phuansuah tikah Baibal ram leilung (*historical background*) ihsin an nuntu khawsakdan le an tawng hmandan (*context*) tiangin theih cih hmaisak a tul. San thuanthu in Pathian thu a suahpi vekin a cotui' hrang khalah hmual neideuh dingih simfiang a tul. Kan ram le leilung dinhmun thawn a kaih maw, kaih lo ti tla ruatin, ziangtin kan simsin ding ih, ziangtizawngin an nun a cawm ding ti ruah a thupi zet. Mai duh dandan menih sim le rel vivo men ding hi Pathian thu cun a siang lo, zir le zingzawi hmaisak tengteng a ngen.

Chinmipawl Pathian thu kan fehpidan hrekkhat cu a kap khat tuk, kan duh mi kan duh tuk ih, kan duh lo mi kan thlauthla tuk zik theu. Thei ngaingai dingih zir ngurngo khal kan paih tuk lo, a phawhawng lawngah kan tang, a sungmu ngaingai kheh kan huam lo. Pathian thu hi milai ih theih ban lo a si thu sirhsan in kan zir paih lo, a tum khal kan tum lo; a *van tla* kan ring ih, kan rin vekin van lam aw khal kan thei taktak cuang lo, mi tampi laklawhah kan tang. Pathian thu zir cun rinnak dik a kaihngat in, a simfiangsin. A dik lo a do ih, a dik mi a khihhmuh. Zumtupawl thlarau nun a cawm, cui thu cu phuangsuaq ih, simsin vivo ding a si. Amah kan duhnak le a tulnak ruangah kan zirin kan zingzawi.

Emil Brunner cun Pathian thu (*theology*) cun hrampi pathum a nei a ti. A pakhatnak cu zirh soal mi donak dingah (*polemical*), pahnihnak cu sullam neizetih Khristian zumnak simfiang dingah (*exegetical*) le a pathumnak cu Khristian sinak ih kum nodeuh laipawl zirhnak dingah (*catechetical*) a si a ti. A thang rero mi

Pathian Bhu Zirnak

naute in theihnak a tul vekin Khristianpawl khalin theih sinsin ding thu tampi kan nei. “Jesu’n i duh ti ka thei, Baibal ca in i sim zo” ti hi kan hla ding a si.

Bangawklonak tam tuk a um

Baibal sirhsan ih Pathian thu kan zingzawi tikah Pathian phuanawknak, minung in a rak theihdan le dawnawndan ih a hmingsin mi le a ngansuah mi a si tiah a tlunah kan ngan zo. Khaikhawmnak phunin kan Baibal sanlai dinhmun le tui kan dinhmun kan khaikhin tikah bangawklonak a tam tuk ti a lang ih, cucun taimak suah ih zir ngurngo a tulzia a langter sinsin.

a) *Umnak leiram*: Kan Baibal ram ih rel tam bik cu Isarel hnam 12-pawlih an luah mi Palestine ram khi a si. Cithlahtu hmaisapawl (*the patriarchs*) san ihsi kan rel asile Izip ram ihsin Palestine ram, cusin a sukthla ih Babylon ram tlun (*fertile crecent area*) tiang a si lala. Thukam Thar san ah Paul le a rualpi hrekkhatpawl ih rawngbawlnak ram kan zoh le Europe ram, Italy ram tiang tawkfang nawn a hrut. Culai ah cun tui kan hmuh le theih mi ram tampi hi hmuhsuah an si hrih lo. Thimnakah, leilungtlun ah thuneitu le thiltithei bikih kan ruah mi *United States of America (USA)* khi Columbus in October 12, 1492 ih a hmuhsuah mi fang a si ti kan thei. Isarel ram leilung paltu rori khalin kan Bawipa Jesuh san lai le tui dinhmun thlauawkzia an rel theu.

b) *Ukawktan le lairelnak*: Rampi ukawktan le lairelnak thu khalah Rom cozah thuneihnak hnuai ah siangpahrang in lai a rel ih, acozah cu Pathian ruat rori, *Sizar lo cu Pathian dang biak lo ding* ti tiangih an rak ti mi cozah thuneihnak khoh zet hnuaiih um an si.

Pathian Bbu Zirnak

Curuangah, acozah le uktu hmuahhmuah cu Pathian khawkhan mi an si ruangah an kutih tlukluh tengteng ding tiih phutawk a si. (Rom 13: 1)

Kannah cu Asia ram, tlai khawhnupi ih hmuhsuah mi, Rompawl san hnu khuapi, British in a rak uk lawk mi ramih khawsa ruri kan si. Ukawknak thu ah mi pakhat thuneihnak hnuai (*dictatorship*) ih a um na, ralkap in zangfahnak tel loih a uk mi na, tu ah cun ram tampi cu mipi lairelnak hnuai (*democracy*) ih um kan si tikah kan Baibal sanlai dinhmun thawn a bangaw lo nasa.

c) Nunphung le cin le dan: Ram leilung le ukawknak a bangawk lo vekin kan Baibal sanlai minung nunphung, an cin le kan le tui kan dinhmun cu nasazet in a thlauaw. Thimnakah, nunau dinhmun an ret niamdan, mipum siar khalih an siar tel lodan, lukhuh khum tengteng dingih an ruahdan, sal le siahlawh an neihdan tipawl cu tu ah cun danglam zetin kan nunpi a si hi! Kan theihban tawkte tal culaiih an dinhmun vun thei dingih zir cu a tul hrimhrim.

d) Tawng le aw-an: Kan theih zo vekin kan Baibal Thukam Hlun cu *Aramaic* tawng malte tel in Hebru, a Thar cu Grik tawng tualleng (*Koine Greek*) ih ngan mi an si. Cuihnu ah Latin tawng le tawng dangdang in an letsin vivo. Kan tawngkauseh le a ngandan hrimhrim khal a bangaw lo. Thimnakah, Hebru tawng cu vawrhlam ihsin kehlam ih ngan a si. Hebru profetpawl cun thu an dawn mi cu hla in an simsawng tam bik. *Hebrew parallel* an ti theu mi, thu pakhat khat an sim tik khalah an sim cia mi nawlhsal leuhleuh an hmang. Hivekin,

Pathian B̄u Zirnak

Tikcu a ra thleng ding ih, lorawl cu lak cawk loin a thang ding. Sabit cu sabitti ah tuah cawk loin a zai ding. Tlang sangpi ihsin sabit thlum an fawr thluahthlo ding. Tlang par ihsin tidai bangin a luang ding. (Amos 9: 13)

Sam bu sungah tampi kan hmu. Hiti a si ruangah Baibal sung thu luhcilh ding cun Baibal tawng a pakhat sangsang tal zir ta a tul theu. German tawngih Baibal an leh cu tlaikhawhnupi a si nan, German ram Baibal tlawng tamsawn ah cun *theology* zir ding cun German tawng zir hmaisak an phut theu.

e) *Vanlam thu milai tawngih rel le ngansuah a si:* Kan Baibal sungih kan hmuh mi thu tampi khi hi lei parih thil um, thil thleng taktak hmangih van lam thu relnak an si. A khatlam zawngin kan sim asile van lam thu, lole, thlarau lam thil an nunih an tawhteh mi (*experience*) mi cu lei minung tawngih rel le ngahsuah an tum, an thiamtawk in an ngan. An nunpidan vek cekci khalin an ngansuak thei lo khal a si thei! Cun, an tawng thiam khalin a daih lo khal a si thei.

Thimnakah, Paul khal khan amah rori a tawhteh mi (*experience*) thu a minungpipawl hnenah simfiang thei lo mi a ngah nawn a bang. Amah cu van thumnak ah lakso in a um, thil tampi a hmu, a hrangah cun an fiang zet ding nan hitin a ti, “Minung ih sim le rel theih lo mi le simrel siansak lo mi ...,” a ti ta riai! (2 Kor. 12: 2-4). ‘Simrel siansak lo mi’ a ti hi rel lo dingih kham le rel thiang lo ngaingai ti lam hnakin minung tawngin a relfiang thei lo tinak a sisawn. Rak relfiang thiam hman sisehla, a sim mipawl in an rak thei thei cuang lo ding.⁶

⁶Zairema, *Kan Bible Hi!* (Kolkata: The Author, 2003), 270-1.

Pathian Bbu Zirnak

Paul ih pianthar thu tla kha theihthiam har zet pakhat a um. Sibawi Luka khan Paul ih kaa rori ihsin a pianthar thu a dawng kha sikhaw, a hun relsawng taktak ahcun a rel hmaisa le neta a bangaw nawn lo. Eng nasazet a um ih, aw khal a thei. Ahmaisa ah cun a rualpipawl khan *'aw' an thei nan, zohman an hmu lo'* a ti (Tirh. 9: 7) A neta ah cun *'a rualpipawl khan eng cu an hmu nan, aw cu an thei lo'* a ti lala.

Mi hneih simtu khal mi pakhat, a ngantu khal mi pakhat thotho si siin ziangah hiti'n a um thei, amah le amah a kalhaw a si lo maw? Thil dang a si lo, thlarau lam thu relsuah tumnak a si ih, cucu milai tawngih rel a tul ruangah an thiamtawk cun an rel hnohno, asinan, milai tawngih relsuah thiam lo mi thuthuk, vanlam le thlarau lam thu a si ruangah kalhaw vekin a lang. Anmah ah cun a kalhaw lamlam lo ding, an relfiang thiam cawk lo a sisawn.

Sim bet ding tampi a um ding nan, kan rel tum mi a fiang ko ding tiah ruat sehla. Kan tarlang mi thupawl le thu dangdang sirhsan in bangawklonak dangdang ruangah Pathian thu (Baibal) hi zir a tul tuk ti kan hmu thei. Ethiopia pa in, "Zo talih in simfiang lo ahcun ziangtinso ka theih thei ding?" a rak ti hi kanni hrang khalah a si thotho.

%%%

Bung 3

PATHIAN THU SIMFIANGDAN DANGDANG

*Ka u le ka nau tla, nan thuruahnak ah hin nauhak
bangtuk in um hlah uh. Thil tha lo tuahnak lamah cun
nauhak bangtuk si uh; Sikhalsehla, nan thuruahdan ah
cun mipitling si uh.*

(1 Kor. 14: 20)

Tawngfim pakhat ah “Ar thahdan hi phun khat lawng a um lo” timi a um. Pathian thuthuk simfiang ding hin kan hman theu mi kan tawngfangpawl ih a daih lo can tampi a um. Kum 1982 hrawngah cun ‘Thurin’ ti hman hi kan rak hmang tuk lo nan tu ah cun *Thurin* ti tawngfang hi kan lakah a mikhual tuk nawn lo. *Theology* ti tawngfang khal kan sal tam nasa zo, a sullam khal tawkfang zet cu kan thei ko ding. Kan rak hman tam hlanih thu danglam zet vekih kan rak ruah mi kha kan theithiam rero thlang tinak a si.

Minung siseh, acozah siseh, sakhua siseh, fehdan ding lamzin (*thumawknak*) nei loin zohman an feh dah lo. Minung cu a thurin vekin a nung, a cangvai; cui a thumawknak in a dam sung nun a hruai. ‘Thaisun ah cu mi, kha mi ka tuah ding’ ti rori hman hi a thurin a si mai. Acozah khalin ziangvek ukawknak dan a thlun khalle a thlun mi dan cu a thumawknak a si. *Communism, theocracy, democracy, socialism* pawl khal hi an thumawknak hmin an si kan ti thei.

Pathian Bhu Zirnak

Cuvekin sakhua hmuahhmuah khalin thurin an nei ciar. Amah le Amah a phuangaw theu mi Pathian parah thumaw in Khristianpawl khalin thumawknak kan nei ve. Pathian kan biakdan, leilung parih kan nuntu khawsakdan le thih hnu lamih kan umdan ding tiang hrangih kan thumawknak cu kan thurin a si mai.

Thurin hrampi lawng si loin Khristian Kawhhranpawl dangdang in mai fehpidan ciar nei in thurin le thumawknak mek tete khal kan neisin vivo. Thimnakah, Baptist Kohhran in fehdan phun dang deuh an neih vekin Presbyterian le Kawhhran dang khalin an nei vivo. Cui kan thumawknak, kan thurin cu phun dangdang in, tawngfang dangdang hmangin simfiang a si; hitawk ah kan zoh ding.

Doctrine

Mirang tawng a si ih, Latin tawngih *doctrina* ihsin a ra mi a si. A sullam cu *zirhawknak* (*teaching*) tinak a si. Khristian thurin relnak ih hman tam bik mi tawngkam a si. A tawinak in kan sim asile, Baibal sirhsanih Khristianpawl ih zirhawk mi, lole, zirhawkdan tinak a si. Mizo Pathian thuthiam Lalsawma cun hitin a ret, “*Doctrine* cu mi in a sakhua le a nun hrangih a lam hruaitu si dingih a pawm mi thu dik le thu tha a timi cu a thurin a si mai,” a ti.⁷ Mi zokhal in mai pawmdan le fehpidan kan nei ciar ih, cucu kan thurin an si mai vekin

⁷ Lalsawma, *Thurin Zirna, 1999 Puitling Sundah School Zir*. Aizawl, Mizoram: Synod Literature & Publication Board, 1998, 1.

Pathian B̄bu Zirnak

Khristianpawl khalin kan pawm le thlun mi zirhawknak cu kan *doctrine* a si.

Khristian thurin laimu bik cu Pathian le a rundamnak thu a si ih, cucu kan Baibal pumpi ih a laimu bik khal a si. Cucu Baibal hmun kipah kan hmu ih, kan pawm, kan thurin a si. Cui thurin hlawmpi (*corpus*) khal cu kan theihfiang sinnak dingah a hlawm a hlawmih thensin vivo a si. Cui hlawm tetepawl khal kan thurin thotho an si theh, ziangah tile, cupawl cu kan zumnnak lam in khiihhmuh le kan nun lam hruaitu an si. In hruainak parah kan thumaw ih, kan thlun, kan kaihngat ih, kan nunpi.

Wayne Grudem ih simdan hin a fiangter zet, “*Doctrine* timi cu thupi hlawm dangdangpawl Baibal in ziangti’n in sim ti a si,” a ti.⁸ Pathian thu simfiangnak dangdang an um ih, theih awlsam dingin le zohlo khalih sal (*by-heart*) theih mai dingin tawitetei ngansuah tla an si ih, *doctrine* cu Pathian thu simfiangnak sau pipi, a bu ih suahtlak ih simfiangnak a si. *Protestant* Kawhhran sungah cun Baibal ah thumaw in Pathian thu tek dangdang simfiangnak khalah hman a si.

Dogma/Dogmatic Theology

Grik tawngih *dokein* ihsi lak mi a si. A sullam cu *ruat*, *a bang*, *a tha a bang* tinak a si. Khristian Kawhhranpawl hman hlanah cun thuneitu pakhat khatin simaw, siangpahrang lungkimnak thawi relcat mi thupek,

⁸Wayne Grudem, *Systematic Theology: An Introduction to Biblical Doctrine*, Oxford: Inter-Varsity Press, 1994, 25.

Pathian Bbu Zirnak

thuthan, lole, thlun dingih a tuah mi a thusuah mi relnak ah an hmang. LXX tiih an ngan theu mi *Septuagint* (*Grik tawng Thukam Hlun*) sung Esther 3: 9 le Daniel 2: 13; 6: 8 pawl hi cuvek lam hawi an si. Thukam Thar ah cun *dogma* ti cu *decree, ordinance, decision le command* tiin hman a si (Lk. 2: 1; Tirh. 16: 4; 17: 7; Efes. 2: 15; Kol. 2: 14; Heb. 11: 23). Grik le Rompawl san laiuh an hman tambik cu thil dik le pawmtlak ih ruah mi parah a si theu.

Hlanlai ih *Stoic*⁹-pawl kha mithiam dangpawl (*academicians*) vek si loin an thurin le an thu fehpidan cu thleng hnuaihni an duh lo ruangah *dogmatists* an ti phah hngehnghe. Khristianpawl ih an hman tikah Kawhhran sungih thuneitu (*ecclesiastical body*), lole, Kawhhran Khawmpi (*Church Council*) in Khristianpawl thlun dingih a phuansuah mi cu *dogma* ti a si.

Zirthiam hrekkhat cun *doctrine* le *dogma* ti cu thurin simfiangnak veve an si ih, Latin tawng le Grik tawngih hram bun an si tiah thleidang cuang loin hmun khat ah an ret mai. Asinan, bangawklonak zawnte a um. Thurin phuansuah cu el lotei thlun tengteng ding a sinak lam kan rel tikah *dogma* ti hman a si deuh. *Doctrine* cu

⁹*Stoic/Stoicism* hi Thukam Thar san laiuh Grik *philosophy* phun khat, sakhaw lam hawi zirhawknak a si (Tirh. 17: 18). A hmusuaktu cu Zeno (335-265 BCE) a si. Thukam Thar san laiuh Athen Khua cu *Stoic* zirhnak hmunpi a si ih, an hman mi tawngkam hrekkhat tla cu Paul khalin a rak hmang ve theu. Cun, Pathian thu simfiangnak dingah Khristianpawl khalin an run hmang ve vivo. *Logos* kan ti theu mi khal hi *stoicism* zirhnak a si.

Pathian Thù Zirnak

Protestant Kawhhran sungah a lardeuh; *Dogma* ti cu *Roman Catholic* Kawhhran sungah hman lar a si thung.

Annih cun *dogmatic* ti cu Kawhhran thurin, thuneihsnak nei dingih Kawhhran in a phuansuah mi a si. Cuti an tinak san cu *dogma* cu Baibal le Kawhhran thuroh (*tradition*) parih thumaw ih ra a si ruangah a dik lo thei lo (*infallible*) tiin an pawm. *Dogmatic theology* cu a tlangpithuin Roman Catholic, Anglican, Baptist, tvp. in an thurin pawm mi letan thlun dingih an phuansuah mi a si kan ti thei.¹⁰

Dogmatic theology hi *systematic theology* thawn bangawknak an nei nan, danglamnak zawnte a um. *Dogmatic theology* ah cun Baibal tlunah Kawhhran ih thuneitu le an thuneihsnak (*Ecclesiastical Authority*) ihsin Pathian thu simfiangdan le an pawmdan a keng tel vivo. *Systematic Theology* ah cun cuvek a um lem lo, Pathian thuthiampawl in thiamzetin, zalenzetin, zawi khuahkhirh khal tul loin Pathian thu an simfiang vivo men ih, Kawhhran thuneihsnak a tel ve lo. Curuangah, mi bulpak khawruahnak le an tawnteh mipawl (*experiences*) thawn, an suanguahnak tiangin zalenzetin an hmang thei. *Dogmatic theology* ah cun cuvek si thei loin Kawhhran fehpidan le simfiangdan zoh phah ringring a tul.

Creed

Hi tawngfang hi Latin ihsi lak a si ih, a sullam cu *ka zum, kan zum (I believe, we believe -credimus)* tinak a si. Thurin phuansuah mi cu Khristian pohpoh ih thlun

¹⁰Zirsangliana, *Theology Kalphung Hrang Hrangte*, Aizawl: Lalremsiami, 2014, 24-25.

Pathian Thu Zirnak

ding mi a si ih, cinken a awl theinak dingah tawngkam tluangtlamdeuh hmangin an khaikhawmsal. Cu mi cu *Creed* tiih kawh a si. Mark A. Noll in *Creed* cu, “Khristian zirhawknak le rinnak nunih kan tul mi thu, a tawi thei bikih khaikhawmnak a si” a ti.

McGrath khalin, “*Creed* timi cu Khristianpawl lungkimtlangnak in Khristian zumnak thu tawitetei khaikhawmnak hi a si. Cupawl lakih a thupibik pahnih cu *Apostles’ Creed* le *Nicene Creed* an si,” a ti.¹¹ Cuvek phunin Lalsawma khalin a sim ve, “Thurin khaikhawmnak, zoh lo khalih sim theih dingin tha-kim-tawi le tawngkam tluangtlamzetih phuahsin mi a si,” a ti ih, a fiang zet.

Asinan, a thu umdan zoh rero tikah ‘ka zum’ ti hnakin ‘ka pawm’ ti sehla a rem sawn men ding. Ziangahtile, ‘ka zum’

timi hin Pathian cu a um ti ka zum ti lam hnakin Pathian cu a um taktak ti ka theifiang ih, ka nun lamhruaitu dingah ka pawm ti lam a si deuh. Cui kan pawm mi cu awlsamzetih *by-heart* theih mai dingih khaikhawm mi cu *Creed* ti a si. Thurin a si ih, sam (*recite*) theih mai ding mi a si.

Thuthimnakah,

“Ziangkim semsuahtu Pa Pathian

Lei le van semsuahtu ka pawm”

(*Credo in Deum Patrem Omnipotentem – Latin*)¹²

¹¹McGrath.

¹²Lalsawma, *op.cit.*

Pathian Thu Zirnak

CE¹³ 780 tiangih Kawhhran Khawmpi in a rak buaipibik pakhat cu ‘Thupawm’ (*Creed*) phuahkhawm hi a si. Lehhnu ih an phuah mipawl cu *Creed* ti ding a um tuk nawn lo. Lutheran, Calvinist, Anglican, Baptist le Protestant Kawhhran tamsawn cun *Apostles’ Creed* (CE 100-200), *Nicene Creed* (CE 325), *Constantinople Creed* (CE 381) le *Athanasian Creed* (*kum zabi 5 lai hrawng*)-pawl hi an thurin thumawknak ah an hmang bik. Hi *Creed* palipawl hi ram pum huap *Creed* (*universal creeds*) an ti hngehng. Ca Thianghlim sung thu a tawinakih funkhawm mi, an rinnak le nuncan hrangih an thumawknak bik a si ruangah Kawhhran din tir, san hmaisa lamah cun *Creed*-pawl hi Kawhhran in thahnemzetin an rak hmang.

Confession

A sullam a tawinak cun *thurin phuansuah* ti a si. Khristian Kawhhran thurin cu Kawhhran tinin kan pawm cio, danglamnak a um lem lo. Kan pawm mi khal

¹³Kum siardan ah ‘Khrih suah hlan’ *Before Christ-BC* ti le ‘Bawipai’ Kum’, Latin tawng in *Anno Domini-AD* tiih rak hman theu mi cu tu-ah cun BCE (*Before Christian Era*), lole, CE (*Christian Era*) tiin an hmang. A rettan ah BCE kan ngan tikah kum dunglamih ret ding a si ih, CE cu kum hmailamih ret ding a si thung. Thimnakah, 538 BCE-ah Cyrus siangpahrang in Judah pawl cu anmai ramih kir dingin thu a pe. 63 BEC-ah Rom acozah in Palestine ram a uk. 6 BEC hrawngah Jesuh a suak. CE 33 hrawngah Jesuh cu a thi ih, a thosal. CE 70 ah Titus in Jerusalem a la, tivekin. See, *Contemporary English Version* (CEV) Bible (Korea: 1995), cahmai 1616-ah fiangten a ngan; hmainsintlak zet a si. Leitlun hmun kausawn ah an hmang rero zo ih, hman kan tum ve hnik kei uh! *Before Christian Era, Christian Era* cu leitlun pumpi hman a rung si ruangah *Common Era* tiin an ko.

Pathian Thbu Zirnak

‘thupawm’ hmangin khaikhawm a si lala; hi zawnah cun kan danglam tuk hrih lo. Asinan, *confession* kan thlen tikah cun Kawhhran tinin mai feh duhdan, mai duhzawng, uar mi tete an run neih thu a lang thlang. Cu mi cu lasuakin, Kawhhran fehdan dingah a phuahsuak; cu cu ‘*confession*’ ti a si. A tawinakin, “Thurin pawmdan le fehpi duhdan ah Kawhhran (*denomination*) tinin an duhdan ih an phuansuah mi cu *confession* a si.”

Confession hi kum zabi 16-nak hrawngih Kawhhran Tuahthatnak (*Protestant Reformation*) ih rah suah pakhat a si kan tile a sual lem lo ding. Ziangahtile, khalai san ihsi lawngin Kawhhran pawl dangdang a rung suak vivo ih, cui tek tete cun anmai’ pawl (*Kawhhran*) fehdan dingah phuansuah mi *confession* an run tuah cawp vivo. *Confession* kan ti mipawl hi a hrek cu tawi tekti, a hrek cu saudeuh ih tuah mi khal an si; cun, a hrekkhat lala cu a tikcu laiuh an buapi mi thu hmuitinih tuah mi khal an um.

Kawhhran Tuahthatnak hmaithitu Martin Luther ihsi thawkin, mah le Kawhhran ciarin *confession* an run nei vivo. Lutheran-pawl in *Augsburg Confession* (1530), Anabaptist-pawl in *Schleitheim Confession* (1527), Roman Catholic Kawhhran in *Thirty-Nine Articles* (1563), Calvin thluntu Reformed Kawhhran (eg. *Presbyterian*) pawlih *The First Helvetic Confession* (1536) le *Westminster Confession* (1643-47), Baptist Kawhhran in *The Second London Confession of Faith* (1677), Methodist pawlin *the Methodist Book of Disciplines* le Quakers pawlih *Apology for the Quakers* (1679) tiin anmah le an Kawhhran fehdan dingih an pawm mi thurin phuansuah an nei ciar. Kan rel tel lo mi,

Pathian Thau Zirnak

Kawhhran dang khalin cuti'n an nei vivo. Cuvekih mai fehdan ding *confession* nei Kawhhranpawl cu *Confessional Church* an ti. Culaiah *confession* khal nei cuang lo ih, a vantla ring zawngih khawsa Kawhhran khal an rak um ve.

Cuticun tuini tiangin mah le fehdan thurin phuansuah nei-in Kawhhran tin a feh rero tinak a si. Thurin (*Khristian thurin*) hrampi ah cun kan bangaw theh, mai duhdan ih pialnak lamzin dang a um lem lo. Asinan, *confession* a rung thlen tikah cun kanmah le duhnak ciarah kan pial ih, uar hleice khal kan nei cio. Cucu kan danglamnak (*distinctiveness*) a si kan ti thei.

Roman Catholic Kawhhran hi Trent Khawmpi (1545-1563) ih an phuansuah mi parah Vatican Council II (1962-65)-ah an dinhmun zohsalnak an nei. Asinan, an thumawknak *doctrine* cu Trent khawmpi ta thocho kha a si. Protestant lam thawi nasa tukih an rak thenawk (*do-awk*) kha tu-ah cun unauawknak lamzin an zawh ih, Protestant lam khalin cuvek thinlung an nei ve; theihthiamawknak thuk zet nei in ke an kartlang rero; lungawinak ngaingai a si.

Theology professor Dale Moody (1948-84) cun Kawhhran tin thu uar deuh mi hitin a then. Roman Catholic-pawl in Bishop an neih thu (*episcopacy*); Lutheran-pawl in thiamcoternak thu (*justification*); Calvin thluntupawl in khaukhih thu (*predestination*); Baptistpawl in hnimpum tengtengih baptisma pekawk thu (*baptism with emmersion*); Methodist-pawl in thianhlimnak thu (*holiness*) le Pentecostal-pawl in Thlarau Thianghlim thu tiin an hmel lang cuangnak zawn tete a tarlang. Pentecostal-pawl lak ihsi teksuak,

Pathian Thu Zirnak

Charismatic-pawl thung cun Thlarau laksawng thu an uar hleice ruangah *Charismatic* tiih kawh an si.

Theology

A sullam kan theihfiang tuk lo hmanah kan sal tambik mi tawngfang pakhat a si. Mirang tawng khal a si cia lo, Grik tawngfang pahnih la in Mirangpawl in anmai tawng si mai dingin an merhcawp (*coined*) mi a si. Grik tawng ih *theos* le *logos* kawm mi an si. *Theos* ti cu *Pathian*, *khawzing* tinak a si ih, *logos* or *logia* cu *thu*, *lole*, *zirnak* ti a si. Grik mifimpawl cun hi tawngfang hi 500 BCE laiah an rak hmang zo.

Theology ti cu *Pathian thuhla zirnak*, *lole*, *Pathian thu zirnak* le *simfiangnak* ti a si bik. *Theology* ti tawngfang simfiahnak hi tuvek cabu fate sungih ngan cawk lo ding khawpin a tam in, a vang a kau. Tulai san thar ih mithism hrekhat (eg. *John Macquarrie*, *Karl Barth*, *Kenneth Cauthen*)-pawl ih simfiangnak êng ihsin kan theih ding mawitawk ih simfiang bet tum hnik sehla.

Khristianpawl in *Pathian* kan simfiangnak cu *theology* a si; asinan, cui zumnak cu a cemnak a si hrih lo. Kan zum mi le kan zumdan khal zumnak mit thotho in fiangtei zohsal le ceksal a tul. Ngaihtuahnak thianghlim hmangin le lungfimtei ruat ciamciam in, a him le him lo zingzawi in, kan hmuhsuah mi cu phuansin le simsin ding a si.

Cuti kan simsin tikah a ngaitupawl ih theih thei dingih sim tum ding a si. An theih theinak dingah a fiangbik mi tawngkam hman a tul. Cuitlunah, kan simsin mi cu a danglam hnuaihni ding a si lo, a hnget in, belhcian a

Pathian Thu Zirnak

dawl ding a si. Cui hnatuan cu mi hrilcepawl lawngih ti ding a si lo, Khristian zate tuanvo a si. Kan simfiang lawng khalin a tawk hrih lo, kan nunpi ding khal a si. Cui hmuahhmuah cu *'theology'* ti an si theh mai.

Curuangah, hi cabu hi *Pathian Thu Zirnak* ti a si vekin Mirang tawngih a naihbik le kan sawhduh bik mi cu *theology* ti hi a si. Pathian thu zirnak tawngkam dangdang, *doctrine, dogma, creed, confession* le *theology* tla tawiteten kan zoh zo. An zaten a sihcihaw theh; sawh mi zawn tete an nei ciar nan, then theih ngaingai an si lo. Cuiruangah, ziangmaw can le *doctrine*, ziangmaw can le *theology* tiin simaw kan hman rawi culci can khal a um men ding. *Reformed theologian* Louis Berkhof ih simdan thlunin hitin khaikhawm sehla.

Khristian sinak ah hin kan theih tul mi le kan dinhmun hrangih kan hman tul mi thudik a um ti hi Bible ih sim mi a si. Khristian ka si titu cun Pathian le Amai' phuanawknak Jesuh Khrih theih le nunak ih tawnteh a tul; cu mi cun nunnak ah sullam a neihter theu. Cui nunnak cu mai zuamnak le theihnak ih neih theih a si lo, Pathian taktak a si mi theih le a thlah mi Jesuh Khrih ih um a tul (Jn. 17: 3). Rundam kan si lawngin a tawk hrih lo, thudik kan theih khal in duhsak (I Tim. 2: 4).

%%%

Pathian Thu Zirnak

Bung 4

PATHIAN THU ZIRNAK A THANGSO VIVO

*Hi thatnakpawl hi nan tul zet mi an si ih,
famkim in nan neih a si ahcun
Kan Bawipa Jesuh Khrih nan theihnak ahhin a lo
caktertu le hmual a lo neihertu an si ding.
Sikhalsehla hi thatnakpawl a nei lotu cu mitmal mi a si
ih, naite lawng a hmu theitu a si
(2 Pit. 1: 8-9)*

Pathian thu zirnak (*theology*) hi Baibal tawngfang cu a si lo nan, Kawhhran papawl san (*Patristic period*)¹⁴ laiah Khristianpawl zumnak thu relnak ah an rak hmang. Kum zabi pahnihnak laiah Clement of Alexandria in ca a rak ngan mi ah *theology* ti tawngfang a rak hmang thawk ih, khawvel pathian lakih kan biak mi Pathian danglamnak thu relnakih a hman mi a si. Cuvekin, Eusebius of Caesarea khalin Khristianpawl ih Pathian an theihdan thu relnak ah *theology* a rak hmang ve. Ziangti'n a thangso vivo?

¹⁴Zirthiampawl in Kawhhran San Thuanthu hi a hlawmpipi'n an then tikah hlawm li hrawngah an suah. *Papawl San (Patristic Period, 30 – 490)*; *San Laita (Medieval Period, 500 – 1517)*; *Tuahthatnak San (Reformation Period, 1500-1750)*; *Tulai San (Modern Period, 1750 -)*. *Modern Period* hnuah hin santiluan a cah tuk ruangah *Modern Period* ih si rei lote sungah *Post-Modern Period* ah kan lut lohli an ti. Tu ah cun hmin bul khal nei fukfi nawn loin hmin dangdang an bun ruri –*Information and Technology, Cyber Society, Computer Age* le a dangpawl.

Pathian Thu Zirnak

Thu Dang thawi Zirtlang a si

San Laita (*Middle Ages*) hrawngih *university* hminthang zetzet umnak Paris, Bologna le Oxford ah cun *subject* hlawmpi pali (*Arts, Medicine, Law, Theology*) hi zir mipawl cun a hlawmin an zirkawp theh. Himi pali lakah hin *law* hi zir hmaisabik a si ih, tlunlam sang kai theinak dingih vawrawknak phun khal a si. Kum zabi 16 tiang hivekin zirnak hi an fehpi vivo ih, hruaitu hminthang pahnih Martin Luther le John Calvin khal cuvek zirnak boruak ih si suak an si. Luther cu *theology* a zir hlanah University of Erfurt ah *Arts* a rak zir.

Calvin khal University of Orlens ih *Civil Law* a zir hlan le Paris khawpi ih Hebru le Grik siseh, Switzerland Ram ih Pathian thu a zir hlanah University of Paris ah *Arts* a rak zir hmaisave. Cuticun *subject* dang lakah *theology* cun dinhmun pawimawh zet a luah ih, zirnak tek tumpi pakhat a si vivo. Asinan, kum zabi 12-nak hrawngih Nitlaknak (*Europe*) ram ih *university* an din ciamco hrawng ih si cun *theology* cu *subject* dang thawn kawpaw nawn loin a dangtei zir dingih remruat a si.

Europe Ram sungih Pathian thu an zirnak hmun pawimawhbik cu biakinn (*cathedral*) le puithiam umnak (*monasteries*) an si. Thu ih theihnak (*theoretical subject*) lam hnakin a takih hmansuah (*practical matters*) ding mi, Thimnakah, thlacam le thlarau nun lam thu an zir tamsawn. Hi tikcu hrawngih Pathian thu zirtupawl cu mipi vantlang hnakin puithiampawl an si deuh.

Pathian Thu Zirnak

Asinan, puithiampawl khawsaknak *cathedral* le *monasteries* cu mipi vantlang hmuh le theih a si vivo tikah kum zabi 13-nak hrawngah cun Khristianpawl ih zumnak, a hleicein Pathian an zumnak thu cu sullam nei ih simfiangnak ah *theology* ti tawngfang cu *University of Paris* ah cun nasa zetih hman lar a si. Thomas Aquinas ih *Summa Theologia* a ngan mi cu kum zabi 13-ah cun Pathian thu zirnak ah thukzetin sulhnu a nei. Cuticun, *theology* hmel a rung thlengaw deuh lala ih, a takih hmansuah lam hnakin, theihnak lam (*theoretical*) hawi zirnakih hman a rung si riangri.

Hi zirhnak hin Pathian thuthiam mi tampi nun a ciahneh laiah mi tampi cun an pawmpi lem lo. Thimnakah, thlarau lam nun thu ngantu pakhat, Thomas Kempis (1380-1471) cun hi zirhnak hin Pathian duhzawngih nun lam hnakin Pathian cu suangtuah ding a si ti lamah mi thinlung a hruaisawn a ti. Kawhhran Tuathatnak hmaithitu Martin Luther khalin kum zabi 16-nak lamah Thomas Kempis ih ruahnak hi a run tawmpi ve.

Cui hnuah, Tuathatnak Sawng Hnihnak hruaitu an ti theu mi John Calvin khalin run tawmpi ve in, Pathian thu hi Pathian hnatuantu (Pastor)-pawl in nasazetih an zir ding mi, Kawhhran le mipi tul mi zohih zir ding a si a ti ve. Baibal tlawng (*seminary*) tinah theihnak lam lawng si loin Kawhhran hnatuannak lam hawizawng ih Pathian thu hi zir ding a si tiin a sim bet. Cuticun, Kawhhran tuathatupawl cun San Laita ruahnak cu tawmpi in, Pathian thu zirnak cu theihnak lam hnakin nuncan (*ethics*) lam le thlarau lam nun (*spirituality*) cu thupi ah an neih vivo.

Pathian Ɖu Zirnak

Sikhalsehla, cui ruahnak cu kumkhua in a hmun thei lo; ni le khua a rung rei deuhdeuh, milai fimthiamnak a sangin a thuk deuhdeuh tikah phundangpi'n a rung suaksal. Kum zabi 18 sungih Fimvar San¹⁵ (*a hleicein Germany Ram*) a rung thlen tikah cun, a hlanih an khawruahnak le an thu fehpidan cu duhthu a rak sam lo nasa ti an hmusuak. Duhthu an sam lo men lawng si loin suh bet ding a suak ih, phun dangpi-in feh a tul ti an theisuak sinsin. Thil umcia le simsinawk mi thu parah thumaw nawn loin mahte ruat in, a dik le dik lo thleidan thiam ding a si.

Minung theih ban loih a rung thleng mi (*supernatural*) ring mai loin mai sia le tha theihnak hmangin ziangkim zir fiang ding a si an ti. An Pathian thu fehpidan cu kan zir cawk lo ding nan hi khawruahnak hin Kawhhran nun lawng si loin Pathian thu zirnak khalah thlengawknak (*paradigm shift*) phun khat, *modernism* kan timi hramthawhnak a si ti cu hmnsin ding a si.

¹⁵*Enlightenment* ti hi a Ɖawng vek cun *Fimvar San* tiih leh a si vekin *fimthiamnak lamih Ɖhangphawknak* hi a si. Kum zabi 17 cemzawng ihsin 18 sungah Europe le America Ram pumpi, hmun dangdangih a thleng mi a si. Tikcu tawkfang zet, a hleicein kum 500-1500 sungah zirnak lamah khua a rak thim bepbep ruangah “*Khawthim San*” (*Dark Age*) an rak ti. Fimvar San an rung thlen tikah cun a hlanih an khawruahdan le suangtuahdan cu thleng a Ɖul ti an run hmu. Hruaitu hminthang pakhat, Immanuel Kant (1727-1804) ih simfiangdan hin a huamkim zet. *Enlightenment* cu *ralƉazetin mai khawruahnak hmang ngam dingih kekar hi a si* a ti. Cutiin minung khawruahnak hmansuah ding cu an thupi a si ruangah *khawruahnak hman san (the Age of Reason)* ti khalin an ko. Mithiam hrekkhat cun hi san hin kum 150 hrawng a daih an ti.

Pathian Th̄u Zirnak

Theology cu leitlun zirnak (*secular subject*) dang thawi an rak zirkawp mi cu nuamteten ruahdan a rung danglam vivo ih, Europe Ram university tampi ah cun *theology* cu an zirlai (*curriculum*) khalah an telh nawn lo. Kum 1789 ih si a rak thawk mi, *French Revolution* (1789-1799) ih si phei kha cun *theology* cu zirnak sawng tinah a tel nawn lo ti theih a si.

Thimnakah, Australia Ram ih an rak din hmaisakbik mi Sydney le Melbourne *university* cu *theology subject* tel loin *secular* lam lawng zirnak ih din mi a si. Asinan, cui ruahnak cu a tlaniam vivo ih, tu ah cun Australia Ram hmun tampi ah *theology* le *secular subject* cu a rawiin an zir ti a si. Cuvekin, leiltun hmun tampi ah university hnuai ah *theology* cu sakhaw lam zirnak tek (*faculties of religion*) pakhat ih ret a si. Culaiah *theology* lawng zirnak (*theological seminary/college/school*) tampi a um ve thung. Hmun tampi ah *secular subject* thawi zirkawp a si tikah mi hrekkhat hrangah cun zirdan thu ah duhthu a sam tuk lo.

Thimnakah, kum 1670 hrawngih thangphawknak phun khat, *Pietism* hotu Jacob Spener (1635-1705) phei cun “*University* ih *theology* zirhtu *professor* cu mi piangthar tengteng a si ding; ziangah tile, *theology* cu thinlung le ruahnak ih Pathian thu theih menmen a si lo. Cuhnakh thuk le ropi a si ruangah mi piangthar *professor* lawngin *theology* a zirh ding,” a ti.¹⁶

¹⁶Alan Thomson, *New Movements: Church History AD 1500-1800*, ISPCK Guide 14 (Delhi, India: ISPCK, 1976), 110. Hi ruahnak hin thuelawknak nasatak a thlen; ziangah tile, culai ah cun *university* ih professor tuantupawl cu ram uktupawl ih hril mi an si. (An pianthar le thar lo an zoh lo, zirhtu dingah a tling maw tling lo ti lawng an zoh). Neta ah cun *Pietist* cangvaihnhakh hminsin

Pathian Thū Zirnak

Pathian Thu Lawng Maw!

Theology ti tawngfang hi Grik tawngih *theos* (Pathian) le *logos* (thu) ihsi ra a si ti kan sim zo. A sullam diktak cu *Pathian thuhla* tinak a si bik. Kum zabi pahnihnak ih hruaitu hminthang Tertullian ih tawngkam vun sang sehla, Pathian pakhat lawng a rak um si bang sehla, cui Pathian cu ziangtin Khristianpawl ih Pathian ah a cang thei tivek phunin *theology* cu kan biak le kan sunlawih rero mi Pathian thuhla (*Pathian cu ziangti'n a ra um, ziangvek a duh ih, ziangti'n hna a tuan, tvp.*) zirnak a si ti khalin kan sim thei.

Kum zabi 12, 13-nak hrawng ihsi cun *theology* tawngfang cun Pathian thu zirnak lawng sawhieh rel a si nawn lo. A hleicein *University of Paris* ah cun *theology* cu Khristian sakhaw lam thu zirnak ah an run hmang. Hruaitu ropi pahnih Peter Abelard le Gilbert de la Porree cun Latin tawng ih *theologia* cun *theology* cu *Pathian thu* zirnak lawng si loin *Khristianpawl zumdan le an thurin hmuahhmuah* zirnak a si an run timi cun mi thinlung a neh sinsin.

A tlunih kan sim zo vekin Fimvar San a rung thlen sinsin cun khawruahnak vang a kau sinsin ih, *theology* cu Pathian thu, minung thu, sakhaw thu (*sakhaw dangdang thu*), fimnak lam thu le kan zumnak le Pathian hna kan tuannak dingih kan tul mi pohpoh zirnak tiin an huapter thluh.

tlakin a dangten Halle Khawpi ah *university* an din ih, a hmin ah *University of Halle* an ti.

Pathian ṬṬu Zirnak

Roman Catholic Pathian thuthiam Karl Rahner in, “*Theology* cu zumnak thu kan theihthiamnak dingih zumnak a si; zumnakin Pathian phuanawknak kan rak cohlandan, kan nunpidan ding, sul le lam neih kan simfiangnak a si” a timi hin a khaikhawm kim zet. Pathian thu hi ziangtlukin a vang a kau ih, ziangtlukin a thuk! Zir ding le ruahbet ding a tam nasa!

%%%

Pathian Thu Zirnak

Bung 5

PATHIAN THU ZIRNAK TEK DANGDANG

(Division of Theology)

Cule an hnenah cun, “Nan hnen ka um lai ah ka sim rero mi cu hi thilpawl hi sokhaw an si. Moses Danbu sung, profetpawl ih keimah ih thu an rak ngan mipawl cu a kim theh a tul a si,” tiah a ti.

*Cun an thinlung mit a vangter ih,
Ca Thianghlim ih sim mi kha an thei.*

(Luka 24: 45)

Pathian thu zirnak *theology* cu cutiiah huapkau le thuk zirnak a si ruangah hlawm tampi ih then a theih. Roman Catholic Kawhhran cun hlawm thum ah then phupphi mai - Zumdanlam (*Dogmatic*), Lungput (*Moral*) le Tawnteh le nunpilam (*Mystical*) tiin. Asinan, Protestant Kawhhran lamah cun cutiiah ti fukfi mi a um lem lo, cangantupawl in an duhdan le thiamdan danin phun dangdangin an then mai theu.

Curuangah, bangawklonak zawn tete a um nan, a tlangpithuin a hnuailam vekin kan khaikhawm thei. Khatlamah, hitihin hlawm dangdang ah kan then vek nan, Pathian thu zirnak hrampi sungah pakhat le pakhat bawmawtawn an si ti khal kan theihcih a tha. Millard J. Erickson¹⁷ cun amai kutsuak *Christian Theology* sungah

¹⁷Millard J. Erickson ih *Christian Theology* a ngan mi cu mithiam pakhat phei cun ‘kan san sungih *evangelical* lam hawi *systematic theology* rintlakbik le fiangfelbik a si ko ding’ tiah a

Pathian T̄bu Zirnak

Senses of Theology tiin *theology* zirnak tek, a hlawm teten a ret ih, hmingsin a awl phah deuh ding.

		Bible
		Pathian
Baibal thuhla	Baibal thuhla	Minung
Santhuanthu lam	Santhuanthu zirnak	Sual thu
Thurin zirnak	Kalmang neih zirnak	Khrih thu
Rawngbawlnak	Fimthiamnak lam zirnak	Rundamnak
		Kawhhran
		Tikcu neta

Anglican Pathian thuthiam Alister E. McGrath ih ngan mi *Christian Theology: An Introduction* sung khalah a hlawm thumnak vekin a then ve. A hlawm li-nak, thurin mek tete ah cun thupi hlawm an neih zat le a remkhawmdan (*a hmaysa le neta*)-ah mithiamrual lakah danglamnak maltete a um phahphah. Thimnakah, *evangelical* Pathian thuthiam Wayne Grudem cun *Sual thu* hi a dangtei thlur loin thupi dang thawn a kawp ih, hlawm sarh lawngah a suah.¹⁸

Bruce Milne pheih cun ‘tikcu netalam’ thu (*The last things*) tiin a ret nan, a thulu cu Pathian Uknak (*The*

hmuhdan a rellang. Tuihlan ah *volume* thum ih an suah mi cu 1987 ah khan *volume* khat (*Unabridged, one-volume edition*) in suah a si.

¹⁸Wayne Grudem, *Systematic Theology*, 25. R. H. S. Boyd cun *Different Branches of Theology* ti thupi hnuaiah *theology* hlawmpi pahnhin a then phupphi –*Revealed Theology* le *Natural Theology* tiin. *Revealed theology* hnuaiah cun *Biblical Theology*, *Dogmatic Theology*, *History of Dogma*, *Apologetics*, *Practical theology* tiin a then sin. *Natural Theology* hnuaiah cun *Philosophy or Religion*, *Comparative Religion* le *Shared Spirituality* tiin a ret. (Hitawkah zoh aw, R. H. S. Boyd, *Khristadvaita: A Theology for India* (the Christian Literature Society, 1977), 8-11.

Pathian Th̄u Zirnak

Kingdom of God) tiin a ret. Hi zirdan tek tetepawl thu a tawinakin simfiang kan tum ding.

Pathian thu zirnak (*Christian theology*) thumawknak pawimawhbik cu Baibal a si ih, cui Baibal¹⁹ cu thuanthu ih a thleng taktak mi (*historical fact*), Isarelpawl thuanthu ih si thawkin kan Bawipa Jesuh ih nun, a thihnak le a thawhsalnak thu kan theihnak umsun a si. Khristianpawl hi cabu (*Baibal*) bia cu kan si lo nan, Baibal le kan Bawipai' thu cu then theih loih sihcihaw mi an si. Curuangah, kan Baibal sungah ziangti'n a um, zo in a ngan, ziangtikah, zawi hrangah, ziangsi a sim duh, ziang tawng in an rak ngan, ngan sual pang teh a um maw, thu pakhat si si, bangaw lo culci hi teh ziangti lak ding an si tipawl hi ngunthluk zetih zir a tul.

Theology zirnakih Baibal thu zir natsat a tulzia theihsuah a si vivo. CE 1500 kum tir hrawng ih si cangvaihnak pakhat, a bulhram ih si Baibal hliakhlai duhnak (*humanist biblical scholarship*) in a suahpi mi lakih thupi zet pakhat cu Baibal an lehsawng vivo mi sungah cafang ngan dik lo (*thleng hrim mi le ngan sual pang mi*) tampi an hmusuak.

¹⁹Baibal, Ca Thianghlim thu ih si thu kan rel tikah *Pathian thu vekin*, lole, a *Baibal vekin*, Ca Thianghlim ih simdan vekin tipawl hi kan hman theu mi kan tawngkampawl an si. Ziangmaw canah cun "Bible vekin" vun ti ding khi kan cuhawknak zawn le Baibal sirhsan cuang vekih kan retawk phahnak a si zik theu a bang. Asinan, Ca Thianghlim vekin, Baibal vekin a si taktak maw, si deuh lo ti thei ding cun taimaksuah le ciamciamtei kan zirngun a tul nasa. Kum 1940 hnu lam hrawng ihsin Baibal sung thu uar sinsin in, *Biblical Theology* cangvaihnak a suak ih, 1950 hrawngah cun nasazetin ram a la. Asinan, 1960 hnu lam ih si cun a thawmvang a daideuh vivo.

Pathian Th̄u Zirnak

Cuihnuah thil hlun laihsuah thar mi tampi ihsin kan Baibal sungih thu tampi cu famkimsawn le diksawn ih hmuh mi tampi a um. Cuitlunah, Baibal sung thu thei sinsin ding cun a hramthawk ih an rak hman mi Hebru le Grik (*hmun malte ah Aramaic*) tawngpawl tiangin zir natsat a tul. A si lo bikah Thukam Hlun lam zir ding cun Hebru, a Thar lam zir ding cun Grik tawng zir le thiam a tul tengteng. Pathian thu zirnak ih kan tul bik *theology* zirnak tek pawimawh zet pakhat a si.

Kalhmang Neihh Zirnak (*Systematic Theology*)²⁰

Systematic theology ti cu Pathian thu zirnak hi kalhmang neihh zirnak ti sehla theih a awlbik ding. Kalhmang nei ti hin sullam pahnih a sawh thei. Pakhat cu Pathian thu kan zir tikah theih awldeuh dingih sim le zir a sawh ih, a dang pakhat cu Khristianpawl zumnak thu kan sim tikah a sangsangtei remkhawm thu a sawh. *Systematic theology* ruang an rak din hmaisak khalah *Apostles' Creed* le *Nicene Creed* tidan thlunin Pathian thuhla ihsin thupi dangdang an thlur vivo.

²⁰Tulai santhar ih kan theih mi lakih hmin langdeuh *Systematic Theology* cabu lakah hipawl hi a larzual deuhpawl an si hmang. F. D. E. Schleiemachar, *Christian Faith*, Karl Barth, *Church Dogmatic, Vol. 1-7*, Paul Tillich, *Systematic Theology*, Louis Berkhof, *Systematic Theology*, Wolfhart Pannenberg, *Theology and the Philosophy of Science*, Millard J. Erickson, *Christian Theology*, Kenneth Cauthen, *Systematic Theology: A Protestant Approach*, Wayne Crudem, *Systematic Theology*, Alister E. McGrath, *An Intorduction to Christian Theology*. B. Luai Hre ih *Introduction to Theology (in Myanmar-2012)* cu sanman le sirhsantlak Pathian thu zirnak cabu rotling a si.

Pathian ḐBu Zirnak

Cuvek phun ih *theology* remkhawm mi kan hmuh hmaisabik cu Peter Lombard ih ngan mi *Four Books of the Sentences* a si ih, *University of Paris* in kum 1155-8 sungih a finkhawm mi a si. Hi cabu hi hlawm li ah an then; a hlawm hmaisabik cu *Trinity* thu, a pahnihnak ah Sersiam thu le Sual thu, a pathumnak ah Pathian-Minung ih a can thu le Khristian nun, cu thehin Sakramen thu le Tikcu Netalam thu in net an khawrter. San Laita (*Medieval Period*) laiih mithiam rual Thomas Aquinas (*Summa Theologie*), Bonaventure le Duns Scotus-pawl khalin Peter Lombard ih remkhawmdan an run thlun vivo.

Kawhhran Tuae that San a rung thlen tikah *theology* remkhawmdan hmel malteten a rung danglam deuh. Lutheran lam ihsin Philip Melanchthon in 1521 ah *Loci Communes* timi a run ngan ih, thupipawl cu a sangsangtei remkhawm a si. John Calvin ih ngan mi *Institute of the Christian Religion* cu *Protestant theology* ah cun rinsantlakbik ih ruah a si. Kum 1536 ah a ngan ih, 1559 ah a tawinakih remkhawm lala a si. Hi cabu khal hi *Pathian, Khrih, Pathian le minung karlakih palai, Tlennak thu* le a netabikah *Kawhhran thu* tiin then li ah then a si.

Kum zabi 20-nak ih Pathian thuthiam Karl Barth khalin *Church Dogmatic* timi, cabu ropi a ngan mi khalah a tlunih remkhawmdan thlunin a rem ve. Santhar (*modern period*) ih *theologian* pakhat, *liberal* pa ih an ruah mi, F. D. E Schleiermacher ih ngan mi, *Christian Faith* ah cun Thomas Aquinas in *Trinity* thuhla a hmaisabikih a rak ret mi cu a netabikah a ret thung. A tawinakin kan sim asile, *theology* cu kalhmang nei in a sangsangtei zir

Pathian Bbu Zirnak

a tul vekin theih awl ding zawng khalih sim le rel hi a thupi zet.

San Thuanthu Zohih Zirnak (*Historical Theology*)

Theology cu thuanthu nei a si; van ihsi tla tupti mi a si lo. San thuanthu sung ihsin a suak mi, thuanthu feh lai sungih Pathian cangvaihnak thu simfiangnak a si. Curuangah, san thuanthu zoh pahin, *theology* cu san thuanthu sungih a ra thleng mi ziang a si ih, ziangti'n Pathian thu in a rak cohlang, ziangvekin cui tikcu lai ih mipawl in thathnemnak an ngah in, an hlawkpi ti thinlung pu ih zirnak a si.

Thimnakah, *zumnak ruangih thiamcoter thu (justification by faith)* hi a tikcu lai ih thil umtudan ih si nasazetih uar mi thu a si ti kan thei. Latin America Ram ih *liberation theology* cu an ram khawsakdan (*socio-economics*) ih hrinsuah mi a si. Cuvekin, *Minjung Theology* cu Korea Ram mipi dinhmun zohih sersuah mi a si ve. India Ram ih si pawksuak, *Dalit theology* khal zianghmanih an siar lo mi, Dalit-pawl dinhmun zohih sersuah a si. Rel caw lo khawpin *theology* dangdang a suak vivo.

San thuanthu kan ti tikah ei le in thu, ram ukawknak thu, minung thinlung putdan le khawruahdan tiangin a huap theh. Cui dinhmun ih si sersuah mi an si. San thuanthu zoh ih zirnak hin thathnemnak pahnih in pe. Pakhatnak, khawruahnak tapi hi a tikcu lai ih thil thleng mi in a hrinsuah mi an si ruangah cui tikcu ih thil umdan in theifiangter. Pahnihnak, thil umdan dik tak kan theihnak ihsin a diksawn mi ruahnak in neihter.

Pathian Ebu Zirnak

Hiti a siruangah san thuanthu zohih *theology* zir hi thil tul hrimhrim a si. *Theology cu ka thiam nan san thuanthu ka thei lo* ti vek hi thil um thei lo tluk a si. A rak um a si hmanah san thuanthu theingah hmaisai loih kan phuansuah rero mi *theology* cu a dik tawk lo men thei; lole, mai duhnak zinih fehpi tum pang khal a awlte.

Kawhhran Kilkhawinak lam Hawiuh Zirnak (*Pastoral Theology*)

Pathian thu zirnak (*theology*) cu *university* pakhat hnuaiiah simaw, *theology* zirnak tlawng pakhat ihsi thutheihnak le fimthiamnak kan ngahnak menin a tawk lo ti hmuhsuah deuhdeuh a si. Pathian thu zirthiamnak cu ziangvekin Kawhhran sungah le Pathian hnatuannak ah kan hmangsuak ding ti ruahnakin *theology* zirnak khawvel a cimneh vivo. *Theology* cu san thuanthu sungih thil thleng mi sannak menin a tawk nawn lo, a takih hmansuahdan ding ruatin pastor in Kawhhran le a tuurualpawl a kilkhawidan ding thu (*Pastoral theology*) lam cu thupi-ah ret a si.

Cui ruahnak nasazetih a dinpitu pakhat cu *Puritan-pawl*²¹ kha an si. Annihpawl cun *theology* famkimtertu

²¹*Puritanpawl* hi kum zabi 16, 17 hrawngih England Ram ih Elizabeth hoih Kawhhran tuahtatnak kha an di a riam thei lo, Pope ih thiltidan a thlun tuk lai an ti ih, a dangten an suak. Baibal cu dik lo thei lo a si (*infallibility of the Bible*) le Calvin ih thurin (*Calvinism*) cu hngetzetin an pawm. Cuitlunah Geneva Bible (1560) cu an hman dingah an nemhnget. Anglican Kawhhran hnakh thianghlimsawn ih an ruahawk ruangah *Puritan (purify)* an ti-aw. *Puritan-pawl* lakah England Kawhhran ih um hrih a duhpawl le a dangtei suah lawlaw duhtupawl tiin pawl hnih ah an thenaw. America Ram ah cun Jonathan Edwards le Cotton Mather ih thusimnak ruangah *Puritan-pawl* dinhmun cu sang zetah a khir

Pathian Thu Zirnak

cu atakih hmansuahnak (rawngbawlnak) a si an ti ih, hi mi pahnih an fehkawp lawngah Pathian thu hi a sinak dik takin a feh thei ding an ti. Mithiam pahnih Richard Baxter le Jonathan Edwards ih cangan mipawl in *theology* cu Kawhhran kilkhawinak (*pastoral care*) le thlarau nun cawmnak ih hman ding a si ti an langter nasa.

Pastoral Care and Counseling kan timi, Baibal tlawng ih thupizetih kan ruah mi *subject*-pawl khal hi khawruahnak ih a hrinsuah mi an si kan tile a soal lo ding. *Theology* zirnak ah *Pastoral theology* cu zirnak tek thupi zet a si vivo ih, minung khawruahdan, tuarnak le thilumtudan a thlengawk vivo vekin Kawhhran le tuurual kilkhawinak ih tul mi, thuhla tampi zir ding a um vivo.

Fimthiamnak Hawiuh Zirnak (*Philosophical Theology*)

Theology kan timi cu minung khawruahnak le suangtuahnak hmangih zir a tul can tampi a um. Minung thinlung sungih a suak mi thusuh duh mi tete ihsin a thawk. “Pathian hi a um ngaingai maw?” “Ziangtiuh ra um mi a si?” “Pathian in ziangvek a duh?” “Minung hi teh ziangin kan ra um?” tivekpawl hi Pathian thu kan hliakhlainak ih kan theih tul zet mi thu an si. Himi si lo, thu tampi suh ding le simfiang ding ticawk loin kan nei.

ih, tuini tiangin *evangelical* thupawl le cangvaihnak ah Puritan-pawl sullhnu hmuh ding a um vivo.

Pathian Thū Zirnak

Philosophical theology cun Khristian zumnak le milai khawruahnak ih kan pawmtlan thei mi thudik hawl hi a tumtah mi a si. Thomas Aquinas in Pathian a um a si ti a tansan pangapawl (*five arguments for the existence of God*)²² tla hi *philosophical theology* ih rel tel a si ringring. Aquinas in hi thu a suahti mi hi a tikcu laihi Grik mithiam hminthang Aristotle ih suahti mi, *Aristotelian physics* sirhsan ih a sersuah mi an si.

Cuvekin, kum zabi 19-nak ih D. F. Strauss ih *Khrih thuhla (Christology)* a suahti mi le santhar mithiam lakih Rodolf Bultmann ih *Christology* an suahti mi cu mifim Hegel²³ ih leitlun thuanthuh fehdan a fehpi mi parih thumaw an si ti a si. Curuangah, Pathian thuthiam tampi cun leitlun fimthiamnak (*philosophy*) hi Pathian thu (*theology*) fiangsian le kausian ih kan theih theinak dingih thil tul zet a si an ti.

Khatlamah, ziangtlukin *theology* le *philosophy* an zawmaw ti thu ah ruahdan a phunphun a suak. Mi hrekkhat cun *theology* ah *philosophy* cu ziangvekin a thahnem tiin thu an sut theu. Thimnakah, Tertullian cun *philosophy* cu *theology* hrangah ziang thathnemnak a nei tiin thusuhnak pathum a rak tuah.

²²Pathian a um taktak a si ti tanfung pangapawl hi fiangdeuhin neta ah kan zoh leh ding.

²³Hegel ih thu fehpidan tlangpi cu thil pohpoh hi a thazawng ih thlirnak (*absolute idealism*) ti a si ih, a sullam cu leitlun ih kan hmuh thei mi thil ziangkim hi Pathian hnen ihsi suak an si ruangah thinlung ih suangtuahnak hi a tak (*real*) a si ih, cui a tak hmuahhmuah khal cu thinlung ih suangtuahnak ihsi theih (*rational*) a si a ti.

Pathian T̄bu Zirnak

- *Athen* le *Jerusalem* cu ziangvekin sihcihawknak an nei?
- Zirthiamnak le Kawhhran cu ziangti'n zawmawknak an nei?
- Zirhnak soal le Khristianpawl teh ziangvekin pehtlaihawknak an nei?

Anih (Tertullian) cun *philosophy* cu Pathian thu zirnak ah thatnemnak nei tuk loin a hmu. Cuitlunah, an thlurh tum mi hi thu dangdangpi an si ruangah *theology* zirnak ah *philosophy* a tulzia a hmu tuk lem lo. Hi ruahnak vek hi San Laita hrawng khalah an thehlar nasa ih, tek dangdang rori an si ti nasatakin an rak dinpi.

Martin Luther cun Thomas Aquinas ih ruahdan cu a duh lo ve nasa. A cabu ngan mi *Table-Talk* sungah Luther cun, "*Philosophy* cu Pathian pek mi a si vekin amai' sinak ah um ko seh; hman kan duhnak zawnah mawizetin hman kan tumsawn ding," a rak ti. Kum zabi 20-nak khalah Karl Barth khalin Pathian phuanawknak le leitlun fimthiamnak cu ziangti'n kan hmangkawp ding tiin thusuhnak a rak tuah ve.

Pathian thu cu a thukin a sang, minung khawruahnak le fimthiamnak ih theih ban lo thu a phumaw ti cu rel tul loih fiang cia a si. Khatlamah, leitlun fimthiamnak kan ti theu mi, *philosophy*, *science*, *psychology* tipawl hi pawngpa hnawlih hnawl ding an si lo, a hmandan kan thiam a thupisawn; an thatnemdan kan thei ban hrih lo asile thu dangah! Milai fimthiamnak hi Pathian in nasazetin a hmang duh ih, a hmang rero, a hmang vivo lai ding. Kawhhran rak kaihruaitu hmaisapawl (*apostolic fathers*) sanlai ih si thawkin Pathian thuthuk an rak simfiang tikah an zirthiamnak le theihnak

Pathian ṬḂu Zirnak

(*philosophy*) cu Pathian in nasazetin a hmang ti kan thei. Cui fimthiamnak hi Pathian thu a si lo lamih fehpinak ding si loin, Pathian thu kan theihinnak dingih Pathian pek mi a si ruangah a hmanna zawnah ralringzetih hman thiam a tul ngaingai.

Khaikhawmnak vekin kan sim asile, *theology* zirnak tekpawl hi *theology* zirnak ih bawmtu hlin an si. Culaiah a tlunih kan sim mi zirnak tekpawl hi amahte lawng cun an famkim theh thei lo, pakhat le pakhat an sihcihawkdan hliakhlai in, an bawmawktawn theinak zawn zoh ih, fehpi ding an si. Kan ngan lang mi si lo, zirnak tek dangdang a um vivo lai ih, zirnak hmun (*tlawng*) ih zirin tek dangdang thupitterdan khal a bangaw lo vivo.

%%%

Pathian Ṭbu Zirnak

Bung 6

SAN TILUANGIH PATHIAN THU LUANDAN

Kahhran Papawl San

(The Patristic Period, c. 100-451)

*Pathian thu a lo simtu, hlanih nan hotupawl
kha cing ringring uh. An nun sungih an
umtlandan le an thihnak thuhlapawl kha
ruat uhla, an zumnak khal cawng tha uh.*

(Hebru 13: 7)

Khristian sakhua hi Palestine Ram, Judea Ramthen sungih khawpi Jerusalem ihsin a thawk ih, Juda sakhua ihsi thangso vivoin, sakhaw thar *Khristian sakhua* felfai a rung ding. Hi sakhua hi a din pekte ihsin Judea Ram lawngah topi men loin Thuthangtha simtu mi pe-aw taktak, Tarsus khawmi Paul le mi dang hmangin ram dangdang ah a karhzai vivo. Kum zabi pakhatnak cemzawng lamah cun Mediterranean Ram le Rome Ram tiangin Thuthangtha in hmun a khuar vivo.

Cutiuh hmun a khuar vivo tikah Pathian thu zirnak hmun pawimawh taktak khal an ding ve cupco. Cupawl lakah a pawimawh zualbik pathum an um. Pakhatnak cu Grik tawng hmang rampawl ah Izip Ram Alexandria Khua a si ih, a pahnihnak cu tulai Turkey Ram sungih um Antioch le Capadocea Ram sung um, le a dang pakhat cu Latin tawng hmanna Ram sung, tulaiih Algeria

Pathian Ebu Zirnak

Ram, Carthage khuapawl an si.²⁴ Cuihleiah Rome, Constantinople, Milan le Jerusalem khal *theology* zirnak hmun pawimawh zet an rung si ve. Kawhhran san thuanthu hi hlawm li laiah an then kan ti zo vekin cui hlawm li sungih hruaitu lu le banpawl le an Pathian thu fehpidan, lole, thupi-ih an ret mi *theology*-pawl a tawi thei bik dingin kan zoh ding.

Phun dangin sim sehla, san a thlengawk vivo vekin Pathian thu fehpidan khal a kelin a um thei ve ce lo, thilumtudan (*context*) a thlengawk vekin Pathian thu fehpidan khal a thlengaw vivo ti hitawkah fiangten kan hmu thei. San khat thuhla hi bung khat ciarah then in kan thlir vivo ding.

Kawhhran Papawl San

Kawhhran Papawl San (*The Patristic period*) an tinak san cu *Apostle*-pawl san a cem ihsin hipawl hin Kawhhran an run hoha, an hruai ih, lamzin an khihhmuh. Hi san hin Thukam Thar cabupawl an nemhngheh theh hnu (c. 100) ihsin *Chalcedon* Khawmpi,

²⁴Alexandria lam Pathian thu (*theology*) fehpidan cu Grik mithiam Plato ih khawruahdan thlunin an fehpi ih, cui lungput neipawl cu “Alexandrian” tiah an ko. Culaiah Antiok lam thung cun Kawhhran hmaisapawl fehpidan (Tirthlah Cabu sung vekin)-ih Pathian thu fehpi in an ruataw. Alexandrian tidan vekin an *theology* tawmpitupawl cu “Antiochian” an ti. Kum zabi palinak lamah cun “*Capadocian Fathers*” ti khalin an run ko. A pathumnak cu, hmunpi ih si suak Pathian thuthiam rualpawl lakah Tertullian, Carthage-mi Cyprian le Hippo khaw mi Augustine an tel.

Pathian Th̄u Zirnak

451 tiang a huap.²⁵ Kawhhran, pawl dangdang – *Anglican, Eastern Orthodox, Lutheran, Presbyterian* le *Roman Catholic* cun hi san hi Khristian zumnak le fhdan hrangih bul le hramtonak a si ruangah thupizetin an pawm cio.

A si ngai, hi san sungah hin Kawhhran Papawl cun Khristian zumnak cu ziangteu a si tiih an simfiang (*defining*) laiah ziang zirhnak hi a sual ih, ziang mi zirhnak hi a dik ti humhim hna (*defending*) cu an buaipibik mi a si. Cui lakah Juda sakhua le Khristian sakhua cu ziangvekin laicinawknak an nei ih, ziangvekin an bangaw lo ti khal a tel. Thukam Thar sungih Paul ih cakuat kan hmuh mipawl hi Kawhhran le zumtu hmaisapawl in ni tin an hmuhtawn mi an harsatnak thu a tam zet. Cui harsatnakpawl sirhsan in Pathian thu dangdang an simbet mi an si.

Kum zabi pahnihnak a rung kim tikah cun Papawl in cuvek thupawl cu nasazetin an buai. An thungan mipawl cu zirhnak dik lo le sawiselnak nasazet lakih Khristian zumnak dik humhimnak thu an si ruangah *apologetic* ti khalih kawh an si. An lakih mi langsar zualdeuhpawl cu –Justin Martyr (c. 100 -c. 165), Irenaeus of Lyon (c. 130 -c. 200), Origen (c. 185- c.

²⁵*Patristic period* sungih hman tlangpi tawngfang pahnih, naihaw zet mi cu *patristic* ti le *patrology* ti hi an si. A hmaisai khi “papawl” (*patres*) tinak a si mai ih, a neta khi “Papawl thuhla zirnak” tiih hman a si thung. Ziangmaw canah cun Pathian thu zirnak (*the study of God*) tiih an hman can khal a um theu. Tulaiah cun (Thimnakah, German mithiam Johannes Quasten) “papawlih ngan mi thu le hla zirnak, lole, an thu le hla hliakhlainak” ti khalin an hmang.

Pathian ṬṬu Zirnak

254), Tertullian (c. 160 - c. 225), Athanasius (c. 296 - c.373)²⁶ le Augustine of Hippo (354-430)-pawl an si.

Pathian thu an fehpidan le an buaipidan an bangaw lo cio ding nan, pakhat khatte cun an thuhla kan ngan kim thei lo ding. Curuangah, a tlangpi ih an buai mi (*theological issues*) le an buaipidan a hlawm a hlawmin kan zoh ding.

Thukam Thar Cabupawl An Nemhnget

Pathian thu zirnak (*Christian theology*) cu Ca Thianghlim (*Scripture*) parih thumaw a si kan ti zo. Asinan, suh ding mi thu pawimawh zet pakhat cu Ca Thianghlim sungih tel ding cabupawl cu zoin an rak hril ih, ziangti'n Baibal ah an cang thiam? ti hi. Hi san hrawngah hin Thukam Thar cabupawl hril ih, nemhngehnak (*canonization*) an rak tuah hrih lo. *Canonization* ti tawngfang cu *kanon* ihsin a ra ih, a sullam cu “tahnak” (*pidan 'ruler' hmangin a dik le dik lo, a ding maw a kawii tiih tak vek*) tinak a si.

Cabu tampi lakah Baibal si dingih pawmtlak an si maw si lo, tiin khatlam khatlam tahtawn rero mi khi a si. Curuangah, *canonical* ti tawngfang cun Baibal si dingih pawmfel mi a sawh ih, *extra-canonical* kan ti asile, *pawm lo mi capawl* tinak a si thung. Thukam Thar

²⁶C tiih ret mi hi *cr* ti khalin ret a theih thocho. Latin ṭawng ih *circa* ti ihsi laksuah a si ih, a sullam cu ‘hrawng, kiangkap’ tinak a si. Kum ngan mi kiangih c, *cr* kan hmuh asile hi kum hi a fiang ngaingai lo, a kiangkap hrawng a si ding tiih ruah mai ding a si. Cu mi a um lole, a kum ngan mi a fiang tinak a si thung.

Pathian Bbu Zirnak

sungih kan hmuh mi Ca Thianghlim ti tawngfangpawl hi Thukam Hlun sawhieh sim mi an si deuh.

Baibal si dingih pawm tlak/lo an thenfel tum tikah vei tampi ruahdan bangaw lo a suak. Tui kan neih mi (TT) bu 27 ih tel lo, thu thatha ngan mi tampi a rak um zo si. Thimnakah, Clement of Alexandria le Origen cun *Barnabas Cakuat* cu Pathian thawkkhum mi rori a si ti'n an rak aupi rero.

Cuvekin, Rome bishop Clement in CE 96 hrawngih a rak ngan mi Cakuat (*The first letter of Clement*) le Kawhhran hmaisapawl nun kaihruaitu cabu le kum zabi pahnihnak tir lamih rak ngan mi *Didache* cabupawl cu Baibal ih telh tlakih an rak ruah mi an si. Asinan, Ca Thianghlim lakah cun an tel ban cuang ta lo. Cuvekin, mi dangdang in, mai duhdan cio an suaipi ciamco.

Nitlaknak lam Kawhhranpawl in *Hebru Cakuat* hi Baibal ih telh dingah cun an duhthu a sam lo deuh. Cuvekin Nisuahnak lam Kawhhranpawl cun *Thuphuan* bu hi telh an remti thei ve lo. Cu mipawl lengah elawknak tisuaktu cabu (*disputed books*) an timi 2 Piter. 2 & 3 Johan le Juda cakuatpawl an um lai. Kum rei nawn an elawk hnuah cun *Thuphuan* le *Hebru Cakuat* thu ah cun buainak a um tuk nawn lo, an pawmsakawtawn veve ih, an thu a dai.

CE 367 hrawngah Athanasius in *Thirty-ninth Festal Letter* (tui kan neih mi bu 27 telin) timi cabupawl cu Baibal ah pawm si seh tiin a rak thursuak ih, a rak thehdarh ciamco. Cucu Kawhhran khalin a run thlun ngaingai ih, CE 397 ih Carthage Khawmpi cun tui kan neih mi Thukam Thar bu 27 hi Ca Thianghlim si dingin

Pathian Th̄u Zirnak

a run nemhnget (*canonized*) hngehngge. Elawknak tete a reh ngaingai cu CE 400 hrawng lawngah a si.

Cun, a remkhawmdan ding thu khalah duhdan a bangaw lo lala. Elawknak khungkhai tuk um loin Thuthangtha bu lipawl cu a hmaisabikah an ret lohli ih, cuisin Tirththlah cabu in a thlun. Nisuahnak lam Kawhhranpawl in Paul ih cakuat 13 hlanah zate huap cakuat timi (Jeim 1 & 2 Pit. 1, 2, 3 Johan) ret an duh laiah Nitlaknak lam Kawhhran thung cun Tirththlah cabu sangtu ah Paul ih cakuat 14 (*Hebru an rak siarcih*), cui sangtu ah huapkau cakuatpawl ret an duh. A netabikah tui kan neih vekin a rung suak. Baibal nemhngeh thu ah cun Kawhhran Tuahthat San tiangah Kawhhran in thubuai hlabuai a nei nawn lo ti theih a si.

Thuroh (*tradition*)

Kawhhran nun le zumnak rak tibuai thei zettu zirhnak dik lo pakhat cu *Gnostic* zirhnak a si. Kan Baibal sungih an rak pawm tel lo, thungan tampi cu *gnostic* zirhnak doletnak thu an si. A hleicein Kawhhran Papawl in hi thu hi nasazetin an rak buai ih, an cangan mi khalah tampi an ngan tel. Hi zirhnak hi a hnaihnawk ih, theihfiang a har tuk ruangah Kawhhran hruaitupawl lu a zingter nasa. Cupawl elnak dingah Thukam Thar ih an pawm mi Baibal sirhsan ih an ngan tawk, *philosophy* lamih an thiamnak an rawn thul, kum zabi palinak tiang lai buainak thlentu zirhnak dik lo a si.

Cuvek boruak ihsin thurohsiah pawimawhnak a langsuak sinsin. “Thuroh” ti sullam cu “hlan sawngawk vivo mi thu tha” tinak a si; a sawh duh mi cu Kawhhran in san khat hnu san khat thu le hla an hlansawngawk

Pathian Thu Zirnak

vivo mi tinak a si. Irenaeus cun Kawhhran hmaisapawl in Khristian zumnak thu (*regula fidei*) hi hngetzetin an rak kilkhawi ih, cui thupawl cu Thukam Thar sungah kan hmu. *Apostle*-pawl san lai ihsin tuini tiang Kawhhran in Thuthangtha cu rinumzetin a kilkhawi ih, a phuang.

Gnostic-pawl cun cuvek an nei lo, tu naite menih tosuak an si ruangah Khristian an tiawk ve ding hi a remcang lo zet tiah a rak ti. Ireneaus in Kawhhran ih a rak phuansuah mi le hotu (*bishop*)-pawlih an rak sim/ngan mi thu hi thupizetih a ret ruangah thurohsiah cu “Ca Thianghlim an rak simfiangdan, lole, “Khristian zumnak an rak phuansuahdan” ti sullam neiin a hmgang.

Tertullian khalin cuvek ruahnak totho a nei. Ca Thianghlim sung thu theifiang ding cun a bu pumpi siar neknek a tul. Asinan, ruahdan le simfiangdan bangaw lo tete cu thil umtudan ding hrimhrim a si a ti. Zirnak diklo kan ti mipawl hi Ca Thianghlim ih sim vekin maw an feh, anmai’ duhnak zawnah an her ti cu ruah ding a um tiah a sim bet. Curuangah, Ca Thianghlim sung thu theifiang ding cun Kawhhran in ziangti’n a rak kilkhawi, a rak simfiang ih, a rak phuangsuaak ti thatei hliakhlai a tul tiin thuroh ih thupitzia a cawisang. Athanasius ih thusim mi hin thuroh ih thupitzia a langter, hitin a sim, “Ca Thianghlim thu an simfiangnak (*tradition*) rak theifiang sehla cu Arius khan Khrih thuhla (*Christology*) a rak sim sual rero lo ding nan,” tiin.

Kan Baibal sungah hin Pathian thu thawi a pehparaw mi thu hmuahhmuah a kim theh lo nan, kan zumnak le hnatuan tahnak hrangah cun a famkim tawk ko tiin kan

Pathian Thu Zirnak

pawm. Culaiah, a sung thu hmuahhmuah hi kan siar veten kan thei theh mai lo; Kawhhran a din tir ihsin tuini tiang a rak hliakhlaitupawl ih sim le phuansuahdan hi a kau thei bikih zir a tul ti hi hngilh lo a tha.

Rampum Huap Creed-pawl (*Ecumenical Creeds*)

Creed thuhla kan ngan zo ruangah saupi kan bet tum nawn lo ding. Kan vun laksuah duh mi pakhatte cu *Creed* cu *Confession* vekin Kawhhran (*denomination*) sawhieh tuah mi a si lo, Kawhhran pumpi huapah tuah mi a si.

Kawhhran Papawl san laiah Khristian zumnak thu a tawizawngih khaihawm mi *creed* neih lo theih loih a nawrtu pakhat cu baptisma thu ruangah a si. Hi san laiah cun *Lent*²⁷ tikcu hmuahhmuah cu timtuahawknak le zirhawknak canah hmangin kan Bawipai' Thawhsal Ni (*Easter Sunday*)-ah baptisma an peaw theu. Cutiuh baptisma an pek zik tikah an zumnak ziangvek a si ih, ziangvekin Pathian hrangah an pum an peaw ding ti thu mipi theih ah an phuang hmaisai ta theu. Cu mipawl hrangah zate pawmtlang mi thu phuansuah neih a tul

²⁷*Lent* ti mi cu Bawi Jesuh in ni 40 le zan 40 sung rawlul ih a tikcu a hman mi theih ringringnak dingah ni 40 sung ei le in thu ah siseh, leitlun duhnak lam ihsin siseh, supawk can le nun serhawk canih hman mi a si. *Ash Wednesday* ih si siarin *Easter Sunday* thlen tiang, ni 40 sung cu *Lent* tiuh kawh a si. *Ash Wednesday* ah cun an cal ah vutcam an hnih; a sullam cu sual pawitinak le sual rimnak langternak a si. Protestant Kawhhran tamsawn hnakin Roman Catholic Kawhhran in hivek serh le sang le ni pawimawh hi urhsun le ulukzetin an hmang cuang.

Pathian Th̄u Zirnak

tengteng a si hi ti ruahnak ihsin *creed* hi an phuahsuak a si bik.

Apostles' Creed cu Nitlaknaklam ram lamah cun theih larbik a si ih, hi *creed* hin thu hlawmpi pathum a thlurh. Pathian thu, Jesuh Khrih thu le Thlarau Thianghlim thu a tambik ih, Kawhhran, thuthennak le thawhsalnak thupawl khal a tel. *Apostles' Creed* hnakih saudeuh, *Nicene Creed (Niceno-Constantinopolitan creed* ti khalin an ko) cun Khristian thurin tekpawl le Thlarau Thianghlim thu a thlurh tam cuang.

Khrih cu Pathian a si ti thu ih ruahdan a phunphun a sawnletnak a si ruangah Khrih cu Pathian diktak a sinak thu luhcilh in, *Anih (Khrih) cu Pathian diktak, Pa thawi sinak hmunkhat* (“*God from God*” and *being of one substance with the Father*) tiin Khrih cu *Pathian-Minung* a sinak thu fiangzetin an phuangsuaik. Kawhhran feh zonak ah le feh vivo lainak dingah *creed-pawl* hin thupitnak zawn tampi an nei.

Khrih ah Sinak Pahnih

Khrih thu thawi pehparin Kawhhran Papawl san ih an buaipi mi thu pahnih a um. Pakhat cu Jesuh hi mi zovek a si ti le a dang pakhat cu Pathian a sinak (*Godhead*) thu a si. A ngaingai ahcun hi thu hi pahnih kan ti nan, pakhat ih relkawp theih khal a si. Bung dang ah Khrih sinak (*Christology*) a dangtei kan zir leh ding ruangah hitawkah cun Khrih thuhla ih thu cuhawknak ih ruahnak bangaw lo pahnih lawng kan tarlang ding.

Pathian Thu Zirnak

*Tlawng pahnih*²⁸: Hi sanlai ah hin Pathian thu pawmdan le fehpidan bangaw ruahnak pahnih a um ih, an hmin ah *Alexandrian School le Antiochian School* an ti. *Alexandrian School* lam cun Khrih cu “Thu, tisa ih rung cang mi a si” tiin a Pathian sinak lam (*the divinity of Christ*) an cawisang.

An sirhsan mi Baibal cu Johan 1: 14, “*Cui thu cu minung ah a cang ih, kan lakah a um,*” ti thu hi a si. Minung ih a rung cannak cu thupitter a si tikah Khrihmas khalin thupitnak a nei sinsin. Hi thu fehpidan dokhalhtu cu *Antiochian School* ti a si. Annih cun Khrih

²⁸*Tlawng* tiih kawh an si ruangah zirnak tlawng pakhat ih zirkhawm le umkhawm an si tinak a si lem lo. Khawpi pakhat sungih um, Pathian thuthiam dangdang, khawruahdan bangaw deuhpawl relnak a si. Izip Ram khawpi, Alexandria ih rak um, Pathian thuthiam rual –Clement of Alexandria, Origen, Athanasius, Cyril of Alexandria, Didymus the Blind pawl kha *Alexandrian School* minungpawl an si. An Pathian thu fehpidan hlawmpi pakhat (Khrih ih Pathian sinak) lengah phundang deuhih an fehpi mi a um lai.

1). Kawhhran in a nemhnggeh lo mi, *layman*-pawl lakah Pathian thuthiam an tam zet. A sullam cu sakhaw lam hrulait lawng si loin zalen zetih Pathian thu zirnak lam an uar ruangah tui kan sim mi, mi langsardeuhpawl khal khi *layman* hliir an si. 2) Zumnak le minung fimthiamnak a pehtlaihawknak lam nasazet in an ruat. 3) Baibal an simfiang tikah khihhmuh mi nei zawng (*allegorical interpretation*) an uar zet. Curuungah, *Antiochian School* lam thawn an elaw thei nasa. Turkey Ram Antiok Khua ih Pathian thuthiam rual le an fehpidan cu *Antiochian School* ti a si thung. An lakih mi langsar cuang deuhpawl cu Diodore of Tarsus, Theodore of Mopsuestia, Nestorius le John Chrysostom an si. A tlunih kan sim zo vekin Jesuh ih minung sinak lam an cawisang ih, Pathian a sinak le minung a sinak a dangdangtei an um thu an rel uar. Baibal simfiangdan ah cun a sidan vekih pawm mai (*historical and literal interpretation*) hi a dikbik tiin an țang ve.

Pathian Thu Zirnak

ih minung sinak (*the humanity of Christ*) cu cawisang in, Khrih ih thinlung putdan tha le mawi cu mi dang hrangah zohthim a tlak hrimhrim an ti thung.

Khrih thu ih Thu cuhawknak: Kum zabi palinak hrawngih Arius ih zirhnak parih thubuai cu Khristian Kawhhran hrangah hmingsintlak thil thleng pakhat a si. Arius (c. 250 – c. 336) cun Baibal sungih Khrih ih sinak (*title*)-pawl hi tawngkam hawihawm le zahawknak tawngkam men an si. Khrih cu Pathian dinhmun co ban ding a si lo, anih cu thil semsuaah mi hmuahhmuah lakih hmaisabik a sinak ti lo ah cun a cunngun cuangnak san a um lo. Semsuaah mipawl (*creatures*) lakih tel ve mi a si a ti fiang.

Cucun Athanasius ih thinlung a khawih zualzo ih, anih cun Khrih Pathian sinak hi Khristian zumnak le rundamnak thu khalih an thumawknak bik a si a ti. Arius ih zirhdan vek asile Khrih cu misualpawl Rundamtu dingah a tling tawk lo tinak a si a ti. A neta lamah cun Arius ih zirhnak cu Kawhhran in zirhnak soal (*heretical*) tiin a run phuang lawlaw.

Khawmpi: Khrih thuhla (*Christology*) ih thu hnaihnaawk relfel dingin Khristian mi, siangpahrang hmaisabik Constantine cun CE 325 ah Nicea Khua ah rampum huap khawmpi (*the first ecumenical Council*) a ko. Nicea Khawmpi cun Khrih cu Pa thawn sinak hmunkhat nei (*homoousios*) a si tiin a phuangsuaak. Cuihnu, CE 451 ah *Constantinople Council* (*a vei linak rampum huap khawmpi*) an ko lala ih, cui tum ah Nicea Khawmpi thurel mi cu an nemhngget.

Pathian Thu Zirnak

Trinity Thu

Hi thuhla cu Ca Thianghlim sungah a um nan, a tawngfang kan hmuh lo mi, Khristian zumnak ih thupi zet cu Pathian pakhat ih minung pathum (*Trinity*) thu hi a si. Hi thu hin Pa, Fapa le Thlarau Thianghlim cu Pathian an si theh ih, a dangdangtei Pathian sinak nei an si theh nan, Pathian pathum si loin pakhat lawng a si lala ti thu hi buaipibik mi cu a si. Pa, Fapa le Thlarau Thianghlim dinhmun thu ah Nisuahnaklam ruahdan le Nitlalnaklam ruahdan tiin pawmdan bangaw lo phun hnih a um. Nisuahnak lam (*tulaiah cun Grik, Iole, Orthodox*) Kawhhran Papawl (*Cappadocian fathers*)²⁹ cun Pathian ih minung pathum dinhmun an rel tikah thlau-awdeuh in an rel. Culaiah, Nitlalnak lam Kawhhranpawl cun Pa, Fapa le Thlarau Thianghlim cu Pathian sinak nei ciar, a niam le sangdeuh ti um cuang loin sinak bangrep an si thu an dinpi.

Kawhhran Thuhla

Nitlalnaklam Kawhhran in nasazetih a rak buaipi mi thu dang kan hmuh leh mi cu Kawhhran thianhlimnak (*the holiness of the Church*) thu hi a si. Tulai-ih Algeria Ram ih hmunpi khuar, African Khristianpawl lakih tek pakhat suahpitu Donatus ih zirhnak thlunpawl (*Donatists*) cun Roman Catholic Kawhhran fehdan phunin Kawhhran thianhlimnak thu nasazetin an

²⁹*Cappadocian fathers* an ti mipawl lakah Basil of Caesarea (c. 330-79), Gregory of Nazianzus (329-89) le Gregory of Nyssa (c. 330-c.395)-pawl hi hruaitu langsar zualpawl an si. Nitlalnak lam lamih hruaitubik cu Hippo khawmi Augustine a si thung.

Pathian Thu Zirnak

pucawi. Annih cun Kawhhran cu mi thianghlimpawl vial umnak ding a si ruangah misual le mibawrhhlawhpawl an tlem lo an ti.

An thuhla tawthawhnak cu CE 303 hrawngah siangpahrang Diocletian in Khristianpawl a rak hrem ciamco mumah hremnak ih luat duhah Khristian tampi in an Baibal le sakhaw lam cabupawl cu siangpahrang kutah an rak pe ih, an rak urkangsak theh. Cuvek Khristianpawl cu *traditores*, lole, *lapsed Christians* an ti; a sullam cu *mi kutih rak petupawl* tinak tluk a si. Asinan, CE 313 ih siangpahrang Constantine a hung pianthar tikah Khristian sakhua cu acozah pawm mi sakhua a si tiin a hun puang thlang. Cutikah, *traditores* an ti mipawl cu Kawhhran sungih luhsal an duh. Cutikah Donatist-pawl in an rak cohlang thei lo; mi rinum lo, zumnak phatsantupawl tiah an rak hnawl.

Culaiah Augustine cun ruahnak dangpi a hun suaipi ve. Kawhhran cu mi tintian (*mixed body*) umkhawmnak ding a si; misual le mitha, micakvak le mitawntaitepawl, thleidangaw loih umkhawmnak ding hmun umsun a si a ti ve. Hi thu cuhawknak hin Kawhhran thu ah thutluknak fumfe neih a tulzia a langter sinsin.

Zangfah Lainatnak

Hi thu hi cu Nisuah le Nitalaknak Kawhhran lakih thubuai a si lem lo, kum zabi panganak hrawng ihsin Kawhhran hruaitu pahnih thu cuhawknak ihsi puaksuak a sideuh bik. Cute pahnih cu Rome Khua ih umhmun khuar, British *monk* Pelagius le Augustine an si. A tawinakih kan sim asile Pelagius cun Pathian in minung a semsuah tikah mah le mah ukaw thei dingin, mai

Pathian Tbu Zirnak

duhna hri thei dingih a semsua mi a si. Mai diklonak hi zo simaw puh tum ringring ding a si lo, ‘mah’ kan thupibik tiin minung zalennak a cawisang.

Augustine thung cun a tirah minung cu ‘tha’ ih semsua mi si hmansehla, sual in a siatsua theh zo ruanga mahte duhril thei a si nawn lo; a duhrilnak cu sual in a cimneh tuk zo. Pathian zangfah lainatnak liauliau lo cun Pathian hnenih kirsal thei a si nawn lo a ti. Minung a tluksiat natsat thu a uar vekin Pathian zangfahnak nasazetin a dinpi ruanga *“doctor of grace” (doctor gratiae)* ti tiangin hmin an pek phah hngehge.

Cutiin thu cuhawknak cu a sosang vivo ih, Kawhhran hmaisai in khawmpi tiang ko in khuideuh a dik ti khaikhin rero a si. CE 418 ah Carthage Khua ah khawmpi an ko ih, nasazeti an relkhawm hnuah Pelagius ih zirhnak cu hnawl in, Augustine ih zirhnak cu nemhgeh a si tariai. Asinan, Pelagius ih pawmdan hi nuamteten mi thinlung ah a lut deuhdeuh ih, lehnu lamah cun a run pawmpitu mi tampi an suak. Kawhhran Papawl san cu Europe Ram pumpi ah zirnak lamih thimkhawzingpi in a nen cutco tikah thuhla tampi cu felfaitei relfiang man nawn loin an liamsan. Kum tawfgang zet khawthim sungih an luh hnuah thuhla hrekhat an phawrh nungsal ih, a hrek cu Kawhhran Tuahthat San lamah an langsal leh ding.

%%%

Pathian Th̄u Zirnak

Bung 7

SAN TILUANGIH PATHIAN THU LUANDAN:

San Laita le Zirnak lamih Thangfim San
(*The Middle Ages and the Renaissance,*
c. 1050-c.1500)

*Cutawk ih mipawl cu Thessalonika khawmipawl
hnakin an duhum sawn, kamsuakthu cu hlawptlo zetin
an cohlang ih, Paul ih thusim mi cu a dik maw dik lo ti
thei dingah ni tinten fimkhurzetin
Ca Thianghlimpawl an hliakhlai.*
(Tirh. 17: 11)

Mediterranean Ram sung kha Kawhhran Papawl sanlai ih an ram a sideuh bik ih, an hmunpi pahnih cu Rome le Constantinople an si. Jesuh sanlai ih leitlun cozah ropibik Rome cozah cu a ram sungih harsatnak le a lenglam ih si donak a phunphun ruangah zabi panganak (c. CE 401)-ah khan a tluse ta ruairo aw!! Cuisicun ukto mumal nei nawn loin ram le mipipawl cu an mumal lo (an makmai) thluh.

Thuanthu lam thiampawl (*historians*) cun Rome a tluksiat hnu kum 500 sung (CE 500 -1000) sung cu “Khawthim San” (*Dark Ages*) tiah an rak ko; ziangah tile, hi san sungah hin zirnak lamah nasazetin a tlaniam ih, cuitlunah hnam nunphung khal a mumal nawn lo. Cui betah kum zabi pasarihnaq tir lam ihsin Mohamed³⁰ ih sakhaw thar a dinsuah mi, Islam sakhua

³⁰Mohamed, Iole, Muhammed (Abu al-Qasim Muhamad, CE 570-632) hi sungkaw thiṯha le rinsantlak ih si dingsuak mi a si.

Pathian Bbu Zirnak

in ram a lak duaido tikah Khristian sakhua cu nuamteten a tlaniam vivo. Culaiah hi kan huapter mi san sungah hin leitlun fimthiamnak ihsi thawkin Pathian thu zirnak lam khalah thlengawknak nasazet a rak um. A cip a senih ngan ding cun a tam tuk ding ruangah a tlangpithu vial lawng kan ngan zualzo tum ding.

A Sullam

“San Laita” (*Middle Ages*) ti tawngfang hi zirthiamnak lamih hruaitu le cangantupawl (*writers of renaissance*) ih phuah mi a si ih, kum zabi 16-nak cemzawng lam ihsi hman thawk mi tawngfang a si an ti. Hi tawngfang hin

Ci le kuang thu khalah Hebru hnam upa an si ih, CE 570 ah khan Arabia Ram khawpi pakhat Mecca ah a suak. A pa in a thihsan lohli ruangah an nufaza in retheizet in an khawsa. Sumdawng mi a si ih, a sumdawnnak ah nunau pakhat (*Khadijah*) thawn an tuantlang ih, netalam ahcun an run nei-aw ngaingai. Fate pathum an neih mipawl in an thihsan theh tikah a bei a dawng, lungawinak le hngamnak taktak nei dingin thlaler ramthing ah amahte lawng a vaktawi. A vahvaih rei man hlanah AW le THUCAH a thei lohli mai. Zo-ih AW a si ding tiin nasazetin khua a ruah hnuah a run betui' AW cu vancung mi Gabriel aw rori-in a thei ih, Pathian in a thucuh puangtu dingah i hril taktak a si ti ruatin Gabriel ih aw tamsin thei dingin a nun a serhaw. A thuzirh mi lakih pawimawh zet pakhat cu Pathian diktak hnenih nun pumhlum pek ding hi a si. Cui a thuzirh ruangah a sakhaw din mi cu ISLAM sakhua ti a si; ISLAM sullam cu 'pekawk pumhlum' tinak a si. 'Muslim' ti cu 'Islam' sakhaw betu tinak a si. Mecca Khua ih a lar lo ruangah Mohammed cu CE 622 ah amah thluntu mi malte thawn Mecca ihsin peng 240 a hla mi Yathrib Khua ah an tlan. Lehnua h cun 'Yathrib' cu 'Medina' an ti, cucu 'zawlnei khawpi' tinak a si. Kum rei lote sungah Islam cu Arab hnam pumpi sakhua ah a rung cang. Islam sakhua hmusuaktu le *Quran* lasuaktu Muhamed cu June 8, 623 ah a thi.

Pathian Bhu Zirnak

sawh duh mi tikcu pahnih a nei –pakhat (*medieval*) ti hi San Laita sungih thil thleng mi relnak a si ih, a dang pakhat cu Khawthim San ihsi thawkin kum zabi 16-nak tiangih Nitlaknak (*Europe*) lam Pathian thu fehpidan sawhieh hman a si. Curuangah, hi tawngfang hi fiang fukfi ih sim a har ruangah zate lungrual theinak neih a awl lo. Simfiang duhdan dangdang hmang ih simfiang duhtui’ hrangah vangkauzetih ret mai khal a pawl lo ti a si.

Hi San Laita tir lamah nasazetih a rak ciahnehtu bik cu France Ram ihsin a si. Phungki tlawngpawl ihsin Khristian hruaitu thatha, thimnakah, Lanfranc (c. 1010-89) le Anselm (c. 1033-1109) an suak. A rei hlanah University of Paris an din ih, Peter Abelard, Albert the Great, Thomas Aquinas le Bonaventure-pawl in an hoha tikah Pathian thu zirnak tlawng ropizet ah a cang. Hipawl le mithiam dangdangpawl in Pathian thu zirnak cabu an ngan mipawl cu rotling cabu ah an rung cang.

‘*Renaissance*’ ti hi ‘zirnak lamih thangfim San’ tiin ka let mai ih, ziang bang ke maw! Mirang tawng khalin ‘*rebirth of learning*’ tiih leh a si ve. A sawh tum bik cu kum zabi 14 le 15-nak hrawngah Italy Ram ah calai lam le kut thiamnak (*zuk le milem tuah thiam*) lamih a thanso tikcu sawhieh rel a si theu. Thimnakah, Leonardo da Vinci (1452-1519), Raphael Sanzio (1483-1520) le Michelangelo Buonarroti (1475-1564) pawl tla kha zukuwai thiam hminthang zet an si. Hi thil thleng hin Pathian thu zirnak ah le Kawhhran feh vivonak dingah sulhnu thukpi a neihter.

Renaissance cu *scholasticism* timi *philosophy* le *theology* zirnak lamih thangphawknak pakhat a si ih,

Pathian Bhu Zirnak

1220-1350 sung kha a vanglai tak a si. *Scholasticism* ih tumtah mi bik cu *philosophy* le *theology* in ziangteu hiha zirh a tum tiih hliakhlai a si. Cutiuh an hliakhlai tikah tansan ih an hmanbik mi pali a um.

1. *Philosopher* hminthang veve Aristotle le Plato ih cangan mipawl.
2. Grik mifim Porphyry ih cabu *Eisagoge*,
3. Plato ih khawruahnak ih si an phuah thar mi ruahnak *Neo-Platonism* le,
4. Augustine ih cangan mipawl tla an si.

Scholastic theologian le *philosopher*-pawl cun Jesuh suah hlanih *philosophy* thukpipipawl cu hmangin Pathian thu (*theology*) le Khristian zumnak thu simfiangnak ah an hmang. Pathian sinak le Bawipai' Zanriah Sakramen thu hi nasazetin an luhcilh. Hilai san ah hin puithiam in Bawipai' Zanriah Sakramen cu thlacamnak ih a hlan hnu cun *sang* le *uain* si nawn loin Jesui' taksa le thisen taktak ah a cang (*transubstantiation*) ti hi Kawhhran ih an rak fepidan a si.

Scholastic theologian lakih mi ropi, Tour Khua Cathedral ih zirhtu sangbik Berenger (c. 999- 1049) cun "Sang le uain cu Jesui' taksa le thisen taktak ah a cang lo nan, puithiam ih a hlan hnuah cun *danglamnakte* cu a um ko e," tiin a run el nan, Synod tum hnih, Rome (1050) le Tour (1054) cun Berenger ih zirhnak cu hnawl in, puithiam in thlacamnak thawi sakramen a hlan hnuhnu cun sang le sabitti cu Khrih taksa le thisen taktak ah a cang tiin an nemhnget sinsin. Pathian thu fepidan (*theology*) thanso vivonak dingah *scholasticism* hin hmun pawimawh zet a luah.

Pathian Bbu Zirnak

Humanism le a rahsuah khal hi hrelh lo ding mi, thupi zet a si. *Humanism* ti tawngfang khal hi simfiang har zet pakhat a si ve. Ruahdan phun hnih a um -a pakhatnak cu thu le hla an rak ngan hmaisak mipawl, a tawngfang le calai fehdan thukzetih zirsalnak a si ih, a pahnihnak cu *renaissance* san hrawngih khawruahnak thar (*new philosophy*) tetepawl sawhih rel a si. Hi simfiangdan a pakhatnak vekin *humanist*-pawl cun Baibal an rak ngan tirih an hman mi tawng, a calai umtudan le Kawhhran papawl ih thuhla ngan mi cu nasazetin an zir. A lakih hotu hminthang deuhpawl cu Hebru tawng thiam lamih mi hminthang Johann Reuchlin (1455-1522), Grik tawng thiam, 1505 kum ihsi Cambridge University ih Grik tawng zirhtu hminthang, Rotterdam-mi Desiderius Erusmas (c. 1466-1536) le *Oxford University* ih Grik tawng le Paul ih cakuatpawl zirhtu John Colet (1466-1519)-pawl an si. An zirsuah mi le an thungan mipawl hi Kawhhran tuahthatnak ding lawngah si loin, khawtlang pumpi hrang khalah thathnemnak nasazet a thlen.³¹

Pathian Thuthiampawl le an Thlurh Hleice mi Thupipawl

³¹Hitin an sim theu: Grik thu le hla, Thukam Thar le Kawhhran Papawl ih cangan mipawl cu Erasmus ih nun (*soul*) cawmtu le a fehnak a lamzin hrangih tleunak an si. Kawhhran Papawl lakih a ngaisanbik mi cu Jerome kha a si; a nun serh thianghlimawkdan, a cathiamdan le zumtupawl nun a kaihhruidanpawl cu zohthimtlak rori a si a ti. Cun, a cangvaihnak le a cangan mipawl in hmual a neihzia an relnakah “Erasmus in ti (*egg*) a ti ih, Martin Luther in a awpkeuh” an ti phah.

Pathian Bhu Zirnak

Hi san sung hi a rei nawn pam ruangah Pathian thuthiam, mi hminthang tampi an suak man. An lakih mi langsar zual deuhpawl cu Italy ram mi, Anselm of Centerbury (c. 1033-1109), Italy mi thotho Thomas Aquinas (c. 1225-74), Duns Scotus (c. 1265-1308), William of Ockham (c. 1285-1347) le Erasmus of Rotterdam (c. 1469-1536) tla an si. Anmahpawl lawng si loin hi san sungih a rak tlangleng vetu, mithiam dangdang thawi an thlurh hleice mi Pathian thu, a tlangpi in kan zoh hrih ding.

- *Kawhhran Papawl ih thu le hla an hngettersin*: San Laita kan ti mi cu fimthiamzirnak lamih thimkhawzingpi-in a cim luailo tikah thuhla hrekkhat simfiang ta man loih an liamsan mi tampi a um tiah kan ti zo. Zirnak lamih khua a rung van suarso tikah Kawhhran Papawl ih thu rak zirh mi an dungkhirhsal. Augustine, Peter Lombard le mi dangpawl ih cangan mipawl cu dungkhirhsal in, cui thupawl cu thumawknakah an hmang. *Sentences* an timi cu hi tikcu laiah Peter Lombard ih ngan mi, an finkhawm mi a si hmang.

- *Minung Khawruahnak (Reason) le Theology*: Kum zabi 12-nak hrawngih cangantu Anselm cun Khristian zumnak le minung khawruahnak cu ziangvekin an sihcihaw ti thu a rak ngan mi ah thil pahnih- *zumnak cun theihthiamnak a phut tile, ka theihthiam theinak dingah ka zum ti'n a rak ngan tel*. A sullam cu kan *theihthiam hlanah zumnak kan nei hmaisai; asinan, cui kan zum mi cu theithiam mumal loih zum satliah menmen kan si lo tinak a si*. Kan zumnak thu kan theihthiamnak dingah

Pathian Bbu Zirnak

cun lungfimteí kan hman ding mi khawruahnak (*reason*) a tul tinak a si.

Hi ruahnak hi San Laita sungah nasazetin a thangso vivo ih, Pathian thu zirnakah khawruahnak (*reason*) hi hnawl ding si loin, a sinak ding zawnah hman ding a si thu an tlangaupi sinsin. Kan sim zo bangin Thomas Aquinas ih hmin langnabbik pakhat “Pathian a um taktak a si kan ti theinak san panga” (*the five proofs of the existence of God*) ti cu Khristian sinakih a hrinsuah mi menmen a si lo, Aristotle ih khawruahnak (*Aristolelian physics*) ihsin sersuah mi a si kan ti zo kha.

- *Pathian thu zirdan fumfe*: Pathian thu lam le minung khawruahnak lamah hmuhdan le theihdan thar a suah vivo tikah thil ziangkim hi sul le lam nei thlerhthlitei tuah a tulzia an hmusuak sinsin. *Theology* zirnak lam khalah sullam nei (*systematic*) ih rem le zir a tul ti theihnak ihsin thupi dangdangpawl cu a sangsangten a ruang an zing. Thomas Aquinas ih *Summa Theologiae* cu Pathian thuzirnak tek tin huap in, sullam neizetih rem a si ruangah hi san laiah cun zohthim bikih hman a si. Atui *Systematic Theology* kan zirdan khal hi hi san ihsi rak khawkhan mi, a tuldan vekin rem le bet vivo mi an si.

- *Sakramen thuhla*: Sakramen thuhla, a hleicein sang le sabitti ah Khrih cu ziangti’n a tel ve ti thu le sakramen ah ziangziang kan lalut ding ti thu ah thu fiangfai a rak um deuh hrih lo. Sakramen ah cun *Bawipai’ Zanriah* le Baptisma lawng hi si seh ti cu an pawmtlang thei mi a rak si hrih; thu dang telh ding cu cutlukin an ruat tuk lo. Asinan, Pathian thu zirnak lamih thangphawknak cun

Pathian Bbu Zirnak

Pathian biakdan ih si thawkin serh le sang thu ah ruahnak thar an run suaipi.

Sakramen thuhla (*sacramental theology*) thangso cun a netnakah cun sakramen cu *ziangzat* kan nei ding tile *ziangti'n Bawi Jesuh cu sakramen ah a tel ti thu ah* thutluknak an tuah. Sakramen pasarih an pawm mipawl cu *-baptisma, dan sungih lakluh (confirmation), sual rimnak, Bawipai' Zanriah, nemhnggeh (ordination), neihawknak le mithi ruang hriakculh* tipawl an si.

- *Zangfah lainatnak thu*: Kawhhran Papawl san laiah zangfah lainatnak tuah Augustine ih ruahnak kha Council of Carthage (CE 418) in zirhnak dik le him ah a rak pawm ti bung 6 cemzawng ah kan ngan zo. Minung duhhriltheinak thupitzia a reltu Pelagius cu thiamlocoter a si thu khal kan rel tel. Asinan, Augustine ih ruahnak hi eltu le duhlotu an suak vivo ih, elawknak thupi (*controversial issue*) pakhat ah a cang. Ahleicein a thu remkhawmdan ah a si bik.

Cui elawknak ihsin Augustine ih cangan mipawl khan sul le lam an nei cuca lo, a tikcu lai ih an dinhmun le thil thleng mi a sawnletnak (lehkhirhnak) fang a si ruangah thumawknak fumfe (*theological foundation*) a nei lo ti a si. Curuangah, San Laita Pathian thuthiamrualpawl cun hi thu hi thatei remkhawm le a tulsamnak silkhah ding hi an ti dingah ruat in, an san sungah an remsal ciamco. Hi an hnatuan sunglawi (*zangfah lainatnak thu*) hi Kawhhran Tuahthat San ih an buaipi laiah bawmtu tha zeta a cang.

- *Mari ih dinhmun*: Zangfahnaklainatnak ruangih rundamnak thu hin Jesui' nu Mari in ziangvek tuanvo a

Pathian Bhu Zirnak

nei ti thusuhnak a suaipi. Cui thu cun sual thu le tlennak thu thawi pehparin, Mari thuhla ngaihven le zir a hlawhter sinsin. Zirtu mi dang tampi lakah Duns Scotus hin Mari thuhla (*Mariology*) a zir nasabik ih, tuini tiang Mari thuhla-ah sirhsan ih an hman bik mi a si.

An buaipi bik mi cu Mari khan mi dang vekin pianpi sual a nei ve maw (*maculists*) ti le, a tir ihsin a thianghlim tluansuak rori ha (*immaculists*) ti thu a si bik. Cun, tlennak thu ah Bawi Jesuh tlukin mawhpurhnak a rak nei ve maw? ti thu khal an buaipi tel. Kum zabi 11-nak ihsi cun *Ave Mari* (*Mari cu cawimawi si ko seh*) tiih thlacam authawm theih ding a um thlang ih, tuini tiang Roman Catholic unaupawl cun Mari fehtlang in thla an cam.

Nisuah le Nitlaknak Kawhhran Thenawknak

Kan hrelh lo dingih thupizet pakhat cu CE 1054 kum ih Nisuah le Nitlaklam Kawhhran an rak thenawk thu hi a si. An thenawknak san dangdang lakah Pathian thu (*theological reason*) ruangih an thenawknak san cu ‘le Fapa’ (*Filloque Clause*) thu ruangah a si. Nicaea Khawmpi (CE 325) ah khan zate pawmtlan thei dingin “Thlarau Thianghlim cu Pa ihsi suak” tiin an rak nemhnget. Khua a rung reideuh tikah zoin simaw, ‘le Fapa’ betin “Thlarau Thianghlim cu Pa **le Fapa** ihsi suak a si” tiin an bet. Nitlaknaklam Kawhhran lakah cun an pawm thei mai nan, Nisuahnaklam Kawhhranpawl cun a pawmin an pawm thei thlurthlo lo.

Asinan, Kawhhran pumkhatawknak a siat pang ding tiin kum 400 sung hrawng *cip e, cap e* ti ngamloten an topi cuahco men lawk. Relrem an tum mengmang nan, CE 1054 kum ah cun remawk ngaihnak a um lo tiin Nitlak

Pathian Bbu Zirnak

le Nisuahlam Kawhhran tiin an rung thenaw phupphi ngaingai. Hi thu hi Kawhhran le Pathian thu zirnakah sullhnu a neih vivo ding ruangah hitawkah kan tarlangnak a si. Thupi dang hnuaiyah a tuldan in kan zir leh ding.

Ni Pawimawh

Kan huapter mi san hi a rei khal a rei, khawtlang le Kawhhran sungah thlengawknak nasa taktak a thleng ih, kan relcawk lo ding. Pathian thu zirnak lam khalah san ra um lai ding vivo hrangah hmingsintlak thu ha, hla tha an suaipi san a si. A tlunih kan rel tel mi, kan theih dingih tha Khristianpawl in thupizetih an rak ruah mi Ni pawimawh thuin kan khaikhawm ding.

Khristianpawl ih Ni pawimawh hman mi –*Pathian Ni, Lent, Easter, Khrimas* le *Pentikos Sunday*-pawl hi kum zabi 10-nak hlanih an rak nemhnget mi an si. Kum zabi 10-nak kum tir lam ihsin *Trinity Sunday*, kum zabi 11-nak lam ihsin *Whit*³² *Sunday* an serh thawk ih, khua a rung rei tikah cun an hmanglar sinsin. Kum zabi 13-nak ihsin *Corpus Christi (Khrih Sunlawihnak Ni)* an hmang thawk. Cuitlunah, ‘Thlarau hmuahhmuah Ni’ (*All Souls’ Day*) khal an hmang.

³²“Whit Sunday” ni ah hin baptisma co dingpawl cu biakinn ah hnipuan var an hrukter theu. Curuangah, hi hmin “White Sunday” (Cawlhni Var) an saknak san a si.

Bung 8

**SAN TILUANGIH PATHIAN THU LUANDAN:
Kawhhran Tuahtthat San le A Lehnu
(*The Reformation and the post-Reformation Period,*
c.1500-c.1750)**

*Cule, a tha mi, pawmtlak le a famkim mi
Pathian duhnak nan theihfiang theinak dingah
tulai mipawl ih nundan vekin nung loin,
nan lungthin tharternak in thlengaw sawn uh.*
(Rom 12: 2)

San Laita hrawng ihsin khati*ih philosophy* le Pathian thu (*theology*) zirnak a thanso vivo tikah kum zabi 16-nak a rung thlen cun khua a vang ruangro ti theih a si. Kum rei nawn Kawhhran fehdan le Pathian thu fehpidan ah ruahnak thar tete in bu a rak khuar mipawl cu kum 1517 kum ihsi cun topi men a theih nawn lo, Kawhhran Tuahtthat Cangvaihnak (*Protestant Reformation Movement*) cun ram pumpi (*Germany ihsi thawkin*) a hninter dupdo.

Curuangah, *Reformation* ti tawngfang hin Martin Luther, Huldrych Zwingli le John Calvin in Europe ram ih Kawhhran an tuahtthatnak sawh*ih rel* a si theu. Cui cangvaihnak cun Pathian thu ihsin minung thinlung khawruahnak (*moral*), Kawhhran umtudan (*Christian Church*) le ei le in thuhla (*economic*) tiangin a huap theh.

Tikcu a rung reideuh tikah *Reformation* ti tawngfang hnuai*ah cangvaihnak hlawm tumpipi*, pali lai an rung

Pathian Øðu Zirnak

suak –*Lutheranism, Reformed (Calvinism)* an ti can khal a um), *Anabaptist* le *Anglican* an si. Zirthiampawl ih an relbet theu mi cu a tlunih Tuaehtatnak pahnih *Lutheran* le *Reformed* khi *Magistrarial Reformation*, lole, *Mainstream Reformation*, culo tal le, *Reformation from above* (tlunlam ihsi tuaehtatnak) ti khalin an ko. A sullam cu Kawhhran fehdan hi Baibal zirhdan thawn a kalh maw kalh lo, a dik maw dik lo tizawng in tuaehtatnak cu fehpi a si. *Anabaptism* cu *Radical reformation* lakih telh a si. Hi tuaehtatnak cu theihnak le thiamnak hmangin a dik le dik lo khaikhin lam si loin zumtu pakhat in a nunnak ih a tawnteh mi ihsi tah a si thung. Curuangah *Reformation from below* (*hnuailam ihsi tuaehtatnak*) ti khalin an ko hngehnghe.

Martin Luther (1483-1546) ih Tuaehtatnak

German Ram sung hmun tampi-ah Martin Luther ih hohanak ih a thleng mi tuaehtatnak a si. Pathian thu ih a thumawknak bik cu ‘thiamcoternak’ thu hi a si. Cu mi sirhsan in thupi 95 (*Ninety-Five Theses*) a ngan mi cu 1517 October 31 ni ah University of Wittenberg phar parah tar in, a rak cangvai thawk. San Laita ih Kawhhran fehdan le thupawmdan tampi Baibal thawn a kalh a timi thupawl an si. Cupawl lakah ‘sual ngaidamnak’ tiket zuar (*selling indulgence*) thu khal a tel. Asinan, Kawhhran cun 1521 kum ah *Diet of Worms* cun Luther cu zirnak dik lo zirhtu ah a puh ih, thiamlo a coter.

Cui thu feh vivo cun Luther ih Tuaehtatnak cu Pathian thu lam lawngah si nawn loin khawtlang tiangin a huap ih, hmun tampi-ah buainak a suak; thisen luangin an doaw ciamco. Amai khukhri Huldrych Zwingli thaw

Pathian Bhu Zirnak

khalin (*an thu a hmuaw theh lem lo nan*) Kawhhran Tuahthatnak hi theihtawp suahin a bawm ve.

John Calvin (1509-64) ih Tuahthatnak

John Calvin cu Germany Ram sungah si loin Switzerland Ram sungah a cangvai thung. Luther hnak cun Calvin cun Kawhhran kilkhawiawkdan, khawtlang nun, minung nuncan khawsakdan, ei le in hawldan le ram thukhelhnak (*politics*) tiangin a lut thukdeuh. *Genevan Academy* timi Pathian thu zirnak hmunpi hminthang cu Geneva Khawpi ah a din ih, cutawk cu *Reformed* Kawhhran pastor le hnatuantu dang tampi zirnak tlawng hminthang ah a cang.

Reformed Kawhhran hi ziangmaw can le Calvin ih zirhdan thluntupawl (*Calvinists/Calvinism*) tiih rak theitu khal an um. A diknak zawn a um; a san cu *Reformed Theology* hram rak tohtu cu amah (John Calvin) a si; culaiah atui *Reformed theology* kan ti rero mi cu Calvin ih lehnu ah mithiam tampi in an rem le bet mi *theology* a si. Curuangah, *Reformed theology* cu *Calvinism* a si theh lo ti theih a tha zet ding. Calvin ih ngan mi *The Institutes of Christian Religion*³³ cu sirhsan tlak zet *Reformed Theology* thumawknak cabu rotling pakhat a si.

Anabaptism (The Radical Reformation)

Anabaptist ti tawngfang ih sullam diktak cu *baptisma pesalpawl (rebaptizers)* tinak a si. *Baptisma* ti mi cu mi

³³*The Institutes of Christian Religion* cabu hi John Calvin kum 27 a ti laiuh a ngan mi a si ih, tawng phun tampi in an let.

Pathian Æhu Zirnak

pakhatkhat in amai' nun ah simaw, mipi theih ah simaw, a zumnak thu a phuansuah hnu lawngih pek ding a si ti ruahnak ih si rasuak a si. Hi ruahnak hi Ulrich Khawpi sungih Zwingli in Kawhhran Tuahthatnak a hoha hnu ih si suak a si. Hilai san ah mi hrekkhat (thimnakah, Conrad Brebel)-pawl in Zwingli hin dinnak hnget taktak a nei lo, a sim mi a dang, a tuah mi a dang an ti. Brebel phei cun Zwingli hin Baibal cu thuneitu sangbik (*solo scriptura*) a ti ringring nan, nauhak baptisma pek thu, Kawhhran le acozah pehtlaihawk thu le khawtlang thil ih Khristianpawl tel ve ding a ti mi thupawl hi Baibal sungih um lo, a lenglam ta an si a ti.

Anabaptist cangvaihnak le an thurin hin hmun a la kau vivo ih naute baptisma pek thu cu hnawl in, pitling lawng baptisma pek ding a si. Cuitlunah, acozah hnatuan pakhat, *ralkap* tlak hrimhrim lo ding, an lak ih si thiarfihlimawk ding a si an ti. Curuangah, Roland H. Bainton phei cun *Anabaptist* cangvaihnak cu “*left wing of the reformation*” (*tuahthatnak kehtlak*) lole, George Hunston Williams cun “*radical Reformation*” tiin an ko. Williams ih “*magistrarial Reformation*” thawn a kalhaw nasa.

Catholic Tuahthatnak (*The Catholic Reformation*)

Kawhhran Tuahthatnak kan ti mi hi Protestant lam lawng si loin Catholic Kawhhran lam khalah a thleng ve. A sullam cu Protestant Kawhhran Tuahthatnak khan Catholic Kawhhran sung lala ah an dinhmun zohawsal in, a tuldin vekih rak tuahtha-aw ve dingin le Protestant Tuahthatnak in ram a lak vivo cu kutbawm ih zoh cuahco men loin an Kawhhran sungah tuahthatawnak

Pathian Æbu Zirnak

an nei. Curuangah, a hmin khal *Counter Reformation* (Tuahtatnak Doletnak) ti khalin an ko theu.

Anmai' sung lala ah tuahtatawknak an neih lawng si loin Protestant lam khal theihtawp suahin an do nasa, a hlawh khal an hlawhtling zet. Thimnakah, Poland le Belgium Ram ih Protestant cu an la kirsal thluh ih; cuitlunah ram dang ta khal mi tampi an la kirsal. Protestant lam thansonak ding khal nasazetin an dawnkham thei.

Catholic tuahtatnak ih an tanlaknak bikpawl cu -Jesuit (*society of Jesus*) Pawl an din, zingzawitupawl (*inquisition*) an tuah, *index*³⁴ timi, casiar sian lo mi ngansuah le Trent³⁵ Khawmpi tla an si.

³⁴*Index* timi hi phun hnhin a um thei. Hitawh ih *index* cu Roman Catholic Kawhhran in Protestant lam ih si suah mi thuhla (*calai*) donak dingah siar hrimhrim lo ding mi cabu an ngansuah (*list*) an neih mi relnak a si. Protestant Kawhhran zirhawknakpawl cu mipi in siar lo in, Catholic Kawhhran lam ngan mi lawnglawng in ciahnehsawn seh tinak. A dang pakhat cu cabu pakhat khat, a sung thu hawlawlnak dingih an ngan mi a si. Cabu pakhat sungah minung simaw, thuhla pakhat khat simaw, khuitawh cahmai ah a um ti theih kan duhik kan hawl lohli theunak khi a si. Atlangpithuin cabu dunglam ah ngan a si deuh vivo.

³⁵Trent Khawmpi (*Council of Trent*) kha Roman Catholic Kawhhran in rampum huapih an kawh mi khawmpi a vei 19-nak a si; 1545 December in an thawh ih, 1563 December ah an theh. A tirah cun khawmpi palai hmuahhmuah hi *bishop* 28 lawng an tel thei nan, an thurel mipawl cu cui hnu kum 18 ah palai 255 in an lungkim ve thu nemhngat in, an hmin an thu. Khawmpi sung hmuahhmuahih an buai pi mi thupipawl cu -*Bible*, *zumnak ruangih thiamcoternak* le *sakramen thupawl* an si. Baibal thu thawi pehparin thu pathum an suahpi. 1) *Vulgate* ti mi, kum zabi 4-nak hrawngih Jerome ih leh mi Latin tawng cu Catholic Kawhhran sungah hman ding a si. 2) Hebru Baibal sungih tel lo mi *Apocrypha*

Bung 9

SAN TILUANGIH PATHIAN THU LUANDAN:

Tulai San le Cu mi Hnu

(The Modern Period, c. 1750- the Present)

*A hmun mi Bawipai' duhdawtnak cu ziangtik
hmanah a cat dah lo; A zangfahnak cu net ni
a nei lo, Zinglam khawvang bangin a
thar ringring; Rintlak a sinak cu a nasa a si.
Ka covo cu Bawipa lawng a si. Curuangah,
ka ruahsannak a hnenah ka ret ding.*

(Tahhla 3: 22-24)

Kum 1700 ihsi thawkin Pathian thu zirnak (*Christian Theology*) cu Nitlaknak ram Europe rampawl lawngah si nawn loin leitlun pumpi huap thu (*global phenomenon*) a si thlang. Cuti a si theinak cu a san tampi a um; Pakhatnakah, Nitlaknak ram Europe lam ihsi North America lam va uktu, thimnakah, Scandinavia, Germany le England rampawl in an va uk mi ram ah Baibal tlawng an din cupco ih, Protestant Pathian thu fehpidan khal nasazetin an thehdarh.

a tel ding a si. 3) Baibal cu Kawhhran zirhawknak vekih simfiang ding a si. *Zumnak ruangih zangfahnak ih rundam* thu ah cun Augustine, Luther le Calvin pawlih zirhnak cu hnawl in, rundamnak dingih Pathian pek mi zangfahnak (*the saving grace of God*) cu rak hnawl (*cohlam lo*) a theih, thiltha tuahnak ihsi thansoter a theih, sual ruangah a hlosal thei nan, sual ngaidamnak sakramen (*sacrament of Penance*) in a tuah thasal thei an ti. Cun, Khrih in a din mi sakramen cu pasarih a si an ti ih, sang le uain cu Jesui' taksa le thisen ah a cang taktak ti thupawl an nemhngetsal.

Pathian Æbu Zirnak

Lutheran, Reformed le *Anabaptist* Kawhhranpawl cu North America Ram ah hngetzetin an ding thlang. Cuitlunah, Jonathan Edwards (1703-58) ih hohanak in thangphawknak Ropi, *the Great Awakening* (c. 1726-45) a thleng ih, cucun ram pumpi deuhthaw a nuai ciamco. Edwards cu Thuthangtha sim lam lawng si loin Pathian thu zirthiamnak lam khalah mi ropi (*theologian*) a si ih, North America Ram pum ah a thusim le a zirhnak in mi tampi a hip vivo.

A pahnihnak ah, Kawhhran dangdang in an din mi Baibal tlawngpawl ruangah *United States* in hminthannak a neih phah deuhdeuh. Thimnakah, Presbyterian Kawhhran din mi *Princeton Theological Seminary* cu kum zabi 20 cem zikzawng tiang America Ram sungah sulhnu nasazet a nei. Cun, Europe Ram ih si America ih vai, lole, USA Ram sung Baibal tlawng ih zirhtu hna tuantu tampi in an suahkehnak ram thawi milaw Pathian thu fehpidan khal nasazetin an lalut in an thehdarh.

A dang pakhat leh cu – ram dangdang, thimnakah, Australia, India, Far East le Africa ram ih *mission* hnautantupawl in Baibal tlawng ihsin *High School* le *University* tiangin an din vivo. Cui tlawng ih zirhtupawl in an ram (*Europe*) dinhmun milin thu tampi an zirh tikah Europe tidan cu a laimu (*Eurocentrism*) ah a cang lo thei lo. Lehnu ah cun cui ciahnehnak (*western theology*) cu a thabik a si lo ding tiin fakselnak a rung suak vivo. Cui san hrawng ah *theology* lamih mi ciahneh thei bik cu German-pawl an si.

Martin Luther le Huldryh Zwingli san lai ihsi khan an Pathian thu fehpidan cun ram pumpi a hngawrhnin

Pathian Øbu Zirnak

dupdo ih, cuihnu khalah mituru le mithiam mangkheng tam nawn an rung suak vivo. Thimnakah, Karl Barth, Rudolf Bultmann, Jurgen Molmann, Wolfhart Pennenberg, Karl Rahner le Paul Tillich tipawl tla cu *theology* zirnak khawvel ah an hmin dai dah lo ding khawpilh thiam hminthang an si.

Khua a rung rei deuhdeuh tikah cun thilumtudana a rung thlengaw hrethro lala. German mithiam rualpawl ciahneh lawnglawng cu a si thei nawn lo, America rammi in anmai irawm suak le an ram thawi milaw *theology* fehpi duhnak lamah an thangharh lala. Cuitlunah, a hlanlai ih Latin tawng a rak lar vekin Mirang (*English*) tawng cu a lar vivo ih, mipi thiamtlang mi tawng (*lingua franca*) a si ih, lehhnu san ra um vivo ding hrangah sangka kaupi a run awng sinsin. Tulai san, santhar (*modernity*) ti hi tawngfang hrekkhat vekih simfiang har zet pakhat a si ve. Ziangbik hiha *santhar* (*modern*) kan ti? *Santhar* suaktertu cu ziangbik ha a si? Ziangtik ihsin a thawk ih, tu ah teh a cem zo maw? Phun dangin sim sehla, *tulai* (*most recent*) ti phun vek khin sim bang sehla, ziangtik can khalah *tulai* cu a um ringring ding tinak tluk a si.

Asinan, thuanthu lam thiampawl (*historians*) cun khawruahnak danglam hleice an suah ih, thilumtudana a thlengawk lai san a um cuang tiin an hmu. Cucu *Enlightenment* timi *Fimvar San* ihsin a si an ti. Hi khawruahnak le hmuhnak thar hin *theology* zirnak lam khalah nasazetin sulhnu a nei. Thil dangdang ih sulhnu a neih mi cu tanta in *theology* zirnak lam thlurh kan tum ruangah cu mi lamih a rahsuah kan zoh ding.

Pathian Æhu Zirnak

Enlightenment (Fimvarnak)

German tawng cun *Enlightenment* ti hi *die Aufkarung* an ti ih, a sullam cu fiangfai vuarvi (*the clearing up*) tinak a si an ti. Frence tawng cun *les lumieres* an ti ih, *tleupawl (the lights)* tinak a si thung.³⁶ Kanni tawng cun *fimnak lamih thangphawknak ropi* simaw, *Fimvar San* tiin let sehla a fiangbik ding. Immanuel Kant (1724-1804) cun, “*Enlightenment* cu ralthazetih mai ruahnak le ngaihtuahnak hmang ngam dingih fehsoah hi a si,” a ti. Cutivek ih ralthazetih mai hmuhdan le theihdan fehpi ngamtu cu mi pitling, fimvarnak cotu an si a ti.³⁷ Minung ruahnak le ngaihtuahnak hmansuah ding cu an thupibik a si ruangah *ruahnak hman san (the age of reason)* ti khalih theih le kawh a si.

Fimvar San cu ziangtik in a thawk ih, ziangtluk rei a daih ti thu ah ruahdan a bangaw lo thei zet. A. E. McGrath cun *Fimvar San* vanglai tak cu 1720 – 80 sung a si a ti.³⁸ Asinan, mithiam tampi cun cuhnakih kaudeuh in an hmu ih, Rene Decartes in *Discourse on Method* cabu a suah kum, 1637 hrawng ihsin a si an ti. Mi dang lala cun 1668 kum ih Newton in *Principia Methamatica* ti cabu a ngan khan a si an ti ve thung.

Fimvar San a cemnak cu *French Revolution* thlen kum, 1789, lole, Napoleon sanlai ih doawknak (1804-15) ah

³⁶Alister E. McGrath, *Christian Theology: An Introduction*, 86.

³⁷C. Brown, “The Enlightenment” in *Evangelical Dictionary of Theology*, edited by Walter A. Elwell. Grand Rapids, Michigan: Baker Books, 1984, 355-356.

³⁸Alister E. McGrath, *Christian Theology: An Introduction*, 87.

Pathian ØBu Zirnak

khan a si an ti. Cuti a si ahcun *Fimvar San* cun a si lo bik ah kum 150 hrawng a aw h tinak tluk a si ding.³⁹ Asinan, hi *Fimvar San* sulhnu hi kum zabi 21 tiang khalah Khristian Kawhhran lakah putcawi vivo a si lai tho tho.

Ruahnak bii cekcite thawi khawruahnak le serh le sang athlak taktak in minung thinlung a rak ciahneh lai, acozah le Kawhhran hruaitupawl in anmai thuthu ih mi an hruai le uk, mipi khalin *cip e, cap e* ti ngam loih rak lun hluahhlo mai ruahnak kha an sawisel. Cuvek boruak cun minung thinlung le khawruahnak a niamter ih, zianghman rel ngam lo le phuang ngam loin, tihhnut ko in tuah ti cu an hmuhdan a si. *Fimvar San* ih mithiam *philosopherspawl* cun minung nun pitlinnak ding le thansonak dingah cun ‘minung ngaihtuahnak le khawruahnak fimvar’ hman hi a thupibik an ti. Khristian sakhua zirhawknak le thurinpawl thleng danglam theih lo khawpiah nget tlettlet hin minung khawruahnak fim le tha a nekcep ih, a khuahkhirh tuk an ti. Minung khawruahnak fim le tha hi ralthatakih hmansuah ding a si ti hi an fehpi mi a si.

Fimvar San in Kawhhran a hngawngdan cu a menmen lo, a rura nasa. Tuihlan ih Descartes, Leibniz, Spinoza le mi dangpawl thu ngan mi khal *Fimvarnak* mit ih an thlir tikah cun sawisel ding le remthat ding tampi an hmu. Ahleicein John Locke le Immanuel Kant tei khawruahnak cu *Fimvar San* ruahnak karhzaitertu ah an thahnem zet. Kant ih cabu ngan mi lakah *Critique of*

³⁹Age of Enlightenment’ in Wikipedia, free Encyclopedia (article online) available from http://en.wikipedia.org/wiki/Age_of_Enlightenment access on May 10, 2019.

Pathian Bbu Zirnak

Pure Reason (1781) le *Religion within the Limits of Reason Alone* cu Fimvar San ruahnak pucawitu lakah an tel. Fimvar San boruak hin Europe le North America rampawl nasazetin a nuai. Kawhhran Tuaehtatnak (*Reformation*) ruangah sakhaw lam doawknak, Ralpi a suah phah ih, Germany Ram ihsi thawkin Europe Ram hmun dangdang ah thahawknak rapthlak zetzet a thleng ti kan thei.

Khatlam zawngah, Kawhhran fehdan, thurin le nunpidan tampi ah thattawklonak lai nei in, tuahtat ding tampi an hmuhsuah phah. Fimvarnak khal cun khavekih thurin le pawmdan ruangih thi-hnai suahawk tiangtiang kha cu atthlak a ti. Ruahdan pakhat le hmuhdan pakhat ih luanter tumawknak ruangah a si kha a ti. Curuangah, Fimvarnak cun mi hmuahhmuah mai khawruahnak hmanter a duh nan, Kawhhran le a thurin a sawisel ih, remthat (*transform*) a tum tikah boruak sa vutvo a suahpi; a hlun le a thar cu *ui* le *me* hrenkhawm mi vek an si. A diksawn si an cuhawk lawng si loin anmai' tannak lamih tang lo cu zumlotu dinhmun tiangah ret an duh mai. Hi khawruahnak thar hin Pathian thu zirnak (*theology*) nasazetin a hngawng ti kan hmu vivo ding.

Fimvarnak le *Protestant Theology*

Fimvarnak in a selam, a thalam ih sulhnu a neih mi hmuahhmuah cu kan rel kim man lo ding, Pathian thu zirnak (*theology*) lamih ruahnak thar a suahpi mipawl malten kan zoh ding. Hitiin nasazetih thil a danglamter ruangah *theology* zirnak zinpi ihsin phun dangpi-in a feh (*paradigm shift*) ih, tulai ih kan theih lar zet mi *modernism* ra suahnak khal a si. Curuangah, *modernism*

Pathian Thu Zirnak

hramthawhnak le khawruahnak theithiam ding cun Fimvarnak thu hi kan theih hmaisak tengteng a tul. Pathian thu zirnak a zinpi bik a thlengawkw hnuhnu cun a tek dangdang khalah a danglam vivo lo thei lo.

- *Baibal*: Zumnak hrampi kaitu tiaw *Orthodox*, *Protestant* le *Roman Catholic* Kawhhran cun Baibal cu Pathian thawtkhum mi, zumnak le tuahnak hmuahhmuah thumawknak, thuhla ngan mi dang hmuahhmuah lakih danglam hleice a si tiin an pawm. Asinan, Fimvar San mithiampawl cun Baibal sungih thuhla tampi hi rintlak lo a tam zet, thu kalhaw an um vekin a dik lo khal tampi a um; nundan tha lo taktak ngan mi khal a um. Pathian phuanawknak le Pathian thawtkhum mi tiih pawmtlak a si lo. Faksel thiang lo vekih Baibal pawm cu a athlak tuk an ti.

Thukam Hlun ih profet simkhawl mi tampi thleng kim lo an um, Thukam Thar sungih thilmak (*mangbangza*) thupawl khal khi rintlak ngaingai an si lo tiin Baibal faksel a tulzia nasazetin an zirh. Mithiam dangdang lakah Voltaire (1694-1774) kha hmaithitu bik pakhat a si. Baibal faksel thu ah *Higher Criticism* le *Lower Criticism* tiin phun hnih an cem. Baibal hi dik lo thei lo, rin khatte khal a sual thei lo tiih Kawhhran in a rak fehpi mi cu an pawm thei lo nasa. Baibal sungih thuanthupawl khal an hnawl theh. Curuangah, *Biblical Criticism* hi *liberal* fehdan phun khat a rung si vivo.

- *Pathian*: Voltaire cun Pathian a um cu a pawm, hi lei khawvel umtudan, lei le van a herawkdan le thil sersiam mipawl hin Pathian a umzia an langter, nahzi in tuahtu a neih vekin ziang hmuahhmuah hi Pathian kutsuak, a tuah mi rori an si a ti. A lehnu ah Immanuel Kant cun

Pathian Thu Zirnak

Pathian le a sersiam mi lei khawvel sihcihawkdan cu nahzi le a tuahtu vek khi an si a ti. Nahzi cu a tuahtu in amahte feh thei in, a tuahtui' tel tul nawn loih heraw rero thei dingin a tuah. A tuahngah hnu ah cun zawmawknak an nei nawn lo. Cuvekin Pathian in ziangkim a semsuah ih, cuihnu ah cun anih (Pathian) a tel ve a tul nawn lo a ti. Hi ruahnak ihsin pawmdan phun khat *deism* a suah phah hnehngge.

Deism zirhnak hin Pathian le minung cu sihcihawknak nei lem lo, anmah minungpawl cencilh loin hlalal ihsi minungpawl kilkhawitu fang tluk ah an suah. A reideuh hnu ah cun Pathian rinsan khal a tul nawn lo ti tiangah a suak. A luarkaideuh hrekkhat phei cun Pathian a um hman an zum nawn lo.

- *Jesuh Khrih*: Kawhhran pawmdan le thurin cun Jesuh Khrih cu Pathian diktak, Minung diktak (Pathian-Minung) a si tiin a pawm. Asinan, Fimvar San zirhnak thehdarhtupawl cun cucu pawm harsa an ti. Immanuel Kant cun Jesuh cu fimvarnak co zo, nundan tha zirhtu mi ropi (*enlightened moral teacher*) a si ih, a rel mi vek cekci ih nunpitu pa ropi tak a si a ti. Kant vekin Thomas Jefferson khalin, “Jesuh cu Pathian-minung, nundan tha zirhtu, zohthimtlak taktak a si,” tiin a hmu ve. Germany Ram, Hamburg Tlawng ih zirhtu pakhat Hermann Samuel Reimarus khalin hi lei parih a ra mi Jesuh (*the historical Jesus*) thuhla a buaipei nasa ih, Jesuh cu Galilee Ram ih thusimtu, nundan tha a zirh mi cun *politics* le tikcu neta a cawhpawlh ih, hi lei parih Pathian Ram din a tum nan, hlawhsam ih thih phahtu men tlukah a ruat. Curuangah, Jesuh cu soal ihsi in rundamtu si loin, mi rethei le zawnzaipawl dinhmun ah dingin, mi dangpawl bawm theutu Pathian mi vekin a suah tariai.

Pathian Thuz Zirnak

Khraws parih Bawi Jesui thihnak le a thawhsalnak thu khal misual tlennak dingah si loin, a dungthluntupawl hrangih an zothim ding le an thinlung a nehnak dingih peaw le hlanaw fang a si an ti. Khristian zirhawknak kungpi ah cun Khrih ih thihnak le a thawhsalnak cun sakhaw lam thu a zirh mi hmuahhmuah hmual neitertu le khaikhawmtu a si an ti laiah, Fimvar San zirhnak thluntupawl cun thupi tuk lo ah ruatin, sirah an hnawl thung.⁴⁰

- *Trinity*: Pathian pakhat, mi pathum thu (*Trinity*) hi Kawhhran thurin pawimawh zet a si nan, Fimvar San zirhnak thluntupawl cun Jesui' Pathian sinak an pawm lo ruangah le Jesuh cu nundan tha zirhtu pakhat fang vekih an zirh ruangah *Trinity* thurin cu pawm loin, Khristian thurin laimu pakhat an thiatbal ta a si cu!

- *Mipa tel lo hrin (Virgin Birth)*: Khristian zirhawknak ah Jesuh, mipa tel loih hrin a si thu hi thumawknak pawimawh zet a si. Asinan, Fimvar San mifimpawl cun cucu pawm harsa an ti. Jesuh cu mipa le nunau pawlawknak (*sex*) tel loih hrin mi si lo, Thlarau Thianghlim in a paiter ti thu cu thil si thei ah an ruat lo, an ringhlel nasa. Hi *virgin birth* thu hi Pathian thuthiam (*theologian*) tampi khalin an pawm lo laiah a pawmhnget zet *theologian* tampi an um ve. Cem thei lo elawknak (*classical debate*) pakhat a tling.

⁴⁰Alister E. McGrath, *Christian Theology: An Introduction*, 94-95.

Pathian Thuk Zirnak

- *Thilmak le simkhawlnak:* Khristian zirhawknak ah cun Khrih in thilmak a tuah mipawl le, a tawpah amai' thawhsalnak in net a khawr thupawl hi Fimvar San mithiam rual cun an pawm thei lo. David Hume ih *Essay on Miracles* (1748) ih a ngan mi cun Thukam Thar sungih kan hmuh mi thilmakpawl hi thil cang thei an silozia a phawrhlang nasa. Anih cun Thukam Thar sungih thilmak kan hmuh mipawl hi minung thilnung cangkan hlan le fimvarnak an hmuh hlan ta men an si. Tulai san hrangah tla cun thilmak titlak an si nawn lo a ti.

French mi Voltaire khalin cuvekin a ruat ve. Anih cun Pathian a um cu pawm si in, hi lei par thil thleng pohpoh ah Pathian a hrawlhaw nawn lo ti ruahnak cun thilmak tuah rero a tul lo ti ruahnak a suahpi. Thil kan theihfiang lo ruangah a *mak* zawngih hmuh tum ih, buaipi ciamcotlak a si lo a ti. Cuvekin simkhawlnak (*prophecy*) thu khal hi thungaithlak ih buaipitlak a si lo. Thukam Hlun sungih *simkhawlnak*pawl thleng kim thluh vekih rel khal hi a dik lo tiin simkhawlnak thu hi an pawm thei lo. Hi khawruahnak hin an Baibal hmuhdan nasazetin a danglamter.

- *Minung le tluknak:* Minung cu soal ah a tlu ih, amahte a rundamaw thei lo, Pathian zangfahnak tel lo cun duhhril theinak nei lo a si tiin Khristian Kawhhran cun a fehpi. Asinan, Fimvar San mithiampawl cun minung cu mahte duhhril theinak nei, duh le a tha lam, duh le a se lam hril thei, mai duhduh ih um thei (*autonomy*) a si an ti. Minung ih suahkeh soal (*original sin*) cu an hnawl a si bik. Minung kan rung suahthlak laiah cun mi tha kan

Pathian Tu Zirnak

si nan, kan kiangkap thilpawl ruangah a se lamah in hruai ih, sual cun in cimneh vivo.

Curuangah, minung tuaatha ding cun khawtlang nun, kan umnak kiangkap nun hi tuathat hmaisak a tul an ti. Nundan tha le mawi (*the nature of morality*) ih nung dingin nasazetin an zirhaw thung. Sual ih tluknak a um lo ahcun tlen tulnak khal a um nawn lo tinak tluk a si. Khristian Kawhhran zirhawknak hrampi pakhat an phetthlu lala.

- *Tikcu neta le Khrih ratsalnak:* Khristian Kawhhran cun ni neta ah Khrih cu a rasal ding, mithi hmuahhmuah khal an thosal ding ih, cem viarviarnak tikcu (*final consummation*) khal a um leh ding tiin a fehpi laiah Fimvar San mithiampawl cun an pawm lo. H. S. Reimarus pheii cun hivek zirhnakpawl hi Bawi Jesui' thih hnu ah a dungthlunpawl in an run phuahcawp men mi a si a ti. An ngai pawimawh bik cu 'minung' hi a si. Phun dangin sim sehla, minung le a dam sungih a nundan hi a thupibik an ti.

- *Sakhaw dang thu:* Khristian sakhua hi sakhaw dik umsun a si, sakhaw dang pohpoh cu sakhaw dik lo an si ti ruahnak cu Khristian zirhawknak ah nasazetin bu a khuar. Asinan, Fimvar San mithiam rual cun sakhaw dangpawl cutiuh hnawh theh cu a dik lo ding, ralingzet le thinlung vangkauzetih zohthiam an tul an ti. Fimvar San mithiam rual lakih hmin lang pakhat, Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781) cun sakhua hi pakhat lawng a um.

Cui sakhua in a tumtah bik cu thatnak lamzin zawh dingih mipi zirh le mi hmuahhmuah unau vekih um thei

Pathian Thu Zirnak

dingih zirh hi a si. Leitlun ih sakhua hmuahhmuah hi sakhaw dik, hmuihmel phun dangdangih a langnak an si a ti. Kum zabi 20-nak ih zirhnak lar zet pakhat, sakhaw tluktlangawknak (*religious pluralism*) hi a bulhram cu Fimvar San zirhnak ih rah a si kan ti thei.

- *Kawhhran*: Fimvar San mithiam rualpawl cu sakhaw dang parah thinlung vangkau zet an nei nan, cin le dan nei ih Kawhhran kaihhruaiawknak hi tul an ti lo nasa. Voltaire phehi cun kilkhawiaawknak le cin le dan nei fekfek Kawhhran (*institutionalized Church*) a um hi tul a ti lo nasa. Kawhhran a do ih ziangah a siar lo nasa. Curuangah, Kawhhran le mipi in Khristian zirhawknak tlangpi le Pathian thu fehpidan (*theology*) ah harsatnak an tawng ih, nasazetin an buai phah.

Tlangkawmnak

A tlunih kan sim zo vekin Fimvar San in sulhnu a neih kauhzia le thukzia hi kan rel cawk lo ding. Ziang a si khalle, Fimvar San zirhawknak boruak cu a sosang nasa. Kawhhran zirhawknak hrampi a hninter ruangah hi zirhnak duh loin Khristian zirhawknak tlangpi humhim duh ah nasazetih tan rak la khal an tam zet. Vanthat ngelcel ah, Fimvar San mithiam rual lakah Scottish philosopher David Hume (1711-1776) a hung suak ih, anih cun minung khawruahnak le thinlung suangtuahnak lawng hi cu Pathian theihnak a tling deuh lo tiin thu thar a suahpi tariai! Hume ih zirhnak cun boruak sosang tuk cu tawkfang zet a daiter.

Kan duh khal le, duh lo khal le, Fimvar San mithiam rual zirhnak hin mi tampi thinlung a ciahneh ih, hi zirhnak eng ihsin *theology* tek dangdang khal an suahpi

Pathian ~~Thu~~ Zirnak

vivo. Baibal zirdan ah a ngan vek cekcih pawm tlutli mai cu tha tawk loih hmuhnak ihsin Baibal fakselnak a phunphun khal a suak. Tulai ih kan theih lar zet mi *liberal, modernism, liberation theologies le mai' hmun le ram mil Pathian thu (contextual theologies)* pawl khal hi Fimvarnak ih hramthla an si vivo kan ti thei. A tuldan in kan tarlang vivo ding.

%%%

Pathian Thu Zirnak

Bung 10

PATHIAN THU ZIRNAK IH THUMAWKNAK

(Sources of Theology)

Fimnak in a inn a sak zo ih, thuam pasarih kha a phun.

Atnak cu tanta uhla nung thlang uh.

Fimnak lamzin thlun uh, ” tiah a ti.

Pathian tih cu fimnak hramthawhna a si.

(Thufim 9: 1, 6, 10)

Pathian siarlo, thil ziangkim hin thawhkehnak an nei ih, an din hngehnak ding khalah thumawknak hrampi (*source*) an nei ciar kan tile kan soal lem lo ding. Cuvekin *Pathian thu zirnak* kan timi khal hi bul le hram nei loin amahte rasuak hlukhli men a si lo, thinlung ih phurnak men khalih tuah mai theih a si fawn lo. Cun, Pathian thu zirnak cu van ihsin a hlawmpi ih thlak mi khal si cuang hlah, umnak hmun leiram le ni tin tawnteh mi par ihsi irhsuak a si.

Pathian cu ziangkim thawhna le cemnetnak a si nan, Pathian le Pathian thu karlah thil tampi a um; cumipawl tel lo cun Pathian thu zirnak hi a famkim thei lo. Cu mipawl kan rel tel cing hmanin kan theih ban lo mi thu a tam tuk lai. Pathian thu zirnak cun a rak theitu dingpawl hrangah, anmai’ sinak le umtudand zohih simfiang vivo a tum.

Curuangah, Pathian thu zirnak hin thumawknak ban tampi a nei. Asinan, zirthiam hrekkhat in ban pali an bun ih, mi dangin phun dangin. Tui kan zir khawm ding mi ah cun John Macquarrie ih bun dan thlunin ban paruk

Pathian Thaw Zirnak

bunin, pakhat khatten kan zoh vivo ding. An thupitdan zohin a sangsangten kan ret tinak cu a si lo, pakhat cio ah thupitnak zawn an nei ih, pakhat ih kimlonak cu a dang pakhat in a silhkhahsak, an tangtlang tinak a si. Cui banpawl cu ‘Mai hmuhtawn mi,’ ‘Phuanawknak,’ ‘Baibal,’ ‘Thuroh,’ ‘Hnam nunphung,’ le ‘Milai khawruah thiamnak’ tla an si.

Tawnteh (*Experience*)

Kawl tawngih ‘*atuhi acung*’ an timi khi a si. Mirang tawng ih ‘*experience*’ an timi hi tawngfang pakhat hmangih fiang puppi hrilhfiah a har zet. Latin tawngih ‘*experientia*’ ihsi ra a si ih, a sulllam cu ‘mai’ nun rori ihsin a ra suak mi’ tinak a si. Tawng dangin kan simfiang asile, mai nun rori-ih a hmuhtawn mi, tawnteh mi ihsi a ra um/suak mi ti khalin sim a theih. Thuthimnakah, ‘*experienced zirhtu*’ a si lole ‘*experienced sibawi*’ kan ti tikah zirhtu nun, sibawi nun, asilole, zirh hna lam thiamnak le sii lam thiamnak cu amah ah a umhnet tinak a si.

Sakhaw tawng ih lakluh a si tikah zumtu bulpak nun ih a umhnet mi, sakhaw lam thil ih mai hmuhtawn mi rori sawh ih sim a si theu. Asinan, sakhaw lam lawng kan ti ahcun a fiak tuk ding, cuti si loin mi pakhat in a nun sungih a tawnteh mi zate huapin rel sehla a vang a kaudeuh ding. Sakhaw thu ihsin, ei-in thuhla, ram ukawkdan le minung nuntu khawsakdan zate a huap theh.

Cupawl kan tawnteh mi par ihsin Pathian thawi pawlawknak kan nei theu. C. S. Song khalin, “Pathian thu zirnak kan timi cu Pathian thinlung kan va tawmpinak a si. Harsatnak pakhat khat kan tawn tikah

Pathian Thu Zirnak

sullam neizetin kan hnenah Pathian in thu in sim theu,” tiah a si. Khrisian sinak cu Baibal thu siseh, milai khawruah thiamnak le thuroh thuhlapawl relkhawmnak men si loin, bulpak nun rori a thlengawndan le ziangti’n a nun a danglam ti simfiangnak a si. Thimnakah, tulai ih kan theih tam zet mi *Feminist theology*, *Black theology*, *Minjung theology* le *Liberation theology* pawl hi hmuhsuam nautat a tuartupawl dinhmun ihsin irhsuak an si.

Pathian thu zirnak dingah mai’ hmuhtawn mi hi a tulbik pakhat a si. Thu le ruahnak (*theory*) lawngah thumaw in mai’ hmuhtawn mi (*experience*) um loih Pathian thu zingzawi le zir timi cu Paul in, “Cafang ih ngan mi Dan cun thihnak a thlenter ih, Thlarau ih ngan mi sawn cun nunnak a thlenter,” a rak timi vek a si. (2 Kor. 3-6) Hi sunglam ih hmuhtawnnak hi minung nunnak ah nasazetih mi nawrtu bik a si theu; cucu tawng dang cun ‘phurnak’ (*emotion*) kan ti.

Mi tampi-in cui phurnak cu a dik lo tiin kham an tum theu. A luan tuk cu a pawl nan, phurnak tel loin sakhaw nun a um thei dah lo. Amai’ sunlawinak dingih Pathian hnatuan a si. Asinan, mi hmuahhmuah in kan hmuhtawndan a bangaw lo ti cu theih cih a tul. Ziangvek hmuhtawn mi a si hmanah, biaknak lam rinnak sungih tel a si a tul (*from participation in a community of faith*) ti lawngte hngilh ding a si lo.

Tui san ah *Pietism*, *Revivalism*, *Holiness movement* le *Pentecostal*pawl sungih zumtupawl in thlarau nun a takih hmuhtawn thu hi an uar nasa. Kum zabi 19 thawhnak ah khan *Liberal* Pa an timi Friedrich Schleiermacher khalin a nauhak lai ihsi *pietism* thluntu a

Pathian Thu Zirnak

rak sinak in, zumtu bulpak in Pathian umpinak a takih an hmuntawn thu nasa zetin a rel uar.

Hlanlai khalah Martin Luther khalin, “Hmuhtawnnak in Pathian thuthiam sinak a thlen,” (*experience makes a theologian*) a rak ti dah. Hmuhtawn mi thu a thupit zet laiah ralrin ding a um ti hngilh lo a tha.

- o Bulpak hmuhtawn mi cun Kawhhran simfiangdan le fehdan a lan ding a si lo.
- o Bulpak hmuhtawn mi cu Pathian thu lengah a si lo ding. Pathian thu leng lan in, mai’ hmuhtawndan lawng fehpi cu nun daithlannak le zalennak sual in a thlun duh.
- o Pathian thu ih a thumaw mi phurnak cu a hngetkhoh.

Phuanawknak (*Revelation*)

Phuanawknak’ kan ti mi hi Pathian thu hrampi zirnak ah a bul le hram pawimawhbik pakhat a si. Phuanawknak ti mi cu thil ziangsimaw hmuh le theih ding a um nan, a thuptu in a phuan lo ahcun hmuh le theih a theih lohli lo. Cutikah a thuptu, asilole, a theitu in a phuanawknak hnu lawngih theih mi khi a si.

Thuthimnakah, rukru pakhat in thil a ru ti kan zum nan, a ruk ngaingai le ruk ngaingai lo, ziangzat a ru, ziangruangah a ru, tvp. cu amai’ a phuan lo ahcun kan thei thei lo. A phuanawknak hnu lawngah kan thei thei theu.

Sakhaw tawng ih hman a si tikah Pathian cu zohman ih hmuh le theih ban a si lo nan, Amahte a phuangaw ih, cui a phuanawknak ihsin zo a si, ziang a duh tipawl kan thei thei. Cui phuanawknak cu ‘Pathian phuanawknak’ (*God’s revelation*) tiih hman a si. Cutiih kan sim tikah

Pathian Thu Zirnak

Pathian sinak zaten kan thei theh tinak cu a si lo, kan theih ban dingih a phuanawknak vial kan thei fang tinak a si.

Cui Pathian phuanawknak cu san thuanthu ah kan hmu vivo ih, a netnakah a Fapa, Nazareth Jesuh ah famkimzetin a phuangaw. Biak ban lo Pathian cu naite ah, hmuh theih lo Pathian cu hmuh theih in, hlapiih um Pathian cu kan hnenah a rung phuangaw a si. ‘A thuhla an rel mi cu ka thei ve theu’ ti ding fangih phuangaw men khal a si lo; bulpakih hmuh le theih ding roriin siseh, bulpak pehtlaihawknak (*personal relationship*) tiang nei thei dingin siseh, a phuangsuakaw mi Pathian a si.

Curuangah, Emil Brunner cun, “Zumtupawl cu san thuanthu sungah Pathian in a tawngpi (a biak rero) mi an si” a rak ti. Martin Buber khalin Pathian le minung pehtlaihawknak cu minung le thil dang pehtlaihawk “Kei le Thil” (*I-It*) vek men si loin, Pathian le minung pehtlaihawknak “Kei le Nang” (*I-Thou*) a si tiah thukzetin a simfiang.

Pathian thu zirnak ah cui Pathian phuanawknak (san thuanthu ah siseh, Nazareth Jesuh ah siseh) tel loin a um thei lo. Thungaiih kan ti a sile Pathian phuanawknak hi a si Pathian thu zirnak in simfiang a tum bik!! Minung le Pathian thuhla kan theihfiangnak bik cu Pathian phuanawknak vawrtawp Jesuh lawngin a si. Khuahlan laiah san thuanthu sungih a rak phuangaw mi (*primordial revelation*) cu tikcu a rung feh vivo tikah Fapa ah a famkim.

Cui phuanawknak thu cu mi kipin mai’ dinhmun zawn ihsi rak co a si. A tlunih kan sim mi mai’ hmuhtawn le

Pathian Thu Zirnak

phuanawknak (*experiece & revelation*) cu pakhat le pakhat tangtlang ih fehpi ding an si. Curuangah, Pathian thu zirnak ih ban pawimawh zet a si mi, Pathian phuanawknak tel loih kan feh asile a him lo ding. (Pathian phuanawknak thu kan zir leh ding ruangah hivial in kan bansan hrih ke).

Baibal (*Scripture*)⁴¹

Awlsamzetin Baibal cu *Pathian phuanawknak* kan ti duak theu ih, a rak si deuh lo. Ruat ciamciamih kan sim tikah Baibal cu Judahpawl le Khristianpawl hmuitin ih *Pathian phunawknak thu ngankhum mi* ti ding a sisawn. Pathian cu tumtahnak nei in mi hmuahhmuah hnenih a thuhla thantu dingih a hril mi Abraham, Isak, Jacob le Moses hnenah a rak phuangaw. Cui a phuanawknak ngankhum mi kan neihsun cu Baibal hi a si. Kan Bawipa Jesuh khal in Baibal cu Amai' phuansuahawknak a si tiin a nemhnget a si kha (Jn. 5: 39, 45-47).

Cui Baibal cu mi burpi zumnak (*community of faith*) kaihngettu a si ih, Pathian phuanawknak nungtertu khal a si. Curuangah, Pathian ih thawtkhum mi a si ti khalin kan sim theu. Baibal cun mi bulpak duhnak le phurnak a luan tukih fehpinak ihsin a kilhim; asilole, bulpak khawruah thiamnak le fimnak rinsanah sakhaw nun fehpi lo ding khalin a kilkhawi. Baibal lawng hi cu

⁴¹*Scripture* ti hi Latin tawng *scriptura* ih si ra a si ih, Grik tawng ih *graphe* thawn an bangaw; a sullam cu 'writing' tinak a si. Thukam Hlun sungah cun cui cangan cu thuneihnak nei ih nemhngeh le pawm a si (cf. 2 Siang. 14: 6; 2 San. 23: 18, Ezra 3: 3; Neh. 10: 34). Cui Thukam Hlun ih cangan cu netalam ah cun hlawm thum -Dan, Profet le Canganpawl tiin an run thensin, cucu tui kan neih mi bu 39 ah a rung cang.

Pathian ~~Yhu~~ Zirnak

theology a si lo, *theology* thumawknak hrampi bik (*primary source*) a sisawn.

Cuti kan ti tikah Baibal sungah hin ziang thu hmuahhmuah a famkim kan tinak cu a si fawn lo. Bul le hram dang tel loin amah lawng kan ring ding (*absolutize*) tinak khal a si fawn lo. Zirnak mitin kan zoh vivo tikah Baibal sungah thu kawkalh, thu bangaw si, danglam nawnih hmuh mi tampi a um. Cumipawl cun ngunthlukzetih zir a tulnak an langter. Zir ngun ihpiangin a ropitzia an hmusuak sinsin.

Curuangah, Baibal cu palh mi um loih ngan mi (*infallible*) a si tiih pawm ding cu mi tampi in har an ti zet. Zir le zingzawi tul loih kim thlepthlep si sehla Baibal sunlawinak a nep nasa ding. Khristian zumnak hrampi a bunawknak Baibal hi Pathian thu zirnak ah a tel loin a um thei lo. Baibal lenglamah zumdan dik, nunpidan dik, thurin dik, lole, *theology* dik a um thei lo. Culaiah Baibal lawng hi *theology* ra suahnak ih kan ruah ahcun a dik cuang lo ding, ziangah tile, Baibal lenglam khalah *theology* thumawknak dang an um lai.

Curuangah, Baibal cu a sual thei lo, cafang zaten Pathian ih thawtkhum mi a si tivekih cawisang tukin, Pathian tluk ih ret le biak tumtu si lo dingih ralrin a tul; cuvek thothoin khatlam ah Baibal dungtun tahratin, Baibal leng thu dang par hlirih thumaw lo ding khalih ralrin a tul lala. Karl Bath in, “Baibal parih a thumaw mi *theology* lawng hi a himdam in a hngetkhoh; Baibal parih thumaw lo asile a mhumawknak ding a thelh tinak a si,” a ti. Paul Tillich khalin, “Baibal cu Khristian sinak

Pathian Thu Zirnak

le a thuhla ngankhum mi a si ruangah *theology* thumawknak bik ih hman ding a si,” a ti.

Thuroh (*Tradition*)

Kum zabi pathumnak tiangah khan Khristian hmaisapawl khan tui kan neih mi vek, Baibal hi an rak nei ve ban hrih lo. Thuhla ngan mi hrekkhat (kut ih ngan mi khal) lawngte pawm le hman mi cu an rak nei. Alister McGrath ih sim vekin CE 367 ah khan Athanasius ih lakkhawm mi (*thirty-ninth Festal Letter*) hnu lawngah Thukam Thar bu 27 hi pawmfel fang a si.⁴² Curuangah an zirhawk le an rak hman mi thuhla tampi hi peksinawk vivo a si ih, cucu ‘thuroh’ (*tradition*) an ti. Asinan, thuroh timi cu hlan lai ih si an rak sim sinawk mi thuhla hmuahhmuah tinak a si lo; Pathian thu zingzawinak le zumnak hrangih a thahnem mi, san khat hnu san khat simsinawk vivo mi khi a sisawn.

Cui thuroh cu ca ih ngan mi si loin tawngka ih peksin, simsin vivo mi a si. Bradley Hanson ih Khristian thuroh a simfiangdan hi a famkim zet, “Khristian thuroh kan rel tinteih a hmuitin bik mi cu Baibal lenglam ah Khristianpawl ih zirhawknak le an hmandan (*teachings and practices*) mi hmaisapawl hnen ihsin kan pekawksawng vivo mi khi a si,” a ti.⁴³ Pathian thu zirnak thawn pehawin mi hrekkhat cun thuroh pakhat, Baibal lawng a um an ti laiah mi dang cun pahnih (Baibal le

⁴²Alister E. McGrath, *Christian Theology: An Introduction*, Oxford: Blackwell Publisher Ltd., 2000, 14.

⁴³Bradley Hanson, *Introduction to Christian Theology*, Minneapolis: Fortress Press, 1977, 5.

Pathian ~~Yhu~~ Zirnak

thuroh) an ti; mi dang lala cun thuroh cu an pawm lo lawlaw.

Roman Catholic Kawhhran cun Khrih ih Pathian phuanawknak cu Baibal le thuroh hmangih simsin mi a si tiin thuroh le Baibal cu dinhmun bangrep ih an pawm laiah Protestant-pawl cun Baibal cu dinhmun sangdeuh, thuroh cu niamdeuh in an pawm thung. Asinan, tu ahcun Protestant Kawhhran khalin thuroh ih thathnemnak hmu in, a pawm thiam ve vivo.

Thuroh cu Baibal ih ral a si lo, bawmtu a sisawn ti an pawm. John Stacey ih ruahdan ah cun kan Bawi Jesuh thuanthu, Trinity thu le Nisia thupawmpawl hi thuroh ih si kan laksin mi an si a ti. John Macquarie khalin Ca Thianghlim (*Scripture*) hmaisapawl cu hlanlai Kawhhranpawl thuroh kan dawn sin mi an si ih, Paul in 1 Korin. 11: 23; 15: 3 sungah fiangten a sim a ti. (cf. 1 Kor. 11: 24). Cui ruahnakpawl cu bet sinin Dom Gregory Dix khalin, “Bawipai’ Zanriah Sakramen khawm (*eucharistic worship*) hman hi Ca Thianghlim ihsin si loin thuroh ih si kan laksawng mi a si,” a ti.

Protestant-pawl in Baibal cu a hmaisasawn ih, thuroh in a hnu a thlun. Baibal cu Cabu Thianghlim (*Holy Book*), Pathian phuanawknak vawrtawp (*par excellence*), Thlarau in a thawtkhum mi a si tiah an pawm. Baibal thawi khaikhin ding khal a si lo an ti. Culaiah Roman Catholic cun Baibal cu thuroh ihsin a ra mi a sisawn; tawngkam ih an simsinawk mi thurohpawl cu Thuthangtha cabupawl ah an rung cang leh ih, Baibal si dingih a hritu le thuneitu khal Kawhhran thotho a si an ti.

Pathian Thu Zirnak

Hitiin fehpi sehla a him bik ding a bang. Pathian phuanawknak ngankhum mi Baibal cu Kawhhran le zumtu bulpak nun ah a cungnungbik le a sangbik dinhmun ih ret ding a si ih, Baibal hnakih thuneitu dang an um ding a si lo. Asinan, cin le dan simaw, tawngka ih zirhsinawk mi simaw, asilole, Kawhhran in cin le dan vekih a rak neih mi thurohpawl cun san khat hnu san khat Kawhhran nun ah hlawknak a pe thei ti khal pawm cih ding a si.

Cumipawl cun hi leilung parih Khrih hmang ih Pathian hnatuan an simfiang theu. An pahnihin kan sim kawp asile Baibal le thuroh cu hmun dangdang ah kan ret ding a si lo, kan doawter ding khal a si fawn lo. An pahnihin Kawhhran hrangih Pathian laksawng le a hman mi an si veve. Annih phenah a Nung mi Pathian Thu, Khrih Jesuh ah minung sahring ah a rung cang mi a um. Thuroh cu hnatuantu (*ministerial*) a si ih, Baibal cu laireltu (*magisterial*) a si.

Hnam Nunphung le Cin le Dan (*Culture*)

Nitlaknak lam ram ihsi a ra mi misonari pakhat cu India ah, Hindupawl hnenah Pathian thu a sim. Mi tam zetin an ngai, an lung an thleng ih, zumtu tampi a ngah lohli. Tum khat cu mi tam zet in a thu an ra ngai. Luka 15 sungih Fapa tlan hlo thu a sim ciamco. Ngai nuam an ti nasa; a sim vivo; fapa tlan hlo kha a pai' hnen a ra thlen tikah a pa a lung a awi tukih caw a thahter ih, ruai an theh ciamco ti thu a hun sim. An thu ngai duhnak hmuahhmuah nuamteten a cem deuhdeuh, pakhat hnu pakhat an tlan; a netabikah cun mi malte ngaingai lawng an tang.

Pathian Thu Zirnak

Ziangruangah a si pei? Mirang a si ruangah a si pei maw? An hnam nun phung ah caw sa ei mi an si lo, caw cu a biak hman an biak rero mi a si. Anni hrangah cun Me (*goat*) tla thatter in ruaitheh hai sehla sullam a nei sawn men ding. Caw sa maw a thupideuh, kel sa? Maw, a ngaitu minungpawl?

Hi thu hin fiangzetih in sim mi cu Pathian thu cu ziangtik hmanah a danglam dah lo nan minung nunphung le danpawl cu a danglam, a thlengaw vivo mi a si ih, cui nunphung le dan, anka le zaihla thawi milaw ih sim a si tikah sullam a nei thuksin ti a langter. Atu ih kan theih mi le lehnun ih kan sim lai ding mi Pathian thu hi simfiangsin vivo (*translation*) mi a si. John Macquarrie ih sim vekin ‘a fiang theipatawp tawng hmang ih simsin ding’ a si ahcun kan simnak minungpawl ih nunphung khawsakdan, an sukthlekdan, an tawng hman mi le an kiangkap thil umpawl theih hmaisak a tul. Cuisin an theih ding zawngih sim theih an tul lala.

Kan Bawi Jesuh cu minung sahring a rung can tikah milai sinak famkim neiin, Judah miphun vekin a ei, a in, a khawsa, an tawng hmangin Pathian Ram thu a sim (van tawng a hmang lo). Simfiangsin tul lo dingin an ni tin hmuh mi le theih mi hmangin thu a sim, tahthimnak thu a sim; ngainuam an ti ih, an nun a khawih cuang. Zirhtu hminthang ti ih kawh tiang a hlawh. Pathian Ram thu cu a danglam thei dah lo nan a simnak hmun le ram dinhmun zohin a sim. Paul khal cuti thothoin Pathian Thuthangtha a rak sim (1 Kor. 9: 20).

Curuangah, Pathian thu hi san thuanthu sungih minung nuntu khawsakdan thawn hmuaw loin a feh dah lo. San

Pathian Thu Zirnak

thuanthu in a hrinsuah mi tawngkam le ruahnak hmangin simsin a tum ringirng kan ti thei. San khat sungih tul mi cu tawngkam thar ah a lang theu ih, ziangmaw canah cun cui tawngkam rori hman cu hman ringring a si nawn lem lo.

Thuthimnakah Kawhhran Tuathat san laiah khan '*sola scriptura, sola fide*' (Baibal lawng, rinnak lawng) tipawl cu hman lar zet an si nan, tu-ah cun cutluk lawmman cun hman lar an si nawn lo. Kan Chinmi lak khalah kan nu le pai' san laiah cun 'pianthar' hnakin 'Pathian awi' ti tawngkam an rak hmang tamdeuh. Kum 1970 lam khan tuini tiang 'piangthar/pianthar' ti cu hman tambik a si.

Pathian thu kan zir tik khalah hnam nunphung, cin le dan hlawnin zir a theih lo. A cekci in kan leh (*literal translation*) a si lo hmanah a thu laimu hlo lo dingin an theih theinak ding zawnih leh (*dynamic equivalence*) tal cu a tul tengteng. Kan lehsak si loih kan zir ding lam khal a si le cu thotho. A ram minung kan si thei lo hmanah a ram sungah kan feh tengteng a tul (*we cannot be native, but we can go native*). Thurin hrampi le ban pakhat a si mi hnam nunphung le dan (*culture*) ih thupitzia hi zir bet deuhdeuh ding a si.

Khawruah Thiamnak (*Reason*)

Pathian lam ihsi ra suak mi, kan theih ban lo, theih dingih phuangaw Pathian thu siseh, cui thu ngankhum mi le minung hnam nunphung le danpawl a tul kan ti vekin milai khawruah thiamnak (*reason*) khal a tel lo thei lo. Hans Schwarz cun Khristian rinnak cu ruahcawp tul rinnak (*thoughtful faith*) a si. Buddha sakhua vekih

Pathian Thu Zirnak

suangtuahnak men le leitlun hnahnawhnakpawl tlansan tumnak lam a si lo; Islam sakhua vekih thil ziangkim parih lungkim mai men ding khal a si fawn lo. Khristianpawl cu leilung parih a thleng rero mipawl zoh phahin ruahnak hmang rero dingih kawh kan si. Latin thufim ih *ora et labora* an nei ih, a sullam cu *thlacam le tuan* tinak a si ih, Khristian sinak a khaikhawm an rak ti.

Curuangah, Kawhhran tamsawn, Roman Catholic, Anglican le Protestant-pawl cun hi minung khawruah thiamnak hi a thazawng ih hmangin Pathian phuanawknak thawn an fehtlangter. A hleicein fimthiamnak lamih thansonak nasazet a thlen san (*Fimvar San*), kum zabi 17-nak cemzawng le 18-nak thawh hrawng ihsin nasazetin an rak dinpi. *Enlightenment Rationalism* ti-ih theih an si.

Anni ruahdan ah cun Khristian zumnak cu mi in an relsin mi rak pawm mai simaw, a dik le dik lo hliakhlai hmaisa loih rak co mai, simsin mai khal a si lo. Kan theih mi thu cu ziangtin a ra, a dik ciah maw dik ciah lo, belhciandawl a si maw si lo tiih a diknak hai langin, diklodeuh ih hmuh mi cu sawisel ngam ding a si tiin an fehpi. Thomas Aquinas in Pathian a um a ti theinak thu panga pawl, a hnuah Immanuel Kant, John Locke le mi dangpawl ih suahpi mi ruahnakpawl cun Pathian thu zingzawinak ah milai khawruahnak (*reason*) hman a thupitzia nasazetin an langter.

Cui khawruah thiamnak cu a tlangpithuin phun hnih in an then. Phun khat cu si thei dingih ruahnak (*speculative reason*) le a dang pakhat cu faksel ruahnak (*critical reason*) a si. Faksel ruahnak cun thil fiangdeuh lo

Pathian Thu Zirnak

fiangter dingih ruahsinnak le a famkim deuh lo mi famkim sinsin dingih ruahnak tiin an then sin. A ziang a va si khal le, himi, milai khawruah thiamnak hi Pathian pek mi a si ih, thil ziang pohpoh (Pathian thu khal) mumal nei tuk loih pawm satliah menmen, a thatnak zawn le a thatdeuhlonak zawn khal ruat cuang lo, mai zum mi khal thei hrawthrai cuang lo, ‘an ti’, ‘an ti’ ti menih pawm vivo ding hi Pathian thu fehdan le zirdan ding a si hrimhrim lo.

Cui Pathian pek mi ruah thiamnak, thleidan thiamnak, zingzawi thiamnak le faksel thiamnakpawl cu Pathian phuanawknak le Baibal sirhsanin anmah le an zawn teah hman ding a si. John Locke cun, “Khawruah thiamnak hin belhciantlak thil hmufiang dingin mi a hruai, cui thil cu minung nunnak ih bet ringring, kan neih ding mi khi a si” a ti. Milai khawruah thiamnak cun a lai a zawn ih, thil a si thei le si thei lo a hliakhlai.

Asinan, *rationalism* an timi cun Pathian phuanawknak cu hnawl tahratin milai khawruah thiamnak par lawngah a thumaw. Cucu fehdan dik le him a si lo, a pahnih ih fehkawp thiam a tul. Hi Pathian thu zirnak le a thumawknak ban parukpawl hi a hmaisaih kan sim zo vek khan anmah le zawn ciar ah thupitnak an nei. Pakhat le pakhat an bawmawtawn, himipawl tel lo cun thurin dik zirsuah a har zet ding.

%%%

Pathian ~~Tu~~ Zirnak

Bung 11

BAIBAL: PATHIAN THAWTKHUM

*Ca Thianghlim hmuahhmuah hi Pathian ih thawtkhum
mi a si ih, thutak zirhnak, zirhsual simfiangnak, a sual
mi remsalnak ah
le dingteih ni tin zirhawknak ah a tha.
(2 Tim. 3: 15-16)*

Baibal hi cu cabu dang lakih danglamce a sinak hi tansan ding tampi a um. A sung thu hrimhrim ih si khalin cabu danglam a sinak tampi hmuh ding a um. Vawi 3, 800 rori Baibal sungah, “Pathian in a ti (sim), “lole, “Bawipa in a ti (sim)” ti a um (cf. Suah. 14: 1; 20: 1; Puithiam. 4: 1; San. 4: 1; Danpek. 4:2; 32: 48; Isai. 1: 10, 24; Jer. 1: 11; Eke. 1; 3; tvp.). Thukham Thar sungah, ahleicein Paul cun fiangfaizetin Baibal cu Pathian tawngkamsuak a sizia a tarlang (2 Tim. 3: 16).

Thawtkhum ti hi a tawng hram Grik ah cun *theopneustos* ti a si ih, a sullam cu *thawtkhum* si loin *thawtsuak* a sisawn. A sullam cu Baibal ih thu hmuahhmuah hi “Pathian ih kaa ih suak,” “Pathian tawngkamsuak,” “Pathian thu ih si suak,” lole, Pathian thaw ih si suak a si,” tinak a si. Milai ih an ngan mi hi “Pathian tawngkamsuak a si,” tinak a si. Cule Latin tawngin Baibal an hun leh tikah *theopneustos* (Pathian tawngkamsuak) cu *inspiro* tiin an let. Cucu “thawtkhum” lole, “thawtlut,” a parah simaw, a sungah simaw, bawhlung le saphu kaa ih kan phawt vekin an let.

Pathian Thawt Zirnak

Cun Mirang tawng in Baibal an hun leh tikah Latin Baibal ih rak hman cia mi *aspiro* kha la in “*inspiration*” tawngfang an run hmang ve. Cuti’n Grik tawngih a tum, “Baibal ih thu tintian hi ‘Pathian tawngkamsuak’ lole, ‘Pathian kaa ih suak a si’ ti thu kha theiban nawn loin Latin tawng lakcawi ‘*inspiration*’ (*thawtkhum, thawtlut*) ti mi in leitlun Kawhhran tin in ciahneh thluh. Curuangah, “thawtkhum,” “thawtlut” thu kan rel tikah a Baibal ngantu maw, a Baibal (cabu) ha a *thawtkhum* ti tiangin kan rel buai.

Cun ‘Baibal a thawtkhum’ ti thu rel tikah a bu tin maw a thawtkhum, cahmai tin teh a thawtkhum maw? Tawngfang tin teh? ti tiangin relbuai ding a suak vivo. Grik Baibal ah a fiang zet nan tawng dangih an leh vivo tikah sullam dangpi ah a suak. Hi tawngfang hi kan Baibal pumpi sungah vei khatte lawng a um nan ruahnak phun tampi a suahti ih, thu elawknak khal nasazetin a suahter. Curuangah, zirthiam hrekkhatpawl cun Pathian thawtkhum (*inspiration/in-breathed by God*) si loin *thawtsuah* (*expiration*), Pathian ih *thawtsuah* (*out-breathed by God*) a si an ti.

Cun, Paul in Timote hnenih hi ca a ngan laiah Ca Thianghlim an rak neih mi cu Thukam Hlun lawng hi a si; hi laiah Thukam Thar a rak um hrih lo. Paul in Timothe ca a kuat mi hi CE 67-68 hrawngah a si ih, tui kan neih mi Thukam Thar, Baibal si dingih an nemhngah (*cononized*) cu CE 390 lamah a si. Tu ah cun a pahnih (Thukam Hlun le Thar) cu Pathian tawngkamsuak an si tiin Baibal ah kan pawm.

Pathian Thu Zirnak

Pathian Thawtkhum mi Baibal

Asile, Pathian in a thawtkhum kan ti tikah ziang a si a sim duh mi? A Baibal vek rori pawm ding kan ti tikah teh ziangtinak a si pei? Muslompawl ih *Koran*⁴⁴ vekin kan Baibal cu mi pakhat kutsuak a si fawn lo, dinhmun le hnatan bangaw lo mi 40 in, ram pathum -Europe, Asia le Africa ih si an ngan mi a si ruangah thu harsa zetzet le thupi bangaw, a sung thu danglam zetzet (*discrepancies*) tampi a um. Baibal kan pawmdan le kan simfiang tumdan hin sullam thukpi a nei. Pathian thu zirnak (*theology*) khalah sullam a nei. Hi thu hin kan khaw thlirdan khal a kauter in a biter thei. Thawtkhum thu ah ruahdan phun kua lai a um nan a tlangpi pathum lawng zohin kan feh tumnak lamah kan feh hnik pei.

- *A ngan mi cekci a thawtkhum (Mechanical or verbal inspiration)*: Himi sullam cu Baibal sungih cafang zate hi Pathian thawtkhum mi an si. Baibal ngantupawl in anmai' hmuhdan le khawruahdan, an ngan duh san le an cafang hman duh mi khal hmang thei loin Pathian fial cekci mi lawng an ngan. Baibal ngantupawl cu *typewriter* vek fang an si ih, an ngan mi hmuahhmuah cu Pathian ngan fial mi a si ruangah a sual thei lo, a dik theh ti ruahnak a si.

Hi ruahnak pawmtupawl cun a hmaisabik Baibal ca an rak ngan mi Hebru le Grik tawng ih ngan mipawl cu a sual thei lo an ti, an lehsal mipawl cu an huapter lo. Asinan, Mirang tawng ih leh mi pakhat, *Authorised*

⁴⁴*Koran*, lole, *Qo'ran* cu Muhamed ih puzawn, Abu-Bekr ih kaihruainak in Zaid ibn Thabit ih lakkhawm mi a si. CE 650 ah Arab mithiam rualpawl in a sungih thu bangaw lo le thu kalhaw deuh hmuahhmuah hlawnsal in, an remkhawmsal mi (*unified version*) a si.

Pathian Thu Zirnak

Version (King James Version, 1611) cu a dangpawl hnakin an ngaina zet thotho. An ngainat tuk ruangah mi hrekhatpawl cun ‘hi mi lo cu’ an ti ih, a dangpawl cu Pathian thutak phawrsuak thei lo ah an ruat. *Version* dang hmangtupawl cu *liberal* pawl tla an ti sinsin.

A ngan mi cekci a thawtkhum ti pawmdan hi pawm a harsatnak zawn tampi a um ve. A ngantu in anmai’ sinak le thiamnak fate hman hmang thei loin Pathian ih uk theh a si tikah a hramthawkih an ngan mi Hebru le Grik khal soal lo dingih mawi a si nan, thu kalhaw le thu harsa, nuainam men theih lo tampi a um lai thotho. Pathian fel lo lam hnakin a ngantu minungpawl fellowak le theih famkimlonak ruangah a sisawn. H. R Mackintosh cun *verbal inspiration* hi Khristian si ngaingai deuhlopawl pawmdan a si a ti.

- *A bu pumpi a thawtkhum (Plenary inspiration):* A ngan mi cafang lam si loin Baibal bu pumpi hi Pathian thawtkhum mi a si tinak a si. Curuangah, an tawngfang hman mipawl hi Pathian hrilsak cia si loin a ngantui’ duh mi an hmang mai. Asinan, a tawngfang hnakin a bu pumpi thawtkhum a si ruangah a thuzirh mipawl cu a dik lo thei lo, a soal a um thei lo tinak a si.

Baibal ngantupawl cun Pathian hnen ihsin nun hruaitu an nei ih, an khawruahnak khal cu mi cun a kaihruai. Cui hruainak thawngin Pathian thu an hmuh le an dawndanpawl cu anmai’ duh mi tawngfang hmangin an ngan. Curuangah, tawngkam mawilodeuh le an sim tum mi phawrsuak thei lo tawngkam tla a um thei. A tawngkam hnakin Pathian in a thawtkhum mi, a sung thu laimu cu thupi ah ret a si.

Pathian Thlu Zirnak

• *A ngantu a thawtkhum (dynamic inspiration or illumination):* Tu cu a Baibal lam si nawn loin a ngantu lam sawn kha Pathian in a thawtkhum ti lam a si. *Organic inspiration* ti khalin an ko. Pathian Thlarau in Baibal ngantu cu a umhnawh ih, an thinlung khawruahnak le an mit a vangter. Cule a ngantui' duhdan danin an ngan mai; an thiamnak, an thiamlonak, an theih fiang tuk lo mi thu tla tel in anmai' ziaza (*personality*) tla khum tel in, fehpi an duhdan le a siartupawl dinhmun tla zoh phahin an ngan suak. Thuthangtha Luka ngantu, Dr. Luka cu sibawi a si ih, Pathian thu a ngan nan, sibawi a sinak a hlawn theh cuang lo. Ciamciamtei a ngan thu kan thei nan, tisual mi a rak nei ve ti a si. Thuthimnakah, Jesui' suah lai ih Siria ramuktu (*governor*) cu Kuirinias a si a tiriai.

Thuanthu umdan zoh tikah Kurinias in Siria Ram a uk cu CE 6 kum lawngin a si. Matthai 27: 9-10 ih profet Jeremiah ih sim mi vekih ngan mi khal hi Zakhariah 11: 12-13 sungta si dingih mawi a si. Cuvekin, David cu tuukhal a si ruangah a hman theu mi talhtum, kianghrawl, tuu le thil dangpawl a ngan tel theu. Curuangah, Thomas Aquinas khalin, "Baibal ngantu hrampi bik cu Thlarau Thianghlim a si ih, minung cu a hman mi (*instrument*) an si," a ti.

Hiti sicing hin Pathian thu ih tumtah mi cu an thelh cuang lo, a thu cu a dik ringring. Ziangtiklai khalah Baibal cu Pathian phuanawknak le a hnaturan thu a si ringring. Hi pawmdan hi tulai san zir thiampawl in an pawm zet mi thawtkhum simfiangdan a si.

Pawmdan phun thum lakah hin a pakhatnak khi cu a pawm a hardeuh an ti cio. Pathian thu fehpidan (*theology*) thaw khalin a kalhaw deuh an ti. Pahnihnak

Pathian Thu Zirnak

le pathumnak khi a khuitu sawn simaw, asilole, a kawpaw ih pawm a remdeuh bik ding an ti. Thatei ruah tikah a him bikin pawm a hahdam bik ding a bang.

Evangelical theologian hminthang John R. W. Stott ih simdan vekin Baibal cu Pathian thu a si ih, minung thu khal a si. Pathian phuansuakawknak cu a si lo, a phuanawknak thu ngankhum mi a sisawn. An ngan suallonak dingah Pathian in a kilkhawi, asinan, anmai' mizia le sinak a hlo thei lo, a hlawn khal a hlawnsak dah lo. An thu dawn mi cu an fimnak le thiamnak hmangin an ngan; asinan, a ngantui' thu a si lo, Pathian thu a si. A ngantu cun minung tawngin (hlanlaih Judah tawng le nunphung thlunin) an ngan ih, an letsin vivo; asinan, Pathian thucah (*message*) cu a danglam dah lo, a hmun ringring. Curuangah, Baibal ih sim mi cu Pathian sim mi ah kan pawm.⁴⁵ Pawm a hardeuh khal le mi hrekkhat cun Baibal sungah Pathian thu a tel (*It contains the word of God*) ti tiangih sim duhtu khal an um.

“Baibal cu Pathian tawngkam a si” kan ti theu mi khal hi kan Baibal tawngkam cekci cu a si deuh lo. Daniel 8: 3; Isaiah 55: 11; Hebru 4: 2 (Pathian ih thu) 1: 2; le Thuphuan 19:13 sungih ‘Pathian tawngkam tipawl hi thatei zoh tikah Baibal hnakin ‘Jesuh’ a sawh deuh. Pathian tawngkam taktak cu Baibal si loin Jesuh sawn kha a si. *Neo Orthodox theologian* Karl Barth khalin Pathian thu (*Word of God*) cu phun in a then; “Khrih Jesuh, Baibal sungih a thuhla le Kawhhran in a phuansuah mi Thuthangtha” tiin.

⁴⁵John R. W. Stott, *Understanding the Bible*, Great Britain: The Pitman Press, Revised Edition, 1984, 141.

Pathian Thau Zirnak

A hrimhrimin Pathian cu kannih milaipawl vekin a tawngsuak ih, a theitupawl in an rak khum cingcing ti cu thil cang thei a si lo. San thuanthu le a kiangkap thil cang mi par ihsin Pathian in an hnenih a sim duh mi thu kha an theithiam ih, an ngansuak tinak a si. Pathian thawtkhum a sinak cu hiti'n pawm sehla a him bik ding.

Bible cu:-

- *Science* le santhuanthu (*history*) ngan mi a si lo, *scientific*-zetih ngan mi khal a si lo. *Science*⁴⁶ lam thiamnak cun felfai thlepthlep in, thu kalhaw le bangaw lo celcel um lo dingin a thlurh. Baibal cu cuvek a si thluh lo, thu bangaw, kawlhaw phahphah le relrem ding thu tapi a um. Pathian cu minungpawl hnenah an theih dingin a phuangaw ih, cui a phuanawknak thu ngan mi a si.

Baibal zohin Pathian cu ziangvek mi a si, ziang a duh, ziang a hua, a Fapa thihnak in a langter mi rundamnak hna ziangti'n a tuan ih, ziangtiih nung dingin so in duh ti thupawl hi Baibal lawngin in sim thei. Kum tapi

⁴⁶Bible cu *science* zirnak hrangih ngan mi a si lo ti cu kan pawm cio ko ding. Culaiah Baibal sungah hin *physics*, *chemistry*, *botany*, *zoology*, *astronomy* le *medicine* thuhla tapi a tel tiah a simtu an tam zet. M. R. Deehaan phei cun, "Baibal hi leitlun cabu um zo mi hmuahhmuah lakah *science* thuhla ngan tamnak bik a si," a ti. Thuṭhimnak pakhat a laksuah mi cu - CE 18 laiah khan Isaac Newton cun leilung hi pakpalawng ah a khai-aw timi a rak hmusuak kan ti laiah, 3000 BEC laipi ihsin Job cun 'pakpalawng ah a khai-aw,' ti thu hi a rak rel depdep zo, hitin a ti. "Leilung cu zianghmanlo parah a khai," (Job. 26: 7). Quoted, Timothy Sui Lian Mang, 'Calai Thiltitheizia' Senhri Mekazin June 2019, 15.

Pathian Thu Zirnak

sungah mi tampiin anmai' hmuhdan le ruahdan hmangin a siartupawl tul mi fahngah dingin an ngan ciar. An thu laimu bik cu Pathian thotho a si.

Baibal in a khiihmuh bik pakhat leh cu Pathian tawngkam a si mi Jesuh a si. Pathian le minung lak pehtlaihawknak a cat verver zo mi pehawksal theinak ding thu in simtu khal Baibal a si. Cu mi a pehsaltertu khal Jesuh a si ti'n in sim. Jesuh cu Pathian phuanawknak famkim a si: "Keimah i hmutu cu ka Pa hmu nan si," a ti. Thu le thil dangdang hmangin kan hnenah Pathian in thu in sim thei ringring ko; asinan, Baibal ih kan hmuh mi lengah Pathian phuanawknak dang kan tul nawn lo.

Kan tul mi hmuahhmuah Baibal ah a kim in a um theh. Hi thu cangcawi in mi tampi in tuisan ah mang in simaw, simkhawlnak in simaw, lole, thil dangdang hmangin Pathian a phuanawk a tul nawn lo, Fapa Jesuh ih sin Baibal ah famkimten a phuangaw zo an ti.

- Pathian theitu, tihzahtu le a thu thluntupawl ih ngan mi a si ruangah Baibal cu Pathian thawtkhum a si kan ti thei. A ngantupawl lakah cathiam zet an um laiah cathiam lo khal an um ve; mifim an um laiah, fim tuk lo khal an rak um ve, zamrangzetih ngan an um laiah, ciamciamtei ngan khal an rak um ve (Lk. 1: 1-2). An theihnak le an hmuhnak famkim lo hmansehla Pathian umpinak co in, a thlarau hruainak thawi ngan mi a si. Karl Barth thotho in hiti'n a ti, "A sual thei mi le a famkim lo mi minung tawngkam cu Pathian in a hman; sual le palh thei si cingin kan theih ding le kan co ding mi a si" tiin. A cfang hi thupibik a si lo.

Pathian Thu Zirnak

- Baibal cu Pathian thawtkhum a si; zianghatile, Khrih thu le a thu zirh mipawl kan hmuhnak umsun a si. Kan thlarau nun lam lawng si loin minung nunnak ih thumawknak tlakbik, nun lam hruaitu thabik cu Baibal a si. Kawhhran Tuhthatnak (*Reformation*) thlennak ram hmaisapawl khi Baibal sirhsanik kaihruaiaw an si ih, tuini tiangih ram thangso, ram thawveng an si. Leilung pum huap khalih ram nuam le ram dai, remnak ram titlak an si.

Tlangpar Thuzirhnak (*Sermon on the Mount*), Matthai 5-7 sung thu tla hi cu zumlotupawl khalin an nun hruaitu dingih an siar le hman mi a si. William Barclay in hitin a ti: “Thawtkhum a si mi Pathian thu cu Pathian le minung pehtlaihawknak ah hna a tuan ih, kan nun dik lo khal a remthasal. Pathian theitu minung in an ngan; Pathian an duhdawt ruangah a thu thlun duhnak thinlung an neih mi cu Pathian in a hmang” tiin. Baibal cu “dik lo um lo” ti lam hnakin ‘Pathian thu’ a sinak hi a thupitnak zawn a si.

*Pathian Baibal Ca ka zum,
Bawipa Jesuh thu a sim;
Vancung lamzin hmuhtu a si,
Van ah kan thleng thei ding.
%%%*

Bung 12

BAIBAL THUNEIHNAK

*Pathian ih thu cu a nung ih, a cak fawn. Kap hnih
hriam ralnam hnakin a hriamsawn. Nunnak le thlarau
an tawnawknak le hlikhlawk le thlik an pehawknak
tiang a suntlang thei a si. Milai
thinlung ih duhnak le ruahnak
tla a thei thluh a si.*

(Hebru. 4: 12)

Ca Thianghlim (*Baibal*) cu Pathian thawtkhum mi a si ti kan zir zo. Tu cu Pathian thawtkhum mi a si ruangah “Baibal cu zumnak le hnatuan tahnak dik a si. Baibal cu zumnak le hnatuan tahnak sangbik a si,” tiin Baibal thuneihnak (*Bible authority*) thu kan zir ding. Hi thu pahnih hi thu pehaw, bangaw zik vek an si nan, a dangdangten zir sehla kan fiangdeuh ding.

Sakhua pohpoh in mai’ sakhaw rinnak le nun tahnak ding hrangih pawm mi cabu kan nei ciar. Judahpawl in *Thukam Hlun*, Muslompawl in *Qur’an*, Khristianpawl in *Baibal*, Hindupawl in *Veda* le *Upanishads*, *Zend Avesta*, Buddhistpawl in *Dhammapada*, tvp. tiin.

Kawhhran Tuahthatnak (*Reformation*) lai ihsin Protestant Kawhhran tamsawn cun Baibal cu Pathian thawtkhum mi a si ih, zumnak le hnatuan tahnak dik lo thei lo a si tiin an pawm. Culaiah unau Roman Catholic Kawhhran cun Baibal hnakin Kawhhran thuneihnak an ret sangsawn. Baibal cu Kawhhran thuneihnak hnuaiih um a si an ti. Cuitlunah thuroh (*tradition*) khal an ret thupi zet. Martin Luther ih hmaihrainak in Tuahthat

Pathian Thū Zirnak

Kawhhran (*Reformed Churches*)-pawl cun cui Pathian thu fehpidan cu an pawm thei lo.

Kawhhran thuneihnak an ret niam cu a si lo nan, Kawhhran hnakin Baibal thuneihnak an ret sangsawn linglet. Kawhhran le thurohpawl hnakin Baibal thuneihnak an cawisang sawn ih, Baibal lawng (*Sola Scriptura*) le zumnak lawng (*Sola Fide*) ti tawngkampawl tla an run suahpi. *Reformed* Kawhhran tamsawn in tuini tiang Baibal thu ah hi pawmdan hi an sawmso vivo.

A sullam

Grik tawng ih *exousia* cu Thukam Thar sungah ‘huham’ (*power*), ‘thuneihnak’ (*authority*) le ‘thiltitheinak’ (*right*) tiih leh a si. A sullam cu Pathian hnen ih si thuneihnak rak co, asilole, Pathian pek mi thuneihnak ti a sawh. Thuneitu pakhat khatin mi dang hnenah a aiawh ih thuneihnak nei dingih a pek mi thuneihnak (*bestowed, external authority*) le pek-cawp mi si lo, mai’ neih cia hrimhrim thuneihnak (*inherent, ontological authority*) tiin phun hnih a um thei.

Kan Baibal sungah Jesuh cu zoih thupeknak in so thu a zirh ti thusuh mi cun amai neih cia mi si lo, a lenglam ih si pek mi thuneihnak a sawh. (Mat. 21: 23-24) Khatlam kap zohsal tikah, “Anih cun Dan thiampawl vek si loin thuneizetin thu a zirh hai a si” (Mat. 7: 29). “Thunei zet le huham neizetin khawsiapawl tla thu a pek ih, a daw suak” (Lk. 4: 36).

Hi thupawl hin pek-cawp si lo, amai’ neih mi thuneihnak hrimhrim a sawh ti a lang. Cuti a si ahcun Jesui’ thusim le a hnatuan le cangvaihnakpawl cu amah a thlahtu ih pek mi thuneihnak thawn a si ti a lang (Jn. 14: 10; 17:

Pathian Thu Zirnak

8). Cuticing cun Pa ih Fa a sinak ihsin amah in a neih cia mi thuneihnak khal a um cia ti theih cih ding a um.

Baibal Thuneihnak

Baibal thuneihnak kan timi khal cuvek thotho a si, pekawp thuneihnak le neih cia thuneihnak kawpaw a si. Pathian pek mi a sinak zawn ihsin Baibal hrampi cu Pathian a si. Amai' phuanawknak, a hnatuan le a lungput ngankhum mi umsun a si; a thaw ih suak thunung a si ruangah Baibal cun thuneihnak a nei. Baibal phenah Pathian a um, Baibal sungih thuneitu cu Pathian a si.

Cuti Pathian pek mi thuneihnak nei a si laiah Baibal hrimhrim in thuneihnak (*ontological authority*) a nei, Pathian phuansuahawknak a takih langtertu a si ruangah. Karl Barth khalin Baibal cu minung kutsuak dik tak a si nan, Pathian pek mi huham nei a si ruangah thuneihnak a nei hrimhrim a si a ti.

Zirthiampawl lakah pawm kau (*liberal*) pawl cun pekawp mi thuneihnak nei a sinak lam an cawisang ih, amah ih thunei mi a sinak lam an thlauthla deuh. A ziang a va si khal le, Khristian a ti-awpawl hrangah cun Baibal cun thuneihnak hrampi a nei ih, thuneitu a si ti khalin kan pawm hnget mi a si. A thuneihtheinak hrampipawl hitin zoh vivo sehla.

- *Pathian thu nung a si:* Thuneihnak kan sim tinten Pathian ihsi kan thawh hmaisak a tul. Ziangatile, thuneihnak hrampi cu amah a si; amah lo thuneihnak neitu dang an um lo. Kan sim zo vekin Baibal cu Pathian phuanawknak thu ngan mi a si ih, a bu pumpi hi Pathian thu a si. Curuangah, Kawhhran hmaisapawl in Baibal thuneihnak cu pawmin, "Pathian thu Thianghlim," "Ca

Pathian Thu Zirnak

Thianghlim,” “Thungan Thianghlim,” “Pathian Thu” tiin an rak ko. Khristianpawl hrangah cun Baibal cu thuneitu sangbik a si lo thei lo. A Baibal ca si loin Baibal in a thu a ngan mi Pathian, minung ih rung cang Khrih sawn kha a si ti lawngte hngilh lo a tha.

Cucu a si Baibal thuneihnak kan timi cu! Pathian phuanawknak kan theih theinak famkim cu Baibal lawng hi a si. Cuti a si tikah a phuanawknak le a thuneihnak kan timi cu thil pakhat, kap hnih ih hmuhdan a si. A phuanawknak in a thuneihnak a langter.

Thukam Hlun sungah profetpawl in Pathian phuanawknak an hmuh fiang thu hmun tampi ah kan hmu. Huham a nei zet mi Pathian thu phuangsuaktu an sizia khal fiangten an theiaw. An thu dawn mi cu Pathian hnen ihsin a si ti khal tu le tu an sim (Isai. 1: 2; Jer 1: 4; Hos.1: 1; Amos. 1: 3 etc.). An tawng kauseh khalah “Bawipa in a ti”, “Bawipai thu cu ka hnenah a thleng ...” tvk. hi vei tam zet kan hmu. Raltawnga cun kan Baibal sungah vei 3,808 a um a ti. Moses hnenih Dan petu cun profetpawl hnen khalah thu a sim; an nun hruaitu cun thu a neih ruangah a thu an ngan mipawl khalin thu an nei.

- *Khrih ih nemhnggeh mi a si:* Thuthangtha cabupawl a siartu pohpoh in Jesuh in Thukam Hlun thuneihnak a zah thu le a upat thu kan hmu cio ding. Pakhatnak ah amai’ nun hrangah a pawmhngget ti hniksaknak a tawn tum ah fiangten kan hmu. Setan elnak dingah Thukam Hlun sungta a la tiin rel a si theu. A si deuh lo, Setan hmaika khalah Pathian thu (Thukam Hlun) a pawm ih a nun ih a lakluh thu a relnak a si sawn. “Ca thianghlim in Bawipa na Pathian na be pei ih amah lawng na rian pei” (Mat. 4: 10). Hitawkah Jesuh in Ca Thianghlim sung thu

Pathian Thū Zirnak

hi a rel lang men si loin a pawm ih a nunpi tinak a si. Pathian fapa in Pathian thu (*God's word*) sungih a pumpekdan hi hmingsintlak a si.

Pahnihnakah, Thukam Hlun in a rak sim zo mi hnatuan cu Jesuh in amai' ti ding a si ti a pawm hnget. Isaiah cabu sungih 'Tuartu Siahhlawh' le Daniel cabu sungih 'Milai fapa' a timi cu mi dang si loin amah a si thu a pawm. Tuarnak le thihnak tuar ta lo cun sunlawih a si lo ding ti khal fiangten a thei ih, tlamtlingten a tuarsuak (Mk. 8: 31; Mat. 26: 54; Lk 24: 26, 44).

Pathumnakah, mi dang thawi thu an elawknak zoh tikah Thukam Hlun a pawm dan kan hmu thei lala. Sakhaw lam hruaitupawl thawi an thu a hmuawk lo tikah thu thennak ding umsun cu Baibal a si ti pawm hngetin, "Ca Thianghlim in ziangtin so a ti? A timi cu na pawmdan ziang tin so a si? (Lk. 10: 26). "Ca Thianghlim sungah nan siar lo maw? (Lk. 12: 10), tiah sirhsan khuarin a el theu. Farasi le Sadusipawl thawi an thu elawknak tambik cu Ca Thianghlim an tihzah lo ruangah a si theu (cf. Mk. 7: 9, 13; 12: 24; Mat. 5: 28). Hipawl hmuahhmuah Jesuh in Thukam Hlun a pawm thu le thuneihtu ih a pawm thu a theihter.

- *Tirhthlahpawl ih an phuan mi Khrih thu a si:* Khrih in Thukam Hlun a nemhngeh veksi deuh loin Thukam Thar a nemhngehndan cu a danglam zet; ziangahatile, Thukam Thar cu ngan a si hrih lo. Thukam Hlun kimnak dingah Thukam Thar khal ngan a tul ding ti cu a hmu cia ko ding. Thukam Hlun sungih a ra lai ding thu a rak simkhawl mipawl a tuahsuak theh. Cumi thu teh a cemral men ding maw si? Cem men lo ding, Pathian in profetpawl a hril vekin Jesuh khalin Tirhthlah 12 hrilin a thu theipitu si dingah thuneihtak khal a pek hai (Lk.

Pathian Thlu Zirnak

6: 12,13); dungthluntupawl (*disciples*) an si ih, mi 12 pawl kha cu tirhthlah (*apostles*) tiih kawh an si. Tirhthlahpawl in danglamnak phun li an nei. *i*) Khrih ih a kawh mi le thuneihnak a pek mi an si. Paul khalin Pathian le Jesuh Khrih ih hril le thlah an si thu a sim (Gal 1: 2). *ii*) Mit rori in Khrih a hmu ih, a nunpitu an si. Marka cun *Jesuh hnenih um ding* le *a thlah dingih hril* an si thu in sim (Mk. 3.14). *iii*) Thlarau Thianghlim umpi le thawtkhumnak cotu an si (Jn. 14: 25,16; 16: 12,13). *iv*) Mangbangza thil tuah theinak huham an nei (Tirh. 2: 43; 5:12; 2 Kor. 12: 12).

Hi thuneihnak a petu Khrih ih thu cu an phuangsinn vivo. Khrih ih thupek an thlunzia khal Thuthangtha cabu 4 sungah fiangten kan hmu thei. Thlarau Thianghlim cahnak thawngin Thuthangtha (Khrih thu) cu an phuang (I Pit. 1: 12). Cui an sim le phuan mi thu cu neta-ah ngankhum in a rung um. An ngankhum mi cu thutak a si le si lo tahnakah hman a si (1 Kor 14: 37; 2 Thes. 3: 14).

Piter cun Paul ih cakuatpawl cu “Ca Thianghlim’ ah a retsak mai (2 Pit. 3: 16) ih, Paul lala khalin a cakuat an siar theh tikah Laodisia Kawhhran khalin siar hai seh ti a duhsak (Kol. 4: 16). Pai’ thuneihnak pe sin in Khrih thu an phuangsua ih, cui thu phuansuah mi cu ngankhum in a um. Cui ngankhum mi cun thuneihnak a nei lo thei lo. Martin Luther khalin, “Cathiang cu thu menmen ngankhum mi si loin, Khrih le a pek mi thu ngankhum mi a si ruangah Ca Thianghlim ih kan pawmnak san a si,” a rak ti.

• *Kawhhran pawmhnet mi a si*: Atu ih kan neih mi Thukam Hlun, bu 39 hi Jamnia Khua ah CE 90 -100 hrawngih Baibal si dingih an rak nemhnet mi a si.

Pathian Thui Zirnak

Tahnak (*canon*) phun dangdang ih an tah tikah hizat lawng hi Ca Thianghlim si dingah an rak pawm thei. Roman Catholic Kawhhran cun himipawl lengah *Apocrypha* cabu an nei bet. Cun, CE 400 ah Thukam Thar bu 27 an pawm zik tikah pawmtlak a si le si lo, tahnak phun li an rak hmang tiah Paul Enns cun hitin a ngan.⁴⁷

- Tirhthlahpawl ih ngan mi a si maw, lole, annihpawl thawi zawmawknak (*apostolicity*) an nei maw.
- Kawhhran in a siar dah mi le a hman dah mi (*acceptance*) cabu teh an si maw? Hi tahnak ihsin cabu tampi an hnawl, lole, pawm lohli harsa an timi cabu an um hnuaihni.
- A sung thu (*content*) teh a felfai maw, a dunglam le hmailam thu fehdan a rualaw tha maw, Kawhhran zirhawknak thawn teh a milaw maw?
- Cabu dangpawl hnakih danglam hleicenak nei, thawtkhum (*inspiration*) rori cabu teh a si maw? Hi tahnak ihsin *Apocrypha* cabu hrekkhat le mi dang hmin bun cawpih ngan mi cabu tam nawn an hnawl phah hngehge.

Pathian thawtkhum Baibal pawm ding cun sunglam nun hrangih zirhawknak tha le Thlarau Thianghlim hnatuannak ihsin thlarau lam nun cawmtu a si tengteng ding ti ruahnak in tahnak a phunphun ih an tah ciamciam hnuah atu ih kan neih mi bu 66 cu Ca Thianghlim si dingin an pawmfel.

⁴⁷Paul Enns, *Systematic Theology* (Chicago: Moody Press, 1989), 30-31.

Pathian Thlu Zirnak

Hiti kan ti tikah Baibal si dingih a hriltu cu Kawhhran sikhawh, Baibal hnakin Kawhhran maw thunei sawn ding? (RC le Protestant Kawhhran fehpidan a tlunah kan ngan zo). *Anglican theologian* Alister E. McGrath cun hitin a sim: “A ngaingai ah cun zumnak le Cathiang, minung le cabu cu suaktlang (*co-exist*) an si. Sikhalsehla, danglamnakte a um thotho.

Tui kan hman mi Baibal bu 66 hi thuneihnak (huham) a nei cia zo mi cabupawl an si ti Kawhhran in a hmusuak ih, a pawm in, hman dingah a phuangsuaq a sisawn,” tiin. Kawhhran in a pawm ruangih *nung Pathian thu curco* lam si loin Pathian thutak le dik a phumawknak cu Kawhhran in a phawrhuak a sisawn tinak a si. Cutiuh thuneitu cabu ih a pawm ruangah zirhnak dik lo elnak ah le a dik khihhuhtu khalah hman vivo a si.

- *Zumtui’ thlarau nun cawmtu le lamzin tha khihhuhtu a si:* Baibal in thiltitheinak (huham) a neihnak kan hmuh lala mi cu a siartupawl nun a danglamter. Ninghang mi a hnem, mipuarthau, mitangdawr, misual in an nun an thleng, thazang a der mi hrangah thazang cahnak a pe, ruahsannak nei nawn lo mi hrangah ruahsannak thar a pe, lamzin a hlo mipawl lamzin thar a khihhuhtu.

Curuangah Baibal cu *fimnak cabu* a si ti Sam ngantui’ tawngkam hin a fiangter zet, “*Bawipai’ dan cu a famkim, nunnak thartertu a si. Bawipai’ thupekmipawl cu rintlak an si; a fim lo mi fimnak petu a si.*” (Sam 19: 7 CSB) Mirang hlapuathiam Alfred Lord Tennyson cun hi thu hi a kaingah tuk a si hmang, “Cathiam si na duh le Baibal siar ringring aw,” a ti. *Prime Minister Gladstone* khalin, “Mi ropi 95 ka hmuh mi lakah 87 pawl cu Baibal siar ringring mi an si,” a ti ve. Lairelnak lam khalah khawruahnak tha le thinlung fimte pe theitu

Pathian ~~Tha~~ Zirnak

a si ruangah America Ram president hmaisabik George Washington cun, “Baibal tel lo cun lairel a dik thei lo,” a ti. Baibal cu minung nun tek dangdang ah kaihruaitu le lamhmuhtu dik tak a si.

Himi lengah Kawhhran Tuahthatupawl ih an simdan vekin Baibal kan siar ihsin ‘sungril nun ah Thlarau Thianghlim theihpitnak’ a um fawn. Jesuh thluntu mi pahnih in cui sunglam theihnak cu meisa kang vekin an rak thei. “Lamzin kan fehtlang laiuh kan hnenih a tawng le Ca Thianghlim a simfiang rero laiah khan kan sungah meisa kang vekin a um tho lo maw kha?” tiah an tiaw (Lk. 24: 32). Kawhhran in Pathian thawtkhum a si ti a pawm ih, thuneitu si dingih a nemhngget ruangah si loin, Amah, Jesui’ thu le a tawngkam a si ruangah huham a nei ti fiangten kan hmu thei.

%%%

Bung 13

PATHIAN PHUANAWKNAK

(The Revelation of God)

*Hlanlai ah Pathian in kan pupapawl hnenih vei tampi
a phunphun in profetpawl hmangin thu a
rak sim. Sikhalsehla hi ni netabik lamah cun
kan hnenah a Fapa sungin a sim.*

(Hebru 1: 1-2)

Thupawmpawl (*creeds*) lakih a lardeuh bik mi, *Apostles' Creed* le *Nicene Creed*-pawl hramthawhnak ah khan, “*Ka* (asilole, *Kan*) ...” timi tawngfang kan hmu. Cumi cun ziang a suahter tile, zumtu Khristian mi burpipawl zumnak hi khuitawkin a tosuak? Pathian le a semsuah mi thil dangpawl thuhla kan theihnak hrampi teh khuitawkin so an rat? tipawl an si. Cui thupawl cu ‘Pathian phuanawknak’ timi thu tlangpi hnuaiyah simfiang a si theu. A sangsangten kan zir hnik pei.

Ziangtinak a si?

Kan tawng ih ‘phuanawknak’ asilole ‘Pathian phuanawknak’ kan timi, Mirang tawng ih ‘*God's revelation*’ cu Hebru tawng ih *galah*, Latin tawngih *revelatio* le Grik tawng ih *apocalupsis* ih si ra a si. A sullam cu ‘thil khuh mi awn lang’, ‘hlip lang’, ‘a thup mi phawrsuah,’ ‘thuthup phuansuah’ tinak a si. Cakuat si bang sehla ca-ik erh mi kha an awng tinak tluk a si. Tawng dang ih kan sim le Pathian phuanawkdan (*the act of revealing*) le a run phuansuah mi (*the content of what is revealed*)-pawl a huap cih. Pathian cu milaipawl theih

Pathian Thu Zirnak

dingin amahte a phuanglangaw ti khalin sim a theih. Phuanglangaw lo sehla zohman in Pathian an thei lo ding.

Ziangtlukih ropi le suglawi a si hmanah Amah le Amah a phuanawkw lo ahcun Pathian cu a milaipawl ih theihbanding rual a si lo. A duhzawng, a ziaza, milai le semsua mi thil dangpawl laicinawkdan ding tiangin Amahte a phuanawkw ruangah kan thei thei fang a si. Cui a phuanawknak le a phuangawtu cu sakhaw laimu bik a si ih, kan zumnak hrampi (*basis of faith*) khal a si. Milai in amai' fimthiamnak lawng hmangih Pathian theih a tum tikah zianghman lo ah a cang sawn (I Kor. 1: 21).

Khristian sakhua le sakhaw dang an danglamnak zawn an rel theu mi cu Khristian sakhua cu Pathian phuanawknak parah thumaw in, Amah kan pawlnak a si; culaiah sakhaw dang cu milai in Pathian hawlsuah a tumnak hi a si an ti. Curuangah, kan Pathian thu ih in fehpidan cu milai in Pathian a hawlsuah (*discover*) lam hnakh milaipawl hnenih Amah a rung phuanawknak (*revelation*) a sisawn. Dutch Philosopher Baruch Spinoza in, "Pathian cu thil dang ruangah si loin Amai' ruangah kan thei thei fang," a rak ti mi cu a dik zet.

Phuanawknak Phun Hnih

A tlangpithuin Pathian phuanawknak cu phun hnih ah an then theu. Phun khat cu leilung le a semsua mipawl hnenih a phuanawknak (*general revelation*, asilole, *natural revelation*) ti a si. A dang phun khat cu a hleiceih phuanawknak (*special revelation* asilole, *Biblical revelation*) ti a si. Phuanawknak hleice kan timi hin milaipawl hnenih Pathian phuanawknak, profetpawl

Pathian Thu Zirnak

le Khrih nun le a hnatuan hmangih a phuanawknakpawl a huapcih theh. Thleidang ciamco tuk nawn loin phun dangdangih Pathian phuanawknak thu kan zoh hnik pei.

- *Semsuah mi ah a phuangaw*: Sam phuahtu pakhat cun, “Van tla in Pathian sunlawinak an sim ih; tloak kaupi in a kutzung an langter,” a ti (Sam 19: 1). Milaipawl in Pathian sinak, mit lawngih hmuh theih lo, Pathian ropitnakpawl cu milaipawl theih thei dingin a semsuah mi ah a phuangaw. Amos khalin “Bawipa in arsi tla a tuah, sirukrawltawm le zangkhuapawl; Thimnak cu sun nitleu ah a tuah, sun cu zan ah a canter. Tifinriat tidaipawl a ko ih, leilung parah a tawih,” a ti (5: 8).

Leilung sungsuak lennak, thlai le buh, hriak le tidai, tangka, sui le ngunpawl hmuahhmuah hi Amai’ ruangih um le nei thei fang kan si. Culaiah cui leilung lennak le mankhunnak cu milai in a hawl thiamdan ihzirin a hmu mal in a hmu tam thei. Mi hmuahhmuah hmuh le theih ding rori-ih a phuanawknak ruangah zohman in ‘Pathian ka thei lo’ tiin phatnak an hawl thei lo.

Curuangah, Pathian phuanawknak cu ramri kham theih le mi malte hnen lawngah a si lo. Ziangtizawng talin simaw Pathian in thu a sim lo mi an um lo. Martin Luther khalin, “Pathian kan theih theinak phun hnih a um; phun khat cu a hleicein, phun khat cu a tlangpideuh in,” a ti. Mi hmuahhmuah in Pathian theih theinak kan nei ciar; Pathian a um, lei le van a semsuah, midik a si ih, misual cu a hrem ti kan thei cio. Asinan, Pathian in in duhdaw ih, sual le thihnak ihsin in rundam ti lawngte kan thei lo theu,” ti’n Galati simfiangnak a ngan mi sungah a rak ngancih.

Pathian ~~143~~ Zirnak

- *Semsuah mi hmangin a phuangaw*: Semsuah mi lawngah si loin semsuah mi hmang khalin Pathian cu a phuangaw theu. Cuitlunah, leitlung parih a thleng theu mi (*events*) khalah a phuanawknak kan hmu thei. Hlanlai, David san laiah siangpahrang Saul ih sualnak ruangah Pathian in nasazetin khua a khenter. Saul le a fapa pasarih an thi thluh nan Isarelpawl cu himdamten an um; Pathian duhsaknak an co (1 Sam. 21: 14).

Leitung parih a thleng theu mi (*natural phenomena*) hmang khalin a mipawl a runsuak theu. Isarelpawl in Tipi Sen an tan tikah tipi cattertu dingah thli napi'n a hranter (Suah. 14: 21). Isarel lo vialin an thi theh, annihpawl vialin himdamten an um. Moses in a kut a hawi veten thlipi a hrang ih, Tipi Sen cu khatlam khatlam ah a thenaw. Pathian phuanawknak a si lo kan ti thei lo.

Cuvekin Joshua san lai, Gibeon doawknak ah Pathian in rial hmangin a mipawl a run hai lala. Ni dang khalah rial tlak can a nei theu nan cui tum ih a tlakdan cu a danglam zet; Mangbangza Pathian hnatuan a si. Pathian zum hrih lotupawl khalih zum ding rori in a phuangaw (Joshua 10: 10ff). Barak le Sisera-pawl doawk tum ih ruahpi van-awn sur in tek ih a denthat khal kha Pathian phuanawknak a si kan ti thei fawn, (cf. Thuthentu 5: 20).

- *Fungzuh in*: Pathian hrilce mi Isarelpawl cun Pathian duhzawng an theihnak dingah 'fungzuh' an hmang theu. A hleicein puithiampawl in an hmang tam cuang ih *Urim* le *Thumim* cu hman tambik mi a si. Hi thil hi ziangvek cekci a si theih a har zet nan, Pathian duhzawng ziang a si ti zohhliahnak a si bik. Pathian phuanawknak hmanrua pakhat ah an hmang (cf. I Sam.

Pathian Thu Zirnak

14: 37). Thukam Thar sung khalah hi fungzuh tidan hi an hmang lai (Tirh. 1: 23f).

- *Mang lamah*: Mang (*dream*) hmang khalin Pathian cu a phuangaw. Abraham nupi parih siatnak thlenter tumtu Abimelek hnenah Pathian in a mang ah ti lo ding in a dawn (Sem. 20: 3f), Bethel ah Jacob hnenah (Sem. 28: 10-15), Josef hnenah (37: 5ff) a ra ih, sang tuahtu le sabitti petupawl khalin an parih thil ra thleng dingpawl cu an mang ah an rak hmu cia (40: 1ff). Siangpahrang Solomon khalin lai a rel pekte ah mang a nei (I Sang. 3: 5-15); cuvekin siangpahrang Nebukhanezzar khalin sullam neizetin mang a man (Daniel 2). Profetpawl khalin an mang ah Pathian phuanawknak an hmu theu (Jer. 23: 27; Mipum. 12: 6-8).

Thukam Thar san khalah mang lamah Pathian a phuangaw theu. Josef hnenah Mari nei dingih fial a si thu (Mat. 1: 20), Izip Ram ih naute tlanpi ding thu (2: 13; 19: 20) le Herod hnen khalih kirpi lo dingih theiher a si. Paul rori khal Masidonia Ram feh dingin a mang ah sim theih a si (Tirh. 16: 9, 10).

* *Larnak/larawknak (vision)*⁴⁸ *hmangin*: Pathian phuanawknak kan hmuh lala mi cu larawknak a si.

⁴⁸*Baibal Thianghlim* (Hre Kio ih leh mi) ah *vision* ti hi *langnak* tiih ret a si ih, kan Baibal pumpi ah vawi 128 a um ih, Daniel cabu sungah a tam bik, vawi 19 a um. *Bible Thianghlim (Chin Standard Bible)* ah cun *larnak* tiih ret a si thung, vawi 25 hrawng a um. Hi tawngfang siawmtak, tulai ih kan hman larzet mi pakhat, *sunmang* thaw hi cun a thu a bangaw lo nasa. *Sunmang* cu Mirang tawng ih *daydream* khi a si hmang. *Sunmang* cu mi in a hmailam ih a tuah duh mi, a tuah ding mi a suangtuahnak (*sik-kuyin*) simaw, tuansuah dingih a tumtah mi khi Mirang tawngih *vision* sawhieh hman a si. Asinan, Baibal ih *vison (langnak/larnak/larawknak)* cun minung ih suangtuahnak lam si

Pathian Theu Zirnak

Larawknak an hmuh laifangah ziangtiteu in an um ih, ziangtin an dawng ti kan thei lo nan, profetpawl cu larawknak hmangin Pathian phuanawknak an hmu theu (Isai. 1: 1; 21: 1; Obadiah 1; Nahum 1: 1; Amos 1: 1, etc). Ezekiel le Daniel cabu sungah cuvek thu a tambik. Daniel cabu sung hmanah vei 30 lai a um. Nathan (I San. 17: 15); Iddo (I Siang. 9: 29); Abraham (Sem.15: 1); Ballam (Mipum. 24: 4, 16) le Mikaiiah (I Siang. 22: 17, 19) pawl khal larawknak hmangin Pathian in thu a sim ti kan hmu. Thukam Thar sung khalah vawi tam zet kan hmu; a hleicein Luka le Tirhthlah cabupawl ah (cf. Lk. 1: 23; 24: 23; Tirh. 2: 17; Joel 2: 28; Tirh. 9: 10; 10: 3; 10: 10ff; 12: 9; 16: 9; 18: 9; 26: 19).

- *Ca Thianghlim hmangin a phuangaw*: Tuini ih kan hmuh thei umsun Pathian phuanawknak dang cu Ca Thianghlim hi a si. Sinai Tlang parah Pathian in Amai' kut rori ih a ngan mi Thukham Pahra cu Moses hnenah a pek. A hmaisai a thlak kuai hnu khalah a dang a pesal. Cui Thukham Pahra cu Pathian duhzawng ziang a si ti theihnak bik pakhat a si. (cf. Suah. 34: 1, 4). Siangpahrang Josia in sakhaw tuahtatnak (*reformation*) a tuah tum khalah cui Dan cabu thotho hmang in a si (Eza. 7: 14).

Cuticun Judahpawl cun Moses cabu panga (Semtirnak ihsin Danpeksalnak tiang) cu Cangan Thianghlim ah pawm in, lehnhu ih Kawhhran an rung um hnu khalah Pathian phuanawknak cabu ih pawm a rung si vivo. Irenaeus cun, "Pathian thutak phuansuahnak bik cu hi cabu hi a si," a ti. Clement of Alexandria khalin,

loin, thil pakhat khat kan hmuh le theih dingih a langawkter lam khi a sisawn.

Pathian 146u Zirnak

“Pathian thu ngan mi (Ca Thianghlim) cu Pathian aw kan theih theinak lamzin pibik a si,” a ti ve. Kawhhran hruaitu tampi in cuvekin Ca Thianghlim an pawm.

- *Fapa Khrih Jesuh ah:* Thil dangdang hmangin Pathian cu kan theih dingah a phuangaw rero kan ti nan a famkim hrih lo. Hebru cangantu in a sim bangin Pathian phuanawknak vawrtawp cu Fapa Jesuh ah a si (Heb. 1: 1-3). Martin Luther in, “Semsuah mi le thil dang hmangih Pathian phuanawknak cun tih le phannak a thlen thei ih, Pathian zangfahnak dawnkhamtu khal an si thei. Ahleiceih a phuanawknak (a Fapa) lawng ihsin Pathian duhdawtnak cu misual in a co thei theu,” a ti. A sim vivo ih, “Tilva rawl einak kuang le khraws hi Pathian phuanawknak thukbik le ropibik a si,” a ti bet. Rundamnak tiang thlen thei dingih Pathian phuanawknak cu Fapa, Khrih Jesuh lawngah a si. Cucu Pathian phuanawknak vawrtawp Khrih, amah in, “Keimah i hmutu cu Pa hmu nan si,” a ti.

Kan sim zo vekin Pathian cu amahte um thei mi a si ko nan milaipawl ih theih dingah amahte a phuanglangaw. Mi zokhalin Pathian ka thei lo ti theih lo dingin lamzin a phunphun in a phuangaw. Asinan, kan Baibal sungih a phuanawknak phun tampi kan hmuh mipawl kha tuini khalah khavek cekci in an um lai kan tinak a si lo. A tikcu, a hmun le, minung khawruahnak le an dinhmun zohih a phuanawknak can khal a tam. Pathian phuanawknak fiang bik le rintlak bik kan hmuh mi cu a thuhla ngannak Baibal le Fapa Jesuh ah a si. Cui thu cu Thlarau Thianghlim in zumtupawl nun ah a theihter in, a nunter theu.

Pathian Thu Zirnak

Barth-Brunner Thucuhawknak (*The Barth-Brunner Debate*)

Ram pakhat, *Switzerland* ih suak veve, kum thum lawngih thlau-aw, Pathian thu thiam veve, Pathian thu fehpidan (*theology*) khalah bangawknak an nei tam zet nan, Pathian phuanawknak thu ah Karl Barth le Emil Brunner thuhla thukdeuh ih a hliakhlaitupawl in an bangawklonak zawnte an thursuak. Cucu *The Barth-Brunner Debate* an ti. Ngai a nuam men lawng si loin Pathian thu lamih khawruahnak vang a kauter zet.

Karl Barth (1886-1968)

Karl Barth cu *Switzerland* Ram, Basel Khua ah 1886 ah a suak ih, Berlin, Tübingen le Marburg Khua ah Pathian thu a rak zir. Amah rak zirhtupawl lakah culaiih *liberal theologian* ropi pahnih, Adolf von Harnack le Wilhelm Hermann an tel. *Liberal theology* thumawknak pakhat cu Pathian in milai hi thingtum, lungtum vekin si loin, mahte ngaihtuah thei, khawkhawng thei ding le cui khawruahnak hmangin thil tampi tuah thei dingih semsua an si.

Thil fate men khalah *Pathian! Pathian!* ti cingcing khal a tul lo, mai khawruahnak le theihnak hmangin mahte tuah dingih zuam ding a si. Pathian ram dinhngheknak ding khalah milai thotho hi an thupi tiin an fehpi. Hi khawruahnak hi Fimvar San (*Age of Enlightenment*) ih hrinsuah mi a si. Hi khawruahnak hin Karl Barth a ciahneh nasa.

Asinan, rinlopiin 1914 hrawng ihsin a thinlung a thleng ih, Pathian ram dinhngheknak dingih milai khawruahnak le zuamnak in a cang thei ti mi cu a pawmrem thei nawn

Pathian Thu Zirnak

lo, thil cang thei a si hrimhrim lo a ti. Cutikah a Pathian thu fehpidan cu a thleng puppi; milai in zianghman kan ti thei lo, Pathian hrawlhawknak lo cun thil cang thei a si lo tiin *liberal theology* cu a pawm thei nawn lo. Pathian thu a fepidan le a dinhmun diktak pholang in *Rom Cakuat Simfiangnak* a ngan.

Hihi a Pathian thu fehpidan thlengawk vukvinak a si an ti. Phun dangin sim sehla, *liberal theology* ihsin *dialectical theology* ah a nun a thlengaw tinak a si. Pathian cungnunnak le milai santlaihlonak a rel uar tikah milai cu Pathian hmanrua menmen a si a ti. America Ram lamah cun hi theology hi *Neo-Orthodox Theology* tiin an ko ih, a run pucawitu bik pakhat cu Reibhold Niebuhr (1892-1971) a si. Barth cu Germany Ram Bonn Khawpi ah Pathian thu zirhin a can a hmang ih, culai ihsin cabu ropi *Church Dogmatics* a ngan ih, a thih (1968) khalah a theh man lo. Germany Ram ah Hilter in nasatukih lai a rel ruangah a duhlopawl ah a tang ve. Kum 1934 hrawngah khan Hilter duhlonak thupuansuah (*Barmen Declaration*) tuahtu lakih a rak tel ve ruangah Germany Ram ih a um sian a si nawn lo tikah a suahnak Basle Khawpi ah a thih tiang ca a zirh.

Emil Brunner (1889 – 1966)

Brunner cu 1889 kum ah, Switzerland Ram Winterthur Khua ah a suak ih, Zurich, Berlin le America Ram New York Khua ih *Union Theological Seminary* ah Pathian thu a zir. Kum 1922 ah Zurich Khua ih zirhtu hna a tuan hlanah kawhhran kilkhawi hna khal a rak tuan. Kum 1953 ah a cawl ih, Japan Ram Tokyo ih *International Christian University* ah zirhtu hna a tuan. Barth ih Pathian thu fehpidan tam zet a pawm ve nan, a zate cun

Pathian Thu Zirnak

a pawm thei lo. Barth hnakin Soren Kierkegaard (1813-1855) le Martin Buber (1878-1965) in a nun an ciahnehsawn. Brunner khalin Pathian phuanawknak cu nasazetin a pawm ve.

America Ram hmun dangdang ah *lecture* pe dingin an sawm vivo ih, Barth hnakin an duhsawn lam. Anih cun minung le Pathian an tawnawk hi minung nun pumpi danglamnak a si ih, minung tawng khalin simfiang theih lo, thlengawknak a si a ti. Sual thu ah mi hmuahhmuah hi misual kan si theh nan Augustine vekin pipu thlah sualnak (*inherited sin*) hi cu a pawm thei lo. Mi zokhal in anmah ah soal tuah duhnak le tha tuah duhnak nei ih semsuaah an si ruangah soal mawh phurtu ding khal mi dang si loin, mah ciar hi kan si a ti.

Barth le Brunner Danglamnak

Barth cun milai in Pathian thu a awi lo veten soal ah a tlu ih, zianghman a tang um nawn loin selinglet theh a si ruangah Pathian a bangnak (*imago-dei*) khal a hlo viarviar theh a ti. Mah le mah runaw thei lo, runtui' hawlsuah le run ruangih rundam si thei fangfang a si. Milai cu minung si nawn loin misual pumhlum, mahte rundamaw thei lo, Pathian Fapa Jesuh Khrih siarlo, rundamtu dang khal a um lo. Curuangah, Khristian sakhua cu sakhaw dik umsun, sakhaw dang hmuahhmuah cu thathnemnak nei lo an si a ti tikah Barth cu sakhaw dang hnawltu (*exclusivism*) pabik a si an ti phah.

Khatlamah, Brunner thung cun milai in Pathian thu a ngai lo tikah Pathian a bangnak cu a zaten a selinglet theh lamlam lo, a siatsuah (*distorted*) menmen a si.

Pathian Thu Zirnak

Pathian thawi pehzawmawk theinak (*point of contacts*) a nei lai. Sual ih a tluk hnu khalah milai cu uico a si lo, minung thocho a si ruangah milai ih Pathian a ngaihvennak sakhua a rung suahnak a si a ti. Minung in Pathian thawi pehthlaih theinak a neih vekin sakhaw dangdang khalah Pathian pehtlaih theinak a um ve vivo (*inclusivism*) a ti. Hi khawruahnak hi German Pathian thuthiam hminthang pakhat Karl Rahner (1904-1984) khalin kau le fiangsinin a run rellang bet.

Vawi khat cu Brunner in cabu pakhat, *Nature and Grace (Milai Siphung le Zangfahnak)* ti mi a ngan. A thupibik cu Pathian zangfah lainatnak hi mi hmuahhmuah hnenih a um vekin miphun dangdang hnen khalah a um ve ti a si. Barth in hi cabu a hun siar taktak cu a thin hi a ling in a ling vohvo a si bik, a thinhengpi in Brunner ih cabu lehnak a ngan ve, a hmin ah *No, Nine, an Angry Answer to Emil Brunner* ti a si. (*A Si Thei lo, vei Kua thinheng ih Brunner Ka Lehnak*). Hitiin Pathian thuthiam, mi ropi veve bangaw thei lo an um ruangah mi tampi in mipi vantlang hmaiah thucuhawknak (*public debate*) nei lawlaw dingin an ngen. An ngen vekin 1933 ah an tuah ngaingai. An thu cuhawknak a ngaitupawl lakih mi tamsawn cun Karl Barth an tan. Hi tum ihsin Barth le Brunner hi an be-aw nawn lo ti a si.

Asinan, tikcu a herliam vivo ih, Pathian thu zirnak le khawruahnak thar a suah vivo tikah Barth hnakin Brunner in lamtang a run ngah deuhdeuh. Kum zabi 20-nak cemzawng lamah phei cun Pathian thuthiam tampi in Brunner ih ruahnak hi an run tawmpi sinsin. Eden Hmuan sung ihsin milai in Pathian thu lung loih a hawisan ah khan Pathian a bangnak kha nasazetin a

Pathian Thu Zirnak

siatsuah ko nan, Pathian thawi pehzawmawkw theinak a um lai ruangah Pathian lamah kir in, Pathian hawl theinak le hawl duhnak a neih ruangih sakhua hi um a si.

Sakhaw tin ah thatnak zawn a um vekin famkimlonak zawn khal a um vivo; sakhua pakhat le pakhat hi an sihcihaw theh a ti. Curuangah, tuisan Pathian thu zirnak lamtluan ah Brunner ih khawruahnak hin hmunram a la tam zet. Ahleicein minung thinlung ah thil tha tuah duhnak le sakhua pakhat le pakhat pehtlaihawknak le tuantlang duhnak lamah thazang a pe nasa.

Zawi Thu deuh, Ziangtin Kan Fehpi Ding!

Barth le Brunner ih Pathian thu fehpidan kan hmuh mi hi thuanthu fehliam zo an si ih, anmah le an fehpidan danin an fehpi mi parah an hnen ihsin ziangvek thu tha hla tha kan zirsuak ih, ziangtin kan lalut ding ti hitawkah tawiteten kan tarlang tum ding.

- Kum 1960 hrawng ih si putcawi ciamco mi a hmun le ram thawi milaw ih Pathian thu fehpidan (*contextual theology*) kan zir tikah Barth le Brunner ih Pathian thu fehpidanpawl hi dungtun men a theih lo. Ahleicein Pathian thu zirpawl hrangah cun an pahnih thuhla le an theology hi ngunngaihzetih zir a tul. Barth ih ngan mi *Church Dogmatics* hrimhrim cu kawmngaih ih, zir tluktlo rero ding a si.

An ti vek cekciih cawn cu a tul lo ding, anmah khalin cucu an duh mi a si a zumum lem lo. Cuhnakin, an khawruahnak sirhsan phah le thumawknak ah hmangin kan tikcu le santiluang ih zirin, theology kan sersuah

Pathian Thu Zirnak

vivo ding hi a thupi zet. A sersuah vivodan ding khiihmuhtu (*methodology*) khalah hman thiam ding a si. Barth ih theology tampi hi Protestant Kawhhran thumawknak khalih hman a si

- Barth le Brunner hin ramthar hnatuannak (*mission*) lamah kan mit in vangter zet. Barth in sakhaw dang a hmuhdan ah a mit a caw ti ding tlakin sakhaw dangdang a rak hmuh kha Brunner cun cutin a rak hmu ve lo. Barth mit ih *mission* cu sakhaw dangdangpawl *tlinlonak* le an *danglamnak* thailang vivo a si laiah Brunner cun sakhaw dangdangpawl an *thatnak* zawng le *bangawknak* zawn pholangin, an famkimlonak zawnah Khrih ih famkimnak thu sim ding hi a mission fehpidan a si.

Khristian sakhua cu sakhaw dangpawl tlunah cungnungbik vekih umin, cupawl cu do le ral vekih ruah a si laiah Brunner thung cun cutin ruat loin rualpi tha ah ruatin, an sakhaw biaknak ih a um mi thil tha le mankhung cu Khrih ih duhdawtnak pehzawm theinak lamzin hawl sawn ding a si a ti.

Pathian thu hi ziangtlukin a thukin a sang! Zirtu mithiam taktakpawl ih zirsuah mi hi zirsal rero in, kan hrangah ziangvekin thathnemnak an nei ih, ziangti kan lakluhih kan fehpi le kan hrangah a thahnem ding ti ruatin zir rero uhsi.

%%%

Bung 14

PATHIAN SINAK LE A MIZIA

*Ka kimvel ah nang cu na um, Na huham in i hum;
i theih theizia hi mangbangza a si, ka hrangah a thuk
tuk, ka thei thei lo. Na hnen ihsin khuiahso ka relh
ding? Na mit hmuh ihsin khuiahso ka tlan
cuang ding? Vancung ah kai ningla cunah
nang na um si, mithipawl ram ah it khal
ningna cunah nang na um thotho ding.*

(Sam 139: 5-8)

Kawlrām *Presbyterian* Kawhhran rawngbawltu lakih
hlaphuah thiam pakhat Rev. Khuang Lian Kap (*Tleicia*)
in hiti'n hla a phuah ih, Pathian sinak a tarlang fiang
zetin ka thei.

*Pathian pakhat lawng a um, Amah lawng biak
ding a si. Amah cu thlarau, hmun kipih um.
Thlarau dang hmuahhmuah le thil dang
hmuahhmuah lak khalah a taang a dang,
mahte ih um Pathian a si.*

Pathian cu milai mit ih hmuh theih lo si hmansehla amah
le amah a phuangaw ih, cui a phuanawknak ihsin a hmin
bunin kan ko. A hmin lawngah a sinak kan thei thei si
loin, a sinak le a mizia tiangin a phuangaw cih. Amai'
sinak kan zoh hmaisā ding ih, cuihnuah a mizia, milai
ih neihpi theih mi (*communicable attributes*) le amah
lawngih a neih mi mizia (*incommunicable attributes*)
tiin then hnihin kan zir ding. Pathian cu zo a si?
Ziangvek a si?

Pathian ~~Th~~ Zirnak

A sinak

- *Thlarau a si*: Pathian cu Thlarau a si kan ti tikah thlarau lam mi a sinak (*spiritual being*) a sawh ih, milai vekih taksa nei lo, thlarau lam mi a si ruangah kut le ke nei mi khal a si lo. Thlarau a si nan a nung mi Pathian a si. Tikcu le hmun le ram cun a hrangah sullam an nei lo. Cupawl cun Pathian cu an hnaihawknak ban lo. Amah cu ziangtiklai khalih a si duh vekih si thei mai, asinan, hmuh thei mi thil (*matter*) cu a si fawn lo. Biak theih mi mizia a nei nan thlarau a si (I Jn. 1: 5).

- *Minung (person) a si*: ‘Minung’ ti hnakin ‘mi’ ti mai sehla, a remsawn men thei. Pathian cu thlarau a si kan ti nan, mize nei lo thlarau, thil pakhat khatih cangvaihter cawp men cu a si lo. ‘Mi’ (*person*) timi cu thinlung, tumtah mi, duhnak, zalennak nei mi khi a si ih, mah le mah theihawknak ngaihtuahnak nei thei mi khal a si; cuitlunah mi dang thawi pehtlaihawknak khal a nei. ‘Keimah’ ti theinak khi a si (Suah. 3: 14; Mat. 11: 25; Isai. 55: 9).

Judahmi cangan thiam Martin Bubber cun Pathian cu ‘mi’ a si ruangah milai le Pathian pehtlaihawknak cu *I-Thou* (Kei le Nang) ti ding a si tiin 1927 ah khan cabu a rak ngan. Milai le thil dang (*mi si lo*) kan pehtlaihawknak cu *I-It* a si, ziangahatile ‘It’ cu thilri pakhat khat relnak ih hman a si ih, thu sia, thu tha mi sawn theinak zianghman a nei lo, ziangtlukih kan biak khalle in sawn kir thei lo.

Asinan, *Thou* kan timi, *mi* sinak cun a rak sawn thei, kan be-aw thei, curuangah mi famkim (*absolute Thou*) a si. Phun dangin sim sehla, Pathian cu M. Bubber cun biak

Pathian Thu Zirnak

theih mi (*dialogical personalism*) a si a ti. E. Brunner cun kan Baibal sungah Pathian in thu a sim zik tikah ‘Keimah’ (*I*) a timi hi vawi 1,000 lenglo lai a um a ti.

- *Pathian cu hlapi ih um, naite khalih um a si (Transcedent & Immanent God)*: Pathian cu minung le semsuah mipawl ih tham le hmuh ban lo, hlapi ih um a si. Amahte a phuanawkw lo ahcun leilung khatlam ih um vek a si. Hmun le hmun ih biak mai theih ding a si lo; hlapi ihsin leilung le a semsuah mipawl kilkhawitu a si (Jn. 6: 46; Heb. 4: 13; 2 San. 6: 18).

Cuti ih hlapi um Pathian a si laiah naite ih um, minung hnenih um, a semsuah mipawl umhnawh ringringtu a si fawn. Semsuah ihsin a mi Isarelpawl hnenah tlansan loih a umpi ringringtu, nelrawn ramcar ih an vahvaih lai khalih a thlahthlam siang dahlotu, temple sungih a sunlawinak thawi um mi a si lala. Cui a mi umpinak cu Jesuh le Thlarau hmangin a mipawl hnenah catbang loin a um, a umhnawh (2 San. 4: 6). Kan hnenah, kan nunnak ah a um ih, a cangvai rero mi Immanuel Pathian a si.

- *Mah ih um (self-existent) a si*: Thil dang hmuahhmuah cu semsuahtui’ semsuah mi an si nan, Pathian cu semsuahtu nei lo, mahte ih um Pathian a si. Minung le thil dang cu anmah semsuahtui’ parah an thumaw ih, Pathian lawngte Amah siarlo thil dang parah thumawknak dang a nei lo. Um thawh ni khal a nei lo, um lo lai khal a nei fawn lo, Pathian lawngin “Keimah cu Keimah ka si,” a ti thei (1 sai. 40: 18; Sam 33: 11; Rom 11: 33-36; Tirh. 17: 25; Thup. 4: 11).

- *Pathian cu catuan mi (eternity) a si*: Catuan ti cun a rei lam (*duration*) le tikcu feh vivo lam a sawh. A sullam cu Pathian cu mi famkim a si ih, a hrangah ‘tui hlan’ le

Pathian 196u Zirnak

‘tui hnu’ timi a um dah kel lo. Amah ih umtui’ hrangah cun ziangtik lai khal hi ‘tu’ (*now*) a si ringring. ‘Catuan’ ti cu thawh ni nei lo le cem ni nei lo tinak a si. Catuan Pathian ti cu milai in tik le cu kan siar vekih tikcu bikhiahsak theih a si lo tinak a si. Pathian cu mizan, tuisun le kumkhua in a hmun ringring a si (Heb. 13: 8).

Pathian Sinak (*Attributes*)

Pathian sinak kan ti ding maw, Amahih um mi kan ti ding maw, kan tawng ih ret fukfi a har zet. A tlunah khan Pathian cu -cu mi, kha mi, a si kan ti zo ih, tu cu Amah ih um mi sinak (*attributes*), asilole, Pathian mizia kan zoh ding.

Thomasius le Pathian thuthiam dangpawl khalin Pathian cu naite ih um (*immanent*) a sinak le hlapi ih um (*transcendent*) a sinak in sullam thukpi a nei an ti. An pahnih in Pathian sinak veve an si kan ti zo. Asinan, a hmaisa khi Pathian, Amah le Amah a phuanawknak (*God’s relation to Himself*) a si deuh ih, a neta sawn khi cun a semsua mi thawi an pehtlaihawknak lam a sawh thung. Pathian sinak sim tikah Amah le Amah lang dingih a phuanawknak ihsin zovek a si ih, ziangvek mi a si ti kan sim duhnak a si.

- *Ziangkimtithi (Omnipotence)*: A tawng hram Latin le Grik sullam cu Pathian cu ziang hmuahmuah tlunih thuneitu le ukto bik a si tinak a si. A hmin *Elshaddai* khalin Ziangkimtithi a sizia a langter. Ralrin ding cu a um. Ziangkimtithi kan ti laiah Amah thawh a kalhaw mi cu zianghman a ti lo, a ti thei lo, a ti khal a ti dah lo.

A tuah duh mi lawng a tuah thei ih, a tuah duh lo mi cu a tuah thei lo. Thil dik lo khal a ti thei lo. Dik le tha a timi hmuahmuah le tuah a duh mi hmuahmuah ti thei

Pathian 197u Zirnak

thluhtu cu Pathian Ziangkimtithi a si (Job 42: 2; Sam 115; Jer. 23: 17; Mat. 19: 26). Zohmanih ti thei lo mi, misual rundamnak khal a tuah thei.

- *Hmun kipih um (Omnipresent)*: Pathian cu hmun le tikcu in a hnaihnaawk ban lo mi, hmun kipih um Pathian a si (Jer. 23: 24; Danpek. 17:24). Curuangah khuitawk hmun khalin, ziangvek tikcu khalah Pathian kan pawlin, kan be thei. Khuitawk ah simaw a hrek lawng um in, khuitawk ah simaw, a hrek dang um vekih khawsa mi khal a si dah lo, a pumhlum ih um ringring mi a si.

A semsua h mipawl hmuahhmuah tlun le hnenah a um ih, a hleicein Amah zumtu Khristianpawl hnenah a si deuh (Sam 139: 7; Sua. 33: 15). Minung le semsua dang vekin anih cu khitawk ah, cutawk ah, cui hmun ah a um ti a theih lo; kan duh tiktik ah kan duhna hmun pohpoh ih kan biak theinak dingah khui kipih um Pathian a si. Cuti kan ti tikah ziangkim hi Pathian a si tinak (*pantheism*) cu a si fawn lo.

- *Ziangkim thei thei (Omniscience)*: Pathian cu ziangkim thei thei a si (Mat. 6: 32; Tirh. 15: 8; Sam 139). Ziangkim thei thei Pathian a sinak hin theihnak phun thum a keng tel. *i*) Amah le Amah theihawknak (*knowledge of Himself*). *ii*) A semsua mi ziangkim theihnak le *iii*) Thil ra thleng ding le thil umdan ding theihnak. Anih cun tikcu fehliam zo thu, thil umlai rero thu le a ra thlengleh ding tiangin a thei theh.

Culawng hman a si lo, minung thinlung khawruahnak tiangin a thei. Mi pakhat ih tawng le thil pakhat awn-ai men si loin leitlun pumpi huap khalin mi hmuahhmuah ih tawng le awn-ai khal a thei theh. Khuitawk hmun khalin dimten maw, ringpi'n maw amah kan biak mi

Pathian The Zirnak

pohpoh cu a ngai in, a thei theh. Hi sinak hi minung ih kan neih thei lo mi a si (Isai. 41; Thuf. 15: 3; 2 Kor. 16: 9).

Hi sinakpawl hi amah thawi thenaw thei dah lo sinak an si ih, ziangtiklai khalih danglam dah lo ding khal a si. Himi pathum lakah pakhat khat kim lo bang sehla Pathian si a tling lo ding. Hmun kipih um thei lo a si ahcun ziangkim a thei thei lo ding; cuvekin ziangkim a theih thei lo ahcun zianghman a tithei fawn lo ding. Cuitlunah catuan mi a si lo ahcun um lo lai a nei ding ih, ziangkim a thei thei lo ding.

Curuangah, hi Pathian sinakpawl (*attributes*) hi sakhaw dangpawl pathian ih neih thei lo mi a si. Hindu pathianpawl cun ziangkim theih theinak an nei lo, thei ding khal an si lo. Buddha khalin ziangkim a thei lo ih, Mohamed khalin cu thotho. Ziangkimtithei an si lo ahcun kan biak Pathian cu biaktlak Pathian a si thei lo ding. Hizawn hi Khristianpawl Pathian danglamnak le biak phu hrimhrim a sinak zawn tiih rel a si theu.

Neihpi Theih mi Sinak (The Operative Attributes)

Kan sim zo bangin Pathian sinak kan rel hmaisak mipawl kha amahte lawngih a neih thei mi (*the entitative attributes*) a si ih, tui kan fehnak ding cu a semsuah mi milaipawl ih kan neihpi ve thei mi sinakpawl an si. Pathian thuthiam hrekkhat cun a hmaisapawl kha *natural attributes* an ti ih, neta hi *moral attributes* an ti. Milai ih neihpi thei mi kan ti nan, Pathian siarlo milai ah cun a famkim thei lo, mi famkim lo a siruangah.

- *Thianhlimnak (holiness)*: Pathian thianhlimnak cu sual le bawrhlahw um loih a thianghlimnak, a fai

Pathian Thu Zirnak

ververnak a sawh. Anih cu semsua thil dang lakih danglam lawlaw khi a si. Emil Brunner cun, “Pathian cu danglam lawlaw (*Wholly Other One*) mi a si, mi dang vekih a lai laklawh ih um a si ahcun Pathian titlak a si lo ding. Anih cu mi danglamce (*the other One*) a si, Amah lawngin a thuthup hmuahhmuah a phuang theh. Curuangah, Pathian sinak bulhram pakhat cu a thianhlimnak hi a si,” a ti.

Cun, Pathian thianhlimnak cun leitlun thil le thil tha lo dang thawi hnawihnihaw loih tangdangtei a um ruangah le a thinlung hrimhrim a thianhlimnak khal a sawh cih thotho. A diknak, a thutaknak le a rinumnakpawl cu a thianhlimnak in a phuangsua. Pathian thianhlimnak hmaika ah cun milai cun a sualzia fiangzetin a hmu ih, ngaidam dil ih kun lo cu ti ding dang a nei lo (Suah. 5: 11; Isai. 57: 15; Job 34: 10; Hab. 1: 13).

- *Duhdawtnak (love)*: Pathian cu duhdawtnak a si (I Jn 4: 7-12). Pathian duhdawtnak hi Khristian thuchah laimu pakhat a si. Cui duhdawtnak, minung tawng hmanih sim theih lo mi cu Fapa Khrih Jesuh ah taksa in a lang. Pathian le minung karlak pehtlaihawknak a neitertu bik cu duhdawtnak a si. Semsua thu, Pathian umpi thu, kilkhawi thu le rundamnak thupawl hi Pathian duhdawtnak langtertu an si theh.

A. Nygren cun duhdawtnak (*agape*) cu ziangtik lai khalih fehsua ringring a si ih, Pathian sinak khal duhdawtnak a si a ti. Emil Brunner in a sim ve ih, kan Baibal pumpi hi a thazawng in simaw, a thalozawng khalin simaw, duhdawtnak (*agape*) thu simfiangnak a si a ti. Phu lo duhdawtnak cun sual ruangih mangbangnak a rehter ih, cucu zangfahnak le ngaidamnak ah hmuh

Pathian Thau Zirnak

theihin a lang (Lk. 1: 54, 72, 78; Rom 15: 9; 9: 16, 18; Eph. 2: 4).

Cuitlunah Pathian duhdawtnak zianghman ih siarlotu le ngaisaklotupawl khal zaidamnak le thinpemnak thawi a duhdawt tho tho hin a zaidamnak le a thinsaunak a langter fawn (Rom 2: 3; 9: 22; 1 Pit. 3: 20; 2 Pit. 3: 15).

- *Diknak (justice)*: Pathian diknak le felnak (*righteousness*) hi thil kawpaw an si ih, ziangmaw canah cun relkawp tla a si theu. Pathian diknak cun mithapawl thatnak niamter loin an phu tawk lawmman pek duhnak le misualpawl khal hlah cuang loih hrem an tuar dingzia a langter. Pathian cu a duhduh ih mi hrem le hnatuan hluahhlo mai mi a si lo, dik le felzetih hnatuan theu mi a si. Pathian diknak cu a lengih a langsuhnak a si ih, a thianghlimnak lawngte a sungmu, a thinlung le a mizia a si tiin rel a si theu.

Khatlamah kan Baibal cun Pathian diknak cu a thianghlimnak thaw lawngin si loin a duhdawtnak thawn a pehzawmaw a si ti in sim. A diknak cu a duhdawtnak rahsuak a si ih, curuangah a thutaknak le a rinumnak thawi simkawp theu a si. Pathian thinhengnak kan hmuh theu mipawl khal hi a duhdawtnak le a diknak langnak a si ih, duhdawtnak dik tak a nei lo mi cu ziangtik khalah a thin a heng dah lo ding. Mi dik a si ruangah thuthennak dik hmangin an tlunah lai a relsak (Sam 99: 4; Isai. 33: 22; Rom 1: 32).

A tlunih sinakpawl hi Pathian tluk cun famkim thei lo hmansehla minung in a neih thei mipawl an si, culaiah amah bang dingih thang vivo ding kan si fawn. A simih simfiang theih ding khal a si lo. Johan in Pathian cu duhdawtnak a si a ti tikah cuhnakih fiangin a reldan ding

Pathian ~~Tu~~ Zirnak

a um nawn cuang lo. Relfiang tumin ‘Duhdawtnak cu Pathian a si ti bang sehla, a dik nawn zik si lo. ‘Rial hi tidai a si’ ti cu a dik ih, ‘tidai cu rial a si’ ti cu a dik lo lala vek a si. Relfiang tum loin a rel vekih pawm mai hi a fiang bik ding a bang.

%%%

Bung 15

PATHIAN, PA ZIANGKIMTITHEI

*Bawipa ih aw cu huham a nei zet ih,
a nasa ngaingai. Bawipa ih aw in sidar
thingkung a khiak, Lebanon ih sidar thingkung
tiangin a khiak thluh. Amah cu Lebanon
Tlangpawl cu cawte turcai bangin a khirter ih,
Hermon Tlang cu sele note bangin a petter.*

(Sam 29: 5-6)

Sakhaw tin in Pathian a um ti kan pawmin kan be cio. Sakhaw hrekhat cun an pathian thawhkehnak le piansuahnak tla fiangten an sim thei nan Khristianpawl zumnak cun Pathian a um le um lo hi a buaipi tuk lo. Mangbang zet mi pakhat cu Baibal ca sung khalah Pathian a um le um lo thu simaw, ziangti'n a um ti thu simaw, zingzawinak thu hmuh ding a um lo.

A um cia mi cu rellang maiin Semtirnak 1.1 ah 'A hramthawhah Pathian in lei le van a semsua' a ti mai. Sam ngantu khalin, "Pathian a um lo a titu cu mi aa an si," a ti lala (Sam 14-1). Pathian thuhla (*Doctrine of God*) kan zir khalah Pathian a um thu kan theihnak ihsin kan thawk mai ding ih, a sinak le miziapawl kan zir ban mi kan zir vivo mai ding.

Pathian a Um Ngaingai

Kan sim zo vekin mi hmuahhmuah thinlung sungah 'Pathian a um ngaingai' kan ti theh. Kan ti theinak (*proof*) lawngte kan neih a tul lo thei lo. San Laita (*Middle Ages*) lai ihsin Thomas Aquinas (c. 1225-74) in Pathian a um ngaingazia a rak simfiang. Mi tampi in

Pathian ~~Tha~~ Zirnak

tuini tiang an pawmpi ih “*Thomas Aquinas’ Five Ways*” tiah hmin an sak. Anih in hram a rak toh mi cu sirhsanin lehhnu-ah mithiam tampi in an run simfiang betsin vivo. Pathian a um taktakzia hitin an tarlang.

- *Semsuah mipawl cangvaih dan zohin (Cosmological argument)*: Kan umnak leilung le semsuahti thil hmuahhmuah hi khuitawk in an ra ih, ziangti’n an cangvai ti zoh tikah semsuahtu a um tengteng ding, amahte ra cang hruak men a si lo; hramthawktu le semsuattu a um ih, cucu Pathian a si lo thei lo. A semsuah mipawl cu cangvai lo ih um menmen (*static*) an si lo, cangvai rero in (*dynamic*) an sinak ding vekin an si theh. Ruahpi cu vanin a rung sur ih, van lala ah a kaisal, lungto cu tlang sang le a sannak hmun ihsin hmunrawn lamah an ril.

Ni le thla, arsipawl cu anmai hmun ihsin anmah le an tikcu ah an suak; fur, thal le thlatang (sik le sa) khal anmah le an tikcu cio ah an ra her. Van ih thlapi le arsi khizat khal khi pakhatte hman siatsuahaw lo le khawngaw ruproloten mawizetin an khawsa. Cu mipawl hmuahhmuah cu kilkhawitu um loin a um thei lo; cui kilkhawitu le uktu cu Pathian a si lo thei lo.

Thomas Aquinas cun *Prime Mover* a ti ih, thlengaw dah lo mi in a thlengawkter rero a si ti ruahnak in mi hrekhat cun Pathian cu *Unmoved Mover* an ti. (cf. Rom 1: 19; Sam 191.10). Nahzi tuah lai hmuhban a si lo nan, a tuah mi nahzi cu amahte a feh rero, cutiuh feh thei dingih tuahtu a um vekin sersiam mi hmuahhmuah an sidan ding vek ciarid um thei dingih tuahtu a um ti ruahnak a si.

Pathian ~~Tha~~ Zirnak

- *Tumtah nei an sinak ihsin (Teleological argument):*
Grik tawng ih *telos* ti cu tumtah (*purpose*) tinak a si. Semsuah mi hmuahhmuah zoh tikah hitlukih mawi le tha ih a rak khawkhangu (*Designer*) a um lo thei lo ti ruahnak a si. Thil ziangkhal in anmah le an sinak ah tumtah mi an nei ciar. Milai kut le ke in tumtah mi an nei, vate thla in tumtah mi a nei; cuvekin thil ziangkhal sullam nei lo le tumtah mi nei loih semsuah mi an um lo.

A lak menin ruah khal a sur lo ih, a lak menin ni khal a sa dah lo. Thathnemnak pakhatte tal nei ciar dingih rem a rak ruattu cu mi dang si loin Pathian a si. Sam ngantu in Pathian semsuah mipawl ropitzia le a semsuah mipawl in Semsuatu Pathian a umzia an langter ti fiangzetin a ngan (Sam 8: 3-4; 19: 1-4). Leilung le van boruak ih um hmuahhmuah khal remcang ding le remaw thlepthli dingin a tuah theh. Thimnakah, leilung le ni hi peng million 93 lai an hla-aw ti a si ih, hihhi minung um theinak ding sik le sa (*boruak-climate*) ah a tawkfang ciah ti a si.

Cuvekin thlapi thawn peng 240,000 lai a hlatawk khal hi semsuah mi le nunnak nei hmuahhmuah hrangah a rak tawkfang ti a si lala. Semsuah thiam zet (*Master Designer*) cun cupawl hmuahhmuah cu rem thlepthliten, anmah le an sinak dingih si thei dingin a khawkhan (*designed*) cia theh tinak a si.

- *Thil umhngget mi zohin (Ontological argument):*
'*Ontology*' cu Grik tawng ih hram bun a si ih, a sullam cu 'thawn dualdo theih lo mi, thil umhngget' tinak a si. Minung in thil pakhat khat um rori ih a ruah mi cu thawn dualdo theih lo mi, a hngget mi thil pakhat kha a um a si ti a langter. Mi in sai sen an ruat thei dah, ziangahatile,

Pathian Thui Zirnak

sai a um ih rawng sen a um ruangah! Cuvekin Pathian hi rak um lo sehla Pathian a um ti ruahnak a um lo ding, Pathian a um taktak ruangah a si. Thomas Aquinas khalin, “Ka thinlung sungah Pathian a um ti i ruatter; cu mi cun a danglam thei dah lo mi Pathian (*Absolute Being*) a um ti a fiangter,” a ti. Kan theihdan, biakdan, kan nunpidan le a hmin kan sakdan cu a bangaw lo nan sakhaw tin in Pathian a um ti kan pawm cio. Anselm (1033?-1109) kha hi ruahnak pucawitu hmaisabik a si.

- *Milai thinlung khawruahnak ihsin (Moral or common consent)*: Tawng dangin sim sehla *anthropological* ti khalin a sim theih. Ruahnak dangdang hmun khat ah kan sim kawp tum. A tlunih kan sim zo vekin mi zokhal in Pathian kan nei ciar. Hnam tin ci tinin milai semsuahtu, kilkhawitu, upattlak, biaktlak Pathian kan nei theh. Kan Chinmi khalin ziangvek hmin kan va sak hmanah Pathian mihnak le biak duhnakin kan khat. Cumi sullam cu mi hmuahhmuah thinlung sungah Pathian a umzia a tuhaw cia tinak a si. Pathian phuanawknak hleice dawng lo hman hai sehla Zentailpawl khal Pathian a um ti an theih thotho ruangah thuthennak ihsin an luat cuang lo ding (cf. Rom 2: 14-15; Tirh. 17: 23).

Cuitlunah milai thinlung ah ‘a sia le a tha’ theihnak (*conscience*) kan neih mi khal hi Pathian pek mi a si kan ti thei lala. Martin Luther cun, “Ziangtiklai khal ah milai cun Pathian, asilole, milem a nei ringring. Cuvek ruahnak a neih lo tikah a dinhmun a niam sualso mai,” a ti. Cui thu cu betin Schleiermacher khalin sakhuanak in milai cu a kaihngget, milai sawn in sakhuanak a kaihngget sisawn loin a ti. Cui milai thinlung sungih Pathian a um ti phumtu cu Pathian a si.

Pathian Thui Zirnak

Hi ruahnakpawl hi semsuh mi zoh ih Pathian a um ti simfiang tumnak (*natural theology*) an si ih, ruahnak pakhat ah diknak a um theh tinak cu a si lo nan, thil si thei mi an pai ciar. Karl Barth cun hi ruahnakpawl cu a pawm thei lo. Hipawl hnakih fiang cu Khrih lawngin a si a ti.

- *Khrih ah a fiangbik (Christological argument)*: Pathian a um ti cu fekten kan pawm thei ko ding nan Khrih Jesuh tel lo cun a famkim thei lo, ziangah tile Pathian sinak le mizia hmuahhmuah a keng theitu cu Khrih lawng a si. A tlunih kan sim mipawl hnakih fiang le thuk sinih Pathian a umzia simfiang theitu cu Khrih a si. Ritschl cun, “Phuanawknak ngaingai a si mi Jesuh tel lo in thu dang lawngih Pathian a um ti simfiang kan tum ahcun sirhsan hngat nei lo, tanthat khuar thawn kan bangaw tinak a si,” a ti.

Wilhelm Hermann ih sim mi cu nemhngetin Bishop K. H. Ting khalin, “Khrih hi rak um lo sehla, kei cu Pathian a um lo ti zumtu (*atheist*) ka si zo ding,” a ti. Cuvekin Martin Luther khalin, “Ka thinlung sung cu Khrih a um a si ti thu hin a luah ringring. Khrih tel loin Pathian ka zum ti cu thil cang thei a si lo. Khrih tel lo thusim mi khal Pathian thu a si thei lo. Pathian cun Amai’ sinak neitui’ hnen ih si biak le cawimawi a duh... Khrih Jesuh thawn Pathian hawltu lo cun Pathian a hmu thei lo ding,” a rak ti dah.

Curuangah, Khristian zumnak cu Khrih ih thumaw mi zumnak (*Christ-centered faith*) a si an tinak a si. Thuanthu sungih rak thleng dah mi le mithmuh hmai theih ih hna a rak tuantu Khrih thawi nuntlangnak cu zumnak a si. Pathian a um ti a fiangnak bik cu Amah

Pathian Thū Zirnak

thawn kan nungtlang ti kan thei. John Baillie in hitin a tahthim:-

Telifawn in mi kan biak tikah fawn khatlam ah biak ding mi an um ti kan nun ah a um ih, kan be mai. Kan rualpi cu a um le um lo hlih kan tum hmaisai lo, a um ti kan nunnak in a thei ih, kan beawin kan pawlaw mai. Kan Pathian a um kan timi khal cuvek cu a si.

Curuangah, Sam ngantu cun Bawipai' thatzia a tehin tep mai dingin mi hmuahmuah a sawm (Sam 34: 8).

Pathian Hmin

Vei khat cu Kawhhran upa pakhat in, "Sazapa, Pathian hmin hi zoha a rak saktu? Ziangtikah an rak sak thawk?" tiah i sut. A leh lohlidan ka thiam lo, "Van kan thlen tikah Amah kan sut lo kem ka pu," tiah ka ti ta men. Hlanlai ah Augustine cu mi pakhat in, "Ka pu, Pathian in lei le van a semsua hlanah khan ziang hna so a rak tuan?" tiih thusuh a rak tawn dah mi ka vun mang vurvo.

Sakhaw tinish Pathian kan neih ciar vekin a kawhna hmin khal kan nei theh. Hindupawl in an pathian cu *Brahman* an ti ih, Muslompawl in *Allah* an ti. Khristianpawl khalin mai hnam tawng ciarin *Pathian* kan ti ve. Tuisan thar ah hin Pathian thuthiam-mifim (*theologian philosopher*)-pawl in Pathian ti lawng cu duhtawk loin hmin dangdang an phuah vivo. Cupawl lakih hman theu mi hminpawl cu:- *Prime Mover, Being, Being of beings, Primordial Being, Unmoved Mover, Wholly Other*, tvp. an si.

Kannah, Chinmipawl khalin Pathian ti tawngfang kan rak neih cia mipawl kha hmang mai sehla kan nunah sullam a nei sinsin kei maw titu khal an um phahphah. Tulukpawl khalin an hnam nun ih bu thukpi rak khuar

Pathian ṬṬu Zirnak

cia *Tsiang ti ti*'n an ko mai. Kan Baibal sungih Pathian hmin kan hmuh mipawl lakih lardeuhpawl zoh hnik sehla.

*Yahweh, YHWH, Jehovah*⁴⁹: Hebru tawng ih *Adonai* ti thawn a bangrep. A sullam cu 'Bawipa' (Lalpa) tinak a si. Kan hmuh hmaisabik cu Semtirnak 3: 14 ah a si ih, cutawkah cun Moses in Pathian hmin a suh tikah "Keimah cu Keimah ka si," a ti. Pathian cu ziangkim tlunih laireltu, lalbik a sinak a sawh. Kan Baibal sungah vawi 7,000 lai a um. Kan Chinmi, Falam tawng hmang lakah 'Bawipa' ti hnakin 'Lalpa' tisawn sehla a tha pei maw titu khal an um. (cf. I Sam. 1: 3; 4: 4; Sam 6-7; 59: 5; Mal. 3: 6). Kan Lai sakhua khalah *Khawzing Pathian, Van Pathian, Khuanu*, tivekin an rak ko.

El, Elohim: Pakhat hnakih tam a sawh; a sunlawinak le a cahnakpawl khal huapcih thei hmin a si. Thukham Hlun bu hmisa panga (*Pentateuch*) sungah cun Pathian cu hmun hlapi ih um, ziangkim semsuahtu, huham le cahnak neitu a sizia a sawhter. *El* ti lawng khalin vawi 250 lai hman a si ih, *Elohim* tiin vawi 2000 hrawng hman a si. Ziangmaw canah cun Pathian *Cungnungbik, El Elyon* tiin simaw, *Kumkhaw Pa* ti simnak ah *El Olam* ti khalih hman a si (cf. Sem. 14: 18-22; 21: 33).

Shaddai, El Shaddai: Pathian, ziangkimtithei ti a si bik (Sem. 17: 1). Pathian sunlawinak hmin a si tlunah a fatepawl hrangih malsawmnak thlentu a si. Pathian cun semsuahtu mipawl tlunah thu a nei ih, a duhzawng ih nung ding khalin a duh ti a langter (cf. Job. 5: 17; 6: 14; 8: 3: 33: 4).

Jehovah-Tsebhaoth: Ralkappawl ih Bawipa ti simaw, *mipipawl ih Bawipa* tinak simaw a sawh. Pathian

Pathian ~~Tha~~ Zirnak

sunlawi, sunlawinak Pathian cu a semsua mi, leimi le vanmipawl hmuahhmuah ih thangthatnak le cawimawinak cotu Pathian sinak a langter (I Samuel 4: 4; Rom 9: 29). Kan Baibal sungah hmun tam zet ah kan hmu.

Himipawl siarlo, Pathian hmin tampi hmuh ding a um lai. Thukam Thar sung khalah Grik tawng ih *theos* cu kannih in ‘*Ka Pathian, Na Pathian, Kan Pathian*’ tiin kan ko. ‘Pa’ a sinak zawnih kawh a si. Cui hminpawl lakah a khui bik saw Pathian hmin tiin a dikbik thur a theih lo. Pathian ropitzia le lalzia tawngkam phunphun ih relsua a si nan, milai tawng cun a relfiang thei lo a si bik, kanmai’ theih ding tawk milih sak an si men. Ziangzat khal sak sehla Pathian a sinak famkimtei langter theitu hmin pakhat hman a um a zumum lo. Hmin tampi hin a ropitzia an langter.

Pathian cu ‘Pa’ a si

Pathian cu Pa a si kan ti tikah Grikpawl ruahnak ih pathian hmuahhmuah ih pa *Zeus* vek maw kan sawhter? Asilole, Rome miphunpawl ih pathian *Jupiter*? Kan thupawm (*creed*) cun ‘Pathian, Pa cu kan pawm’ ti’n a um si! Pathian cu Pa a sinak thu kan Baibal sungah hiti’n kan hmu.

Danpek. 32: 6 “Amah cu a lo semsuahtu nan Pa a si”.

2 Sam. 7: 14 “Keimah cu Pa ka si ding ih, amah cu ka fapa a si ding.”

Hosea 11: 1 “Isarel cu ka fapa a si vekin Izip Ram ihsin ka kosuak.”

Sam 103: 13 “Pa in a falepawl cu a zangfah zet bangin
...,”

Pathian Thu Zirnak

Khristianpawl in Pathian, Pa kan timi cu Fapa Khrih ih Pa kha a si. Jesuh khalin Pa tiah a ko ih, dungthlunpawl khalin Amai' thu cawngin 'Kan Pa' tih thlacam dingin a zirh (Mat. 6: 9-13). Paul khalinThlarau Thianghlim zarah Pathian cu Pa (*Abba*) tih a kawh theu thu kan hmu (Rom 8: 14-15). Ngaidamnak ih khat Pa a si thu a lang. Jesuh cu Bawipa le kan unau a si ti kan pawm ahcun Pathian cu Pa, kan Pa kan ti thei.

Pathian cu 'Nu' vekin

Pa vekih simnak kan hmuh laiah Pathian cu Nu vekih simnak khal kan hmu cih.

Danpeksalnak 32: 18: "...An nunnak hrampi cu an thei nawn lo, Anmah *Hringtu* cu Bawipa a si." (*Nau hringtu cu nunau a si theu*).

Isaiah 66: 13: "Naute hrangih hnemtu thabik cu a Nu a si bang tukin Jerusalem Khaw sungah ka lo hnem ding."

Matthai 23: 37: Arpi in a fatepawl a thla hnuaiih a uap vekin na minungpawl...."

Luka bung 15 sungih tangka hlo hawltu khal kha nunau a si.

Himipawl sirhsanin tulai san Pathian thu fehpidan phun khat Nunau Zalennak (*Women Liberation*) buaipitupawl cun Pathian cu Pa ti ding lawng a si lo, Nu khal a si ve ti ruahnak an suaipi. Pathian cu Pa kan ti tikah a Grik tawng ih *theos* cu mipa simnak (*masculine*) a sawh ti cu el ding a um lo; curuangah Pa, Siangpahrang le Tukhal vekih sim a si ti kan hmu. Asinan, Pa kan ti simaw, Nu kan ti simaw, ziangvekih kan kawh hmanah milai sinak ih 'mipa sinak' (*manhood*) le 'nunau

Pathian ~~Thu~~ Zirnak

sinak '(womankind) nei a si lo ti cu theihfiang ding a si ko.

Baibal Ram (*Ancient Near East*) dinhmun ah nunau hnakin mipapawl cu insang le nupi fate cawmnak ziangkim ah an thahnemsawn in rinsantlabbik cu Pa a rak si theu. Cumi ruahnakin Pathian cu ziangkim semsuahtu, kilkhawitu, an tul mi hmuahhmuah pe ih cawmtu a sinak ih si Pa tiih kawh a si. English mi Julian cun hitin a ngan.

Pathian cu Pa kan ti khalah a lung a awi thotho ding, cuvekin Nu kan ti khalah a awi thotho ding; culawng hman a si hrih lo, kan pasal ngaingai a si kan ti khalah, kan thlarau mo kan ti khalah ... Pathian cu ziangkim hramtonak, Amah cu Amah a si. Kan **Pa** ngaingai a si vekin kan **Nu** ngaingai khal a si ve.

%%%

Bung 16

SEMSUAH THU
(Doctrine of Creation)

*Na kut tuah mi ka zoh ih, an umnak ciar ih na ret mi
thlapi le arsi ka hmuh tikah milai hi ziangso a
si ih, na seherh ringring? Milai tak ko hi
ziangso a si ih, a zawn na ruah?
(Sam 8: 3-4)*

Pathian thu luandan zoh tikah ‘Semsuah’ thu hi thuhla dangpawl an suahnak bul le hrampi bik a si kan ti thei. Pathian le a semsuah mi leilung, leilung le a sung um minungpawl, minung le a kiangkipih semsuah mi thil dangpawl pehtlaihawknak thu hrampi a si. Curuangah, Khristianpawl cun hi leilungpi parih an um hi an Pa ih inn (*their Father’s World*) sungih um ah an ruataw. Cui ruahnak cun Semsuahtu Pa in a semsuah mi par ih si a tumtah mi le a duhzawng ziang a si ti ruahnak thawn an cihsihaw heh. Cui a semsuah mi leilung cu saduhthahtei a tuah mi, a Fapa khal minung ah rung cangin, tlennak hna tlamtlingtei a tuahsuahnak hmun a si.

Ca Thianghlim kan kau veten, “A hmaisabikah Pathian in lei le van a semsuah” (Sem. 1: 1) timi hla thu mawi zet kan hmu lohli. Thumthlak Pathian (*Triune God*) ih hnatuan kan hmuh hmaisabik cu lei le van semsuah hi a si. Minung hmaisabik cun zohman ih luah hrih lo mi ram, kum upabik a si mi Tigris le Eufates Tiva karceh ih hmun pakhat Eden Hmuan ah cun a umter. Cuisin minung khal pungzai vivo in, leilung hmun dang khal

Pathian Tbu Zirnak

an hmu bet vivo ih, an luahkhat vivo. Atu ah cun luahcawk lo ram kaupi sungah kan tlangleng rero thlang a si hi!

Ziangti'n, ziangtikah, ziangruangah, khuitawkah (*how, when, why, where*) Pathian in leilung a rak semsua? ti thupawl hi kan Baibal ih in sim tum mi a si lo ruangah khuihmanah fiangfaitei' theih theinak kan nei lo. Culam cu leitlun fimthiamnak (*science*) lam buaipi mi a si. Baibal cun, 'Zo in' ti le 'ziang' (*who, what*) a semsua? ti lam a thlurh deuh. Cucu a semsuahtui' tumtah mi khal a si ko ding. Hi lei le van semsuahtu hi Semtirnak 1 le 2 sungah hla thu (*poetic*) mawi zet hmangin in sim.

Pawmdan le fehpidan tampi lakah Khristian thurin cun Tirhthlahpawl thupawm (*Apostles' Creed*) sirhsan in "Pa Pathian, lei le van Semsuahtu ka pawm" tiin a zumnak a phuangsuak. Hi thuphuansuah hin Khristian zumnak lungput hrangah fa-no tampi a hringsuak vivo.

Semsuahtu cu Pathian a si

Semsuah mi hmuahhmuah, tlolak, tikcu le can, cahnak huham, nunnak, thil le ri, minung le tilva tiangin Pathian semsuahtu an si theh. Zohmanih fial le nawr ruangah si loin, Amai' lungpuakten, Amai' duhdan ih a semsuahtu mi an si. Thuphuan 4: 11 sungah, "Ziangahtile, Nang cun ziang hmuahhmuah na semsuahtu ih, Na thu ih semsuahtu le nunter mi an si," ti thu kan hmu. Kolose 1:16 sung khalah fiangten in sim totho. Lalnak le thuneihnak vawrtawp khal Amah in a nei (Isai. 45: 7; Rom 4: 17; 11: 3) ti cu Pathian thu ih in fehpidan a si.

Pathian Thu Zirnak

Cui thurin phuansuah mi cun hmakhatteah ah a hnuailam ih zirhdan diklopawl a el lohli.⁴⁹

- *Atheists*: Pathian a um lo ti zumtupawl cun leilungpi hi sanmureng ih si rak umcia zo mi a si ih, mi pakhat in a duhduhin a semsuah tul rero mi a si lo an ti. Paul cun *Pathian nei lo* tiin a ret (Efs. 2: 12). Hi khawruahnak hi phun thum in a then theih:-*Pathian a um lo lawlaw, Pathian hnawl hrimhrim* le Pathian ti tawngfang hnakihi thil dang hman duh deuh tiin. Thimnakah, Paul Tillich cun Pathian cu '*ziang hmuahhmuah Bulhrampi*' (*Ground of all being*) ti'n a ko.
- *Platonists*: Grik mifim Plato ih zirhnak thluntupawl (*Platonists*) cun leilungpi hi semsuah a si hlanah thil ziangmaw hi a rak um cia zo. Cui thil um cia cu hmangin Pathian in lei le van hi a semsuah a si an ti.
- *Agnostic*: A cafang *agnostic* hi Grik tawng *gnosis, theihnak (knowledge)* ih si ra a si ih, a hmailam ih a a um ruangah *Pathian theihnak nei lo (lacks knowledge of God)* tinak a si. Phun dangin sim sehla, *Pathian a um ti hman kan rel thei lo titu an si ti* khalin kan sim thei. Thomas Huxley in hi tawngkam hi a rak hmang hmaisabik. Pathian a um thu khal hi fiangfaizetih hliakhlai ngah ciamciam (*scientifically verified*) a si lo ahcun rinhlel a um ti ruahnak a si.
- *Polytheism*: Grik tawng ih *poly* ti cu tampi tinak a si ih, pathian tampi a um ti zumnak a si. Ram tampi ah miphun tampi pathian tampi a um thu zumtu hmuh ding an tam zet. Thimnakah, hlanlai Rompawl cu *animistic*

⁴⁹Paul Enns, *Systematic Theology* (Chicago: Moody Press, 1989), 43-44.

Pathian Thū Zirnak

timi thingkung, hrampi le thil dangdang, Indianpawl thung cun ziangkim hi pathian a si titu an um laiah pathian tampi betu khal an um. Cuvekin Izippawl cun Ni, Nile Tiva, butlak tivek telin pathian tampi an nei.

- *Pantheism*: Thil ziangkim hi Pathian an si ih, Pathian cu ziangkim hi a si tinak a si. Seneca phei cun, “Na hmuh mi hmuahhmuah, na hmuh lo mi tiangin Pathian an si theh,” a ti. Lei le van khal Pathian an si mai titupawl (*pantheists/monists*) an um lala. Annih cun thil ziangkim hi Pathian a si ruangah Pathian pakhat a um ih, cu mi cun ziangkim a semsuahtu ti cu an pawm thei lo. Semstahtu le semsuahtu mi cu thil dangdang si loin thil hmunkhat an si mai an ti.

- *Evolutionism*: Thil ziangkim hi semstahtu um mumal loin anmahte an hersuakaw vivo ti zumtu *evolutionists*-pawl cun Pathian in lei le van a semsuahtu ti cu an el. Annih cun amahte a rak um zo mi thil pakhat cu kum le tikcu a rei tikah phun dangpipi ah a hersuakaw vivo. Minung khal tui dinhmun si dingin kum thawng tampi sung a hersuakaw zo an ti.

Babilonpawl cun leilung cu khawtleu pathian le khawthim pathian an ngaihawk lo ruangih ra suak mi a si an ti. Grikpawl lala cun leilung cu thil siava, nuamtetei rung thasin vivo men a si an ti. Cutiuh amahte heraw vivo ih, cangsuak men a si ahcun minung in Pathian parah mawhphurnak zianghman a nei lo ding tinak a si; asinan, Pathian ih semsuahtu mi a si ruangah minung in Pathian parah mawhphurnak a nei.

- *Dualism*: Ziangkim hi a phirih hmutupawl (*dualists*) cun ziang pohpoh in bul le hram pahnih nei ciar in an hmu. Pakhat cu a hrampi ngaingai, a takih hmuh theih

Pathian Thu Zirnak

lo, khawruahnak (*reason*) a si ih, pakhat cu tham le hmuh theih thil dangpawl hi a hrampi ngaingai si loin a hrampi deu sawn ih si ra suak a si an ti. Phun dangin sim sehla. Thil tha (*thlarau*) cu Pathian hnen ih si ra a si ih, a thalosawn mi thil (*matter*) cu bulhram nautasawn ih si ra a si. Khawthim le khaweng cu kumkhuain an do-aw ih leilung cu thimnak ih si ra suak a si ti khalin an sim.

A tlun ih zirhdan hmuahhmuah hi Khristian thurin cun a pawm thei lo. Thil ziangkim hi Amai' kut ih a semsuah mi an si ih, semsuahtu khal a semsuah mi thawn hmunkhat an si thei fawn lo. Pathian cu amahte taangdangtei' um mi a si nan, a kutsuak, a semsuah mi hmuahhmuah in Amah cu thumawknak ah an hmang. Pathian cu semsuah mi hmuahhmuah parah Cungnungbik, a hramthawhnak le a cemnetnak khal Amah tho tho a si ti hi Pathian thu fehdan a si.

Zianghman Lo ih si Sem suah (creatio ex nihilo)

Pathian ih thil a semsuah thu rel tinten ziangtinso a semsuah ti thusuhnak a um theu. Khristian pawmdan ah cun “Zianghman lo ih si semsuah a si,” ti a si mai. Pathian thil semsuahtu le minung ih thil tuahdan a bangaw dah lo. Minung cun thil a tuah tikah thil um cia hmangin thil dang an tuah. Curuangah, a tawngfang khalah ‘tuah’ (*make*) hman a si. Asinan, Pathian in thil a semsuah tikah thil um cia pakhat hman a rak um lo (*non-existent*). A um hrih lo mi ‘zianghman lo’ ih si a semsuah ruangah a tawngfang khalah ‘semsuah’ (*create*) ti hman a si (cf. Heb. 11: 3).

Hiti kan ti tikah Pathian in *lei le van* a semsuah tikah sanmureng ih si rak um zo mi thil (*matter*) hmangin a semsuah ti simaw, Grik ruahnak ih si ‘zianghman lo’

Pathian Thu Zirnak

(*nothing*) cu hmang tahratin a semsuaah a si ti khal Pathian thu tiih pawm an theih cuang lo. Pathian siarlo, thil dang zianghman (*zianghman lo khal*) a um thei lo. Pathian cu taang dang te ih um, thil ziangkhal ih an hnaih nawk thei lo mi, mahte ih um Pathian a si. Lei le van cu Amai' taksa zam vivo le tek vivo (*emanation of God*) khal a si fawn lo. Curuangah, Pathian in ziangkim a semsuaah hi Amai' lungduhte roriin, tumtah mi fel zet thawi a semsuaah mi a si. Semsuaah mi hmangin a duhdawnak le a thatnak langter ding cu a duh bik mi a si. John Calvin khalin, "Thil dang ziang khal si loin leilung hi Pathian sunlawinak le ropitnak a langnak hmun a si bik," a rak ti. Hmuh theih lo cu hmuh theih dingin, zianghman lo cu ziangkim ah, thuphanpi cu thungaipei ah a semsuaah ih, a uk ih, a kilhimtu cu Pathian, ziangkim Semsuahtu cu a si.

Lei le van kan ti mai khal hi a tawngfang hnakin a sawh tum mi thu cu a thuksawn tiin thawk sehla a tha zet ding. Leilung kan ti tikah a par le a sungih a um mi hmuahhmuah a sawh ih, van kan ti tikah minung tlun lamih um hmuahhmuah a sawh lohli mai. Phun dangin kan sim asile 'um hmuahhmuah' a semsuaah ti tluk a si. Cumi semsuahtu cu Pa Pathian a si ti kan zum in kan pawm. "Ziangkimtithi, Pa Pathian, lei le van Semsuahtu ka pawm," kan ti.

Thlarau Khawvel (*The Angelic World*)

Nicene Creed ah cun, "Pathian cu ziangkim, hmuh theih le hmuh theih lo khal Semsuahtu a si," tiin a um. Baibal cun semsuahtu le semsuaah mi cu hmunkhat si loin a dang dang an si thu felfaizetin a then. Lei le van semsuaah thu kan zir tikah kan hmuh thei mi leilung le a sungumpawl lawng si loin hmuh theih lo thlarau

Pathian Thlu Zirnak

khawvel ih um vancungmipawl tla an tel thluh. Annihpawl khal ‘ziangkim’ sungah an tel ve (Kol. 1: 16; Sam 148: 2, 5).

Minung cu hmuh theih le tham theih ih semsuah kan si lai ah, hmuh theih lo thlarau khawvel mi kan sinak zawn khal a um. Semiswah si lo mi Pathian Thlarau thawn pehzawmawknak nei thei kan si ih, thlarau khawvelmipawl ih zirh le hruai theih khal kan si fawn.

Ziangtiteu ih semsuah an si ti cu Baibal in in simfiang lo nan vancungmipawl cu thil um taktak, semsuah mi an si (Kol. 1: 16; Eph.1: 10); thlarau an si (Heb. 1: 14; Sam 103: 20; 2 Thes. 1: 7; 2 Pit. 2: 11); minung thawi an thiltitheidan bangaw lo an si (1 Thes. 4: 16; Juda 9; Eph. 6: 12), Pathian hmaika-ah an um (Mat. 18: 10) ih, Pathian tirhkahpawl an si. (Sem. 19: 1; Mipum. 20: 16) A tlangpithuin vancungmipawl cu phun thum in an then.

Cherubim le Serafimpawl: Annih hi Pathian kiangkap ih um, Amah kilkhawiih a hnatuantupawl an si (Sem. 3: 24; Isai. 6: 2, 3, 6).

Gabriel le Mikhael: A tlunih mipawl sangtu cu Gabriel le Mikhael an si ih, Pathian le minung karlak ih thuhla tlantu, veivaktu bik, Pathian tirhkah an si (Dan. 8: 16; 9: 21; Lk. 1: 19, 26; Thup. 12: 7). Gabriel in milai hnenah thuthangtha a than ih, Mikhael in raldoawknak le thuthangsia a than ve thung.

Minungpawl kilkhawitu: Phun nautabik cu minungpawl kilkhawitu an si ih, siarcawlk loin an tam (Mat. 26: 23; Dan. 33: 2; Sem. 68: 17; Mk. 5: 13; Thu. 5: 11).

Karl Barth cun, “Vancungmipawl cu Pathian le milai hrangih rinsantlakzetih hna tuantu siahhlawh; sual le harsatnak phunkim nehtu an si,” a ti. Cutiih Pathian

Pathian Thu Zirnak

riantu ding an si laiah semsua mi milaipawl vekin Pathian thu ngai loih an um tikah tlaksiatnak an tawng. Judah 6 sung vek a si le ‘puarthaunak’ ruangih thusia an si.

Vancung mi thuhla (*angelology*) hi mi hrekhat, a hleicein *Charismatic* (*thlarau lam laksawng uartu*)-pawl lakah nasazetih cawisan le rel tam a si deuh. Cuvek thothoin Setan thu khal zumtu hrekhat cun nasazetin an rel thei nasa. An duhlozawng thil pohpoh cu Setan ti hlirih puhtu khal an um ve.

Khatlam kapah thlarau khawvel mipawl thuhla ziang siar lo le ngainep tuk an um lala. A san pahnih a um. *Pakhatnak*, Khristianpawl rinnak cu vancung mi si loin Pathian a sisawn ti ruahnak in. *Pahnihnak*, vancung mipawl thuhla hi khuahlan lai, at san deuh lai thu a si ih, hmuh theih lo thil pakhat khat cu minung vekih canter (*personification*) an hmang. Thuthimnakah Johan 5: 4 thu hi minung cangvaih vekih vancung mi cangvaihter khal thil si thei lo ti ruahnak ihsin a si.

Hi zawnah hitin fehpi sehla a him bik ding a bang. Thlarau khawvelmipawl thu uar ciamco a tul lo vekin kan Baibal sung rori ih um a si ruangah thlauthlak tuk ding khal a si fawn lo. Vanmipawl hnakih sunglawideuh Khrih thisen ih tlen mi kan si ti kan theihawk hnu khalah Pathian le milai karlak ih hnatuantu palai tampi an um ti hi kan pawmcih ding a si. Von Hugel ih simdan hin sullam a nei zet, hitin a ti: “Ka mit rori ih ka hmuh thei lo ruangah thlarau khawvelmipawl an um lo ka ti thei lo; thinlung khawruahnak kauzet neiin hmuhfiang theih ding a si le hmuhfiang sinsin ka tum sawn,” tiin.

%%%

Bung 17

KAN UMNAK LEILUNG HI

*A hmaisabik ah Pathian in lei le van a semsuah.
Lei cu pianhmang nei lo thlahawmpi lawng a
rak si. Thimnak in tipi thukpi cu a khuh ih,
Pathian Thlarau cu tipi parah a leng.
(Semtirnak 1: 1-2)*

Pathian, Ziangkimtithei cun lei le van, hmuh theih le hmuh theih lo tiangin a semsuah ti thu kan ngan zo. Semsuah thu zir tikah hi thusuhnakpawl hi thinlung sungah an suak mheu. Kan umnak leilung hi ziangtikih semsuah a si? Ziang tumtahnak thawn a semsuah? A semsuahtu in ziangti'n a hmu? Ziangti'n a umpi ih, a kilkhawi? Khristianpawl in teh ziang tuanvo kan nei ih, leilung hi ziangti ruah ding a si? Kan sim zo vekin thusuh mi hrekhatpawl cu leitlun fimthiamnak (*science*) lam ti ding a si nan, Pathian thu kan fehpidan khal zohcih thotho sehla a tha.

Ziangtikah?

Semtirnak 1: 1-ah, “A hramthawhah Pathian in...” tiin RSV, NRSV & CEV Baibalpawl ah kan hmu. Falam tawng Baibal ah cun, “A hmaisabikah” tiin a um. Hitawk ih a hramthawk tile a hmaisabikah timi hi ziangtik hrawng a si pei? Tikcu kan timi teh ziangtikin a rak thawk? Ziangtik in kan siar thawk ding? Khawruahnak kau le thukdeuh suaipi a tulzia a lang. Tawng dang ih kan sim asile, ziangtikah Pathian in kan leilung hi a semsuah?

Pathian Thu Zirnak

Augustine cun kan umnak leilung semsua hlanah ziang a rak um zo timi cu thusuhnak atthlak ah a ruat ih, tikcu um cia mi sungah Pathian in leilung a semsua si loin semsua le tikcu kan timi hi an um kawp a si mai. Tikcu feh rero lai parah Pathian in hna a tuan si loin ziangkim hi Amai' kutsuak le a semsua ih si thil cang mi an si theh. Buaipi mi bik cu ziangtluk rei ah Pathian in cui thil cu cang ko a semsua ti hi a si.

Mi hrekkhat (*Catastrophic view*)-pawl cun atu ih kan nithla siardan vek cekci ih siarin leilung hi 60,000 BCE hrawngih rak semsua a si ding an ti. Cuhnakh naideuhin mi pahnih in an simsal. Pakhat cu Ireland Ram, Armagh- mi, Archbishop James Usser (1581-1656) a si. Anih cun kan umnak leilung hi 4004 BCE October ni 26, zing nahzi 9: 00 cekci ih semsua mi a si a ti.⁵⁰

Mi dang pakhat cu England Ram, *Cambridge University* ih John Lightfoot (1602-75) a si ih, a kum le a thla cu Ussher thawn an bangaw nan, anih cun Oct. **26** si loin **23**, zinglam nahzi 9: 00 a sisawn a ti. Ussher le Lightfoot ih theihdan cu ni 3 in an thlauaw. Mi zate pawm theih mi a si lo nan CE 1701 kum ihsin *Authorised Version Bible* hrekkhat ah Semtirnak 1: 1 zawnah 4004 BCE ti in an ngan. Baibal tam nawn ah hmuh ding a um.

Asinan, tulai Baibal leh tharpawl ah cun an telh nawn lo. Leitlun fimthiamnak le Pathian thu zingzawinax khalin a pawmpi thei lo. A khatlam zawngah cun

⁵⁰Usser ih hmuhdan hi *Usser's Date* ti khalin an ko. Kum 1967 ih an suah mi *Scofield Reference Bible* khalah 4004 BEC hi nganlang a si nan, neta, *New Scofield Reference Bible* an suah leh ah cun an telh nawn lo.

Pathian 182u Zirnak

Pathian thu hin kan umnak leilung hramthawhnak thu (*cosmogony*) hi a buai pi tum lem lo.

Thuthangtha palinak (*Johan*) hramthawhnak khalah ziangkim semsua an si thu in sim nan, ziangtikah a semsua ti cu in sim tel lo. Semsuahtu, Thu cu Khrih Jesuh ah minung ah a rung cang, cumi cu ziangkim in hmu fiangtertu bik khal a si ti lawng in sim. Anglican Archbishop William Temple khalin, “Pathian in leilung a semsua tikcu kherkher hi sakhuanak ah thupitnak zianghman a nei lo. Thawh-ni-nei-lo le cem-ni-nei-loih hnatuan a si sawn,” a ti. Kan umnak leilung le tikcu hramthawhnak cu Pathian a si ih, an cemnak ding khal Amah tho tho a si.

Ziangruangah A Semsua?

Sam 139: 16 ah Pathian in thil a semsua hlan ih si tumtah mi fel zet a nei thu kan hmu. Profet Isaiah khalin cuvek tho tho in a rel (Isai. 22: 11). Paul khalin leilung semsua hlan ih si Khrih ih a rak hril cia zo thu a sim (Efe. 1: 4) “Pathian in Amai’ minung dingah in ko ih, in runsuak ... zangfahnak le tumtahnak a nei mi ruangah a sisawn,” a ti (2 Tim. 1: 9). Tumtah mi nei cia in Pathian in leilung a semsua ti fiangten kan hmu thei.

Thil dang hmuahhmuah hnakin Amai’ sunlawinak ding le Amah sunlawih ding hi Pathian ih tumtah bik mi a si. Kolose 1: 16 sungah, “Pathian in lei le van, ziang hmuahhmuah Khrih sungin a tuah,” ti kan hmu. “Pathian cun milai cu a fale si dingah a rak tum cia zo. Cumi cu a lungawi mi le a tumtah mi a si,” (Efe. 1: 5). Thuphuan cabu sungah upa 24 in, “Pathian, Nang cu sunlawinak, upatnak le huham nei tlak na si,” an ti. “Ziangah tile, Nang cun ziang hmuahhmuah na tuah ih,

Pathian Thil Zirnak

na thu ih siam mi le umter mi an si,” an ti (Thup. 4: 11). Pathian thil tuah mi pohpoh cu Amaï’ sunlawinak dingah an si ih, a semsuah mipawl thaten a kilkhawi (Isai. 48: 11; Ezek. 20: 9). Jesuh in a dungthlunpawl hnenah meifar vekih eng dingin a cah ih, cuti an eng asile thil tha an tuah mi cu mi in an hmu ding ih, van ih a um mi Pa an thangthat ding,” tiah a cah hai (Mat. 5: 16).

Paul khalin cuvekin Amah sunlawih dingih kawh kan si a ti (Efe. 1: 12-14). Amaï’ ruangah kan um ih, amaï’ sunlawinak ding lawng a si. Anih cu kanmai’ hrangah si sawn loin, semsuah mi leilung cu sualnak ruangah hrumin rak (Rom 8: 20-22) hman hai sehla Khrih nehnak thawngin siamthar a sisal (2 Kor. 5: 17).

‘A Tha’ A ti

Semtirnak cabu sungah Pathian in a semsuah mi cu a zoh tikah ‘a tha’ a ti thu hmun sarih hrawngah kan hmu. Hmun ruk hrawngah cun ‘a tha’ a ti men ih, milai, mipa le nunau a semsuah hnu kha cun ‘a tha ngaingai’ (*very good*) a ti (1: 31). Ziang sullam neiin a si pei a tha a ti? *A mawi* ti ding maw *a tha* ti ding a si sawn pei? ‘tha’ le ‘mawi’ kan timi hin sullam an nei veve. ‘Mawi’ ti cun a lenglam zohnakih mawinak a sawh ih, ‘tha’ timi cun a lenglam sinak (*quality*) a sawh thung.

Semsuah mi ‘a tha’ ti tikah a lenglam langdan le minung umdan lawng si loin a semsuahtu Pathian thinlung a sawh. Culawng a si lo, a hnatuandan khal a cemcih. Thil ziangkim hi Pathian lungthlitum in, tumtahnak fel zet thawi semsuah mi an si ruangah a tha kan ti thei. Ziangkim rem le mawitei a semsuah mi hin Pathian sunlawinak an langter.

Pathian Thau Zirnak

Cui a mawi mi leilung ah cun nuamzetih um le khawsa ding kan si. Minung lawng si loin ni le thla, arsi, tipithuanthum, cucik kharbawkw tvp. tiangin anmai' zawnte ah manneizetih semsuah an si. An sidan ding vekih an si tikah hnaihnawhna le buainak pakhatte hman a um lo. Hi hmuahhmuah a semsuah hi a tha ti lo ding rual a si lo. Cuitlunah thil ziangkim hi pakhat le pakhat bawmaw thei, pakhat in pakhat tul mi a silkhahsak ih, cuti'n nun tawmaw ih um mi an si. Cukhal cu a tha titlak a si thotho.

Milai a semsuah sinsin tla hi cu a tha rori a si. Ciamciamten, sullam nei zet dingin amai' hmuahmel kengih (*image of God*) a semsuah mi a si. Rinloparalih a semsuah thutthi mi a si lo. Sual ih a tlukpil hnu khalah a thlahthlam cuang lo, a Fapa hmangin tlennak lamzin a tuahsak lala. Cem ni nei loih a duhdawt mi cu milai hi a si. Milai tul mi hmuahhmuah pesuak thei dingin leilung khal hi lennak le hausaknak phawrhshuah cawkw lo khawpin mal a sawm ta.

Cu lawng hman a si lo, leilung in a pek thei lo mi thlarau nun petu ding rem a ruatsuak khal hi ziangtlukin a tha! Himi ruangah a si ding Pathian in a semsuah mipawl cu "a tha ngaingai" a rak ti! (Sem. 1: 31). Calvin ih thuzirhnak thluntupawl (*Calvinists*) cun, "Leilung hi Pathian sunlawinak hmunpi bik a si," an ti.

Pathian in a Kikhawi ih a Umpi Ringring

Pathian le a semsuah mipawl pehtlaihawk vivo thu ah lunglutza tete ruahnak dangdang a um theu. Mi hrekkhat in khuahlanlai ah Pathian in ziangkim a semsuah ih, a theh veten Amah cu hmuh ban lo hmun ah a um (*deism*) an timi cu Khristian thurin cun a pawm thei lo. A

Pathian Thu Zirnak

semsuah mi cu a kilkhawiin, a umpi ringring ti hi a pawm mi a si sawn. Calvin cun cuvek ruahnak cu lungcimit le cing (*cold and barren*) a si a ti. Theodore Haring khalin, “Pathian umpi le kilkhawi thu kan pawm lo ahcun sakhua kan pawm lo tinak a si,” a ti ve. Asile, ziang sullam neiin a si kan hnenah Pathian a um ih, a semsuah mipawl a kilkhawi kan ti thei? Ruahdan (*model*) bangaw lo an um ruri ih, pakhat le pakhat an bawmaw ah ruat sehla.

* *Mi-uktu vekin (Monarchial model)*: Pathian cu khuahlanlai mi-uk vek a si. Mi-uk in a ti le khua a duhduh ih a uk vekin a semsuah mi hmuahhmuah hi Amai’ duh vekin a uk. Amai’ thu loin thil ziang hman a thleng dah kel lo. Ziangtinkim in a thu an ngai. Semsuah ihsin tlennak (*redemption*) tiangah Pathian huham a lang. Anih in a uk ih, a thuthuin minung le semsuah mipawl an khawsa.

* *Nahzi tuahtu vekin (Deist model)*: Pathian in ziangkim a semsuah hnu ah cun an hnenih a umpi ringring tul nawn lo dingin anmahte thangso thei ding le cangvai in, ci tla thlah sinaw vivo thei dingin thiltitheinak (*ability*) a pe cia. Nunau le mipa khal fate neih theinak a pek ruangah fate tapi neiin, leilung luahkhat dingin a cah ta (Sem. 1: 28). Pathian cu nahzi tuahtu vek a si ih, semsuah hna a tuangah hnu cun a semsuah cia mi thawn pehtlaihawknak an nei nawn lo. Nahzi cu khui hmun, khui ram khalah um khal sehla amahte cangvai thei dingih nahzi tuahtu in a tuah, a siat khal le a tuahtu ih mawh a si nawn lo. Minung tul mi hmuahhmuah ret cia in anmahte nung thei dingih a tuah kha Pathian umpinak a si an ti.

Pathian ṬṬu Zirnak

* *Aiawh hmangin (Neo-Thomist model)*: Hi ruahnak cun Pathian in ziangkim a umpi ih, a kilkhawi tikah Amah ngaingai si loin a aiawh, a pahnihnak (*second cause*) hmangin a si an ti. A sullam cu nahzi tuahtu vek lawmmam cun Pathian in a semsuah mipawl a fehsan ti cu an pawmrem thei lo. Ziangkim hrampi cu Amah a si thotho ih, A ret cia mi hmangin a kilkhawi tinak a si. Thuthimnakah, nu in a fate a duhdawt cu Pathian in duhdawt theinak thinlung a ret cia ruangah titluk a si. Dudawtnak cu a nui' nun ih suak mai a si lo, Pathian in rak ret lo sehla a fate a duhdaw thei lo ding an ti. Vurkhal (*ice*) cu Pathian ih run khalter simaw, run zuptersal simaw tul loin, *fridge* ah ret sehla a khal mai ding, cuvekin, a hlumnak ah ret sehla a zup lala mai ding khi a si.

• *Nun ih hmuhtawndan in (existentialism)*: *Existentialist*-pawl cun minung ih hmuhtawn lam hi thupi ah an ret zet. Pathian umpi le kilkhawinak kan timi khal hi a cotui' hmuhtawn a thupibik; mi dang ih va relsak theih khal a si lo an ti. Rudolf Bultmann cun Thuthangtha ih hmual a neihzia kan rel theu mi khal hi a rak cotui' nun thlengnak le cangvaihnak par ihsin sullam a nei in, a nei lo thei, mi hmuahhmuah hrang a si nan a rak cotui' nun a thupibik a ti. Cuvekin, Khrih thawhsalnak khal mi zate hrangih sullam nei a si cuang lo, a cotu dungthlunpawl nun a danglam ih, an nun ihsi nun danglam ra suak mi kha a thupitnak zawn a sisawn a ti. Pathian umpi le kilkhawinak cu a rak cotu lawngih hmuh le theih a si bik.

• *Mah le mah biakawknak in (Dialogical personalism)*: Martin Buber ih suahpi mi a si ih, *existentialism* thawn an hla-aw tuk lo. Anih cun Pathian umpinak kan timi cu

Pathian Thaw Zirnak

Amah thawi kan biakawkw thei hi a si mai. Curuangah, Pathian cu biak theih le thukungrawn theih mizia (*diological personalism*) a nei a ti. Kannih minung khal Pathian thawi biakawkw theinak mize nei kan si fawn, thingtum le lungtum vekih (*it*) ti men ding a si lo. Cui kan biakawknak ihsin Pathian kan hnenih a umzia kan thei in, kan nunpi theu a ti. Hitin a sim bet: “Pathian in i bia ih, kei khalin ka rak be ve; cui kan biakawknak ihsin Amah thawn pehzawmawknak kan nei,” tiin.

Hi fehpidanpawl hin anmah cio ah thatnak zawn an neih vekin famkimlonak zawn khal an nei ciar. Asinan, Pathian in a semsuah mipawl thlahthlam loih a kilkhawidan le a umpidan phun dangdang ih simfiang tumnak ah ruat sehla. An zateih fehtlangterdan simaw, a fehkawpterdan hawl thiam sehla a fiang sinsin ding.

Zumtu le Kan Leilungpi

Khristian tampi lakah kan umnak leilung le a sungih thil umpawl ziang siar lo phunih rel an um theu. Jim Reeve ih hla, “Hi lei ka inn si lo, ka vaihnak ram a si,” (*This world is not my home, I’m just a-passing through*) le hla dang tampi hi leitlun le kan hringnun suahsan duhnak hla a tam zet. Asinan, Khristianpawl zirhawknak ah cun kan umnak leilung hi thil tha lo (*evil*) tiah a ruat lo.

Pathian kutsuak a si ruangah upattlak a si ti’n a pawm. ‘Leilung hi zianghman ah ka siar lo’ timi tawngkampawl hi an sim duh mi theihfiang lo ahcun thupi, hlapa ih retsak ding a si lem lo. Grikpawl in thil (*matter*) pohpoh soal a si an timi thawn a bangaw. A linglet zawngin C. S Lewis cun, “Pathian in thil (*matter*) a duh ih, cu mipawl hmangin a si leilung hi a semsuah,” a ti.

Pathian 188u Zirnak

Sikhalsehla, leilung cu Pathian lemah canter (*idolized*) ding a si fawn lo. Leilung lennak le mawinak cu Pathian hmel phentu ding an si lo ti lawngte kan theih cih a tul. Augustine in, “Kannah cu Pathian in Amai’ hrangah in semsuah. Amah ka tawnngah lai hlanlo ka thinlung hi cawlhnak hmu loin a vakvai ringring,” a ti. Amah kan rennak ding, kan tul mi kan hmuhnak ding, a sunlawinak kan hmuh theinak le a Thuthangtha kan phuansuahnak ding hmun cu kan umnak leilung hi a si.

Pathian in a zoh ih “a tha ngaingai” a timi cu Paul cun nausuk nat ih an hrum ai vekin kan leilung cu a hrum a ti (Rom 8: 22). Paul ih sim vekin kum zabi 20-nak lam ihsi kan theih theu mi cu tulai leitlun fimthiamnak (*modern science & technology*) ruangah kan leilung hin nasazetin a tuar (*ecological crisis*) ti hi a si. Nitolknak lam rampawl ih thiam thil le ralthuam ruangah leitlun pumpi, tikcu le can, boruak le thil thianghlimpawl tla an bawrhhlawh (*polluted*) theh. “Leitlun kilkhawitu dingih a fial mi minungpawl cun ‘thuneihnak, uk theinak’ (*dominion*) an neih mi cu a si lo zawngin an hmang sual theh,” tiah Lynn White cun a ti. (cf. Sem. 2: 15; Pui. 25:1-5; Dan 22: 6, 25)

Ram hlapi cu rel hlah, kan kiangkap ah ziangtlukin kan leilung hi kan siatter! Kan hman ding le kan ei dingih ret mi an si nan, mawi lo tukih tilva kan dehcawhdan, thing le rua kan sawisakdan, tiva sungih nga, ti sung um rannungpawl kan sawisakdan ruah tikah kan palh nasa ti hmuhawk ding a um. Kan kaih cawk lo le kan ei duh lo mipawl tla thi theh ko hru kan burh, nga thahnak sii kan thlak; vate fa kan la, tawkfangah an thi, vate kan sai rero men.

Pathian ~~Tu~~ Zirnak

Innuat sumhnam kan vulh, thi le tha in rawl kan pe duh lo, a sa ei ding lawng kan hngak; kan thah tikah an nung lai in a sa kan ei thul. Hramlak kan feh tikah a tul loin meisa kan ur, ram kan nawkkang, thing cerh note kan sat. Kan tul zat lengih a tul lo mi siatnak kan tuah hi cu Pathian semsua mi kan tihzah lo, zianghman ah kan siar lo tinak a si. Kan umnak leilung le a sung umpawl kilhawipi dingah Khristianpawl hi Pathian tuanpitu (*co-worker*) kan sinak langter dingin tan kan lak natsat a tul.

%%%

Bung 18

THUMTHLAK PATHIAN

(The Holy Trinity)

*Nan hnen ka (Jesuh) um laiah hi thu cu ka lo sim zo.
Ka hmin in ka Pa (Pathian) in a run thlah ding mi
Bawmtu Thlarau Thianghlim in ziang hmuahhmuah
a lo zirh ding ih, ka lo sim cia mi hmuahhmuah
khal a lo cingkengter ding.
(Johan 14: 25-26)*

Mirang tawng ih ‘Trinity’ timi, Pathian ih mi pathum, Pa, Fapa le Thlarau Thianghlim thu hi kan tawng ih hmingsak ding dang a har hrih ruangah B. Luai Hre⁵¹ cun, “Thumthlak Pathian tiah ko lawk sehla,” a ti. A sinak le a sullam a phawrh ngah pam ti’n ka ruat ih, hman lanta ding khalah a duhum zetin ka thei. Tui kan simfiang tum mi khalah *Trinity* tile Thumthlak Pathian tiin kan duhduh kan hmang dundo ding.

Pathian thu zirnak hi Pathian thuthup, milai hrangih theih harsa in a thawk, a feh vivo ih, cuticun a cem lala. *Trinity* thurin khal hi thuthup, thuhar, milai tawng ih simfiang theitu um lo thurin harsa a si ti theih hmaisak a tul. *Trinity* ti tawngfang a rak phawrhuak

⁵¹B. Luai Hre ih a sinak (*title*) ka ngan tel lonak hi upat lole zah lo lam si loin calai lamih ngandan a si. Thimnakah, kan theih larbik pakhat, William Barclay cu *Reverend* khal a si, *Professor* khal a si ih, *Doctor*. tiih ngan ding khal a si nan, cupawl cu telh an si dah lo. Cuvekin mithiam le miropi dangdang khal an hmin vial nganlang kel a si.

Pathian Thu Zirnak

hmaisabiktu Tertullian ih simdan vekin theifiang dingih zum hmaisak ding a si bik. Sakhaw dang lakih Khristian sakhaw danglam hleicenak phawrh langtu bik khal hi thu hi a si.

Methodist theologian Vincent Taylor (1887-1968) cun, “Thumthlak Pathian thu hi Baibal ih thumaw a si ih, Khristian sakhaw fehdan le Pathian biakdan thawi pehtlaihawknak thuk zet nei a si,” a ti. Karl Barth khalin a cabu hminthang *Church Dogmatic* ah *Trinity* thu hi Khristian thurin dang lakih pawimawhce le sullam neice a si. Ziangahatile, hi thu hin thupi dangdang a fiangter thei a ti. Curuangah, Barth cun a cabu sungih zirnak mek dangdang lakah *Trinity* thurin a ret hmaisabik. Cuvek thotho in Marcus Ward khalin, “*Trinity* thurin lawng hin Baibal sinak taktak le zumtupawl ih tul mi a fah kim thei,” a ti.

Trinity ti tawngfang hi khuahlan lai Kawhhran Pa (*Church Father*) pakhat Tertullian in Latin tawng ih *trinitas* le Grik tawngin *trias/traid* ihsin CE 200 hrawngih a rak laksuah mi a si. A sullam cu Pathian pakhat ah mi pathum, Pa, Fapa le Thlarau Thianghlim an um ih, an pathum in Pathian an si theh nan, Pathian pakhat thotho an si; pakhat an si nan pathum an si lala. Tawng dangin sim sal sehla, *Trinity* cu Pathian ih mi pathum sinak; pathum cu pakhat, pakhat cu pathum tinak a si.

Ca Thianghlim sungah

Trinity tawngfang cekci hi kan Ca Thianghlim sungah hmuh ding a um lo. Sikhalsehla, kan sim zo vekin hi thu hi kan Baibal eng ihsi rasuak rori a si. Mithiam hrekkhat

Pathian Thu Zirnak

simfiangdan tarlang sehla. “Kan Baibal sungah *Trinity* mit ihsin Pathian theihnak ci a um” (*Moule*), “Baibal cu *Trinity theology* hramthawhnak a si” (*Stauffer*) ih, “Baibal ihsin a to thawk ih, a thangso vivo” (*Grant*) an ti. Curuangah, Thumthlak Pathian thu hi Kawhhran in Baibal a zingzawinak ihsi hmuhsuah mi le milai theih ban dingih phun dangdang ih simfiangnak a si kan ti thei. Kan Baibal sungah hitin kan hmu.

- *Pathian cu pakhat a si*: A hmaisabikah Thukam Hlun sungah Pathian simnak tawngkam kan hmuh mi ah cun Pathian cu pakhat a si. Asinan, *mathematics* vekih pakhat (*single*) sawh cu a si lo lala, ‘one’ timi cun pumkhatnak, Mirang tawng ih ‘unity’ a sawh. Kan Baibal sungih Pathian simnak tawngkam ih ‘One’ a hman mi pohpoh hi *single* sawhieh hman a si dah lo. Pakhat hnakih tam relnak a si ringring.

- *Elohim*: Semtirnak 1: 1 sungih ‘A hramthawh ah Pathian in...’ a timi ah, Pathian a hman mi tawngfang hi Hebru tawng cun *Elohim* a si. Cumi cu pakhat hnakih tam, a rual rualin simaw, mi dang thawi umtlangnak lam simaw a sawh deuh. Isarelpawl in Pathian tampi an zum dah lo nan, pakhat hnakih tam relnak *Elohim* ti an hmang thocho. Semtirnak 35: 7 sungih *El-Bethel* ti khal hi pakhat hnakih tam relnak thocho a si. Hebrupawl ih tawngkam fehdan zoh tikah Pathian sinak an rak phawrhswak nasa; pakhat si si, pakhat hnakih tam relnak tawngkam an rak hmang hi!

- *Echod*: Danpeksalnak 6: 4-ah “Bawipa, Amah pakhat lawng hi kan Pathian a si” ti thu ih ‘pakhat’ a hman mi hi Hebru tawng cun ‘*echod*’ a si ih, pakhat

Pathian 193u Zirnak

(*single*) relnak si loin pum khat ‘*unity*’ relnak a si. Semtirnak 2: 24 sungih “Curuangah a si mipa in a nu le a pa tanta in nupi thawi an kawmawk. Cuti’n tisa pum khat ah an cang,” ti ih ‘pum khat’ a timi hi *echod* thotho hman a si. Nunau le mipa taksa pum khatih um cu *echod* a si. Pa, Fapa le Thlarau Thlainghlim khal Pathian pakhat *echod* an si. Mipumsiarnak 12: 23 sungih Sabit rah bawr khat ti khal kha *echod* ti a si thotho. Sabit pum khatte si loin bawr khat relnak a si.

- *Pathian, Amai’ tawngkam rori*: Kan Baibal ca sungah Pathian tawngkam rori in pakhat hnakih tamih a relawknak kan hmu.

Sem. 1: 26 “Kanmai *hmuihmel* kengih *kanmah* vek an si pei.”

Sem. 3: 22 “Minung cu a tha le a sia an thleidan thiam ruangah *kanmah* vek an si.”

Sem. 11: 7 “Curuangah, *kan* vung feh pei ih pakhat le pakhat aan an cinawklonak dingah an tawng kan cokrawi thluh pei.”

Isai. 6: 8 “Zoso *kan* palai a si ding.”

Thukam Thar dinhmun ruah cun Thukam Hlun lamih Isarel miphunpawl ih khawruahnak cu a sang tuk hrih lem lo. Asinan, Pathian sinak an phuandan le an tawngkam zoh tikah *Trinity* thurin hram tonak a si lo kan ti thei lo. Mi hrekkhat (*Thuthimnakah, Yeo Choo Lak le mi dang*) pawl cun hi kan Baibal bung le cang tarlang mi pawl hi cu Pathian pakhat, mi pathum relnak ih thumawknak dingah cun an tlakdeuh lo an ti. Annihpawl cun pakhat hnakih tam relnak ih “kan” a timi pawl cu Pathian kimvel ih a um thlarau khawvel mi le a sunlawinakpawl relnak a si ding an ti.

Pathian Thu Zirnak

Asinan, Augustine ih rak simdan vekin Thukam Thar cu a Hlun sungah a rak thupaw ih, cui thupawl cu a Thar in fiangsinin a phuang theu. Thukam Thar simdan zoh bet sehla.

Mat. 28: 19; Mk. 1: 9-11 Jesuh *baptisma* a co lai ih ra thleng mipawl kha, Pa, Fapa le Thlarau Thianghlim.

Luk. 1: 35 “Thlarau Thianghlim cu na hnenah Pathian cahnak huham ... Pathian Fapa tiah kawh a si ding.”

Jon. 14: 16, 26 “Ka hmin in ka Pa in a run thlah ding mi Bawmtu Thlarau Thianghlim...”

Jon. 15: 26 “Ka Pai’ hnen ihsin Bawmtu Thlarau a ra ding...”

Jon. 16: 8, 28 “Pai’ hnen ihsi ra, Pai’ hnenih kirsal ding.”

Himi lengah Thukam Thar sungah hmuh ding tapi a um lai. Paul ih cakuatpawl khalah tapi hmuh ding a um. Malsawmnak tawngkampawl khalah Pathian pakhat ih mi pathum an um thu telh ringring a si. Curuangah, kan Baibal sungah a tawngkam cekci hmu lo hman nungla *Trinity* thu hi Baibal sung ih Thumaw, Kawhhran hmaisapawl in thurin ih an rak phuangsua hi an rak tifuh nasa, Baibal zirhdan (*biblical*) diktak a si.

Trinity Thu Fehpidan Dangdang

Thurin ziang khal hi fehpidan dik lo ihsin a dik phuansuah can a um ih, a dik cun a dik lo cu a diklozia a langter. Zumtupawl khal cui thudik ih hruai cu

Pathian Thuh Zirnak

Khristian zirhawknak ih a tumtah mi a si. *Trinity* thu khal hi Baibal ah a um kan ti nan, Baibal sirhsan thotho in mai' feh duhdan in, phun dangdangih fehpiu mi tampi an um zo.

Kum zabi pahnih cemzawng le pathumnak hramthawh hrawngah khan Pa le Fapa, Khrih pehzawmawknak thuhla ah simfiangdan phun hnih a ra suak; an pahnih in *Monarchianism* an ti. A sullam cu mi pakhat uknak, asilole, pakhat thuneihnak tinak a si. Cui *Monarchianism* cu phun hnih ah an thensin.

- *Dynamic monarchianism*: Byzantine Rammi, savun ih sumdawng pa Theodotus in CE 190 hrawngah Rom Khua ihsin hi zirhnak hi a rak suahpi ih, Artemon in a hnu a run thlun. Anih cun baptisma a co hlanah khan Jesuh cu mi menmen (*an ordinary man*) a si nan, baptisma a co tum ah Thlarau Thianghlim (asilole, Khrih) cun a run umhnawh ih, cuisu thawkin mangbanga thilmak a tuah thei. Cuitlunah, a thluntupawl khalin baptisma an co hnu, asilole, a thawhsal hnu lawngah Jesuh cu Pathian a si ti an theifang a ti.

Cui zirhnak phun deuhih feh, hmin dang nei a um lala, cucu *adoptionism* an ti ih, Samosata mi Antiok bishop Paula ih suahpi mi a si. Anih khalin Jesuh cu baptisma a co tum lawngah Pathian in a Fa ah pawmin, Pathian thiltitheinak thawn a thuan fang a si a ti. A sim vivodan ah cun *Logos* le Thlarau cu milai si loin Pathian huham a si ih, Jesuh cu tlun ihsi Pathian huham, *Logos* cun a run thawtkhum sawn a si. Curuangah, Pa thawi an pumkhatawknak cu sinak taktak (*nature*) ah si loin a hnenih Pathian a um ruangin a si sawn a ti. CE 268 kum

Pathian 196u Zirnak

ih Antiok Synod ah hi zirhnak cu a dik lo a si tiah an hnawng.

• *Modalistic Monarchianism: Sabellianism*, asilole, *Modalism* ti khalin an ko. Kum zabi pathumnak hrawngih Sabellius ih pawhpi mi zirhnak a si. Anih cun Pathian sinak cu pakhat lawng a si ih, hmin pathumin a phuang langaw a ti. A hmaisabikah Pa vekin, cuisin Fapa vekin, a netabikah Thlarau Thianghlim vekin a lang. A hmais ta kha a neta in an sawng vivo vek khi a bang. Curuangah, *Economic Trinity* ti khalin an ko. Pa, Fapa le Thlarau Thianghlim cu mi dangdang, pathum si loin sinak hmun khat (*the same essence, homoousios-Grik*) nei an si a ti. Pathian pakhat, phun thum ih langawter mi a si. Praxeas cun Pa, Pathian khal fala him Mari in a hring, a tuar in, a thi ve. Khrih ah Pa rori khal thihnak a tuar tiin Sabellius in ruahnak a suahepi. Cucu 'Patripassianism' an ti.

Hi zirhdan hi tulai *United Pentecostal Church (UPC)*⁵² Kawhhran fehpidan a si hmang. Khristian zirhawknak

⁵²*Pentecostal Church*, lole, *Pentecostalism* hi USA ih Topeka, Kansas Khua ih *Bethel Bible School* ihsin 1901 January ni 1, zantim laifang ih din mi Kawhhran a si. Thlarau Thianghlim baptisma, thlarau lam laksawng, tawng dangdangih tawng, profet thusim le mi-na damter thupawl an uar hleice cuang. Charles Fox Parham cu Pentecost Kawhhran pabik ih ruah a si. Kawhhran sungah thangphawknak a thleng theu ih, Chile, Brazil, China, Africa Ram tampi ah a karhzai vivo. Cutikah *Pentecostal Church* ti khal duhtawk nawn loin *The Pentecostal-Holiness Church, Assembly of God, Apostolic Faith Church, Open Bible Standard Church* le *Church of God* tiin an rung tekdarh ciamco. Tirhthlah cabu sung vekin Dunglethlunpawl in Jesui' hmin ih baptisma an pek kha sirhsan ah hmangin Glen Cook le Frank Ewart cun 1911 ihsin Pathian pakhat, mi pathum thu (*trinity*) hi an run sawisel thawk.

Pathian Ṽu Zirnak

cun hi ruahdanpawl cu a pawm thei lo. Ziangahtile Pa, Fapa le Thlarau Thianghlim ah Pathian sinak a um hrimhrim. Pa cu Pathian, Fapa khal Pathian thotho; cutivekin Thlarau Thianghlim khal Pathian thotho a si.

Sikhalsehla, Pathian pathum an um tinak cu a si fawn lo, pakhat a si thotho. Tawng dang in sim sehla, mi (*person*) pathum an si ih, an sinak hrampi cu Pathian an si theh. Pathiannak ah pakhat an si ih, mi sinak ah cun pathum an si thung (*three persons in One God*). *Immanent Trinity*, asilole, *Trinity of Essence or Being* an ti.

- *Subordination or Logos theology*: Hi ruahnak cun Khrih, *Logos* cu Pathian a si ko nan Pa thawn pakhat si loin a dangdang ih um an si a ti. Kawhhran Pa pakhat Origen ih rak suaipi mi a si. Anih cun Fapa le Thlarau Thianghlim cu Pathian tiin ruah an si veve nan Pathian an si thei ngaingai lo, Pa lawng hi Pathian a si. Annih pahnih (Fapa le Thlarau Thianghlim) cu Pa in Pathian sinak a pekcapw mi an si.

Fapa cu Pathian ih umter mi a si ruangah Pa hnakin a niamsawn (*subordinated*); cuvekin Thlarau Thianghlim khal Fapa hnakin a niamsawn. Fapa le Thlarau Thianghlim cu Pa ih sinak (*hypostasis*) an nei lo nan, duhnak hmunkhat nei an si ruangah pumkhat (*unity*) an si thei a ti. Origen ih ruahnak ah cun Fapa cu Pa hnakh

Kum 1916 ah *United Pentecostal Church (UPC)* an run dinsuak ngaingai. Cuihnu ah *Neo-Pentecostalism* le *Charismatic movement* tiin an rung țeksin vivo ih, tu ah cun a tlunih tarlang mi thupawl tlunah hnih ciamco, țah ciamco tivekpawl khi *Pentecostal-Charismatic* tiih theih an si.

Pathian 198u Zirnak

niamin, Pa le semsuah mi thil dang karlakih palai hnatuantu a si a ti.

- *Arianism*: Origen ih thih hnu, kum zabi palinakah Izipt Ram, Alexandria Khawmi, Baucalis ih puithiam Arius (250, lole, 256-336) in hi zirhnak hi a run cawisangsai ciamco. Anih khalin Pa lawng hi Pathian famkim, danglam dah kel lo, hmun hlap i ih um, mi zovek thaw khalih hnawihnihaw dah kel lo mi a si. Jesuh Khrih ah Thu cu minung ah a rung cang, cumi (Jesuh) cu danglamcein Pathian in a semsuah mi a si a ti.

Pathian cu pakhat lawng a si, Khrih (*Logos*) khal Pathian Fapa si loin semsuah mi a si ruangah Pathian a si thei hrimhrim lo. Pa thaw khalin sinak (*substance*) bangrep nei thei khal an si lo. Khrih cu um lo lai a rak nei zo, hrin mi Fapa si loin zianghman lo ih si semsuah mi a si a ti bet. Tulai san ah *Jehovah's Witnesses* unapawl in hi zirhnak hi an pawm zet.

Hi zirhnak khal hi Pathian thu pawmdan himdam a si ve cuang lo. Fapa le Thlarau Thianghlim cu Pa hnakin an niamdeuh, an nautadeuh timi ruahnak cu pawm theih a si lo. Pa ih Pathian sinak cu Fapa khalin a nei, Thlarau Thianghlim khalin cuti thotho in a nei ve. Kan sim zo vekin an pathum kawm cu pakhat, then theih le kawmcawp mi (*indivisible*) a si lo. Cuvek thothoin mi pathum an sinak khal sihcihaw theh, then fel theih loih pakhat le pakhat hnawk liailiai vek khalin an um lo.

“An pathum in Pathian pakhat an si ih, sinak hmunkhat, thiltitheinak le sunlawinak ah mi bangrep an si,” tiih hlanlai mipawl in Baibal sirhsanih an rak phuansuah mi khan Pathian pathum a um ti zumnak (*tritheism*) cu a el

Pathian Thu Zirnak

thla. Pathian pathum tawm khawm mi (*politheism*) le Pathian pakhat, phun thum ih laraw (*unitariansim*) khal a el thotho. *Trinity* thu fiangzetih sim kan tum tikah minung tawng in Pathian thuthuk le thuthup relfiang a harzia le minung tawng santlaihlozia langnak men ah a cang. A pawmin pawm sehla a fiangbik ding.

%%%

Bung 19

SINAK AH HMUNKHAT, MI AH PATHUM

Ka hminin ka Pa in a run thlah ding mi
Bawmtu Thlarau Thianglim in ziang
hmuahhmuah a lo zirh ding ih,
ka lo sim mi hmuahhmuah khal
a lo cingkengter ding.

(Jn. 14: 26)

Simfiang na tum le, na bei a dawng ding;
zianghmanah na siar lo asile na thlarau a sung ding.

(Millard Erickson)

Pathian Thu Zirnak

Kan sim zo vekin milai tawng in simfiang puppi theih a si lo nan Thumthlak Pathian thu hi sau nawnin kan zir bet vivo hrih ding. Pa, Fapa le Thlarau Thianghlim, mi pathum lakah Pa hi Pathian deuhce, Pa sinak khal neice cuangin, Fapa le Thlarau Thianghlim cu a hrin cawp, a semsuah cawp le a duhduh a thlah thei mi a huham vek fangih ruah pang a awlte. Kan mawhlonak zawn khal a um ve, zianghatile Johan le Paul ih tawngkam kan zoh tikah niamsawn (*subordinated*) vekih an simnak tampi hmuh ding a um.

Hi thu hi Bernard Luai Hre cun Johan le Paul in Thumthlak Pathian umdan an rak theih fiang lo ruangah a si ding a ti. Pathian thu zirnak mit ih si zoh cun a rak si ngai ti a hmuh theih. Pa timi hi hiti ruah ding a si deuh. Milai vekin Pa Pathian cun fa a hring ih, cui a fa cun ‘Ka Pa’ a ti a si lo; Fapa kha Jesuh ah minung a rung cang ih, Pai’ duhzawng titu ding a sinak le ziangkim a tuahnak ah Pai’ thuawi ding a sizia a theiaw.

Curuangah, upatnak tawngin ‘Pa’ tiin a kawhnaak a si (Jn. 1: 18; 5: 19; 10: 17-18). Nauhakpawl in an nu le pa a hnoh tukih ‘Pa pa’ an ti vek khin Aramaic tawng in *Abba* tiih ko a si. B. Luai Hre ih tawngkam sang sehla, Jesuh in Pathian kha ‘Ka pa’ a ti si loin ‘Fapa in Pa kha Pa’ a ti a sisawn. Pa timi cu Fapa ih Pa a si. Pa a si ruangah Pa bul a si cuang lo, Pathian ce khal si cuang hlah. Pathian kan ti veten an pathum in an tel ti theih ringring ding a si.

Pa cu Pathian le Pa a sinak ah cutlukin thubuai a um tuk lem lo. Fapa le Thlarau Thianghlim thu ah cun Kawhhran san thuanthu ah thubuai a rak suak nasa ti kan hmu ih, cui buainak cu kan zoh hnik ding.

Pathian Ƴu Zirnak

Fapa Thubuai, ‘i’ Ruangah

Ca ngan thiam zet William Hordern in a cabu pakhat sungah Europe Ram tlawngtu nunau pakhat thu hitin a rak ngan dah.

“Nu pakhat cu a pasal tel loin amahte Europ Ram ah a tlawng. Vei khat cu dawr ih a len laiah ngun faute mawi zet a hmu ih, a ha a hio tuk lawmmam. A man a suh tikah dollar 75, 000 an ti. Amai thutei a lei ngam lo ruangah a pasal hnenah, “Ngun faute mawi tuk ka hmu ngelcel, a man cu dollar 75,000 an ti. Nangmai’ remtinak lo cun ka lei ngam lo. Ka lei ding maw lei lo ding, zamrangten thirhri i rak khirhsal aw,” tiin thirhri a hei thawih.

A pasal in cui thirhri a hmuh veten. “*No, price too high*” (Lei hlah, a man a khung tuk) tiin a hei khirh. Asinan, thirhri thawihnak zung hnatuantupawl in *coma* (,) an cuk hrelh pang ih, “*No price too high*” (A man a khung tuk ti a um na he!) tiin an hei thawihsak. Cu nu cu a lung a awi tuk ih, hmakhatte ah cui faute cu a lei lohli. Inn a thlen tikah thathozetin an pa cu a hmuh. A pasal in a hmuh tikah a thu lo vekin cu mi a lei cu a thin a heng zet. Zung hnatuantupawl cu taza a cuai ih, a neh.⁵³

Fapa cu Pathian famkim a si thu Chalcedon Khawmpi (CE 451) in ralthazetih a phuan hnu tawkfangah Fapa thubuai a suaksal lohli. Khatlampawl cu Khristian thurin dik kai hngettu ih an ruah mi Athanasius in a hoha. Annih cun Fapa cu Pa thawn sinak hmun khat, bangrep (*homoousios* Grik; Mirang, *same*) an si an ti.

⁵³Bruce L. Shelley, *Church History in Plain Language*. Dallas: Word Publishing, 1005, 103-104.

Pathian ㊦u Zirnak

Jesuh in Pai' sinak cekci a neih ve ruangah milai rundamnak hna a tuansuah theinak a si an ti.

A khatlam Semi-Arianpawl lala cun Fapa cu Pa thawn sinak hmunkhat bangrep cekci (*same*) a si thei lo, Pai' sinak vek (*homoiousios*; Mirang, *like*) a nei a si sawn an ti. An thubuai cu hmunkhat cekci (*same*) le sinak vek (*like*) a si ih, a tawng hram Grik ah cun '*homoousios*' le '*homoiosios*' a si. A tawng hram veve lawng in la sehla, an buainak bik cu '*i*' cawang (*ipta*) kan ti le a soal lo ding. Hi buainak hin Thumthlak Pathian thurin tiangin harsatnak a thlen. Kawhhran cun Athanasius khi a dik tiih pawm in, Pa le Fapa cun *sinak bangrep an nei* ti cu a fehpidan a si.

Fapa cu Pathian sinak famkim, Pa thawn sinak bangrep (*same substance*) a si ih, Pa thawi an pehtlaihawknak lawng ihsin Fapa a si. Fapa cu Pa ih Fapa a si, Thlarau Thianghlim ih Fapa khal a si lo. Fapa a sinak siarlo ah Pa thawn danglamnak fate hman a nei lo. Curuangah, Thumthlak Pathian ah Fapa hin catuan ihsin Pathian sinak nei a si ih, "um lo lai a rak nei dah" ti cu thil cang thei a si lo. Pathian sinak ah Pa thawi bangrep an si.

Thlarau Thianghlim Thubuai, '*le Fapa*' ruangah

A tirah cun 'Thlarau Thianghlim cu Pai' hnen ihsi suak a si tiin an rak hmang. Asinan, lehhnudeuh ah Nitlaknak lam Kawhhran (*Rom*)pawl in '*le Fapa*' betin, 'Thlarau Thianghlim cu Pa *le Fapa* ihsi rung suak a si' an ti. Cui thu cu Nisuaknak lam Kawhhran (*Grik*)pawl in an pawm thei remrem lo. Nitlaknak lampawl in Thlarau Thianghlim cu Thumthlak Pathian ah mi (*person*) pakhat a si ve ruangah Pai' hnen lawngin si loin Fapa hnen khalin a si an ti.

Pathian ㊦u Zirnak

Cuti'n 'le Fapa' thu ah buainak a suak vivo; cu cu *Filioque Controversy* an ti. Umnak leilung hmun le ram thu in siseh, tawng hman thu in siseh Nitlaknak le Nisuahnak lam Kawhhran ah buainak a suak ih, Pathian thu fehpidan (*theology*) ah cun hi *Filioque thubuai* hin a buaiter bik ih, CE 1054 ah cun an thenawk phah hngehng.

Thumthlak Pathian ih mi pathumnak cu Thlarau Thianghlim Pathian a si. Anih khal catuan ih si um cia a si. Pathian ih Thlarau si loin Pathian-Thlarau, Pa le Fapa thawn sinak hmunkhat (*bangrep*) a si. Thlarau Thianghlim kan nun in a hmuhtawn tikah Pa khal Fapa khal an tel, kan co cih hai. Pa ih langterawknak kan rak co men a si lo, amah (*Thlarau Thianghlim*) cu Pathian dik tak a si. (I Kor. 12: 3; Rom 8: 16, 17; Efes. 4: 30).

John Maquarrie cun an pathum in hitin a simfiang ih, a dik theh lo hmanah sullam a nei zet. Pa cu ziangkim bul le hrampi, zo a si ti a theiher-aw thei mi (*energy of letting-be, primordial Being*) a si. Fapa cu Pai' sinak a phuanglangtu, leilung le semsua dangpawl ih an theih theinak dingih theihertu (*expressive Being*) a si. Cuvekin Thlarau Thianghlim cu Pathian le semsua dangpawl pumkhatawnak dingih cahnak petu, pumkhat si thei dingih a bawmtu; tawng dangin sim sehla a pumkhatawtertu (*unitive Being*) a si thung a ti.

Ziangti'n Pathum cu Pakhat, Pakhat cu Pathum an Si Thiam?

Thumthlak Pathian thu ah, Pathian si ciar si-in mi dangdang an si ti thu hi relfiang tumin nasazetin an rak zuam rero zo. An simfiangnak tawngkam hman mi cu

Pathian ṚṚu Zirnak

'person' a si deuh theu. *Person* eng ihsin ziangmawzat cu an simfiang thei nan, duhthusam ngaingai cun tuini tiangah simfiang a theih lem lo. Khristian hmaisapawl ih an simdan bik cu '*sinak pakhat ih mi-pathum*' ti a si.

Mirang tawng ih *person* ti le *substance* ti cu Latin tawng ih *persona* ihsi ra an si ih, Grik tawngin *hypostasis* ti a si. A sullam cu *sinak* tiin ret hnik sehla. Thil phun khat si tho si, danglamnakte a neih mi a *sinak* khi a sawh. Thuthimnakah *zamer* le *sahawk* cu *sinak* hmun khat vek an si nan, danglamnakte an nei, *zamer* cu *zamer* a si ih, *sahawk* cu *sahawk* a si. Cutawkw zawnte khi a si, *sinak (hypostasis)* an ti.

Sinak hrampi relnak tawng dang a um lala mi cu Latin tawng in *substantia*, Grik tawngin *ousia* ti a si, *sinak hrampi* tiin ret phawt sehla. Tawng dang ih sim cun, *thil pakhat le pakhat an danglamnak hrampi* kan ti thei. Thuthimnakah, *Sahawk* le *Thuro* danglamnak rel tum sehla, *sahawk* cu *thingthei* a si ih *thuro* cu *vate* a si. Cui danglamnak cu *OUSIA* ti a si.

Pa, Fapa le Thlarau Thianghlim khalin danglamnak an nei ciar nan, *substantia (ousia)*, *sinak hrampi pakhat* an nei. Pa cu Pathian, Fapa cu Pathian, Thlarau Thianghlim cu Pathian an si. Sikhalsehla, Pathian pathum si loin Pathian pakhat, *subsistantia* pakhat an si. Mi (*person*) *sinak* lawngah an danglam ciar. Pa cu Pa *sinak (hypostasis)* a nei, Fapa in Fapa *sinak* a nei, Thlarau Thianghlim khalin Thlarau Thianghlim *sinak* a nei. An zaten nunnak le thiltitheinak nei ciar an si. Curuangah a si '*sinak ah hmunkhat, mi ah pathum*' kan ti theinak! Thumthlak Pathian thupawm hi Athanasia Thupawm (*Athanasian Creed*) ah hiti'n kan hmu.

Pathian ㊦u Zirnak

Pa, Fapa le Thlarau Thianghlim cu Pathian a si ih, pathum si loin pakhat a si. Pa, Fapa le Thlarau Thianghlim cu Bawipa a si ih, Bawipa pathum si loin pakhat a si. Pa cu hrin simaw semsuah simaw a si lo. Fapa cu Pa ah a um, semsuah si loin hrin a sisawn. Thlarau Thianghlim khal Pa ah a um, semsuah simaw, hrin simaw a si lo, Pa le Fapa ih si suak a si.

Sikhalsehla, Pa pathum si loin pakhat a si. Fapa pathum si loin pakhat lawng a si. Thlarau Thianghlim pathum si loin pakhat lawng a um. Himi pathumpawl hi a hmaisala le a neta an um cuang lo, cungnungsawn le niamsawn khal an um fawn lo. An zaten catuan mi an si. Curuangah, ziangtik lai khalah Pa, Fapa le Thlarau Thianghlim cu bangbarantei biak le cibai buk ding an si.

Tawiten simsal sehla. Pathian ah cun sinak hrampi (*ousia*-Grik; *Subsistantia*-Latin) *bangrep*, *mi* (*hypostasis*-Grik; *persona*-Latin)-ah pathum an um.

Simfiang Tumdan Phun Dangdang

Thumthlak Pathian thuthup, milai tawng ih fiang thei lo cu simfiang tumin mi tampi in a simfiangdan an rak hawl rero zo. Mi hrekkhat tidan zoh sehla.

- *Augustine*: A lenglam ih kan thil hmuh mi in thil pathum a fun cih. Thuthimnakah, Sai tahthim sehla. Sai a um, a hmutu mit a um, hmuh duhdan a um, a neitu a um, an pathum in then theih an si lo. Cuvekin Pa, Fapa le Thlarau Thianghlim cu Pathian pakhat ih um le Pathian sinak an si a ti.

- *Thomas Aquinas*: Thumthlak Pathian thu simfiangnak dingah mah le mah (*self*) theihawknak a tahthim. Minung ah hin mah pathum (*three selves*) a um ih, cupawl cu i) Theih ka duh mi cu zo a si? Keimah. ii) Zo

Pathian X̄u Zirnak

ka si ti a theitu teh? Keimah. iii) Keimah cu zoin so a thei duh? Keimah thotho. Mah le mah thei-aw dingih thil tul pathum cu 'keimah' an si theh. Pathian cun zo a si ti a theiawk a tul ih, cu mi thei thei ding cun Amah vek a um a tul, cu cu Fapa a si. Amah vekih lang mi cu theih duhnak a neih khal a tul, cu cu Thlarau Thianghlim a si.

• *Karl Barth*: Pathian pakhat, in semsuahtu, in rundamtu le in thianghlimtertu tiin theih a awldeuh a ti. Pathian pakhat ah sinak pathum a um ti hnakin Pathian pakhat ah nunnak lamzin pathum a um tiin a sim duh sawn. Hiti'n a tahthim. Thusimtu cun thil phun thum a tul. i) A sim ding thupi a ruah hmaisak a tul. ii) Ziangti'n a rel ding ti a ruah ta a tul. iii) A ruah ciamciam hnuah pakhat taktak a tul. Cumipawl cu thusimtu mi pakhat nun ih cangvai mi an si. Pakhat ciarin pawimawhnak an nei cio nan, thil pakhat tuahsuak dingih tuantlang an si. Thumthlak Pathian khalah a dangdangin um hman hai sehla Pathian sinak kimtertu le Pathiantertu an si theh.

• *Martin Luther*: Semsuah mi thil hmangin a tahthim. *Ni*: a Ni fang, a tleu le a satnak. *Tiva le lihawng*: tidai, a luang, a thawmvang. *Arsi*: a cangvai, a tleu, a arsi fang. *Music*: *doh, re, mi, fa, tvp*.

Hi simfiangnakpawl hi sullam nei an si cio nan Thumthlak Pathian thu cu an sim hlih thei cuang lo. Cucun Pathian thu thuk le milai tawng in ramri kham a neihzia a langter. Pathian thuthiam pakhat cun, "Thumthlak Pathian thu hi fiang tuk lawmmam ih in sim thei ahcun *Trinity* thurin hi ka pawm thei lo sawn lam ding" a ti.

Trinity Thathnemnak

Pathian 208u Zirnak

A hmailam ah khan Vincent Taylor in *Trinity* thurin pawimawhnak a rel mi kan sim zo. A pawimawh men lawng si loin Khristian sakhaw fehdan le Pathian biaknak lamzin ah thathnemnak a nei ti khal Taylor cun a relcih. Kan thu a cem ngaingai hlan deuh ah zumtu Khristianpawl hrangih a thathnemnak pathum in kan zoh ta pei.

- *Baibal thu sungih thumaw a si:* Baibal ah ‘*Trinity*’ ti tawngfang ngelcel cu hmu lo hman nungna Baibal pumpi thuzirh mi zoh tikah Baibal ih thumaw mi a si kan ti lo thei lo. A simfiang kan thiam lo ruangah iai ding a si lo, pawm hmaisak ding a si sawn. Ziangatile, *Triniy* thurin hi Tirhthlahpawl simaw, zumtu hmaisapawl simaw, asilole, mi pakhat khat in a duhduh ih a phawrhsuah mi a si lo. Pathian sinak thuthup, catuan ihsin um cia, Baibal ih ra lang, Jesuh le a dungthluntupawl ih zirh mi, Paul le mi dangpawl khalin an run zirhsin vivo mi Pathian thu dik a si.

- *Khristian fehdan thawn a remaw:* Hi thu a el simaw, a pawm lo simaw pawl cun Pathian Pa, Fapa le Thlarau Thianghlim sinak an kaingah taktak lo, zo simaw cu Pa siter in, mi dang cu niamdeuh ih ret duhna a um. Kawhhran hmaisapawl in cuvek zirhnak cu an rak dodal nasa zo. John Wesley cun, “Pathumpawl hi pakhat vekih pawm thei loih a eltu (*trinity thurin pawm lo*) zohman in sakhaw nung le tha an thei dah lo ding,” a rak ti. Pathian thuthiampawl lakah thu dang ah cun buainak suak khawpin a pawm le pawm lo an um nan *Trinity* thu ah cun buainak cutlukin a suak dah lo. Hla kan sak ah siseh, thla kan cam ah siseh, thu kan sim ah siseh, Thumthlak Pathian hi tu le tu kan hlam. Pathian sinak ngaingai fun theitu thu umsun a si.

Pathian Thuh Zirnak

• *Pathian biaknak hrangah a thahnem:* F. D. Maurice cun, “*Trinity* thurin hi ka pawm lawng hman a si lo, kan thurin hmuahhmuah hrampi a si tlunah ka thlarau nun thumawknak khalah ka hmang,” a rak ti. Bulpak thlarau nun cawmnak dingah le thil pawimawh dang hrang khalah a thahnem. D. W. Lowry ih sim vekin vancung ih um Pathian, minung ih rung cang Pathian, pumkhat si dingih a temtawntu le a nungtertu Pathian cun thutak hmuahhmuah a funkhawm theh ih, hi thurin pawmtu le pawmtu dingpawl cu zumtupawl pumkhatawnak nun mawi sungah an lut a si.

%%%

Bung 20

JESUH KHRIH THUHLA

(Christology)

*Mibumtu tam zet leilungtlun ah an thleng zo,
Jesuh Khrih cu minung in a ra lo a si,
a titupawl an si! Cubangtuk minungpawl
cu mibumtu an si ih, Khih ih Ral an si.
(2 Johan 1: 7-8)*

Khristian thurin in ‘Jesuh Khrih thuhla’ a timi hin ‘Jesuh Khrih cu mi zovek a si ih, mi ziangvek a si’ (*the person of Christ or Christology*) ti le, ‘ziang a tuah ih, ziang a tuan (*soteriology*) tipawl a huap theh. Cun hi thu hi thurin tek pakhat vekih zir fangfang men ding khal a si lo, Khristian thurin bul le hrampi bik a sisawn.

Pathian Thu Zirnak

Sakhaw dintu le hrampi Khrih a sinak cun sakhaw dang lakih Khristian sakhaw danglamcetnak a langter.

Karl Barth cun, “Khrih thuhla lawng ihsin Khristian thurin a fiang thei bik,” a ti. Cuvek thotho in Baillie khalin, “Khrih thuhla kan theihfiang hmaisak lo ahcun Pathian thu dang kan theihdan khal a fiang thei ngaingai lo ding,” a ti. Curuangah, Pathian thu zirnak kan timi cu ‘Jesuh cu Bawi a si’ timi thupawm tuangtlan zet simfiangnak a si bik.

Hi thu hin a langter lala mi cu Khristian zumnak laimu cu rinhmang le khawruahnak men si loin minung (*person*) ih a thumaw mi a si ti hi. Rinhmang le pawmdan (*ism*) ih a thumaw mi, thuthimnakah, *Budhhism*, *Freudianism* le *Marxism* pawl vek a si lo. Ziangahtile, Karl Marx hmu dah lo le thei dahlotupawl khalin a umdan le a zirhdan (*Marxism*) cu duhtawkin an sim thei ding nan, Khristianpawl zumnak cu cuvek a si lo.

Thihnak nehin a thosal, a nungin thiltitheinak a nei mi a si vekin Amah zumtu cu Khrih ah a um ih, a nunnak ah Khrih khal nungin a langaw theu mi a si sawn. Khrih cu hmuh le tawn hnu lawngah zo a si ih, ziang a tuah ti simfiang a theih. Asinan, zumnak mit ih hmutu le amah thawi pawlawtupawl in hrelh mi nei loin an theifiang theh kan tinak cu a si lo, Pathian thuthup cu zawi fa hmanih theih cawk ding a si lo.

Khrih Thuhla Zirnak Bulhram

Khrih thuhla kan zir ngaingai hlanah kan thu zirnak in hrulaitu dingah Khrih thuhla zirnak bulhrampawl

Pathian Thu Zirnak

(*Principles of Christology*) hi a tlangpiin kan zoh hmaisading.

- Khrih theihnak cu zir thiamnak (*academic*), asilole, mi simsin mi thuanthu theih ih theih (*historical*) men si loin zumnak hna ih theih (*faith knowledge*) a sisawn. Khrih ka thei timi cun amah rinsannak le a duhzawngih nung in, a kenneh thlun duhnak a thlen. Baibal le Kawhhran in a rak phuansuah mi Jesuh ih nunnak, a thihnak le a thawhsalnak cu “Kan hrangah, kan zate hrangah, mi hmuahhmuah hrangah” a si (Mk. 10: 45; Rom 5: 8; 8: 32; I Kor. 15: 22).

- Jesuh Khrih cu amahte (*taangdangte*) ih um men a si lo, Isarelpawl nunzia ih Pathian lungthlitum sungih um a si. Thukam Thar cun Jesuh cu Pathian thukam kimtertu a si ih, khuitawh hmun khalah, ziangtik khalah minung nunnak le leitlun ih zangfahnak le thuthennak thawi a umpitu Pathian Thu (*Logos*) a si a ti (cf. Jn.1: 1-14). Khrih cu ‘keimah Rundamtu a si’ ka ti thei vekin ‘leitlun pumpuluk rundamtu’ khal a si kan ti thei.

- Kan sim zo vekin Khrih thu le rundamnak hna a tuan mi cu a dangdang ih then theih a si lo, kan then asile kan tisual nasa ding. Zianghatile, mi pakhat ih thu kan rel tikah a hnantuan mi sim tel lo a theih lo. A hnantuan mi in zovek mi a si ti a langter theu. Wolfhart Pannenberg khalin, “Khrih cu zo a si ti cu rundamnak hna a tuan mi in a langter,” a ti.

Kawhhran hmaisapawl rak sim mi, Khrih cu minung ih a rung can thu, a thusim mi, Pathian hna a tuannak thu, a tuarnak, a thihnak le a thawhsalnak cun Khrih cu zo a si ti an simfiang. “A hmin ah Jesuh tiah an sak pei,

Pathian Yhu Zirnak

ziangahtile a minungpawl kha an sualnak ihsin a runsuak ding a si.” (Mat. 1: 21)

Khrih thuhla phuansuah mi le thupawm (*creed*)-pawl hi a tulnak hmun le tikcu zohih suak mi an si. Curuangah, Thukam Thar sungah Khrih thuhla simdan phun tampi a umnak a si. Thuthimnakah, Marka le Paul ih cakuatpawl sungah cun Khrih ih tuarnak lam thu a tam cuang. Cuvekin, Luka cabu sungah dinhmun niamdeuh, mirethei zawnzaiapawl le nunau lam thu a tel tamdeuh. Cumipawl cun Khrih cu mi zovek hrang khalah, ziangtiklai khalah minung tul mi pohpoh pe theitu a sinak a langter. Curuangah, Khristianpawl cun anmai’ tawn mi tikcu le an dinhmun zoh phahin Khrih cu zo a si ti phuansuah theinak zalennak an nei.

Kan thurin le kan thupawmpawl hmuahhmuah hnakin a nung mi Khrih Jesuh cu a ropisawn. Kan theihban le kan hmuhban umsunpawl hin Khrih thuhla theih ding a tamzia an langter fang a si. “Nannih in teh Kei hi zo a si in ti?” tiin Jesuh in a suh tikah Piter cun, “Nang cu a nung mi Pathian Fapa Messiah na si” (Mat. 16: 16) tiin dikzetin a let. Asinan, Jesuh in a rei hlanih a tuar ding thu, thihnak le tuarnak nasa zet a tawn ding thu a sim tikah Piter cun Jesuh cu a mawhthluk (Mk. 8: 27-35). Piter in Jesuh hmuh a tumdan thawi a kalhawk ruangah a si. Jesuh cu kan hnenah a ra ih, kan hnenah a um ti lawng a si lo, a ra lai ding mi khal a si (Thup. 1: 4).

Kawhhran khawmpi hmaisapawl in Khrih thuhla ah thurin an rak tuah mipawl cu thuksin le kausin ih a thu kan theihnak dingih lam in hmuhtu an si. Khrih thu an rak thei famkim theh tinak a si lo. Roman Catholic Pathian thuthiam zet Karl Rahner khalin, “Khrih sinak

Pathian Ȳu Zirnak

(Pathian-Minung) a si thu Chalcedon Khawmpi (CE 451) in a rak phuansuah mi khal Kawhhran hrangah a famkim tinak si loin hmailam kan pannak ding hrangih lam hruaitu a si,” a ti. Theihbet ding le hmuhcawk lo tampi a phumaw ti theih ringring a tul.

Thukam Thar in Khrih Thu a Phuandan

Khrih thu kan theihnak hrampi (*source*) cu Thukam Thar a si ih, Khrih kawhnak hmin khal phun tampi kan hmu. Cui hminpawl cu Khrih sinak langtertu an si ih, hmin pakhat lawngin a sinak a simfiang thei lo. Cui hminpawl lakah hman tamdeuh ce an um ih, hmin ruk lawngin kan zoh hnik pei.

- *Messiah*: Hebru tawng ih ‘*mashiah*’ cu Grik tawng in ‘*Christos*’ a si ih, a sullam cu ‘*sahriak thih*’ tinak a si. Hlan laiah cun profet le siangpahrangpawl an rak thih mheu mi a si nan, siangpahrangpawl sawhieh hman a tamdeuh. Siangpahrang cu Pathian ih hril mi an si ih, ram ukto si dingin an lu parah olif hriak an rak thih theu. Thukam Hlun sungah Messiah hmin pu an um hnuaihni.

Cupawl cu bawipawl (Suah. 29: 7); siangpahrangpawl (1 Sam. 24: 6; Sam 2: 2); Isarel mipahun (Sam 105: 15); siangpahrang Sairas (Isai. 45: 1) le Pathian thusimtu (Isai. 61: 1). Judahpawl cun David tesinfa ihsin ra ding mi ukto thar an thlir ringring nan David tesinfa a si mi Messiah thu cu an sal dah lo, thilmak pakhat cu a si. Thukam Hlun cemzawng lam lawngah Messiah thu hi a lang thawk, cuisin Thukam Thar ah tam sinin a lang.

Asinan, Judahpawl ih ruahsan mi Messiah cu phun dang zet a si ih, Khristian Messiah thawn a bangaw lo ti theih

Pathian Yhu Zirnak

a tul. Annih cun ram hruaitu (*political leader*) vekah ruatin Rom acozah tla nehin, a miphun, Judahpawl hrangah zalennak pe theitu dingah an ruat. Curuangah, Jesuh cun amah kawhna ah a hmang dah tuk lo; a hmansun khalah a ralring nasa, mi in an thei sual pang ding ti a phang. Mi ih an ti hmanah zep hrih dingin a ngen (Mk. 8: 30). Cucu William Wrede cun Messiah Thuthup (*Messianic secret*) a ti. Jesuh cu “Jesuh Khrih” a si lole “Khrih Jesuh” tiih kawh a si.

Asinan, ‘Jesuh Khrih’ le ‘Khrih Jesuh’ ti thu ah sullam thukpi nei vekih ruah can a um zikzik theu. A si cuang lem lo, a sullam a bangaw thotho. A danglamnak cu a hmaisasawn khin minung a sinak rel hmaisa in, Nazareth mi Jesuh kha Khrih a si ti simnak ah ‘Jesuh Khrih’ tiih kawh a si ih, a neta sawn khin Pathian a sinak ret hmaisa in, Pathian in sahriak a thih mi, a ra ding mi siangpahrang cu Jesuh hi a si ti sawhin ‘Khrih Jesuh’ tiih kawh a si. A netasawn hi Thukam Thar sungah a tamsawn nan, a hmaisasawn khi a hmangtu an tam duh riangri vek a bang.

- *Jesuh*: Baibal sungah Jesuh hmin pu tapi an um. Thukam Hlun sungih Joshua cu Hebru tawng a si ih, Grik tawng ih Jesuh thawn a bangrep cekci. Luka in Jesuh thlahtupawl thu a ngan tikah, “Eliezer fapa cu Joshua” a ti (Lk. 3: 29). Paul in Justas ti khalih kawh mi Jesuh a ti fukfi (Kol. 4: 11 Grik). *Apokrifa* cabu pakhat, *Ecclesiasticus* ngantu cu ‘Sirak fapa Jesuh’ a si. Hi mi lengah Judahmi, thuanthu ngantu hminthang Josephus khalin Rom acozah san laiah Judah puithiampawl lakah Jesuh hmin pu pali lai an um thu a ngan tel. Cutiasile,

Pathian Ȳu Zirnak

kan theihban hmanah Jesuh hmin pu mi pariat lai an um a si cu.

Hi hmin sullam ‘Bawipa’n a rundam’, asilole, Bawipai’ rundamnak’ ti a si ih, hmin tha a si ruangah miin an rak duh nasa khal a si thei. Matthai 1: 21 sungih kan hmuh vekin Jesuh khal cu ‘a minungpawl kha an sualnak ihsin a run suak ding’ ti sullam neiin ‘Jesuh’ tiih sak a si. Jesuh hmaisasawn Joshua khan Isarelpawl kha Jordan Tiva pi hman tan in Pathian pek mi ram sungah a hruai lut. Cuvekin Joshua netasawn Jesuh cun Isarel Thar cu soal thihsannak tiva pi cu tannin, Pathian ram sungah a hruailut ve.

- *Pathian Fapa*: Thukam Hlun sungah cun ‘Pathian Fapa’ ti cu kaupi huapin hman a si. Pathian mipawl hmuahhmuah a huam theh, nan a hleicein Isarel miphunpawl (Suah. 4: 22), le Isarelpawl uktu David le amah thlengtu siangpahrangpawl an si deuh. Cuvekin Khristianpawl hrangah Pathian Fapa cu anmah uktu Jesuh ah an ben.

Asinan, Jesuh, Amah rori cun hi tawngfang hi a hmang lem lo. Paul cakuat le *Hebru Cakuat* sungah a um sawn (Rom 1: 4). Paul in Pathian Fapa ti cu zumtu le Jesuh laicinawknak ah a hmang. Asinan, zumtupawl in ‘fa sinak an co’ thu thaw cun thleidan deuh a tul. Zumtupawl cu fa ih pawmcawp (*adopted*) an si ih, Jesuh cu ‘Pathian Fapa neihsun’ a si (Rom 8: 31). Thuthangtha Johan le a cakuatpawl ah cun ‘Fapa’ (*huios*) ti cu zumtupawl sawhah hman a si; ‘falepawl’ (*tekna*) ti cu zumtupawl a sawh thlung. Saudeuhin kan sim asile zumtupawl cu zumnak thawngin Pa le Fapa laicinawknak vekin Jesuh thawn laicinawknak an nei kan ti

Pathian Yhu Zirnak

thei. Sikhalsehla, Fapa le Pai' laicinawknak cu a thuk ih, a hmaisasawnin a danglam cuang fawn. Ziangah tile, Fapa cu Pathian a si ih, Rundam theitu kan neihsun khal a si ti kan pawm.

• *Milai Fapa*: Jesuh in amah le amah a simawknak tikah a hmin duh bik mi vekin a hmang. Thuthangtha cabupawl sungah vei 67 lai a lang. Mi dang in an hmanpi ve lo, amai hman mi hlir a si. Hi hmin a hman tikah Jesuh in himipawl sawhin a hmang.

- Jesuh sanlai ih Judahpawl tawng tualleng *Aramaic* tawng ah 'Milai fapa' ti cu 'Milai' tinak tlukih hman a si. Milai dik tak ka si ti sawhin a hmang a si ding.
- Hebrupawl in Pathian hmaih milaipawl niamzia relnak ah an hmang theu (1 San. 23: 19; Isai. 51: 12). Profet Ezekiel khalin a ngaina zet.
- Daniel cabu sungah cun milai fapa cu Isarel kha a si. Pathian zumtu, a netnak tiang rinsantlak ih nung mipawl cu milai fapa an si ding ih, siangpahrang huham an co ding (Dan. 7: 13-18).

Himipawl zohin mithiampawl cun Milai Fapa timi hin Jesuh ih tuarnak, a thihnak le leilung taksa pu mi a sinak a langter a si an ti. Thukam Thar lam thiam zet George Caird cun, "Milai Fapa ti cun Khrih cu milai sinak fankim nei, mi cak lo le tangdawr mi a si ih, khatlamah Isarel thar aiawhtu, Pathian ram le a thuthennak phurtu a sinak a langter," a ti.

• *Bawipa*: "Jesuh cu Bawi a si" (Rom 10: 9) ti cu Khristian thupawm hmaisabik a si ih, cu mi cun Jesuh zumtu le zumlotu sinak a langter. Bawipa (*Lord*) timi hin sullam a nei zet. Hebrupawl hman theu mi YHWH

Pathian Ȳu Zirnak

(*Yahweh*) ti hi Thukam Hlun sungah vei tampi kan hmu. An lakah Pathian kha ‘Yahweh’ tiih kawh ding hi thil mawi lo zet a si; ziangatile, Pathian cu an upatin an zah tuk, a thianghlim tuk mi a si ih, a bawrhhlawh zet mi milai hmurka in *Yahweh* an ti ngam lo ruangah ‘Bawipa’ (*Adonai*) an ti theu. Grik Thukam Hlun, *Septuagint* an leh tikah Bawipa (*kurios*) cu Pathian hmin ah an canter.

Grik tawng ih *Kurios* cu Pathian relnak ih hman a si deuh bik. Thukam Hlun sungih Pathian sawhieh hman mipawl cu Thukam Thar khalah Khrih sawhieh hman a si vivo. Filip. 2: 10-11 sungah, “Leitlun le lei hnuaiih a um mi hmuahhmuah khalin siseh, an khuk an bilh ding ih, Jesuh Khrih cu Bawi a si tiah... an phuang ding,” a ti.

• *Pathian*: Thukam Thar ngantupawl cun Isarelpawl khawruahnak ih Pathian pakhat lawng a um thu (*monotheism*) cu el in an ngan ve. Pathian si lo, mi pakhat khat Pathian va ti cu Pathian sim sia vekin an ruat. Asinan, Thukam Thar lam thiam zettu Raymond Brown cun Thukam Thar sungah Jesuh cu Pathian a sizia fiangtei kan hmuh theinak hmun thum ah a tarlang.

- ◇ Thuthangtha palinak *Johan* hramthawhnak ah “Thu cu Pathian a si,” ti a um (Jn. 1: 1).
- ◇ Thomas in thosal Jesuh cu, “Ka Bawipa le ka Pathian na si,” a ti (Jn. 20: 28).
- ◇ Hebru cakuat hramthawhnak ah a Fapa thu ah Pathian in, “Nangmah cu Pathian na si,” a ti (Heb. 1: 8).

Pathian Thaw Zirnak

Hi Baibal bung cangpawl hin Khrih ih hnatuandan ihsin Pathian a sinak an phuangsuak hai. A fiangsinnak dingah hiti'n zohbet sehla.

- *Jesuh cu milai Rundamtu a si:* Thukam Hlun sungah cun minung rundam theitu hi mi pakhat lawng a um ih, cucu Pathian a si a ti. Pathian lawngin a rundam thei kan ti ahcun Kawhhran hmaisapawl in Jesuh Rundamtu a si ti an pawm tikah Jesuh cu Pathian a si tinak a langter. An hmingsinak cu 'Nga' (*fish*) a si ih, Grik tawng cun *I-CH-TH-U-S (Jesus Christ, Son of God, Saviour)* tinak a si. Pathian lawngin a tithei an timi cu Jesuh khalin a tithei. Curuangah, amah cu "Rundamtu, Khrih kan Bawipa" tiih kawh a si (cf. Lk. 2: 11; Heb. 2: 10; Mat. 1: 21; Tirh. 4: 12).

- *Jesuh cu biak mi a si:* Khristian hmaisabikpawl in an zirzawn mi Judahpawl cun pathianpawl cu biak ding le biaktlak a si an rak ti. Paul khalin Rompawl hnenah thil dang zianghman be lo dingin a sim hai (Rom 1: 23). Asinan, Khristian hmaisapawl cun Khrih cu an biain, an thangthat ti Thukam Thar ah kan hmu.

I Korin 1: 2 sungih "...an Bawipa le kan Bawipa Jesuh Khrih a betu hmun kipih a um mi hmuahhmuah thawn..." a timi hi Thukam Hlun sungih Pathian biakdan tawngfang an laksin mi a si (cf. Sem. 4: 26; 13: 4; Sam 105: 1; Jer. 10: 25; Joel 2: 32). Jesuh cun Pathian tuan mi tuanin, Amah cu biaktlak a si ti theiin kan bia ih, kan thangthat.

- *Jesuh cu Pathian phuanawknak a si:* "Zokhal keimah i hmutu cun ka Pa a hmu zo." a ti (Jn. 14: 9). Hi bung le cang ihsi thawkin Thuthangtha palinak cun Pa cun thil

Pathian ~~Tu~~ Zirnak

ziangkim Fapa ah a tuan in a tuah; asilole, Khrih Jesuh
ah Pathian cu a phuangaw ih, hna a tuan ti a lang. Jesuh
hmuh cu Pa hmu tluk a si; Fapa ih hnatuan zohin Pa cu
zovek a si ti kan hmu thei.

%%%

Bung 21

JESUH, FALAHIM HRIN

(Virgin Birth)

*Bawipa in profet hnenin,
“Falahim pakhat in fa a vawn ding ih, fapa a hring
ding, a hmin ah Immanuel tiah an ko ding,”
tiah a rak sim cia mi a kimnak dingah
hibangtuk in thil a hung cang a si.
(Mat. 1: 22-23)*

*Anih (Jesuh Krih) cu Thlarau Thianghlim thawngin
falahim, Mari-in a vawn in a hring.
(Apostles' Creed)*

*Pathian Fapa neihsun...Thlarau Thianghlim
thawngin falahim Mari hmangin
minung ah a rung cang.
(Nicene Creed)*

Falahim hrin (*virgin birth*) thu thawn pehparaw in Kawhhran hmaisapawl in harsatnak an rak tawng dah lem lo. Jesuh cu Pathian thiltitheinak le nunau tangtlangin mipa ci tel lo, falahim hrin a si tiah an pawm mai. A tlunih thupawl (*creed*)-pawl khalah fiangten kan hmu. Roman Catholic Kawhhran hrangah cun an thurin pawimawhbik pakhat a si. Protestant-pawl cun *creed* ih kan hmuh vek khin an pawm mai. An lakih pawm theilotu an um tikah vanram kainak ding tlukah ruatin a hnekawk cun an hnekaw dah lem lo. Tulai ah cun ‘falahim hrin’ (*virgin birth*) hnakin ‘falahim pai’ (*virgin conception*) ti an hmang duhsawn. Mi hrekkhat cun

Pathian Thu Zirnak

Jesuh cu Pathian famkim, milai famkim a si ih, mi hmuahhmuah rundamtu khal a si. ‘I Rundamtu le ka Bawipa’ tiih ka pawm hnuhnu cun a suahkehdan thu ah buainak ka neih a tul nawn lo titu tampi an suak. Cutiin thu elawknak a suak vivo ih, kum zabi 19 cemzawng le 20 thawh pek hrawngah khan Baibal a ngan vekih pawm ti-awtu *Fundamentalists* le thinlung kauzetih san thar ruahdan le fehpidan hmuh thiampitu *Liberal*-pawl lakah pawmdan phun dangdang a suak.

*Fundamental*pawl cun falahim hrin thu hi Khristian zumnak hrangah thil tulbik pakhat a si an ti laiah *liberal*-pawl cun cutluk lawmmanih thupi ah an ret lo. *Fundamental*pawl in hi thu hin Jesuh danglamnak le a Pathian sinak a phuanglangtu a si an ti laiah *liberal*pawl cun thlarau lamih a taknak le a thucah sawn thupitter loih a suahkehnak lam (*biological*) thupitter cu thil tul tuk a si lo an ti.

Tuini tiangin hi thu ngaina tuk mi an um laiah a pawm lemlo khal an um; cun a pawm hrekkhatpawl in uar ciamco lemlo ih pawmtu khal an rak um ve. A pawm theilopawl ih sirhsan le a pawm theipawl ih sirhsan kan zoh veve ding ih, cui hnuah kan pawmdan ding lamah kan feh ding.

‘A Cang Thei Lo, Ka Pawm Thei Lo’

Falahim hrin thu pawm theilotupawl in an pawm lo tikah sullam nei loih pawm lo menmen an si ce lo, Pathian thu fehdan khatlam khatlam zohin an pawm theilonak thu hiti’n an langter.

Pathian Thu Zirnak

• *Thuanthu phuahcawp le uar lutuk thu a si*: Pathian thuthiam hrekkhatpawl cun falahim hrin thu hi thil um taktak hnakin thuanthu phuahcawp le thu uar lutuk ruangih ngan luh a si ti'n an ruat. Cu mipawl lakih hminlangbik cu Germanmi Rudolf Bultmann (1884-1976) a si. Anih cun kan Baibal sungih thilmak (*mangbangza*) kan hmuh mipawl hi pawm theh har a ti zet. A thutak laimu cu thu phuahcawp le thil uar ciamconak in a phen theh a ti. Cui thutak phawrhngah ding cun a kiangkap ih a phentupawl hlipfai theh (*demythologizing*)⁵⁴ hmaisak a tul a ti. Cuvekin Khristian hmaisapawl khalin Jesuh Khrih parah khan thilmak hi an hmu telcia hrimhrim, a suahtan khalah mi dang hnakih mak danglam ding hin an duh hrimhrim ruangah a si falahim hrin tiih a rung suahtak a ti. Mi thekkhat in an pawmpi ve zet.

• *Falahim sinak a sawh lo*: Isaiah 7: 14 thu ah “Falahim (*Nunau no pakhat-Falam Baibal*) in fa a vawn ding ih, fapa a hring ding” ti thu in sim. Hitawk ih “falahim” (*virgin*) ti hi Isaiah in a rak hman mi Hebru tawngfang cu *almah* ti a si. Grik tawng ih Baibal an leh tikah *almah* cu *parthenos* tiin an let. A sullam cu “falahim” (*virgin*)

⁵⁴*Myth* ti cu thil bul le hram zingzawinak, sakhaw lam asile Pathian le pathian dangdangpawl bul le hram zingzawinak thuanthu vekih rel mi tinak tluk a si. Cui thuanthu phenih thucah laimu phawrhruak dingin, a thuanthu le a kiangkap thupawl hliptlak hmaisak hi *demythologization* an ti cu a si. A tumtah bik cu -Ca Thianghlim sungih um thucahpawl hin khuahlanlai ih an khawthlirdan (*worldview*) a kentel vivo ruangah cupawl hmuahhmuah hliptlak hmaisak a si. Hi khawruahnak pucawitu bik cu Thukam Thar lam mithiam, Germanmi, Rudolf Bultmann (1884-1976) a si.

Pathian Thu Zirnak

tinak a si. Mi tampi in Hebru tawngfang *almah* cu “falahim” relnak si cuang loin nunau, nau pai thei cin, “fala” tinak men a si ruangah Grik tawngfang ih “falahim” relnak *parthenos* hman ding a si lo an ti.

Cumi zawnteah hi thu pawm theilopawl cun hiti’n an ti. Jesui’ suah hlan deuhih an hman lar zet mi tawng cu Grik tawng a si. Cui tikcu hrawngih Thukam Hlun an leh tikah an kiangkap ih an hman lar zet mi ‘him’ (*thianghlim*) cu an telhchih ih, cuisi thawkin Judahpawl ih an ruahsan mi Messiah cu fala him hrin an ti theinak a si an ti. Thu dangin kan sim asile, Isaiah cabu ruangah fala him ti hi a rak um lo an tinak a si.

- *Apostle-pawl thusim mi ah hi thu a tel lo: Apostle-pawl* in hmun tin ram tinih Khrih Thuthangtha an sim tikah a thihnak le a thawhsalnak thu hi khui khalah hmuh tambik a si. Falahim hrin a si thu khui hmanah an sim in, an rel dah lo. Galati 4: 4 ah Paul cun nunau hrin a si thu tawite a rellang zuakzi nan falahim hrin a si thu kam khat hman a telh lo. An thucah laimu cu ‘Thosal Khrih’ (*Resurrected Christ*) thu a si sawn. Hi thu an rellang lo nasa ti a lang. Marka, Paul, Johan le Hebru cakuat lam khalah hmuh ding a um lo. Matthai le Luka hin mi thuanthu le titi an thei ih, an rak ngankhum mai a si ding an ti.

- *Jesuh cu Milai dik tak a si a tul: In Rundamtu Khrih* Jesuh cu Pathian sinak nei, catuan mi a si. Minungpawl tlen dingin a rat tikah anmah vekin minung famkim a si lo ahcun Pathian famkim, milai famkim khal a si thei lo ding. Pathian taktak a si ruangah minungpawl tlen ding cun milai taktak si in, milaipawl suakkehndan vekih a suah ve a tul. Cuitlunah, Pathian in hna a tuan tikah a

Pathian Thu Zirnak

semsuah mi leilung dan (*natural law*) kalhin hna a tuan dah lo, leilung parih thil umpawl hmangin hna a tuan sawn a si.

- *A pa cu Josef an ti:* Bawi Jesui' suahkehnak thu (*genealogy*) Matthai in a ngan tikah a pa cu Josef a ti (Mat. 1: 24). Cu khal cu David ih tesinfa a si fawn. Luka 2: 27, 41 le Matthai 13: 55 sung khalah Jesuh cu Josef le Mari ih fapa tiih sim le kawh a si thu kan hmu. Cuitlunah, khuahlan laiuh kutngan ca (*manuscripts*)-pawl khalah Josef ih fapa tiin an ngan vivo, falahim hrin a si thu an ngan tel lem lo.

A Cang Thei mi Thudik a si

Kan sim zo vekin falahim hrin pawm theilopawl khi zumlotu an si ce lo; zumtu, Khrih hrangih mi taima zet le Pathian thu zingzawinak khalih mi nasa an tampi ti theih a tha. An pawm theilonak, a san dang khal a um ding nan, hivial in duhtawk hrih mai sehla. Tu cu a pawmpawl ih 'thu dik, thu hman' a si tiih an pawm theinak san kan zoh ding. Hebru tawngfang *almah* tican hiti'n saudeuh in kan zoh ding.

Mi tampi in Isaiiah hin "falahim" *virgin* rel duh sehla cu *almah* hmang loin *bethulah* a hmang ding an ti. Hi tawngfang pahnih hi "fala" relnak ah an hman rawi culci cang a um ih, theihthiam a har ngai. Thimnakah, Semtirnak 24: 16 ah cui fala (Rebekah) cu a mawi zet, falahimte *bethulah* a ti laiah cang 43 ah cun *almah* a hmang. Cutin *Almah* a hman tikah "*falahim*" tiih simfiang bet a tul nawn lo. Ziangah tile *almah* cu falahim, mipa thawi ittlang hrih lo relnak a si. *Bethulah* hi Thukam Hlun ah vei 50 lai a lang. Nunau dinhmun ih

Pathian Thu Zirnak

mipa lakih him le himlonak sawh cuang loin “fala” relnak ah an hmang tlangpi ti a si.

Almah cu vei 9 lawng a lang. Cu lakih vei 2, I Sansiarnak 15: 20 le Sam 46 ah awnmawi tawngfang nunau ki (aw) ih sak mi tinak ih hman a si. A dang vei 7 cu “falahim”, *virinity* sawh ih hman a si. A tawizawngin rel sehla, Hebru tawng thiampawl cun *bethulah* in pasal nei thei, fala sinak *virginity* a sawh ih, *almah* in fala him, mipa tep hrih lo sinak *virinity* a sawh an ti.

Cutin, Hebru tawng thiam, Grikpawl in an tawng ih Baibal an hun leh tikah Isaiah 7: 14-nak ih Hebru tawngih “falahim” tinak *almah* kha Grik tawng ih “falahim” tinak *parthenos* an hmang ti a si.

- *Kan Bible thu hi rinsantlak a si zo:* Baibal sungih kan hmuhfiang mi thupawl hi a silozawngih her rero ding si loin pawm mai ding a si. Isaiah 7: 14; Matthai 1: 18-25 le Luka 1: 26-38 sungah fiangten kan hmu. Matthai cun Isaiah ih ngan mi a cawng a si hmanah Luka cun zohman sirhsan loin amahte a theihdan le a hmuhdan vekih ngan mi a si. Rintlak a si ih, pawm ding a si. ‘Jesuh cu Josef ih fapa si lo’ tiin a ngan hrimhrim a si.

- *Thukam Thar cabu dangah a lang lo nan hiti hi a sisawn:* Thukam Thar cabu ngantu mi dangpawl in Jesuh cu falahim hrin a si ti thu an ngan tel lo cu thil si thei a si ko. Hivek thu hi mi dang ih va theihsak ciamco ding khalah thil mawi a si lo, a pa Josef le a nu Mari ih an theih cun a tawk men lo maw! Thungaite cun Josef simaw, Mari simaw thawn an fa neih thuhla relkhawm a si hmanah hi ngelcel hi cu an rualpi tha ngaingai hnen

Pathian Thu Zirnak

lo ah cun an nganter ce lo ding. Thukam Thar an ngan laiah hi thu hi mi in an rak thei tam tuk hrih lo khal a si thei men.

Cuitlunah, Thukam Thar ah a um lo ti men ding a si lo, a thlurh mi a dang ve ti khal theih cih ding a si an ti. Thukam Thar cun (i) Khrih ih thu (*Thuthangtha cabu le cakuat dang ah*). (ii) Kawhhran hmaisapawl ih *mission* le an thusim mipawl (*Tirhthlah Cabu ah*). (iii) Pathian thu le ni tin nuncan khawsaknak thu (*Tirhthlah le Cakuatpawl ah*). (iv) Pathian in nehnak a conak ding le tikcu neta ra thleng ding thu (*Thupuan le cakuat dang ah*). Fala him hrin thu cu tum thum lai a um zo ih, cu mi ngan nawn sal rero cu thil tul a si nawn lo, a buaipi khal an buaipi lo; an pawm mai ruangah a si.

- *Cabu dang ah hmuh ding a um*: A pawmlotupawl in Baibal lenglam, cangan mi ah hmuh ding a um lo an ti laiah a pawmtupawl lakah Ignatius (c. CE 110) le Justin Martyr (c. CE. 150)-pawl ih cangan mi ah hi thu hi hmuh a si an ti. CE 117 hrawngih martar bishop Ignatius cun Gnostic zirhnak soal (*falahim hrin a si lo ti thu*) a pawmtu *Docetist* le *Ebionites*pawl kha nasazetin a rak do. Curuangah, Baibal lenglam ih cangan mipawl ah hi thu hmuh ding a um an ti. J. Gesham cun Ignatius ih thungan mipawl zoh tikah hi thu hi kum zabi pakhatnak ih si nasazetih rak buaipi zo mi a sizia kan hmu thei a ti.

- *Pa ngaingai a tul lo*: Khrih Jesuh cu milai vek ngaingai rung si dingin mi dang vekih nu le pa a neih fefek a tul lo. Milai dik tak si ding lawngin Pa ngaingai neih a tul men thei, Pathian dik tak a si ahcun mi dang vekih hrin a si lo khalah a dik thotho; Pathian thiltitheinak a si thotho an ti. Augustine cun mipa ci tel

Pathian Thū Zirnak

ih hrin si ding cun a dik thei lo. Nunau le mipa karlakih um mi hiarhalawknak ruangih vawn le hrin a si ahcun sual thawn an hnawihnihaw tinak a si. Falahim hrin a si hin sual tel lo (*sinak sual*) lawlaw a sinak a langter sawn a ti.⁵⁵

• *Creed ah fiangten kan hmu:* Kan Baibal thu le thungan dang ih a um lawng si loin Kawhhran hmaisapawl in leitlun huap Kawhhran hrangih thupawm (*Creed*) an rak tuah mi hi tulai san tiang Khristian thurin thumawknak pakhat a si. Falahim hrin thu khal *creed* lakih pawm tambikpawl ah feltei nganin a um ih, kan pawmlosalnak ding zianghman a um lo.

Himi thu fehdan le pawmdan bangaw lo lakah hin ziangvekin kan pawm ding ti hi mi dangdang in an sim phahphah nan, Mizo *theologian* pakhat, Lalsawma ih simdan cu hiti'n a si.

- Jesuh cu Josef fapa a si lo ruangih Pathian Fapa ih cang a si lo. Pathia Fapa si cingin Josef le Mari ih fapa khal a si thei thotho.
- Falahim hrin ti hi Pathian cu minung ih a rung can theinak umsun a si lo. Pathian cu Khrih Jesuh ah khan minung ah a rung cang ti zumin falahim hrin ti thurin hi mi in an pawm thei.

⁵⁵Augustine cu a tleirawl tet lai ihsin nun khawlonak a phunphun, nunau mipatnak lam khalah nasazetih rak hmangaw a si ruangah *nunau le mipa lakih hiarawknak le nupa sinak* cu sual a si tiih pawmtu pakhat ah a rung cang.

Pathian Thu Zirnak

- Pathian cu Khrih Jesuh ah minung ah a rung cang ih, minung a si thawk pekte ah falahim hrin a si ti ih thurin ih in zirhdan a si.

Pathian Thu Zirnak ih a Thupitnak

Falahim hrin thu ah hitihin pawmdan a bangaw lo nan Khristianpawl hrangih sullam thukpi a neihnak zawn lawngte phen theih a si lo.

- *Falahim hrin thu hi rundamnak cu Pathian hnatuan a si ti a langter.* Milai khawruahnak le suangtuahnak ih si ra si loin, Pathian hnatuan a si. Minung Mari hmangin Thlarau Thianghlim hnatuan liauliau a si. Paul in a sangbik thuneihnak cu kanni ta si loin Pathian ta a si a rak timi cu a dik zet (2 Kor. 4: 7).

- *Falahim hrin hin Pathian pek mi rundamnak cu laksawng a sizia a langter.* Milai in a tuahtat ruangah simaw, pek mawi a si ruangah simaw, a pek si loin Amai' zangfahnak in Judah miphun lakih a duh mi Mari hrilin a pek mi a si ih, a netnak tiang cui rundamnak hna cu Pathian tuansuah mi a si.

- *Falahim hrin cun sual tel lo ih vawn (pai) mi Khrih a sinak a langter.* Josef le Mari ih hrin taktak si sehla, Adam ih sualnak suahkeh sual (*original sin*) kha a kai ve lo ding ti rel theih a si lo. Sual nei lo, Adam neta a si theinak ding a um lo. Cuti si loin sual nei lo, mi hmuahhmuah hrang raitluan Pathian Tuufate a sisawn (2 Kor. 5: 21; 1 Pit. 2: 22-24; Heb. 4: 15).

- *Falahim hrin hin mangbangza Pathian thiltitheinak a langter.* Isak, Samuel le baptisma petu Johan ih

Pathian Thu Zirnak

suahdanpawl khal kha Pathian kut cak langnak an si. Minung ih ti thei lo mi thil cu Pathian hrangah thil cang thei mi an si theh (cf. Mat. 19: 26).

Asile, Falahim hrin hi pawm tengteng a tul maw? Pawm lo sehla rundam ka si thotho pei maw? Theih e, pawm lo khalin rundamnak cu a ngah theih thotho. Rundamnak cotupawl khal mi famkim an si cuangce lo. Fala him hrin sinak hnakin Jesuh cu Pathian Fpa a si ih, i Rundamtu le ka Bawipa a si ti zum cu rundam sinak a si sawn. Hi thu pawm lo cu *hell* ih feh ding lawmmam vekih ruahawk cu a luan tuk deuh.

Asinan, hi thu ka pawm lo ti cu kan Baibal pawm lo thawi bangawknak a um thei lala. Mangbangza ih Pathian in thil a tuah mi dangpawl khal ringhlel vivo in Pathian thiltitheinak hnakih a dik lo kan timi parih thumawk a awlte.

%%%

Bung 22

JESUH KHRIH: PATHIAN-MINUNG

*Sikhalsehla tikcu tin mi a thlen tikah Pathian in a Fapa
a run thlah. Nunau sung ihsin a suak ih
Judah dan hnuaiah a nung. Cu mi cu Dan
hnuaiah a um mipawl tlen dingah le Pathian
fa ih an can theinak dingah a si.*

(Gal. 4: 4-5)

Khristian Kawhhran a din vetei an buaipibik mi thu pahnih a um, cucu “humhim” le “simfiang” (*defending and defendng*) an si. A sullam cu zirhsualnak a phunphun lakih Khristian zumnak hrampi kaihhnget le thu fiangfel hrih lo simfiang vivo tinak a si. Tu vekin thurin fumfe phuansuah mi a rak um hrih lo. Zirhdan le fehpi duhdan a tam; mi hrekkhat cu thu diksawn an theih lo ruangih fehsual an um ih, mi hrek cun uar hleice an neih ruangih fehsual khal an um ve. Cu laiah mi hrekkhat lala cu thurin dil le felsawn thei nacingih, luhlul hrimhrim khal an rak um ve kei cu!

Pathian thu tek dangdang lakih khunghar zet, buaipi mi pakhat cu Khrih thu a si ih, ‘Khrih Jesuh cu Pathian famkim a si vekin minung famkim khal a si’ ti thu ah ruahdan a bangrep thei lo. Mi hrekkhat in Pathian a sinak lam lawnglawng la tahrat in, minung a sinak lam an thei nawn lo; cuvekin mi hrekkhat lala thung cun a minung sinak an lak thuk tuk ruangah Pathian a sinak an hlohter lala. Cuitlunah, Pathian a sinak le minung a sinak a kawmaw titupawl lala khalin Pathian sinak

Pathian Thu Zirnak

tamdeuhin simaw, maldeuhin simaw an fehpi totho. Jesuh cu Pathian maw a si, minung dik tak ti thu ihsin thu tampi relbuai a si theu ih, cucu Khrih thuhla buai (*Christological Controversy*) an rak ti.

Khatlam kapah cun hivek buainak tete hin Kawhhran sungah pawmdan dik le tha a suahter ih, thurin dik ra suahnak dingih bawmtu tha zet an sinak zawn a um. A dik lo kan ti theu hi a diksawn langnak an si can a tam zet. Khrih cu Pathian dik, minung dik a si ih, Kawhhran in thurin a phuansuahdan kan zoh hlanah zirhnak diklopawl ih fehpidan kan zoh hmaisai ding.

Jesuh Thu ih Zirnak Diklopawl

- *Ebionitism*: Palestine le Siria Ram hrawngih um Judah Khristian tek (*sect*) pakhat an si. Ebion le a dungthluntupawl cun Jesuh cu minung dik tak, Josef le Mari tei fapa ngaingai a si. Amah cu mitha zet a si ko nan, Jesuh cu Pathian cu a si thei hrimhrim lo. Jordan Tiva ih baptisma a co tum ah Thlarau Thianghlim cu minung, Jesuh parah a rung tum ih, Jesuh cu a um hnawh; asinan khraws a thlen tikah cui Thlarau cun a tlansansal an ti.

- *Docetism*: Grik tawng ih ‘*dokeo*’ ihsin a ra ih, a sullam cu *vekin*, a *bang* tinak a si. Jesuh cu Pathian dik ngaingai a si lo, minung *vekin* (*hansawng*) men a si. Pathian cu minung ah a cang taktak ti mi cu pawm theih ding a si lo, *minung vekin*, *minung bang nawn in* a um hrim an ti. Hi thu hi Kawhhran in thatei a zir tikah thil cang thei ah an ruat lo. Minung dik tak a si lo ahcun Jesuh Khrih in minung dik takpawl a rundam thei lo ding an ti ih, an pawmpi thei lo.

Pathian 𑜉𑜂𑜆𑜐 Zirnak

- *Gnosticism*: Grikpawl fimnak (*philosophy*) ihsin Jesuh Khrih thuhla khal an suangtuah ih, phun dangzetin an suaipi. Annih cun thil phun hnih a um ih, phun khat cu ‘a tha’ ih, phun khat cu ‘a sia’ an ti. Thlarau cu Pathian a si ih, a tha; asinan, thil (*matter*) pohpoh cu tha pakhat hman a um lo, suahlawm an si theh an ti. Curuangah, taksa khal hi thil (*matter*) pakhat a si ruangah ‘tha’ a si mi Pathian a si theinak lamzin pakhat hman a um lo.

Asinan, minung sungah thlarau a um, cui thlarau cu Pathian hnen ihsin a ra ih, thawng a tla. Runsuaktu a um lo ahcun amahte a suak thei nawn lo. Cumi runsuak dingin Pathian cun Amai’ Thu (*Logos*) cu leilung parah a run thlah. Cui *Logos* cu Jesuh in baptisma a co tum ah a rak co; asinan khraws ih an khenbeh zik zawngin a tlansansal. An khenbeh mi kha Khrih Jesuh si loin, minung Jesuh kha a si; Khrih cu khenbeh tel a si lo. Thlan sungih an phum mi khal kha Khrih Pathian (*Pathian Khrih*) si loin minung Jesuh Khrih kha a si an ti.

- *Monarchianism*: CE 260 hrawngih Antiok Khua ih Bishop Paul cu an hotu a si ih, Samosata khawmi a si. Khristian hruaitu thazet, thurin lam khal ngaihven zet mi a si. Anih cun Pathian cu pakhat lawng (*Monarch*) a si ih, Jesuh cu minung a si. Asinan, Pathian zangfahnak le Thu (*Logos*) cu mi dang hnakin a co tam cuang; a dam laiah khan *a co tam deuhdeuh ih, a thih zawngah kha cun Pathian thawn pumkhat ah* an cang thei rori. Pathian a si nan, Jesuh cu Pathian Fapa, leitlun ih a ra mi a si lo. Minung menmen, a thih hnuih van ih Pathian thawn a finawsal mi, Pathian sinak cotu a si sawn an ti.

Pathian 𐌹𐌿𐌸 Zirnak

Huham neitu a sinak ruangih Pathian sitercawp mi a si an ti.

- *Modalism/Sabellianism*: Mithiam zet Sabellius hi CE 215 hrawngah Rom Khua ah a um. Anih khal cun Pathian cu pakhat a si ti thu cu kaihngget a tum nasa. Hitin a sim: “Pathian cu mi pakhat a si nan, phun thumin a langawter. Thukam Hlun sungah Jehovah, Thuthangtha sungah Khrih vekin, Pentikos Ni ihsi thawkin tuini tiang Thlarau Thianghlim vekin.”

Fapa Pathian timi a um cuang lo, Pathian Jehovah, kha minung ah rung cangin Jesuh ah a lang. Khraws ih thihnak tuarin phum a si hnuah cun Thlarau a dang, Fapa le Thlarau Thianghlim dang an um cuang lo. *Lemcang* cangtupawl in a cancan ah sibawi vekin, a cang le mi menmen vekih an can theu vek khi a si a ti. Kawhhran hmaisapawl in ngungaihzetih an zoh hnuah *Trinity* thurin a kalh ruangah zirhnak dik a si thei lo an ti.

- *Arianism*: Arius cu CE 320 hrawngih Izip Ram Alexandria Khua ih pastor (*presbyter*) hminthang zet pakhat a si. Amah cu mithiam, mifel hruaitu tha zet a si. Anih khalin a tikcu laiah mi tampi in Pathian tampi um an zumdan kha duh loin Pathian cu pakhat lawng a si ti cu nasazetin a kaihngget. Cuti a ti laiah Jesuh ih Pathian sinak le Pa thawi sinak bangrep an si thu cu a hrelh tariai.

Tawngkam thiam, thurel thiam, hlasak le a phuah lam khalah mithiam a si ruangah mi in an el neh maimai thei lo. A zirhnak cun kum rei zet sung a daih. Robin Boyd cun Kawhhran hmaisai laiah Arius zirhnak hi tih a

Pathian Thu Zirnak

nungbik thei men a ti. A zirhdan tlangpi hitin khaikhawm sehla.

- Pathian pakhat lawng a um.
- Thu (*Logos*) a si mi Khrih cu hrin mi si loin, semsuah mi a si. Semsuah hmaisabik a si ruangah Pathian dhzawng theitubik a si.
- ‘Fapa’ ti hi a tak si loin khihhmuh nei tawngkam a si ih, semsuah mi hmuahhmuah tlunah dinhmun sangbik neitu a si; biaktlak khal a si. Sikhalsehla, Pa thawn an sinak le an dinhmun lawngte an bangaw thei lo.
- Khrih cu tikcu ih uk mi a si ruangah a um lo lai can a um.
- Pathian thawn bangrep cekci an si thei lo ruangah Pathian pahnihnak ti khalin kawh a theih.

Arius ih fehpidan dodal zettu cu Grikmi, Pathian thuthiam Athanasius a si. Kum rei nawn sung Arius ih zirhnak a do ih, “Athanasius in leitlun a dodal” ti tawngkam tiangin a suah phah. Hi zirhnak dik lo thu rel dingin Constantine siangpahrang cun CE 325 ah Nicaea Khua ah khawmpi a ko. Ngungaihzetih an zir hnuah Arius zirhnak cu zirhnak sual a si tiah an puang ih, Naisia Thupawm (*Nicene Creed*) an phuah. Cui thupawm cu zohsal dingin CE 381 kum ah Constantinople Khua ah khawmpi an ko lala. *Nicene Creed* cun Khrih thu ah hiti’n thu a suah:

- Bawi pakhat, Jesuh Khrih,
- Pathian Fapa neihsun;
- Zianghman a um hlanah Pa in a hrin mi a si,
- Pathian tak, Tleunak tak le Pathian taktak a si,

Pathian Ṛṣu Zirnak

- Semsuah mi si lo, a hrin ih hrin mi,
- Pa thawn sinak bangrep cekci;
- Amah thawngin ziangkim semsua an si.

Arius ih tannak bik cu Pathian lawngin rundamnak a pe thei ih, Amah lawng hi Rundamtu a si. Cuitlunah, Khristianpawl cun Jesuh Khrih cu an bia in, a hnenah thlaza an cam. Pathian a si lo mi, semsua thil dangpawl cu biak le cawimawitlak pakhat hman an um lo a ti. Athanasius in Arius ih tannak hiti'n a khaikhawmsak.

- Semsuah mi in semsua mi thil dang a rundam thei lo.

- Jesuh Khrih cu semsua mi a si.

- Curuangah, Jesuh cun minung a rundam thei lo.

Athanasius thung cun Ca Thianghlim zirhdan le Kawhhran fehdan thlun in hiti'n a el ve.

- Pathian lawngin a rundam thei,

- Jesuh Khrih in a rundam;

- Curuangah, Jesuh cu Pathian a si.

Hi thu hin elawknak a hringsuak vivo ih, Pa le Fapa cu sinak bangrep cekci (*homoousios*) maw an si, 'Fapa in Pai' sinak vek a nei (*homoiousios*) ti thubuai a run suaipi. (*Trinity* thu ah sau deuhin kan sim zo).

• *Apollinarianism*: Apollinarius cu CE 390 hrawngah Laodikei Khua ih bishop tuan a si ih, mithiam zet le sakhaw mitha zet a si. Arius ih zirhnak kalhzawng in Khrih ih Pathian sinak lam kha nasazetin a fehpi. Asinan, a feh luan tuk lala ih, a minung sinak lam a thei nawn lo.

Anih cun Jesuh ah khan Pathian sinak le minung sinak a kawpaw thei ngaingai lo. A minung sinak thinlungah

Pathian Thu Zirnak

Pathian Thu (*Logos*) a lut ih, a minung sinak thinlung cu a hlo vuarvi. A taksa lawng kha minung taksa ruangpi a si nan, a thinlung cu Pathian Thu (*Logos*) in a luahkhat. Curuangah, minung thinlung ihsi suak soal tuah theinak, soal tuah duhnak thinlung a nei nawn lo lawlaw. A lenglam taksa cu minung, a sunglam cu Pathian tinak a si.

- *Nestorianism*: Nestorius cu Izip Ram, Alexandria Khawpi ah CE 428 hrawngah bishop tum zet (*Patriarch*) hna a rak tuan. Cui san laiah cun Jesuh hringtu Mari kha nasazetih an cawisan laifang a si. Catholicpawl ih thlacamnak hla: “Mari, Thianghlim, Pathian Nu” an tivek hi a si hmang. Nestorius khal cun Mari cu a cawisang ve nasa nan, Pathian Nu, asilole, Pathian vawntu (*Theotokos*) ti tiang lawmmam cu a pawm thei lo. Anih cun,

Mari cu Jesuh vawn/paitu a si rori nan, Pathian cu nunau pum sungah thla kua um thei ding mi a si lo. Mari cu minung vawntu (*anthrotokos*) a si ih, a sangbik ah Khrih vawntu (*Kristokos*) ti hi a tawkfang. Zianghatile, Mari cu mi menmen a si ih, “Pathian Nu” sinak a co ban lo a ti.

Cutiin Jesuh ah cun thleidan theih in Pathian Fapa le Minung Fapa a sinak an umkhawm ti cu thudik ah Kawhhran cun a pawm thei lo. Kawhhran thurin fehdan dingah a rem thei lo an ti ih, CE 451 ih Efesi Khawmpi an neih tum ah Khrih cu: ‘Sinak pahnih nei in, pakhat ah an finaw. Curuangah Khrih pakhat, Bawipa pakhat a si ti kan phuang a si’ tiah an ti.

- *Eutychnianism*: Eutyches cu Constantinople Khawkiangih puithiam 300 hotu, mitha le mifel zet a si.

Pathian 𐤆𐤌𐤁 Zirnak

Nestorius ih zirhnak dodaltu pakhat a si nan, a feh luandeuh lala. Jesuh ih Pathiannak lam a uar tuk laiah a minung sinak lam a langter nawn lo. A minung sinak hmuahmuah cu a Pathian sinak in a hiphlo theh a ti.

Minung ih a can hlanah khan Pathian sinak le minung sinak cu a dangten an rak um veve ko nan, an kawmawk tikah a minung sinak cu hmuh theih nawn loin a Pathian sinakin a luah khat theh. Curuangah, Jesuh Khrih cu Pathian a si ih, minung sinak a nei nawn lo an ti. Sabitti le tidai kan rawi tikah sabitti in tidai hmel cu a khuh theh ih, sabitti hmel lawnglawng a lang vek khi a si.

Tuini tiangin hi zirhnak pawmtu tampi an um lai. Minung dik tak a si tiih an pawm thei lo ruangah tuarnak nasazet a tuar mipawl khal thungai, a taktak si dingah an ruat lem lo. Anih cu Pathian Fapa a si ruangah soal hniksaknak tla cu awlaiten a neh thei tuk an ti. Asinan, Khrih ih minung sinak an hlohter theh ruangah Kawhhran cun hi zirhnak hi zirhnak dik tiin a pawm thei lo.

Tlawng Pahnih ih Hmuhdan

Khrih ih thuhla (*a Pathian sinak le minung sinak*)-ah buainak nasazet a um vutvo laifangah Pathian thu zirnak tlawng hminthang zet pahnih, Antiok le Alexandria Tlawng timi an rak um. Antiok cu Siria Ram ih um a si ih, Theodore of Mopsuestia an timi pa cu cui tlawng hohatubik a si. Alexandria Tlawng cu Izip Ram ih um a si ih, cui khawmi Cyril cu cui tlawng hohatubik a si ve.

Jesuh Khrih sinak thu ah an pawmdan a bangaw thei lo. Antiok Tlawng lamin a minung sinak an cawisang. Phun dangin sim sehla, *Ebionism* hmunpi a si.

Pathian ṚṚu Zirnak

Alexandrian Tlawng lam thung cun Jesuh Khrih ih Pathian sinak lam an cawisang. A Pathian sinak cu a minung sinak in a hip neh tuk ruangah minung sinak nei nawn lo tluk khi a si an ti. *Docetism* zirhna thawn an nai-aw deuh.

Kawhhran Zirhawknak Zinpi

Kawhhran hmaisapawl cun hi thubuai zamrang thei bikih relfel a tul tiin CE 541 ah Chalcedon (*Khalsidawn* tiih siar ding) Khua ah khawmpi an ko lohli. Hmun kip ihsin Pathian thuthiam rual, *bishop*, *presbyter* le *deacon*-pawl tampi an suakkhawm. An khawmpi thurel ding *agenda* cu “Khrih ih sinak relfiang” ti a si.

Pawmdan tampi an hmuhsuah mi cu a sangsangten an hliakhlai ih, si thei maw, thei hlah tiin an relkhawm vivo. Duhtawkih an hun relkhawm taktak cun Khrih thuhla thukzia le kauhzia, pawmdan tampi rak um thei ding a sizia an hmufiang deuhdeuh. A netabikah hitin thupawm an tuah suak.

Kan Bawipa Jesuh Khrih cu kan hrangah Pathian dik tak a si. Pathian a sinak zawnah Pa thawn sinak bangrep cekci (*same substance*) an si ih, milai a sinak zawnah kanmah thawn sinak bangrep nei a si; ziangkim ah kanmah (*milai*) vek cekci, asinan, sualna a nei lo. Khrih pakhat, Amah thotho cu Fapa, Bawipa, hrin mi umsun, sinak pahnih nei, asinan, cawhcawrawi mi si lo, thlengaw dualdo cuang si lo, thleidan theih si fawn si lo, a dangdangtei then mi khal a si lo ti'n kan pawm.

Hi thupawm hi a sullam theihfiang lohli a awl lo ding ruangah thukdeuhin, ciamciamtei hliakhlai a tul. A neta lamih “cawhcawrawi lo, thlengaw cuang si lo, a

Pathian Thau Zirnak

dangdangtei then mi khal si lo” ti thupawl hi a hleicein zir thukdeuh tulpawl an si.

Kawhhran hmaisai laiah hiti tlukin an rak buaipei mi Jesuh Khrih ih thuhla phuansuah a si hnu khalah pawmdan a bangaw thei cuang lo lai. A ziangmaw zawn tete ah bangawk theilonak a um can a tam zet lai. Asinan, Kawhhran in a rak tuah mi thu cu a dik a si tiin tuini tiang kan pawm. A tawinakin sim sehla.

- Jesuh Khrih cu Pathian famkim a si ih, ziangtinkim ah Pathian sinak famkim nei a si ruangah biak le thangthat ding hrimhrim a si.
- Jesuh Khrih cu milai dik tak a si. Milai ‘vek’ si loin ‘milai taktak’ a si. Nunau sung ihsin milai suahdan diktakin a suak ih, a thanglian vivo, kanmah vekin tuarnak le thlemnak a tuar; asinan, a soal ve lo (Heb. 4: 15).
- Jesuh Khrih cu Pathian umpinak cotu mitha menmen a si lo, Pathian, milai-ih rung cang taktak; Amah cu Pathian famkim, milai famkim, Pathian-Milai (*God-Man*) a si.

%%%

Bung 23

JESUH KHRIH THAWHSALNAK

Curuangah Messiah a thawhsalnak ding thu cu hiti'n a sim: "Mithi khua ah amah cu a tanta lo ding ih, A taksa ruangpi cu thlan sungah a ziam ta lo ding," tiah a ti.
(Tirh. 2: 31)

Jesuh in an hnenah, "Keimah cu thawhsalnak le nunnak ka si. Zokhal keimah i zumtu cu a thi nawn lo ding. Hi mi hi na zum maw?" tiah a sut.
(Jn.11: 25)

*Mithi khua-ah a vung feh ih ni thum
ni-ah mithi lak ihsin a thosal.
(Apostles' Creed)*

*Pathian thu vekin ni thum **ni-ah** a thosal.
(Nicene Creed)*

Thilmak hmuahhmuah lakih mak bik, leitlun fimthiamnak khalih a hmuhsuah thei lo mi, asinan, a theifiangtu le a pawmtui' hrangah cun thihpitlak, nun pumhlum thlengtertu cu *Jesuh Khrih ih thawhsal* thu hi a si. Mithi zo hnu, nungsal an um thu kan thei theu ko nan, Jesuh Khrih thawhsalnak cu cuvek men a si lo. Thisal leh dingih thosal a si lo; ziangtiklai khalah, khui hmun khalih a um thei mi, thihnak tep nawn lo dingih thosal a si. Muthla vekih laraw duak khal a si fawn lo. Nazareth Jesuh (*Jesus of Nazareth*) cu hi lei san thuanthu ih rak khawsa zo a si ih, Khrih Jesuh (*Jesus the*

Pathian Thu Zirnak

Christ) lawngte san thuanthu sung khalih khum theih mi a si lo. A rak um rero zo ih, tu khalah a cangvai rero mi thosal Khrih a si. Cui Nazareth Jesuh le Jesuh Khrih cu finkhawmin *Jesuh Khrih*, lole, *Khrih Jesuh* tiin kan koin, kan phuang a si.

Khrih thawhsalnak cu rinnak nung in neihtertu a si. Khenbet mi Khrih ih thawhsalnak lawngin Isarelpawl ih an rak ruahsan mi Messiah cu zo a si ih, ziangsi a hnatuan (*mission*) ti a fiangter. Pathian Fapa neihsun kan Bawipa, leitlun pumpuluk Bawipa, Isarelpawl ih an rak hnawn mi kha zo a si ti khal fiangten a langter. Minung a rung cannak (*incarnation*) thu khal a thawhsalnak lawngin a fiangter thei bik.

Cuvial a si hrih lo, kan hrangih thil mankhung khraws khalin sullam a neih phah. Misual rundamnak ding hrangih Thuthangtha a rak phuan mi, a nun ih a langter mipawl le a thihnakhupawl famkimtertu cu a thawhsalnak a si. Mithi dang vekin thosal lo sehla khraws khalin sul le lam a nei lo ding; amah vekin Luruh Hmun ah khraws parih an thah mi mi tampi an um ve. Tlennak hnatuan a thehnak le a *mission* hlawhtlinnak a langnak cu a thawhsalnak ah a si.

Minung zalennak lawng khal a si lo, Amah khal thawhsalnak thawngin cawimawiin a um. Pai' vawrhlam ih to timi hi milai vekih totlang vekih ruah ding a si lo. Pathian lalnak le thuneihsun hmuahhmuah a copi ve tinak a si (cf. Sam 110). Pathian thuthiam Scott Holland cun, "Khrih thawhsalnak cun mithi lak ihsin Bawipa'n a kaitho men si loin, leitlun ih a nun pumpi hmuahhmuah khal Amai' hnenah an thosal theh a si," a ti.

Pathian Thu Zirnak

Phun dangin kan sim asile Khrih thawhsalnak cun lei parih a hnatuan mipawl in sullam thar an neih phah hai. Messiah thuthup cu mi zapi theih ding Messiah a si thlang. Nazareth Jesuh, Josef le Mari tei fapa cu Pathian Fapa dik tak, Amah khal Pathian dik famkim a si ih, Jesuh cu Bawi a si (Rom 10: 9) tiah phuanin a um. Cu mi ruangah a si, Khrih thawhsalnak cu Khristian zumnak thumawknak hrampi a si kan ti theinak! Paul khalin Khrih kha thosal lo sehla Thuthangtha phuan ding zianghman kan nei lo ih, zum ding khal kan nei lo, kan phuan mipawl khal thuphanper ah kan cang ding tiah fiangten a sim (1 Kor. 15: 14, 15).

Ruahdan a Phunphun

Khrih thawhsalnak ngaingai thu ah ruahdan a phunphun a um. A thawhsal ngaingai zumlotupawl in an rinhleldan phun tampi'n an suaipi. Mi hrekkhat cun puithiampawl in thlan kiltu ralkappawl hnenah nawhthuh pe in *miin an ruk hlo tiah rak sim uh* an ti ih, anmah in an thiar hlo (*stolen body theory*) a si ding an ti. Mi dangpawl in Jesuh kha khraws parah thingah ngaingai lo in, thlan sung a thlen tikah a caksal ih, a tlan hlo (*swoon theory*) a si ding an ti. Mi dang lala in Jesui' thlan ih a fehtupawl khan mi dang thlan an va pan sual pang a si ding (*wrong tomb theory*) an ti lala.

Cuvekthothoin, mithiam David F. Strauss cun Jesuh kha a thosal taktak si loin a dungthlunpawl in an Bawipa an ngainat tuk le an duh tuk ruangah an suangtuahnak mitthlam in Jesuh hmel an hmuh mi a si ding a ti. A cangan mi ah cun 'thawhsalnak cu puzung thu' (*resurrection as myth*) ti rori in a ngan. Thukam Thar

Pathian 748u Zirnak

lam thiam zet Rudolf Bultmann khalin Bawi Jesuh cu thihnak nehin a thosal ngaingai si loin dungthluntupawl ih nunnak ah danglamce ih an nunpi (*experience*) mi a sisawn. Ziangtiklai canah khan simaw Jesuh cu a thosal ngaingai ti si loin Khrih Thuthangtha ruangih an nunnak in thil danglam zet a tawn mi a si a ti. *Conservative* pacang Karl Barth cun Khrih thawhsalnak hi thil cang mi taktak a si nan, ziangti'n a si thiam tiih zawihnit theih mi khal a si lo a ti.

A si ngai, a hmaisa lamih kan sim zo vekin Jesuh Khrih thawhsalnak vek hi leilung semsua ih si thil um dah lo mi a si ih, si ngaingai dingih ruah khal a har men thei. Asinan, Khristian zumnak cun cui rinhlelnak tampi pahtlang in Khrih cu thlan sungah phumin a um ih, ni thum ni ah thihnak neh in a thosal tiin a fehpi. A phumnak thlan a rak lawng viarviar, a thluntupawl cun tih cingin an pawm thiam mai. Thlarau Thianghlim huham thawi an khah hnu cun zianghmanih hnaihnaawh theih nawn lo dingih an pawmhngget fettfet. Thil cang thei dingih an ruah lo ruangah Judah upapawl cun dungthluntupawl in an ruk hlo a si ding an ti (Mat. 28: 11-15).

Dungthluntupawl in an rak ru hlo ngaingai si bang sehla, thuphanper cawpin Khrih thawhsalnak thu kha an phuang duh lem pei maw? Ralthazetin, thih ngam khawpiah Khrih thawhsalnak thu an phuan mi khan an ruk lozia a langter. Cun, Rommi le Judahpawl in rak ru bang hai sehla, Khrih thawhsalnak thu *apostle*-pawl in nasazet ih an phuan tikah a thawhsal lo thu tetti-ah hmangin Jesui' ruang kha an hmuh lo ding maw? Asinan, cutin an ti si lo, ti ding khal a um lo. Khrih cu thihnak nehin thlan sung ih sin a thosal ti cu kan pawmin

Pathian 74u Zirnak

kan phuang a si (Mk. 9: 9; Lk. 24: 46; Jn. 20: 9; Tirk. 10: 41; 26: 23; Rom 10: 7; 1 Kor. 15: 12; Kol. 1: 18; Heb. 13: 20).

Cutiuh kan phuan laiah ziangtikah a tho, ziangvek taksa keng in a tho ih, Khrih thawhsalnak cun ziangvek thathnemnak in pe ti cu kan theihcih tengteng ding thu pawimawh zet an si.

Ziangtik ah a Thosal?

Bawi Jesui' thawhsalnak tikcu, lole, thlan sungah ni ziat/zan ziat a um ti thu hi tarlang lawlaw sehla. Kan Bawipa cu mithi khua ah vung feh hmansehla kumkhua a um lantanak ding hmun a si lo. Mithi si loin minung a si ruangah thlan sungah a it lanta thei lo, thihnak nehin a thosal. Baibal sung hrekkhat vekin *ni thum hnu ah* ha a thawhsal? Ni ziangzat/zan ziangzat a riak man? ti hi kan Baibal zoh khalin suh ding a um thei thotho.

A tlunih kan ngan mi *Apostles' Creed* le *Nicene Creed* ah cun '*ni thum ni ah a thosal*' (*on the third day*) ti'n kan hmu; Baibal ah khal kan hmu ve (Mat. 17: 23; 20: 19; Lk. 9: 22; 24: 46; 1 Kor. 15: 4). Baibal sung hrekkhat ah '*ni thum hnu ah a thosal*' (*after three days*) ti kan hmu lala fawn (Mat. 16: 21; Mar. 8: 31; 9: 31; 10: 34; Lk. 9: 18; 33; 24: 7). Ni thum *hnu ah* maw, ni thum *ni ah*?

Matthai in Jonah hminsinnak thu a ngan tikah: "Jonah cu ngapi pum sungah ni thum le zan thum a um vekin Milai Fapa khal leilung sungah ni thum le zan thum a um ve ding," a ti (Mat. 12: 40). Hi mi vek asile Jesui' ruang cu thlan sungah ni thum le zan thum a um taktak

Pathian 24~~5~~ Zirnak

tinak tluk a si thei (Mat. 16: 21). Asinan, Matthai lala in phun dangdeuhin ni thum *ni ah* a ti lala (17: 22). Luka khalin Jonah hminsinnak thu a sim ve nan ni thum le zan thum thu lam hnakin amah Jonah ih thu a sim tum deuh (Lk. 11: 29, 30, 32).

“Ni thum hnu ah” tiih an ngan laiah Jonah hminsinnak thu kha an thinlung ah a um tuk a si pei maw? Thlan thim sungih a um rei lam (*a nahzi*) kan tuat tikah ni thum hnu ah ti ding tlakin ziangtizawng hmanin ni thum a kim thei lo. Kim fekfek dingih kan tuat duh ahcun kan *Good Friday* kha *Good Thursday* a si a tul ding.

Curuangah, ni thum hnuah ti hnakin ni thum *ni ah* (*ni thumnak ah*) tiih *Creed*-pawl ih kan hmuh mi khi pawmdan him bik a si ding. A thih ni ihsi kan tuat tikah Jesuh cu ni thum ni ah a thosal, asilole, a ni thumnakah a thosal ti cu a fiang zet mai. *Zirtawp* (*Friday*) ah khenbeh in a um ih, sunhnu nahzi 3: 00 hrawngah a thi.

Zanlam nahzi 6: 00 a kim hlanah an vui man; ni khat a si. Nahzi 24 a kim lo nan a thih ni lala ih an phum man ruangah ni khat ih siar a si thotho. Cumi ni lala, simlam nahzi 6: 00 a kim cun Judahpawl ih Sabbath a thawk lala ih, a ni hnihnak a thawk ve. Zanvar thlan sungah a um ih, a thaisun sunvuten zan lam nahzi 6: 00 tiang a um lala. Nahzi 6: 00 ihsin a ni thumnak a thawk lala.

Ziangtluk rei thlan sungah a it ti kan thei lo, ziangtik teu ah a thosal ti khal kan thei lo. Kan theihfiang bik cu a *ni thumnak* ni cu thlan sungah um nawn loin khawvan hlanah a thosal ti a si. Hiti kan tuat asile ni thum ni ah a thosal ti cu pawm nuam zet a si. Himi ruangah a si ding,

Pathian 246u Zirnak

Apostles' le Nicene Creed sung khalih 'ni thum ni ah a thosal' an rak ti!

Thuthangtha bu ngantupawl lakah hitivekin *Jesui'* thawhsal thu ah bangaw lo kan hmuh mipawl hi a thawhsalnak lam rinhlelnak ding si loin, a thosal ngaingai a si ti langtertu an sisawn. Minung an si cio ve tikah an thu duhzawng le uar duhzawng an neih mi an thlurh tinak a si.

Ziangvek Taksa so a Neih?

Khrih cu thihnak nehin a thosal. Tirthlahpawl le mi dang hnenah a lang vivo. Asinan, thlarau vakvai men cu a si lo, milai taksa ngaingai keng khal a si fawn lo. Thlarau sisi lo, taksa ngaingai keng cuang si lo cu ziangvek taksa a si pei? Ruahdan phun hnih a um.

- *Leitlun a um laiuh a neih mi a taksa cekci kha a thosal.* A thi zo mi a taksa, thlan sungih an vui mi kha nunnak thar in a luahsal ih, cumi cu thosal in Tirthlahpawl hnenah a lang a si (Lk. 24: 34-43) a titu an um. A thosal ti cu kan Pathian thu fehpidan a si nan, leilung parah a neih mi a taksa cekci a thosal ti cu pawm thiam a har ding. Zianghatile, a dam laiah a taksa rori kha a thawphi luailo rak si bang sehla, van ih a kaiso tikah cui taksa cu khuiah a ret ta ding? Tisa le thisen thawn a um mi taksa cu thlarau ram taksa a si fawn si lo.

- *Khrih cu taksa thar rori pu-in a thosal.* A leilung taksa kha ziangvekin taksa thar ah a thlengaw ti cu kan thei ban lo. Asinan, a thawhsal tikah a lei taksa kha cu a pu nawn lo, taksa tharte thawn a si ti cu kan thei (Jn. 20: 26), a duh tikah a hlosal thei (Lk. 24: 31). Cuvek taksa,

Pathian 24u Zirnak

titsa le thisen a nei mi taksa cu tlolak (*boruak*) ih a zamral thei mi a si lo, a thawhsal tikah cun zianghman in a dawnkham thei nawn lo. Lei taksa cu van taksa, thi thei cu thi thei lo taksa pu in Khrih cu thihnak nehin a thosal a si.

Khrih Thawhsalnak Rahsuah

Khrih thawhsal tikcu le a thawhsal hnuih a taksa neih mi a thupit vekin a thawhsalnak cun zumtu le Kawhhran hrangah ziang thathnemnak in pe ti hi ruah ding a um. Bawipai' thawhsalnak hin Khristian zumnak cu rintlak le thumawknaktlak a sizia a langter. Paul in hitin a sim: "Cule Khrih thawhter a si lo ahcun nan zumnak hi a kawlawngpi a si ding ih, nan sualnak sungah a tang hrih mi nan si ding." (1 Kor. 15: 17) Ziangvekin Kawhhran le zumtupawl nun ah rah a suah ti tawiteten kan zoh hnik pei.

- *Khristian Kawhhran a ding.* Khristian Kawhhran cu Khrih thawhsawlnak nemhngettu a si. Khraws parih khenbet a si hnu, thlan sungih an vui tiang lawng kha a cemnak rak si sehla cu dungthlunpawl umhnawhsaltu a um lo ding ih, Kawhhran khal a ding lo men thei. Rak ding hman va si sehla tuini tiang a ding nawn lo men thei. Thosal Khrih umpinak ruangah tuini tiang hngetzetih Kawhhran a din theinak cu Khrih ih thawhsalnak ruangah a si. "*Asinan thungaita in ka lo sim: Ka feh ahcun nan hrangah a thasawn, ziangahatile, ka feh lo ahcun nan hnenah bawmtu a ra lo ding. Asinan, ka feh ahcun amah cu nan hnenah ka run thlah ding,*" (Jn. 16: 7)

Pathian 748u Zirnak

- *Thukam Thar bu nganin a um.* Jesuh thih hlan khalah mi hminthang hruaitu, zumnak ruangih thihlo an um zo nan, zohman in Jesui' thuhla an ngan lo. An ngan a si hmanah hmuh ding a um lo. Khraws kha Jesui' thuhla cemnak si sehla tui kan neih mi Thukam Thar cabu a um lo ding.

Thukam Thar sungih thuhla kan hmuh mipawl hi Khrih thawhsalnak nun cotupawl ih hmuhtawn mi ih si ngan mi an si. Thosal Bawipai' thiltitheinak thawngin tikcu le can ziangmawzat liam zo hnu kha sarsal in, kan Bawipa Jesui' nun, a thihnak le a thawhsalnak thu ngankhum mi, Thukam Thar hi ngansuah in a ra um.

- *Zumtu bulpak nun a cak tharsal.* Khrih khenbet a si thu ngai ngam lo, khenbet a si hnu khalih mai' hnatuan kel tuan, tih le phannak thawn a khat mi Piter le mi dangpawl in Bawipai' thawhsalnak huham an co hnu cun an nun a danglam. Thih ngamin Bawipai' thawhsalnak thu an tlangaupi; mi tihhrut kha mi raltha ah an cang, beidawng ih um mi cu lungawinak simcawk loin an khatsal.

Cuticun an nunnak a liam zik hmanah Bawipai' hmin in *martar* ih thih khal an ngam mai. Cui huham, cahnak petu cu Bawipai' thawhsalnak a si. Mi ropi Paul ih piantharnak khal kha Khrih thawhsalnak huham ruangah a si.

- *Bawipai' Ni (Cawlhni) serhin a um.* Zarhteni, Sabbath Ni (*cawlhahdamnak*) ih an rak hman theu mi cu Bawipai' thawhsalnak Ni in a luah sawn. Tidan hlun cu tidan tharin a luahsak; cawlhni ni cu Bawipai' thawhsalnak lawmih aipuang le thathozetih amah thangthatnak Ni ah a rung cang thlang. Leitlun thuanthu

Pathian Thu Zirnak

danglamter in tui kan hman mi kalendar rori khal hi Bawipai' thawhsalnak Ni (*Cawlhni*) tiin zungpitni ih ret a si.

- *Thawhsalnak hmaithitu a si.* Paul ih simdan vekin Khrih thawhsalnak cu itthat mipawl thawh hmaithitu a si ih, zumtupawl khal Amai' thawhsal vekih thosal ding kan sizia a langter. Tlennak thu (*soteriology*) le tikcu neta thu (*eschatology*) thu ah Khrih thawhsalnak hi beiseinak nung in petu a si. Sual le a thiltitheinak huham hmuahhmuah nehtu a sinak cu a thawhsalnak in a langter ih, catuan nunnak neitu ding Khristianpawl hrangah beiseinak nung in neitertu khal a si.

%%%

Bung 24

THLARAU THIANGHLIM THU

(Pneumatology)

*Sikhalsehla nan hnenih Thlarau Thianghlim
a rung thlen tikah cun cahnak huham thawn nan khat
ding ih, Jerusalem, Judea Ram, Samaria Ram
hmuahhmuah le leitlun deng tiang
keimah theihpitu nan si ding
(Tirhthlah 1: 8)*

Thlarau Thianghlim thu hi thurin dang vekin buai pi ciamco tuk mi tla a bang lo ruangah mi tampi in Thlarau Thianghlim thu hi ‘thlahthlam mi thurin’ (*neglected doctrine*) titu tla an um pah. Asinan, kan Laimi lakah cun kan buai pi bik le in buaitertu pakhat a tling men thei. Thatnak lamih thazang in pek laiah hnaihnawhnak a suahter can khal a tam phahphah.

Pathian thuthiam le Kawhhran hruaitu lakah John Calvin kha Thlarau Thianghlim thu luhcilhtu lakih hmin lang zet a si; curuangah *Theologian of the Holy Spirit* ti a hlawh phah hngehng. Kan hman theu mi tawngfangpawl lakah ‘Thlaraumi le mi lo,’ ‘a tisa tuk,’ ‘Thlarau tel le tel lo,’ ‘Thlarau co le co lo’ ti hi an lar nasa. Thlarau sullam khal thei cuca loih mai’ hmuh le pawmdan ih si Thlarau kan tah can khal a tam ding ti zum a um nasa. Kanmai’ co le pawm vekih pawm cu ‘Thlaraumi’ tiin, kan ruahdan thawi a kalhaw deuh mi pohpoh ‘a thlaraumi lo’ tiih puhawk cang khal a tam. Baibal tlawng ih ca ka zirh laiah tlawngta nu pakhat hnenah an Kawhhran sungah thlaraumi an um le um lo

Pathian Thu Zirnak

thu ka sut. Ciamciamten a ruat ih, “Saya, kannih cu kan nei lo, thlaraumi pakhat hman an um lo,” tiah i sawn. A sim vivo tikah anih in thlaraumi a rak timi cu kutke cangvai ciamco, theih lo tawng hmang ciamcopawl khi an rak si hmang. A ruahnak vekih thlaraumi sinak ruattu mi dang khal kan um ve ka zum.

Kawhhran san thuanthu khalah kum zabi pahnihnak ih *Montanist*-pawl, zabi 12-nak ah *Waldensian*-pawl le 16-nak hrawngih tuathatnak duh luarkaipawl (*radical reformers*) cun Thlarau Thianghlim thu hi nasazetin an rak uar ih, Kawhhran sungah thatnak a pek vekin hnaihnaawnak khal an suaipi theu ti kan thei. Tulai thil umtudan zoh tikah Thlarau Thianghlim hi thlahthlam deuh a si laiah zir thar a tul tiin, a tulnak san Daniel L. Migliore ih sim mi sirhsan in kan tarlang ding.

- Khawtlang le Kawhhran sungah duh-na-lo-cingih a nawrawk phunin, thu neizetih ukawk hi mi zokhalin kan ngaina thei nawn lo. Mahte zalenzetih um kan duh; Pathian cu Thlarau a si ti theihnak ihsin duh-na-lo-cingih hnektu huham si nawn loin zalennak a pe theitu huham tiih theih le fehpi an duh.

- Ziang siar nawn lo le dungtun kan si tiih a theitu tulai minungpawl cun zumnak thukdeuh, Pathian thawi pehtlaihawknak thukdeuh, duhdawtnak le rualpisinak thukdeuh, bulpak le mi burpiih an buaipi mipawl rehter duhnak an nei deuhdeuh. Cui hiarhálnakpawl cu Thlaraumi sinak lawngih neih theih a si ding tiin an ruat.

- Khrih cu kan nunnak ah kan pawm ih, kan zum men lawngin a tawk hrih lo; cumi cu a thuhla theihnak men (*objective knowledge*) lawng a si ih, kan nun thlakthlengturtu huham (*transforming power*) a si

Pathian Thlu Zirnak

ngaingai lo, kan nun sung rori kan tehngah a tul ti ruahnak a um. Cui nun thlakthlengnak le nunpinak cu Thlarau Thianghlim sung lawngah hmuh theih a si tiin duhnak thar a suak.

- Pathian hna tuan ih Kawhhran kilkhawitu tampi cu an hnatuannak ah an cau, an bang hniaphniap theh (*burn-out*) ih, Thlarau thazang neih a tulzia an mang nawn lo. An hnatuannak ah hlawhtlinnak a um thei nawn lo, hlawhtlinnak an hmuhsal theinak umsun cu Thlarau Thianghlim lawngah a si ti an thei suaksal.

- Mi dangpawl hnakin Thlarau uar hleicetu *Pentecostal* Kawhhran le *Charismatic*-pawl an hung suak. A hlanih Thlarau thuhla zirhawknak rak ngaisang lemlotu *Eastern Orthodox*-pawl khalin Thlarau thu an ngaisang sinsin. Cuitlunah *Latin America* le *base communities* an timi, tlunlam ukawknak hnakin mahte ukawknak lam uartupawl an suak lala fawn. Cupawl ih cangvaihdan zoh tikah Thlarau hnatuannak a lang nasa ti hmuh a si.

- Thukam Hlun le Thar sungih Thlarau le a hnatuandan kan hmuh mipawl thupiter sinsin duhnak a suak. Thukam Hlun ah cun Thlarau cu semsuahtu le nunnak petu (Sam 51: 10-12), nun thar petu (Ezek. 37), ruahsannak neitertu (Joel 2: 28-29) tiih ruah a si. Himi ruahnakpawl ihsin Thlarau thuhla nasasinih zir duhnak thinlung a suak.

A Tawngfang

Thlarau kan timi hi Lai tawng ih a sinak taktak (*literal translation*) ih leh ding cun thil mumal lo zik vekah a suak thei ding a bang. ‘Thla’ ti cu a takih hmuh theih lo mi ‘rauthla’ a si lole ‘phenthlam’ tinak a si ih, ‘rau’ ti

Pathian Thluak Zirnak

khal cu nunnak nei ngaingai lo, tiruari le rau ruari vek a si lala fawn. Kan Baibal sung khalah Thlarau ti tawngfang hi a tam zet. Pathian Thlarau, tharau sual, minung thlarau tivekih hman a si.

Thlarau ti cu Hebru tawng ah cun *ruah* a si. Cui *ruah* cu Thukam Hlun sungah cun i) Thli, zilthli (Mipum. 11: 31; Job 4: 15; Jer. 2: 24). ii), thaw (*breath*). iii) Nunnak hrampi (Sem. 6: 17; 7: 15, 22). iv) Milai phurnak (*human emotion*) (Mipum 5: 14; 2 Siang. 21: 5; Thuf. 25: 28). v) Fimnak (*thluak lam fimnak*), thuruah thiamnak (Dan. 34 9; Job 32 8; Jer. 15:11). Milai mize pumhlum simnak khalih hman a si (Mipum. 27: 16; Sam 31: 5).

Cun 250 BCE hrawngah khan Baibal cu Hebru ihsin Grik tawng ah an let ih, a hmin ah *Septuagint* (*Sawmsarih tinak*) an ti. Cutawkah cun *ruah* ti cu *pneuma* tiin an ret. A sullam khal a dangaw cuang lo, *ruah* vekih sullam a neih vek a nei ve.

Thukam Hlun sungah

Kan sim zo vekin thlarau, thli, nunnak thaw tipawl hi Hebru tawng ah cun hmin bangaw an si theh. Thukam Hlun in Pathian Thlarau thu a rel tinten lei parih hrang theu mi thli lam sawhin siseh, nunnak thaw lam hawiin siseh, hman a si theu. Milai parih a thlen hmaisabik cu nunnak nei lo leihlang hnenih nunnak petu Pathian thaw a si (Sem. 2: 7).

Lehnu ah cun mi dangdangpawl hnenih cahnak huham petu a si. Pathian huham cu milai parah hmuh theih rori dingih a ra thlen can a tam zet. Jephthah cu *Ammonite*-pawl neh dingin Pathian in cahnak a pe (Thuthen. 11: 29), Samson khal cuvek totho in (14: 19ff).

Pathian Thu Zirnak

Josep hnenah fimnak a pe (Sam 11: 17), Joshua, thiamnalnak le cahnak a pe. Bezel le Aboliah hnenah cun kut thiamnak a pe (Suah. 31: 2-6; 35: 31). Profet thusim theinak khal a pe fawn (1 San. 10: 6, 10; Isai. 61: 11). Isaiah cun Messiah, David cithlah a ratnak ding thu Thlarau hruainak in a rak simkhawl (Isai. 11: 2); cuvekin Joel khalin Pentikos Ni ih Thlarau a ra thlen leh ding thu a rak simkhawl ve (Joel 2: 28).

Thukam Hlun sanah cun Thlarau cu mize nei, mi pakhat vekin an rak ruat ban lo, cahnak huham le thazang lam deuhin an rak thei. Cuitlunah misenpi co ding lam si loin bulpak hnen lawngih thleng a bang. Sam ngantu in Thlarau cu laksak lo dingih a dil mi hin Thlarau cahnak huham a cotu in an kilkhawi thei lo tikah a laksaksal ti khal kan hmu cih.

Thlarau cu sakhaw mipawl co ding a si ti a lang (Sam 51: 11). Isarelpawl hnenah Pathian in a Thlarau a ret nan an rak duh lo thu Isaiah cun in sim (Isai. 63: 10,11). Cui Thlarau cu a ra thleng lai ding mi san thar ah, Rundamtui' parah famkimten a thleng leh ding (Isai. 11: 2).

Thukam Thar ah

Johan cakuat pahnihnak le pathumnak siarlo, Thukam Thar cabu hmuahhmuah in Thlarau Thianghlim thu an ngan ciar. Thuthangtha cabu le Paul ih cakuatpawl khalah hmuh ding a tam zet. Thuthangtha cabu dangpawl lakah Luka in a ngan tambik a bang. Marka cu mi dang hnakin a mal cuang, Thukam Hlun thawn khaikhinin Thukam Thar sungah Thlarau thu kan hmuhdan hitin khaikhawm sehla.

Pathian Thu Zirnak

Matthai 12: 28 sungih, “Khawse dawí theinak huham i petu cu Belzabul a si lo, Pathian Thlarau a si,” ti thu kan hmuh mi hi Thukam Hlun ruahnak a si lai ih, Bawipai’ Thlarau cu mi menmen ih tuah thei lo mi tuah theinak huham neitu a si ti a lang. Thlarau ih khat mipawl khal tikcu neta hrangih hmingsinnak a si ti Marka khalin in sim (Mk. 1: 8).

Bawí Jesuh baptisma a co tum ah cui hmingsinnak cu fiangzetin a lang (Mk. 1: 10ff). A hramthawk ah Thlarau in lei le van a semsua ih, tu khalah a Thlarau hmang thotho in thil thar a semsua lai (Mat. 1: 18; Lk. 1: 35). Pentikos Ni ah zumtupawl cu Thlarau Thianghlim in an khat (Tirh. 2: 4) ih, *baptisma* co thar zumtupawl khalin an co ve.

Johan cu ciamciamten, mi lehnhu ah ca a ngan ih, mi dang hnakin thuthuk a purhsuahnak zawn a tam zet. Thlarau thu a ngan tikah a huap kau cuang a bang. Thlarau cu taksa thil thawn a kalhaw mi a si ih, van lam ih si ra a si a ti laiah hi leilung par, taksa khawvel ih um a si a ti lala. “Pathian cu Thlarau a si ih, a betupawl in thlarau le thutak in an be ding a si,” a ti (Jn. 4: 24).

Thlarau cu Pathian le Khrih thawn hmunkhat, nunnak petu a si (6: 63). Asinan, nunnak nei hmuahhmuah ih neih cu a si fawn lo. Tisa ih hrin mi cu tisa, Thlarau ih hrin mi cu Thlarau a si. Nunnak taktak, Pathian thawi nun cu Thlarau lawngin hmuh a theih tinak a si. Leilung in Amah cu a hmu thei lo (14: 17).

Cuti ih a sim laiah, Johan cun lei minung in kan hmuh le kan co thei lo mi cu Thu, tisa ih a ra cang mi hmangin a phuangaw ih, mi hmuahhmuah hrangah nunthar neihnak sangka a awng (1: 14; 3: 7) ih, Thlarau hruainak

Pathian Thlu Zirnak

vekih nung ding khalin mi a hruai. Thukam Hlun sungih cahnak huham petu, duh tiki ra, tlansal leh ti phunin Johan cun Thlarau thu a rel dah lo; a lenglam cahnak huham, hmuh theih a si lo hmanah, zumtupawl cencilh ringringtu a si a ti.

Johan vek thothoin Paul khalin Khrih le Thlarau cu mi hmunkhatin a rel ve. “Bawipa a timi cu Thlarau a ti duhnak a si” (2 Kor. 3: 17). *Gnostic*-pawl vekin thlarau lam thil le taksa thilpawl a do-awter lo. “Phum tikah taksa phum a si, thawhtersal a si tikah thlarau taksa ah thleng a si ding. Adam hmais a cu nunnak nei mi a si ih, a neta cu nun petu Thlarau a si (1 Kor. 15: 45). Khrih thawhsalnak le Amai’ ruangah taksa (*lei taksa*) cun thlarau taksa ih thleng theinak a nei ti kan hmu.

Asinan, Paul cun cutiuh Thlarau taksa, asilole, Thlarau nun a timi cu lehnhu ih hmuh leh ding vekin a rel lo. Tu rori ah, lehnhu hrangih kan co leh ding mi hrangih amakhannak Thlarau cu pekin kan um zo (2 Kor. 5: 5). Curuangah, Khristianpawl cu tisa duhnak lamah feh loin Thlarau duhnak lamih feh dingin in fial (Rom 8: 4).

Cui Thlarau cu Pathian duhnak in neihtertu a si. Cutiin Khristianpawl cu Khrih ah nunthar neiin Thlaru hruai mi kan si ti theih a tul laiah Khristian silopawl cun Pathian thawi pehtlaihawknak fate hman an nei ve lo tiih ruah ding cu a si cuang lo (Rom 1: 20 sung kha siar aw). Pathian umpinak le leilung parih Thlarau a um thu hi theihpawlh ding a si lo. Thlarau thawngin Pathian suangtuah theinak cu minung ah a um, suangtuah theih ding khalin Pathian cu a phuanglangaw ve.

Thukam Thar zirhdan kan khaikhawm tikah Thlarau cu mi hmuahhmuah ih co ding, a co bul le co lo bul an um

Pathian Thlu Zirnak

lo. Bulpakih co a si laiah mi burpi ih co (*common possession*) khal a si fawn. Co hnuhnu cu laksal tivek a um lo, nun kaihruaitu a si ih, an tawntaihnak zawn le thlacamsak an tulnak zawnih thlacamsaktu a si (Rom 8: 26-27).

‘Thlarau hmang mi, Thlarau hmangtu’ kan timipawl tla hi ralrin a tul. Paul ih ruahnak ah cun minung (*zumtu*) sawnin Thlarau kha an hman ding lam si loin anmah sawn kha Thlarau ih a hman ding mi an si. Cui Thlarau lala cun thutak theih sinsinnak ding le zirhnak sual tapi lakah a dik le dik lo theihfiang thei ding khalin a bawm (Jn. 16: 13ff; 1 Jn. 2: 17-27)

%%%

Bung 25

**THLARAU THIANGHLIM: A SINAK LE A
HNATUAN**

*Cule lei bangtuk a si mi meisa hliau cun a run dai
fingfing. An zatein Thlarau Thianghlim in an khat
ih, Thlarau in tawng theinak a pek vekin
tawng dangdang in an tawng ciamco.*

(Tirhthlah 2: 4)

A tlunih kan ngan zo mi kha zohsal sehla, Thlarau Thianghlim cu Pathian in a peksuah mi thazang, huham, cahnak le thiltitheinak tiin kan hmu. Cuti kan ti tikah *mi sinak (personality)* nei lo, thli, nunnak thaw, thiltitheinak huham cahnak menmen tlukih ruah a theih ih, Thlarau cu ziang a si? timi ruahnak a um thei.

Tu-ah cun cui ruahnak ihsin kan pial deuh ding '*Thlarau cu Ziang a si?*' tiih suh ding si loin *Zo a si?* tiih suh ding a si; ziangatile, Thlarau cu mi pakhat sinak nei a si. Mi pakhat (*thaw le thli menmen a si lo*) a si thu kan zir ding. Cuihnu ah a hnatuan lamah kan feh leh ding.

Thlarau cu Zo a si?

Kan Baibal hmun tampi ah Thlarau cu mi pakhat a si ih, minung ih a neih mi sinak nei (*personality*) a si thu kan rel zo.

- Thlarau hnatuan thu Jesuh in a sim tikah mi pakhat hmin aiawhtu ih a hman mi kan hmu (Jn. 16: 13-14; Efes. 1:14).

Pathian Thau Zirnak

- Thlarau hnaturan kan hmuh mipawl cu mi pakhat ih tuan mi pehzawmtu ding a sizia a lang. Cui hnaturan cu, hnem, zirh, cencilh tla an si. A sullam cu Jesuh aiawhin hi hnaturanpawl tuan dingih thlah a si ti a langter (Jn. 14 26; 15 26; 16 7; 1 Jn. 2: 1).
- Minung in a neih mi sinak, thuhla theihtheinak (*intelligence*), duhnak (*will*), ninghan, lungawihna thiamnak (*emotion*)-pawl a nei theh (Jn. 14: 26; 1 Kor. 12: 11; Efes. 4: 30).
- Jesui' hnaturan cu Pa sunlawih a si vekin Thlarau hnaturan pakhat khal Jesuh sunlawih ding kha a si ve (Jn. 16: 14). Hi zawnah thli, huham le thazang menmen cun Jesuh a sunlawih thei lo ding ti a fiang.
- Milai vekih thangsiat theih (Mat. 12: 31), a hnaturan khal kham le dawn a theih (1 Thes. 5: 19), a duhzawng pawm loih el khal a theih lala (Tirh. 7: 51).

Himipawl hin Thlarau cu Pathian hnen ihsin a suak mi huham pakhat khat men si loin mi pakhat rori a si ti a langter. Cumi cu 'Thumthlak Pathian ih a pathumnak' cu a si (Mat. 28: 19). Cui pathumpawl cu Pa, Fapa le Thlarau Thianghlim an si. Thlarau cu ziangmaw cancan ah thli, meisa, tidai thawn tahthim a si theu nan, tahthimnak tihi theih ding a si. Cupawl hnakihsang sawn Pathian sinak nei, mi (*person*) a si.

Pathian a si

Pa le Fapa cu Pathian an si veve ti cu Baibal in fiangzetin in sim ih, Pathian an sinak khal kan pawm mai. Thlarau Thianghlim Pathian sinak lawngte pehhel deuhin in sim. Cutiin pehhel deuh hmansehla Thlarau

Pathian Thlu Zirnak

Thianghlim cu Pathian a si ih, Pa le Fapa thawn sinak bangrep an si ti fiangten kan hmu thei.

- Hmun tam nawn ah Thlarau Thianghlim cu Pathian thawn a thleithlak ih relkawp an si (Tirh. 5.3,4; 1 Kor. 3: 16-17; 6: 19-20).
- Minungpawl sualzia le hmakhaw pihzia theiter in, an thinlung a thlengter thei (Jn. 16: 8-11), a piantharter (3: 5-8; Mat. 19: 26). Pathian sinak nei, khuihmun khalih um le huham nei ve a si (1 Kor. 2: 10-11; Lk. 1: 35). Catuan mi sinak khal a nei (Heb. 9: 14).
- Thlarau hnaturan hrekkhatpawl cu Pathian hnaturan ih rel an si (Sem 1: 2; Job. 26: 13; Sam 104: 30). Ca Thianghlim ngantupawl a thawtkhum (2 Tim. 3: 16; 2 Pit. 1: 21).
- Thlarau Thianghlim cu Pa le Fapa thawn hmunkhat an si (Mat. 28: 19; 2 Kor. 13: 14; Kor. 12: 4-6; 1 Pit. 1: 2; Jn. 14: 23).

Curuangah, Thlarau Thianghlim cu Pathian Thlarau (Rom 8: 9), Jesu' Thlarau (Tirh. 16: 7; Gal. 4: 6), Thlarau (2 Kor. 13: 14; Efes. 4: 30), Thutak Thlarau (Jn. 14: 17) ti a si. Tawng dangin kan sim asile Thlarau Thianghlim cu Pathian a si ih, Fapa khal a si kan ti thei. Bawipa, nunnak petu a si ruangah Pa le Fapa thawn bangrep ih biak le cawimawi ding a si. CE 325 ih Naisia Khawmpi cun Thlarau Thianghlim thu hiti'n a rak phuangsuaq.

Thlarau Thianghlim, Bawipa le Nunnak petu cu ka pawm. Amah cu Pa le Fapa ihsi suak, Pa le Fapa thawn bangrep ih biak le cawimawitlak, profetpawl hmangih thusimtu a si.

Pathian Thu Zirnak

Thumthlak Pathian (*Trintiy*) thu ih kan sim zo vek khan a tirah cun Thlarau Thianghlim cu ‘Pa ihsi suak’ a si an rak timi cu Rom Kawhhran cun ‘le Fapa’ tiin an bet. Cumi cu Grik Kawhhran (*Eastern Orthodox Church*) lamin an rak pawm thei tariai lo. Tuini tiang pawmdan dangdang an fehpi lai. Kannih cun *Nicene Creed* thlunin ‘Pa le Fapa ihsi suak a si’ tiin kan fehpi.

Thlarau Hnatuan

Thlarau Thianghlim hnatuandan kan zir tikah zum hrih lotui’ hnenih a tuandan le zumtu (A Kawhhran) hnenih a tuandan tiin kan then hnik ding.

a) Zumlotui’ hnenah

- *An sualzia a theihter*: Johan 16: 7-11 sungih Jesui’ thusim kan hmuh mi cu hitin a si, “Asinan, thudik ka lo sim; ka feh ahcun nan hrangah a thasawn, ziangahatile, ka feh lo si ahcun nan hnenah bawmtu a ra lo ding. Asinan, ka feh ahcun nan hnenah ka run thlah ding,” a ti. Thlarau Thianghlim thu a rel vivodan cu:-

Sualnak thu an ruahdan a palh; ziangahatile, keimah in zum lo ruangah a si. Thudik thuhman parah an ruahdan a palh, ziangahatile, ka Pai’ hnen ka feh ding ih, in hmuh nawn lo ding ruangah a si. Cun, thuthennak thu khalah an ruahnak a palh, ziangahatile, leilung uktu bawi hi thuthen cia zo a si ruangah a si.

Thurin in a sim dan cu:- An sualzia le an hmakhaw pihzia theifangterin Khrih theihnak lamah an thinlung a vangter a ti. Minung cun kan sualzia theihawk cu kan nei nan, soal rim duhnak taktak le Khrih lam pan duhnak khawp soal theihawknak cu Thlarau Thianghlim hnatuannak lawngin kan nei thei.

Pathian Thu Zirnak

- *Khrih hnen lamah a hruai:* Khristian thurin (*ahleicein Kawlram Presbyterian Kawhhran Thurin*) cun, “Khrih theihnak lamah an thinlung a vangter, duhnak a neihter ih, Jesuh Khrih cu Bawi le Rundamtu ih pawm dingin a fawrh; pawm thei ding khalin a bawm,” a ti. Hihi Baibal ih zirhdan a si tiin kan pawm.

Paul in Khrih thawn pum khat a timi le Fa ih canter a timipawl cu thu bangrep an si. Mi in Thlarau hnatuannak thawngin a sualzia theiin ninghangih a um tikah Runhimtu a hawl ih, Khrih hnen lam a run pan theu. Kan Bawi Jesuh in, “Thlarau Thianghlim in ziang hmuahhmuah a lo zirh ding tiah ka lo sim cia mi hmuahhmuah khal a lo cingtersal ding,” a ti (Jn. 14: 26).

- *Khrih cu i Runtu le ka Bawipa tiin an pawm:* Thlarau hnatuannak ruangah misual in a sualzia a thei-aw ih, mangbang vansangih a um laiah Thlarau lala cun Khrih hnen lamah a hruai; Thlarau bawmnak thotho in Khrih cu i Runtu le ka Bawipa a si tiah misual cun a pawmngah. Pathian cu *Abba* (Papa) tiin a ko ngam thlang; fate a si ruangah Pathian ro cotu, Khrih ro copitu a si (Rom 8: 15-17). Pathian thawn laicinawknak thar le pehzawmawknak thar an nei ih, cumi cu a si ‘Rundamnak’ kan ti theu mi cu!

b) Zumtu (*Kawhhran*) parih a tuandan

- *A umhnawh in a cencilh:* A hmaisai lamih kan sim zo vek khan Thukam Hlun sungah cun Bawipai’ Thlarau cu hrilce mi, bulpak hnenah ra in, an tuan ding mi tuahsuak thei dingin cahnak huham a pe. A tumtah mi an hlensuak hnu simaw, Bawipai’ duhdan vekih an nun lo tikah simaw, cui Thlarau cun a tlansansal theu.

Pathian Thau Zirnak

Ziangmaw canah cun a petu Pathian rori in a laksaksal theu.

Thukam Thar sungih kan hmuhdan ah cun Pentikos Ni ah zumtu tharpawl hnenih a thlen ihsin a umhnawh lawlaw ih, an nun a cencilh ringring. Bawi Jesuh in, “Kumkhua a um ding mi” (Jn. 14: 16) tiih a rak sim mi kha cui ni ihsin a famkimin a thleng tinak a si.

Pentecostal Kawhhran timi, *Pentecost* Ni ih Thlarau hnatuan uar cuang deuhpawl cun khai ni ih a thlen vekin zumtupawl nun ah Thlarau Thianghlim hi danglamzetin an co ve ding an ti. An simdan ah cun Thlarau hi tum hnih co tengteng a tul an ti. A hmaisai cu Thlarau co hrih lo, mi piangthar, Khristian menmen an si ih, a tum hnihnak cu Thlarau baptisma timi, Thlarau ih khah nun khi a si.

Asinan, Thukam Thar kan zoh asile Khristian si cingih Thlarau co hrih lo a um theih a si pei maw? Efesi Khua ah Paul a thlensal tikah dungthluntu hrekkhat Thlarau Thianghlim co hrihlopawl a hmu. Annih kha “dungthluntu” lole “zumtu” tiih kawh an si nan ‘Thlarau Thianghlim a um’ ti hman an thei lo. Hipawl hi Jesuh Khrih an zum ruangih baptisma co an si lo, sualsirnak hrangih Johan ih baptisma co an si ti hi hngilh lo sehla.

Cuti’n Paul in a simfiang hnuah Jesuh hmin in baptisma an cosal ih, zumtu diktak an si (Tirh. 19: 1-6). Khristian sinak hrampi (*piantharnak*) cu Thlarau Thianghlim hnatuan zarah a si cia zo. Amahlawngte, ni tin kan nunnak ah Thlarau hruainak zai ngaiih nung ding kan si ti cu rel ding a um lo.

• *Zumtupawl cahnak a pe:* Zumtupawl a cencilhtu Thlarau cun an ni tin nun a hruai, Khrih thutak cu zirh

Pathian Thau Zirnak

in, an theih theinak dingin an mit a vangter. Cui Thlarau cu an hngamnak a si. Hngamtertu cu Bawmtu khal a si ih, cahnak petu khal a si fawn. Khrih aiawhin zumtupawl umkhawm cu a cencilh ih, Khrih ih hnatuan pehzawm ding le an nun thangphawk ih, cakter dingin a bawm ringring (Jn. 16: 7, 11, 13, 14; Rom 8: 27). Cutiuh zumtu le Kawhhran a cahterzia cu Tirhthlah cabu sungah kan hmu vivo. Pathian thuthiam hrekkhat cun “Tirhthlah Cabu” (*Acts of the Apostles*) hi Thlarau Thianghlim hnatuan (*Acts of the Holy Spirit*) rak ti ding a sisawn nan an ti. Ziangahtile, hi cabu sungih thupi bik cu Thlarau Thianghlim cangvaihdan le a hnatuandan a si. Pentikos Ni ih Thlarau baptisma an co ni ihsin hmun dang khalah an co vivo.

- ◇ Samarimipawl in Upa Filip ih thusimnak ruangin Khrih an pawm ti an theih tikah Piter le Johan an thlah. Thlarau Thianghlim an co theinak dingah Tirhthlahpawl cun an lu parah kut suangin thlaza an camsak. Cuticun Thlarau Thianghlim cu zumtharpawl tlunah a rung thleng (Tirh. 8: 14-18).
- ◇ Sisari khawmi ralbawi Kornelias ih inn khalah Piter ih thusim ngaitupawl hnenah Thlarau Thianghlim a rung thleng (Tirh. 11: 15).
- ◇ Efesa khawmipawl hnen khalah Paul in a kut a suan ruangah Thlarau Thianghlim a thleng ti kan hmu lala (Tirh. 19: 6).
- ◇ Johan ih dungthlunpawl khalin an rak co ve ti khal kan hmu (Tirh. 20).
- *Zumtupawl cu Khrih hmuihmel keng dingin a hruai:* Himi hi “thianhlimternak’ (*sanctification*) ti khalin an sim theu. A sullam cu سوالih pil zo hnu misual cu

Pathian Thlu Zirnak

Thlarau Thianghlim hmangin thianfaiteer a si. Piantharnak ah thianhlimternak hi a rak tel cia zo nan, cui nun cu tum khat ih famkim theh a si lo. Piangthar nun cu minung nunnak ah a thar vivo ding mi a si. “Thlarau cun nunnak a pe” (1 Kor. 3: 6).

“Bawipai’ Thlarau umnak ah cun zalennak a um ... Bawipai’ sunlawinak hi thlalang bangin a langtertu kan si ... Amah bang sinsin in in thleng vivo a si” (2 Kor. 3: 17-18). Paul in, “Kan taksa ruangpi hi tumsuk vivo hmansehla, kan sunglam thlarau nun cu ni tinten tharsuah ringring in a um a si,” a ti (2 Kor. 4: 16). A sim bet: “Pathian in Amah bang vivo dingin cat loin a tharter ringring” (Kol. 3: 10).

Curuangah, Khrih rinsantu cu Khrih ah nun thar neitu an si (Rom 6: 10) ih, Pathian hrangih nungin an taksa tekpawl cu felnak hriamhrei si dingin Pathian hnenah an pe (Rom 6: 13). Thinlung putdan ah, duhzawng le huatzawng ah, nundan hrimhrim ah Khrih bang sinsin dingih siamthar vivo kan si.

Khrih bang sinsin lam hnakin Thlarau co ti-aw cuang deuh, mi hrekkhatpawl in vei tampi cu anmai’ duhnak lamih feh dingin mi an nawr ciamco theu. An duh vekih thil a thlen thei lo tikah Thlarau tel lo, hul viarviar vekin an thei-aw. Thlarau dik tak hnatuan cun Khrih a cawimawi ih, Amah bang sinsin dingin zumtupawl a kaihruai. Thlarau in zumtupawl a hruai kan ti tikah thusuh ding a um lohli; ziangtin a hruai? Phun li in kan tarlang tum hnik ding.

- *Leilung parih thil umtudan (circumstances) hmangin mi a hruai.* Kan ni tin nunnak ih kan hmuhtawn mipawl hi Pathian in kan thatnak dingih

Pathian Thlu Zirnak

a thlenter mi an si. An duhduh ih um men an si lo. Hi leilung umtudan hmang thotho hin Pathian in hna a tuan.

- *Kan umnak Kawhhran hmangin in hruai.* Kawhhran cu kan duhthusam vek cekci a si lo hmanah kanmah hnakih a thei sawn, a thiamsawn le thlaraumi sawn mi tampi an um. Cupawl ih lairelnak le in sim/zirh mipawl cu kan nun hruaitu tha an si. Kawhhran fehdan tete hi ziangmaw canah cun tisa thil tuk vekih a lang can a um theu nan, kan nun hruaitu dingih Thlarau hnatuan an si ti lehnhuah kan thei leh thotho.
- *Pathian thawi kan pawlawknak ihsin:* Pathian ngaihvennak ihsin Thlarau hruainak kan co thei. Thlacam kan thiam le thiam lo lam hnakin Pathian kan naihnak thinlung kha Pathian in a thei ih, Thlarau sungah kan umtlang. Cuisin Pathian kan ngaihsak ih, thla kan cam a si sawn (cf. Rom 8. 26f; Juda 20; Efes. 6. 18).
- *Ca Thianghlim (Baibal) kan siarnak ihsin kan nunah Thlarau in hna a tuan.* Kan Thlarau nun cawm pitlingtu bik cu Baibal hi a si. Kan theih cia thu a si hmanah a thar in kan nun ih thu in sim theutu a si. Baibal lengah Thlarau mi a um thei lo, a um thei a si hmanah belhcian a dawl taktak lo ding, a hnget fawn lo ding. Baibal duhdan si loin mai duhdan ih thlarau mi fang kan si ding.

Bung 26

**THLARAU LAKSAWNG, THLARAU RAH,
THLARAU BAPTISMA LE THLARAUMI**

*Thlarau in nunnak in pek zo ruangah kan nunnak khal
hi Thlarau amah in a uk ding a si. Puarthau ding kan
si lo, pakhat le pakhat thinteuawter
ding kan si lo; iksikaw ding khal kan si lo.
(Galati 5: 25-26)*

“Thuthangtha kan timi hi sir (*kap*) hnih a nei; kap khat cu *rinsan* a si ih, kap khat cu *nunpi* a si,” tiah Negro pakhat in a ti tiah an rel theu. Thu tampi kan zir zo mi le kan zirlai ding mi cu Khristian zumnak hi ziangvekter a si ti lam kan thlurh ih, tu cu ziangtiih nunpi ding a si ti lam kan thlurh thung ding. Grik le Judahpawl in ‘hi mi hi tuah awla, na nung ding’ an ti vek si loin Khristianpawl cun ‘nung hmaisawla, na tuah ding mipawl na tuah ding’ tiin kan zirhaw.

A. M. Hunter in, “Khristian nun cu umdan ding thu thatha ngankhum mi hnuaiih kun men a si lo, Pathian Thlarau hruainak hnuaiih pumpekaww kun a si sawn,” tiah a ti. Kawhhran hruaitu ropi Martin Luther khalin, “Mi in thil tha a tuah ruangah mitha a si lo, mitha in thil tha a tuah a si sawn,” a timi cu ruahbet a tlak nasa.

Pathian Thlu Zirnak

Thlarau lam Laksawng (Rom 12: 3-5; Efes. 4: 11-13; 1 Kor. 12: 4-31).

Kan (*Laimi*) lakah Thlarau lam laksawng thu kan rellang veten mi hrekkhat cun mikhual thinlung kan pu lohli khal a si men thei. Ziangahtile, hi laksawng hi mi hmuahhmuah co ban lo, a co bulce um ding vek khin kan ruat phah theu. Cucu Paul ih huatzawng tak a rak si ziar. Ani fehpidan ah cun Kawhhran pumpi hi Thlarau lam laksawng cotu a si ih, sungtel hmuahhmuah khalin ziang laksawng simaw cu an co tengteng ding a ti.

Thlarau lam laksawng zianghman ka co lo ti cu Khristian a si hrih lo tiin teh rel sehla a na tuk pei maw? “Kan zaten pumpak ciarin covo laksawng kan nei fingfing ih, cu mi cu Khrih ih in pek ciar mi an si” (Efes. 4: 7). Ka co ti thei lotu cu a co thu simtheih ding a si ko.

Thukam Thar sungah Grik tawng ih *charisma* ti cu thlarau lam laksawng (*Spiritual Gift*) tiih hman a si. *Charis* ti cu zangfahnak, duhnungza, mi hip thei, tinak a si. Cu mi cu milai in amahte a hlawhsuah thei mi a si lo, Pathian a lungawiter thiam ruang khalah a si lo, Pathian pek mi liauliau a si. Zumtupawl nunnak ah hmuh theih dingih a pek mi, a zangfahnak laksawng a si.

Hi laksawng thu uar zettu Khristian hlawm khat an um ih, an hmin ah *Charismatic* an ti. Kum 1960 hrawng ihsin hi cangvaihnak hi a darh ciamco ih, tuini tiangin leitlun hmun kipah a darhzai vivo.⁵⁶ Zumtu bulpak le

⁵⁶*Charismatic* ti cu a tawng hram *charisma* ihsin an lak mi a si hmang.

Pathian Thu Zirnak

Kawhhran dinhmun zohin a tuldan vekih pek a si ruangah cui laksawng cotu khalin Kawhhran thatnak dingih a hman a tul thu khal Paul in in sim (Rom 12: 3-5; 1 Kor. 13).

Laksawng dangdang le tuanvo dangdang um hmansehla, Thlarau pakhat ihsin suak an si theh. Cui laksawng lakih a thabik cu “duhdawtnak” a si (1 Kor. 13). Theihlo tawng hi laksawng sunlawi zet a si laiah thusim theinak (*theih theih dingin*) a thasawn; theihlo tawng cu raling zet le thiam zetih simfiangtu an um a tul a ti (1 Kor. 14).

Mai' co mi ciar laksawng hmangih Kawhhran pumpi tuathatnak ding a si thu ah Paul cun taksa ruang pumpi thawn a tahthim. Taksa ruangpum ah tek tampi a um ih, cui tekpawl in anmah le an tuanvo ciar an tuan tikah ruang pumpi thanlennak le hngehkhohnak a si a ti. Laksawng tumdeuh cotu cun tuanvo tumdeuh, tamdeuh a nei ih, harsadeuhin a tuan ding tinak a si. A cipciarih kan simfiang man lo ding ruangah Thlarau laksawng thu kan hmuh tamnak bik hmun thum tal hi siar kim thei sehla. Rom 12: 6-8; 1 Kor. 12: 21-28; Efes. 4: 11-13. Thlarau lam laksawng thu ah a tawinakin hitin khaikhawm sehla.

- *Kan tithezawng (talent) pohpoh hi Pathian laksawng a si:* Hnenum, zawngum in paisa thu ah thuneihnak a nei lo; a pu ih paisa, a um lo sungih rak kilkhawitu ding lawng a si. Khatlam zawngah cun cui paisa kil theitu a sinak cu laksawng a si ih, cui laksawng

Pathian Thu Zirnak

ah a pum a pek a tul ve. Paisa neitu si loin paisa kilkhawitu a si.

A neitui' umlo sungih thuneitu a si. Cuvek thothoin kannih khal Pathian Thlarau laksawng cotu kan si; kan tlin ruangah si loin kan tuan dingih Pathian in a ruah mi tuanvo a neih ruangah a si sawn. A pawimawh hmaisabik cu ziangvek laksawng cotu kan si hmanah Pathian hnatuannak ih kan hman ding hi a si.

• *Thlarau lam laksawng cu hman dingih pek mi a si:* 'Mawideuh ningna, mi in in duh deuh sehla, ngainat tla hlawh deuh keng' tiih tinsen mawi le sui le ngun thawi kan thuamawk vekin Thlarau lam laksawng cu hman tum ding a si lo. Mai' mawinak le hminthannak ding lam si loin Kawhhran pumpi tuahthatnak ding le Pathian ram a kauh sinsinnak ding hrangih hman tengteng ding a si.

Bawi Jesuh in tahthimnak thu a sim mi ah *talent* pakhat cotu cun hmang loin leilung sungah a phum ih, a pekzat (*a kel*) cekciin a pui' hnenah a ratpisal a ti. Khristian tampi in cu pa vekin kan co mi le kan neih mi tla hmansuah tum loin kan topi men theu. Thlarau lam laksawng cu tumtah neih tuansuah dingih pek a si.

• *Thlarau lam laksawng cu hman tam le a pungzai deuhdeuh:* Talent dawngtu mi pathum lakah pahnih cun an co zatin an tuansuak ih, a pathumnak cun tuansuak loin leilung sungah a phum. A cosun mi khal hmang loih a ret men ruangah a pungthang a um thei lo. Thiamzetih hmangtupawl cun an neih mi letin a pungthang an ngah. Thlarau lam laksawng khal cuvek thotho a si.

Pathian Thu Zirnak

Thlarau Rah (Gal. 5: 22)

Thlarau rah kan timi cu Thlarau umpinak ruangih kan nun sung ihsin a ra suak mi nundan duhningza sim duhnak a si. Thingkung le thlaici kan cin mipawl an nungih an harhdam a si ahcun rah an suah tengteng. Cuvekin zumtu khal a harhdamih zumnak nun ah a pitling a si ahcun rah a suah tengteng ding tinak a si. Cui rahpawl cu Pathian hrang, mi dang hrang le mai' hrang khalah thil tha an si. Paul in rah phun kua a sim mi cu rah pakhat, pianzia dangdang vekih a rah mi a si deuh.

Thlarau rah a simdan khal hin sullam an nei zet. Thlarau Thianghlim in rah a suah mipawl nunah Pathian cu a lang hmaisabik le a pawimawhbik a si ruangah rah hmaisaisa pathumpawl cu Pathian lam sawh an si. A sangtu cun mi dang thawi nuntlangnak a pawimawh ruangah mi dangpawl sawhin a sim ih, a netabikah mai nunnak ih tulbik mi sawhin a sim. A fiang sinnak dingah hitin ti hnik sehla.

- ◇ *Pathian lam hawi Thlarau rah:* duhdawtnak, lungawinak le hngamnak.
- ◇ *Mi dang hnen lam hawi Thlarau rah:* thinsaunak, mizangfahnak le thatnak.
- ◇ *Mai' nun lam hawi Thlarau rah:* thatnak, rintlak mi sinak, lungnem, tangdawrnak le supawk theinak.

Hitihi hlawm thum ih Paul in a then tikah sullam an nei zet. A hlawm hnihnak khi a hlawm khatnak ih si um thei a si. Hlawm khatnak um hmaisaisa loin hlawm hnihnak hi amahte a um lohli thei lo. A hlawm thumnak khi kan ni tin nun ih kan hmansuah ding mi, asilole, kan nunpi ding mi an si. Cumi cun ziang a vun langter lala tile, Thlarau

Pathian Th̄u Zirnak

rahpawl hi kanmai' zuamnak ihsi ra suak an si lo, Pathian Thlarau Thianghlim in kan nun ah hram a bun ih, in umpinak ihsi a langsuahtan an si sawn. Thlarau cun zumtui' nun a silhkhah ih, a luah tikah cui rahpawl cu an langsuahtan theu. Mi in cui rah a neih tikah a zatan a nei thei ti hi Paul ih ruahdan a si.

Hitin tahthim sehla. Thingkung phun hnih an um ti'n ruat hnik awla. Pakhat cu *apple* kung a si. *Apple* kung a si ruangah *apple* a rah, *apple* kung a si ti na thei (cf. Mat. 12: 33). Cuvekin Khristianpawl khalin kan ni tin nun ah ziangvek mi kan si ti cu kan nundan le kan cangvaihtan ihsin a hmuh theih theu.

Far thingkung pahnih dang vun bet hrih sehla. Pakhat cu hramlak ah a um ih, pakhat cu inn sungih an ret mi, laksawng phunkim ih a khat Khristmas thingkung a si. Cui laksawngpawl cu thingkung hrangah thathnehtan a nei lo, anmah khal an thang vivo thei cuang lo. Mi dang in an retcawp mi an si. Thingkung ihsin a suak mi thingrah si loin mi in an ret mi thingrah an si. Far thing hmuahhmuah laksawngin a khat mi Khristmas thingkung an si theh thei lo, asinan, farthing kan si lo an ti thei lo. Thlarau rah cu minung ih rah a si lo, Thlarau ih rahsuahtan a si.

Thlarau Baptisma (1 Kor. 12: 13).

Thlarau baptisma ti hi kan Baibal sungah vei sarikh hrawng a um (Mk. 1: 8; Lk. 12: 13; Mat. 3: 11; Jn. 1: 33; Tirh. 1: 5; 11. 17; 1 Kor. 12: 13). Himipawl sirhsan in *Pentecostal* kawhhranpawl cun thlarau *baptisma* cu pianthar hnuih co leh ding (*post-salvation experience*) a si an ti. Curuangah, Khristian hi a *pianthar* veten thlarau

Pathian Th̄u Zirnak

bapsima a co hrih lo, co dingih a dil bet a tul lai an ti. Thlarau baptisma co an timi khal theihlo tawng, larawknak le phur sosannak phun dangdang hmangin a langsuak theu an ti.

Asinan, a tlunih Baibal cang tarlang mipawl khi thatei kan zoh tikah cuvek cun an sim lem lo. A tamsawn tla khi cu *Pentikos* Ni ih thleng kim mheh zo mi an si lam. Paul ih a sim mi 1 Kor. 12. 13 sung ta khal khan pianthar hnuih co ding thu a sawh cuang lo lala. “Pathian Thlarau in kan zaten baptisma in pe ih Khrih taksa tek kan si theh. Curuangah, tu-ah cun Thlarau pakhat kan cotlang a si” (CEV).

Paul in hitawkah Khristianpawl ih serh le sang, Bawipai’ Zanriah Sakramen le tidai thawi baptisma pek thu a sim mi a si lo. Thlarau in zumtupawl a umpinak thu a si sawn a bang. Tawng hram *baptize* a hman mi khal hi Rom 6: 3-4 le Galati 3 27 sungih thlarau ih hnimpil a ti mi thu thawn a bangaw tiah mithiam hrekkhat cun an ti. Thlarau baptisma cu Khrih thawn pumkhat sinak taktak a si. Khrih Thlarau sungah in hnimpil ih zumtu hmuahhmuah pumkhat ah in canter ti khalin a sim theih. B. Luai Hre in hitin a simfiang, “Thlarau baptisma timi cun thlarau huham le a boruak sungih luh theh, minung lam ihsin thlarau va hman le va uk lam si loin, thlarau sawn in minung nun pumpi a ciahneh tinak a sisawn,” tiin.

1 Korin 12: 13 sung thu kan siar tikah zirthiampawl cun “Kannah cu Thlarau Thianghlim sungah *baptis* in kan um” ti a rem sawn ding an ti. Cuti asile Thlarau cu baptisma petu (*baptizer*) lam a sawh nawn lo. Thlarau

Pathian Thu Zirnak

baptisma ding le theih lo tawng petu ding mi hleice an um thu khal kan hmu fawn lo. Khristian hmuahhmuah in Thlarau Thianghlim kan nei theh, kan taksa cu Pathian inn a si zo (2 Kor. 6: 16) ruangah kan tul mi hmuahhmuah a um theh zo.

Kan co mi Thlarau cu kan sungah, kan nunnak ah a famkim zo; lehhnu ih hmuhsal ding zianghman a um nawn lo. Cui Thlarau duhzawng le a hruainak hnuaiih kun lawngte kan ti ding hrimhrim a si. Cucu Pathian thu thlunnak ihsin kan tlin thei mi a si (Kol. 3: 16; Kol. 2: 10; 2 Pit. 1: 2, 3).

Tisami le Thlaraumi

Tisamipawl cun Pathian Thlarau hnen ihsin a ra mi laksawng an co thei lo, a theih khal an thei lo; zianghman, thlarau lamah mi aa an si ih, thlarau lam ihsi theih ding mi a si. Thlaraumi cun ziangtinkim a thleidang thiam; asinan, amah cu zohman in thu an thensak thei lo (2 Kor. 2: 14-15). 2 Korin sungah Paul in tisa mi thu a rel tam zet. Tisami in thlarau lam thu zianghman an theih lo laiah thlarau mi cun an thei thei tiah a sim.

Hi Baibal sung vek asile, Khristian hmuahhmuah cu thlarau mi kan si theh. Thlaraumi ti cu thlarau neitu tinak a si. Khrih le a thlarau cotu kan sinak ihsin thlaraumi kan si theh tinak a si (Rom 8: 6-11). Asinan, thlaraumi si zo Khristian tampi cu thlaraumipawl ih cangvaihdan ding vekih cangvai loin tisami vekih cangvai le nundan hmangin kan nung theu ti cu pheh ding a um lo. Sinak le a thu cun *thlaraumi*, nuncan khawsak dan ah cun *tisami* kan si theu. 1 Korin 3: 1-3

Pathian Thu Zirnak

sungah Paul in thlarau mipawl hnenah thu sim a tum nan thlarau lamah an rak nauhak tuk lai ruangah a simngah lo ti kan hmu. Thlarau lamih nauhak a timi cu thil dang si loin an nun a bawrhhlawh ih, tisa tukin an nungcang tinak a si.

Cuti a si ahcun Korin khawpawl lawngin cuvek harsatnak an tawng tinak a si lo ding. Tuini tiangin Khristian ti-aw, mi tampi tawn ringring mi a si ko. Thlarau mi le tisa mi langsuahnak cu kan nuncan dan ah a si. Tisazetih kan um le tisazetin kan cangvai tinak a si. Thlaraumi sinak le tisami sinak cu vei khat piantharnak ihsin a kum kumih siar phun a si lo, nundan a si sawn. Piantharnak le rawngbawlnak rei zet vekih lang, tisa mi a um theih tho.

Tahthimnak tha zet pakhat cu Simon kha a si. Simon in, “Nang cu a nung mi Pathian ih Fapa, Messiah na si,” a ti ruangah Jesuh in thlawsuah pe in hmin thar *Piter* a pe. Kawhhran dinnak le vanram tawhkaitu dingah a hril ti kan hmu (Mat. 16: 17-18). Asinan, Johan 21 sungah khenbeh a si hlan, a mizan ih a tuah vek khan Piter cun thinlung dang neiin Galili Tili ah hna dang a rak muan kha a va hmusal.

Jesuh in Simon tiah a ko, ziangatile Piter cun Khrih thawi an tawnawk hlanih a hnatuan kel a tuansal ruangah Piter vek kan va tam zik em!! Thlaraumi kan tiawk laiah tisami vekiin vei ziangzat kan cangvai? Pentikos hnu khalah Piter cun a tisa duhnak a fehpi cingcing. Vei khat cu Paul khalin nasazetin a kaw (Kal. 2: 11-21).

Pathian Thu Zirnak

Amah Paul khalin hivek harsatnak hi nasazetin a rak tawng zo (Rom 6, 7). Hipawl hin ziang an langter tile, Thlarau nun hi Khrih zum le pawm vetei famkim dukdi mai a si lo, Pathian thu nung ih cawmaw in, a duh vekih a hman dingih pekawk le zawnlungzetin thlarau thawi nuntlang a si sawn. Paul in, “Thlarau thawn fehtlang uh, cule tisa hiarnak cu nan thlun lo ding,” a ti. (Gal. 5: 25). Feh (*walk*) timi cun hmun khat ihsi hmun dangih thanso a sawh; thawhnak neiin cuisi hmailam pan tinak a si.

Thlarau mi sinak hramthawhnak cu sualzia theih a si. Baibal sungah mai sualzia a theiawtupawl in thlarau mi sinak nun ropi an neih thu hmuh ding an um. Paul cun misualbik ka si a ti (1 Tim.1: 15); Piter cun, “Bawipa, i fehsan aw, kei cu misual ka si,” a ti (Gal. 5: 8). Cuvekin Isaiah khalin, “... misual lakah ka um ih, hmurka thiang lo lakah ka leng,” a ti (Isai. 6: 5). Paul cun ni tin sual thawi do-aw in a relaw ih, “Ni tinte thihnak ka tawng zik theu” a ti (I Kor.15: 31).

Sual theihawknak ihsin Thlaraumi ih tumtah bik cu Khrih bangnak nun a si ih, Paul in tu le tu a sim cingcing (I Kor.1: 11; Kal. 2: 20; Efes. 4: 13; Filip. 1: 21). Khrih bangnak nun neiin a nunzia put vivo ding hi thlaraumipawl ih tumtah bik ding mi a si (Filip. 3: 12-14).

%%%

Pathian Thu Zirnak

Bung 27

MINUNG HI ZIANG A SI?

(Anthropology)

*Milai hi ziangso a si ih, na seherh ringring?
Mihring taak ko hi ziangso a si ih, a zawn na ruah?
A si, minung cu Nangmah hnakih niamdeuh
fangin na tuah ih, sunlawinak le upatnak cu
lukhuh bangin na khumter
(Sam 8: 4-5)*

Minung thuhla hi theihfiang har zet si khalsehla mi hmuahhmuah ih buai pi bik mi pakhat a si. Mifimpawl in fimzetin an buai pi ih, mi-aa deuhpawl in aadeuhin kan buai pi thung. Pathian thu zirnak khalah minung thu zir loih hlah (*kan*) a theih lo. Ziangah tile, Pathian semsua mi thil hmuahhmuah lakih cungnungbik a si vekin minung thuhla hi Pathian thu zirnak tek dangpawl khal a si chih theh kan tile a sual lo ding.

lhimnakah, minung famkim, Pathian famkim a si mi Jesuh Khrih thu tla, sual thu tla, rundamnak thu le minung in minung lala ziangti'n a rian ding tipawl tla minung tel loin zir theih a si lo. A hmaisabikah mifimpawl le sakhaw dangdangpawl in minung thuhla an ruahdan malte'n kan zoh ding ih, cuisin Khristian zirhawkan lamah kan feh leh ding.

Pathian Tlu Zirnak

Zirhdan Dangdang

Minung thuhla ah Khristian sakhua lawng si loin sakhaw dangdang khalin nasazetin an zir ih, hmuhdan phun dangdang an nei ciar. Marcus Ward ih cabu sirhsan in tawiteten zoh sehla.

- *Scientific Materialism:* Leitlun fimthiamnak (*science*) lam mitin minung sinak zohtupawl an si. Annihpawl cun minung cu tilva (*rannung*) pakhat a si nan, thu a thei thei zet an ti. Asinan, semsuah mi thil dang hnakih an thupitnak cuang a um ce lo. Can tawite sung lawng a nung thei mi, sia le tha a theihnak khal nawmnak le harsatnak ngaingai nei lem lo, duhthusam le suangtuahnak men lawng a si. Cuitlunah ei le in thu khalah khawh ti nei lo, rilrawng laitamih um ringring a si an ti.

- *Humanism:* A tlunih ruahnak vek si nawn loin, minung cu thiltitheinak neitu, amah le a umnak leilung khal duhduh thleng theinak huham neitu a si tiin minung lam uar zettupawl an si. Minung khawruahnak le zirthiamnak hmangin ziangkim hi dinhmun thasawn ah an dingter thei ti ruahnak a si ruangah sualnak hi ziangah an siar tuk lo; mah le mah rundam thei-aw an si ruangah khraws thu cu an hrangah atthlak men a si. Ram thansonak (*development*) lam an thupitter zet ruangah khawtlang thatnak ding lamih hnatuantupawl (*social workers*) khalin hivek thinlung an nei duh zet. Asinan, Khristian sinak in a ciahneh lo ahcun a famkim thei cuang lo.

- *Communism:* Ram sung lairelnak ah bulpak sum le pai um cuang loin, mipi vantlang tawmawk vialvo a

Pathian Thu Zirnak

thabik titupawl (*Communists*) cun minung cu acozah mit lawngin an zoh. Minung suah san tumbik cu acozah tha din dingin a si ih, eiin hawlnak fel le tha cun kan damsung nun hrangih thil tha lo le harsatnak hmuahhmuah a neh thei a ti. Minung cu hmunkhat ih umkhawm thei dingin thiltitheinak a tul an ti.

- *Evolutionists*: Minung hi rannung ihsi nuamtetei rung suak a si ti zumtupawl (*evolutionists*) cun minung cu thilnung fate zet, nuamtetei thlengaw vivo mi, a fim deuhdeuh ih, a netabik ah minung ah a cang an ti.

- *Sakhaw dangpawl*: Hindu hrekhatpawl cun ziangkim hi Pathian an si ih, minung khal hi Pathian a si an ti. Minungpawl cun nunnak phun dangdang pahtlang in, an damsung ih an sinak vekin thlarau nun famkim an cosal thei an ti. Islam sakhua thluntu Muslim-pawl cun minung cu Allah Pathian ih tuah mi an si ih, an hramthawhna lan cemnetnak khal Allah ih thuthu a si an ti. Curuanga kam khatte hman el loin Allah thu cu an thlun ding a si an ti. Islam ti sullam khal pekawknak (*submission*) tinak a si kan ti zo kha. Pathian (*Allah*) hnenih pekawk pumhlum ding ti cu an zirhawknak a si.

Hi thupawl ihsin minung thuhla zir a nuam zet ding a bang. Khristian zirawknak thawi an bangawklonakpawl tla hmingsin thei sehla. Baibal in minung thu a simdan le a tlunih simdanpawl khi an remaw thei lo. Pathian in leidip hmangin, Amah bangin minung a semsua ih, Amai' nunnak rori cu minung ah a ret ti thu Semtirnak 2: 7 sungah kan hmu. Leidip ih tuah mi a si ruanga minung dinhmun cu a niam zet.

Pathian Thu Zirnak

Asinan, khatlam ah Pathian hmuihmel (*image of God*) keng ih semsuah mi a si ruangah semsuah mi thil dang hmuahhmuah tlunih thuneitu dingah Pathian in Amai' aiawh dingih a ret mi, dinhmun sang zet nei a si ti khal hmuhcih ding a um. Semsuah mi thil dang hmuahhmuah tlunih cunngubik a si tiah Sam ngantu khalin a ti (Sam 8: 5).

Minung, Pathian Hmuihmel (*the Image of God*) Keng

Khristian mit ihsin minung dinhmun kan hmuh theinak pawimawh zet pakhat cu Semtirnak 1: 26, 27 thu hi a si. Semtirnak cabu sungah hin Pathian in minung a semsuah thu hmun hnih ah kan hmu. A hmaisa bung 1 sungah cun thil dang hmuahhmuah semsuah an si hnuah minung cu Pathian in Amah bang in, mipa le nunau ah a semsuah thu in sim (1: 26, 27). Minung semsuhnak dingah ziangvek thilri a hmang ti khal in sim lo. Semsuah mi thil dangpawl uktu le cithlah vivo ih, pungzaiin leilung luahkhat ding an si thu lawng in sim (1: 28).

Bung hnihnak sungah cun thil dang hmuahhmuah a semsuah hlanah minung cu leidip hmangin a tuah ih, a nunnak thaw a thawt lut tikah minung ah a cang (Sem. 2: 7). Thil dangpawl a semsuah hnuah hmuan sungah hna tuan dingin a ret hai (2: 15). Ramsa phunkim a tuah ih, cupawl ih hmin khal minung, Adam in a rak sak hai. Asinan, amah bawm theitu ding le a pawl thei ding mi pakhat hman an um lo (2: 20). Cutikah Pathian in mipa taksa (*a hnak ruh*) hmangin nunau a tuah, cucu mipa hrangah amah kawm theitu bik le a lungawinak bik a si:

Pathian Thu Zirnak

“Himi rori cu ka ruh vek ruh nei, ka titsa vek titsa nei mi” a ti ih, a hna a ngam sutsi (2: 21-23).

Pathian in mipa le nunau a semsua h ngah hnu lawngah leilung luahkhat dingih a tumtah mi a famkim thei thlang (1: 28). Minung semsua thu hi hmun hnih ah, phun dangdang deuhin um khal sehla pakhat sawn a dik ih, pakhat sawn a dik lo deuh tinak a si lo. Semsua thuhla ngantu mi pahnih in an hmuhdan le an theihdan vekin an ngan tinak a si mai. Fiangtei kan theih mi cu minung cu Pathian in amai’ duhthusam in a semsua mi a si ti hi. Thil fate pakhat kha kum thawng tampi sung a her vivo ih, a netabikah minung ah a cang (*Naturalistic evolution*) timi leitlun fimnak lam (*science*) ruahnak cu kan Baibal cun a kalh. Curuangah, Pathian thu cun minung cu Pathian in Amai’ hmuihmel kengin a semsua mi a si ti hi a fehpidan a si. Amai’ nunnak thaw rori a thawt luh mi a si ruangah minung cu Pathian hmuihmel kengtu a si thlang.

Semtirnak 1: 26, 27 sungah ‘hmuihmel kengin’ (*image*) le ‘bangnak neiin’ (*likeness*) tiin a hmang.⁵⁷ *Image* le *likeness* thu hi thleidan tumin mithiampawl an buai nasa. Roman Catholic Kawhhran cun hitin an thleidang -*image* timi cun minung ih kan neih mi khawruah thiamnak (*intelligence*) a sawh ih, sualnak ih minung a

⁵⁷*Hmuihmel* le *bangnak* ti hi an naihaw a si ding, Falam tawng ih Baibal lettupawl khalin an hmang thleithlak rero. *Baibal Thianghlim* (Hre Kio) cun, “*Kanmah ih hmuihmel kengin, kanmah bangin,*” tiin a let. *Bible Thianghlim* (CKJV) cun, “*Kanmai hmuihmel keng, kanmah bangnak neiin*” tiin a let. Tui suak netabik, *Bible Thianghlim* (CSB -SLM) cun, “*Kan bangpi le kanmah bangnak neiin*” tiin a ret thung.

Pathian 78u Zirnak

tluk hnu khalah cumi cu a hlo cuang lo; a netasawn *likeness* cu soal um cia (*original sin*) in a siatter nan, baptisma kan co tikah kan ngahsal thei tiin an simfiang.

Hi ruahnak hi kum zabi 16-nak hrawngah John Calvin le zabi 20 ah Karl Barth khalin an pawm ve. Pathian hmuihmel (*image of God*) cu siatsuah theh (*totally destroyed*) a si. Minung cu Pathian bangnak (*likeness*) fimnak, thatnak, duhdawtnak le lungawinak neih semsuah mi a si nan sualnak ruangah cupawl cu an hlo theh lawlaw (*lost entirely*) an ti.

Asinan, Pathian thuthiam hrekkhatpawl cun *image* le *likeness* thleidan tum ciamco hi thathnemnak a nei lem lo, a tawngfang khal a cekci (*literally*) ih lak ding si loin thu pakhat tlukah ruat in, tawngfang dangdang deuh menah ruat sehla an ti. Martin Luther khalin himi hi Hebru-pawl thu ngandan (*Hebrew Parallelism*) phun khat a si a ti. Minung in Pathian hmuihmel a kennak cu ziangbik ha a si? tiin an sut theu. Simfiang tumdan phun tampi a um nan, diriam ko ih simfiang cu a har zet. A tlangpithuin minung cu Pathian *bangpi* a sinak thuah thum (*three-fold*) a um.

- *Minung cu a sinak hrimhrim ah Pathian bangpi (natural image) a si:* Pathian in a pek mi thaw ihsi nunnak nei a si ruangah a thlarau khal Pathian thlarau vek a si. Cui thlarau bangawknak cun Pathian pehtlah theinak le pawlkawm theinak a nei (Sem. 2: 7). Cui Pathian bangnak cu soal ih a tluk hlan lawngah si loin, cuihnu khalah minung ah a um lai ringirng.
- *Uktu sinak nei in Pathian bangnak (political image) a nei:* Semsuah mi thil dang hmuahhmuah tlunih

Pathian 78u Zirnak

thuneitu le uktu, sunlawinak lamah Pathian dinhmun neihpi theitu a sinak hi Pathian a bangnak a si (Sem. 1: 28).

- *Thinlung lamah Pathian bangnak neitu (moral image) a si:* A lenglam pianzia lam si loin sunglam ah Pathian sinak, thinlung thianhlimnak neiin that famkimnak lam pan ding mi a si (Sem. 1: 31; Efes. 2: 10).

Kawhhran hmaisai lam hotupawl khan minung in khawruah thiamnak a neih mi, zalennak le thlarau thi thei lo a neih mipawl cu Pathian a bangnak a si an ti. Augustine cun minung in theih ringring theinak a neih mi, sia le tha theihnak thinlung, duhduh hril theinak thinlung a neih mipawl hi a si a ti ve. Tulai san ih *liberal* pabik an timi, Schleiermacher thung cun minung in Pathian rak biak ve theinak a neih mi le Pathian lamih thanso theinak a neih mipawl hi an si a ti.

Pathian bangnak neih semsua mi a si veki minung cu thil dang hmuahhmuah hnakih cungnungbik, thiltitheik bik le mahte thansonak ding ruatih thil thar tuah theinak ruahnak tha neitu khal a si. Asinan, a ropitnak lam lawng hmuh kan tum ahcun a dik thei deuh lo. “Pathian hnakih niamdeuh fangih tuah mi” a si laiah ramsa vekih hloral ve ding” (Sam 49: 20) a si thu khal hmuh theih ding a si. Minung cu mahte um thei lo, bawm tul ringring a si. Pathian hnakin mi dang rinsan sawn cu thihnak a si (Jer. 17: 5-7; Sam 103: 14). Sualnak in a hnaihnewh ringring mi, buainak le harsatnak hnuaiih um a sinak zawn khal hmuh tel ding a um.

Taksa, Thinlung le Thlarau

Pathian 78u Zirnak

Minung hin thil phun thum, taksa, thinlung le thlarau (*hmuh theih le hmuh theih lo*) a um thu Baibal hmun tam nawn ah kan hmu (I Thes. 5: 23; Heb. 4:12; 1 Kor. 6: 19; Efes. 4: 23). Asinan, mi hrekkhat cun phun hnih lawng a um an ti ve. Hi pawmdan phun hnih hi kan zoh ta pei.

- *Phun thum kawm mi a si (Trichotomy)*: A tlunih kan sim vekin mi hrekkhat cun minung ah hin thil phun thum, *taksa, thinlung le thlarau* an um kawp an ti. Baibal bung cang khal a tlunih ta khi an sirhsan. Tilvapawl in an neih mi taksa vek minung khalin a nei ve ko nan, mah le mah theihawknak thinlung (*soul*) cu minung lawngin a nei. Cui thinlung cu khawruahnak, phurnak le mi dang thawi pehtlaiawk theinak a si. A pathumnak cu thlarau (*spirit*) a si ih, cucu thlarau lam thu ruattu le thlarau lam thil theih theinak a si an ti.

Hi ruahdan hi *Conservative Protestant* pawl lakah a lar zet. Asinan, a cang thei lo a titu an um ve. Cupawl cun hi ruahdan hi Grikpawl khawruahnak (*Grik philosophy*) ihsin German le English Pathian thuthiampawl ih laksin mi a si an ti. Phun thum finaw rak si bang sehla, Matthai 22: 37 sungih, “Na *thinlung* zate, na *nunnak* zate, na *ruahnak* zate le na *thazang* zate thawn na duhdaw pei,” a timi khal hi (*phun li sikhaw*) ziangti pawm ding a si pei? an ti. Phun li a um tinak si loin minung pumpi (*whole man*) a sim duhnak a si. Cuvekin *trichotomy* hi a dik lo ti theih cu a si lo nan, kan Baibal cun phun hnih (*dichotomy*) hi a fehpi deuh tiah an ti. *Trichotomy* pawmtu khal mithiam tam zet an um.

Pathian 78u Zirnak

▪ *Phun hnih lawng (Dichotomy)*: Hi mipawl cun minung cun taksa le thlarau a nei; taksa cu *tham theih* a si ih, thlarau cu *tham theih lo*, *hmuh theih lo* a si an ti. Thlarau (*spirit*) cu nunnak (*soul*), asilole thinlung (*mind*) tiin phun dangdangih hman a si theu. Curuangah, taksa le thinlung (*thlarau*) timi thil pahnih lawng hi minung ih um mi a si an ti. Baibal thawn a kaih bik mi a si an ti ruangah mithiam tam zetin an fehpi. An thumawknak Baibal thupawl cu: Sem. 2: 7; Job. 32: 8; 33: 4; 27: 3; Sam 16: 22; Sem. 35: 18; 1 Siang.17: 21 tivp.

Himi lengah an ruahbet mi cu- (a) minung cu thil pahnih kawmih semsuah mi a si (Rom 8: 10; Kor. 5: 5; 7: 34; 2 Kor. 7: 1; Efes. 2: 3; Kol. 2: 5). (b) Thihnak timi cu taksa ah nunnak (*soul*) a um nawn lo khi a si (Sem. 35: 18; 1 Siang.17: 21; Tirh. 15: 26); ziangmaw can le thlarau (*spirit*) um nawn loih rel a si lala fawn (Sam 31:18; Lk. 23: 46; Tirh. 7: 59).

▪ *Thil tampi finkhawm mi (Multi-faceted view)*: Hi ruahnak hin minung ih um cu taksa le thlarau kawmkhawm mi an si kan ti theu mi khi a ngaingai ah cun cuvial cu an si lo a ti. Cuhnakin thil tampi finkhawm mi (*multi-faceted*) a si ih, taksa le thlarau siarlo, thinlung (*mind*), sia le tha theihnak (*conscience*), nunnak (*soul*) le duhnak (*will*) tla an tel an ti. Hipawl an finkhawmawk theh lawngah milai sinak a famkim thei ding an ti.

• *Then theih lo, finkhawm mi (unity) a si*: Tulai santhar ruahnak larzet pakhat cu minung ah thil phun thum maw, phun hnih tiih then hi Grikpawl ruahnak men a si an ti. Grikpawl cu thil ziangpoh hi a phirin an

Pathian ṚṚu Zirnak

feh ringring ti ruahnak (*dualism*) an neih mi ihsin minung cu thlarau le taksa timi thil phun hnih finkhawm a si lo maw ti ruahnak a si an ti.

Curuangah, minung sinak thatei kan ziangzawi tikah then tum ciamco ding hi a si lo hrimhrim. Pathian in minung a semsuah tikah then theih dingin a semsuah lo, kawpaw fetfet (*psychosomatic untiy*) a si: *taksa, thinlung, thlarau, nunnak, thazangpawl* khal hi then theih an si lo. Pathian in danglemce (*special*) in a semsuah mi minung a si. Tek tampi um vekih sim a si khalah minung pumpi simnak totho a si (Jos.10: 28ff; 1 Siang.19: 14; Mat. 6: 26; Tirh. 27: 37).

Himi ruahnak phun thum lakah a netabik khi sirhsanin minung cu *taksa, thinlung (le thlarau)* a dangdangten then theih lo dingih kawmaw an si; minung cu theih har zet mi semsuah thil pakhat (*complex being*) a si. Taksa lam le thlarau lam thanso ding thu ah pakhat a dangten la tahratin, a dang lawng kha thanter a theih lo. Curuangah, kan taksa, thlarau (*nunnak*)-pawl hi *thupizetih ret ciar ding an si* tiin pawm sehla a him bik ding. Kan theihawlnak dingah hitin khaikhawm sehla.

Minung Thlarau (*soul*)

Asile, mi hmuahhmuah in thlarau kan nei kan ti tikah cui thlarau cu ziangtikah kan nei thawk. Nautepawl in ziangtikah thlarau an nei thawk? ti khalin a suh theih vivo. Simfiangdan phun thum a um.

- *A rak umcia (pre- existence)*: Himi ruahdan ah cun thlarau cu a rak um cia theh mi a si. Khuahlan lai ihsi rak um cia thlaraupawl cu an sinak ding vekih an si lo

Pathian 78u Zirnak

ruangah an vakvai rero ih, a netabikah thatei nungsal dingin hi leitlun ih naute sungah an ra lut an ti. Grik le Hindupawl lawng si loin Origen khalin a rak pawm ve. Tu ah cun zohman in an pawmpi thei lo.

- *Peksinawk mi (Traducianism) a si:* Minungpawl hi nu le pai' hnen ihsi an suah vekin an thlarau khal nu le pai' hnen ihsin an suahpi ve a si an ti. Fate in nu le pa an zawn vivo ih, Adam ih sualnak khal an thlahsinaw vivo timi zawnah cun pawm a nuam zet. Adam semsuah a si hnuah Evi hrang a dangten thlarau tuahsak a si lo, mi hmuahhmuah in Adam thlarau kha an tawm theh (Sem. 46: 26; Heb. 7: 9,10).

A hmaisai hnakin pawm a nuam nan, el ding um lo lawmmam cu a si ve lo. Mi pakhat thlarau cu mi pakhat hrangah a tawk mai, fate tampi neiin an pai thlarau an zemaw ciammam ding tinak a si thei maw? Cun, Adam ih thlarau a neitu Mari khan Jesui' hnenih a peksin mi thlarau kha teh a soal tinak a si thei maw? tiin an el ve.

- *Semshahcawp mi (Creationism) a si:* Himi cun thlarau cu Pathian pek mi a si ih, a pek tikcu kan theih lo hmanah a hramthawkah cun a thianghlim mi thlarau a si. Sihmansehla, mi hmuahhmuah soal phurrit hnuaiih um kan si ruangah kan suah hlan ihsin misual kan si. Hi ruahdan hi Kawhhran Tuahthatnak hrawngah khan a lar nasa. Kan Baibal ih minung taksa le thlarau in hramthawhnak an neih veve thu kan hmuh mi thawn a remaw zet (Thu. 12: 7; Isai. 42: 5; Zak.12: 1; Heb.12: 9).

Himi khal hi el ding um lo cu a si ve ce lo. Insang nuncan le ziaza kan zawnawk thu a simfiang lo, cuitlunah Pathian cu soal tuahtu vekin a langter fawn. A

Pathian ၇၈၈ Zirnak

dang hnakin pawm nuam bikih an ruah mi cu a si.
Relfiang thei lo khal sehla, hi ruahnakpawl hi
mifimpawl ruahnak a si. Mithiampawl hin thu hi an va
rak zir kau lawmmam ve! Kan zircawk lo lam a si hi
teh!

%%%

Bung 28

SUAL THU

(About Sin)

*Na parah, na par hrimhrim ah ka soal;
Curuangah thuthennak i pek mi cu a dik mi a si.
Mimawh ih i ret khal a dik mi a si; Ka
suahtlak in mitha lo ka si, ka nu ih
pum sung ihsin misual ka si zo.*

(Sam 51: 4-5)

“Sual hramthawh tikcu hi minung theih
ban lo le hrilhfiawh ban lo mi a si”

(Immanuel Kant)

“Sual cu kan leilung umdan a famkim
lo ruangih ra um a si”

(Leibnitz)

“Sual cu minung tisa hiarnak ihsi ra suak a si”
(Schleiermacher)

“Sual cu minung at ruangih ra um a si”
(Ritschl)

“Sual thu hi cu thu khunghar tiih rak ruah
cia mi a si hrimhrim”

(Karl Barth)

Rundamnak *crusade, camping, campaign* a um tinten
thusimtupawl in soal thu ihsin hram an thawh theu.
Hmun hrekkhat ah cun khraws thucawh le hmailam
pannak ding lamzin hnakin cui thu (soal thu) ah an cam

Pathian Thu Zirnak

rei zet, rel ding khal an thei tam cuang. Khraws hnakin Evi sualnak a langsardeuh a bang. Khatlam ah sual thu tel loin Khristian thurin a kim thei fawn lo.

Cutlukin kan sim in kan thei tam zet nan, a tlunih Pathian thuthiampawl sim vekin sual thu hi simfiang harsa, thu khunghar cu a si totho. Cui sual cu hi leitlun ah a um ti kan thei, kanmah khal kan sual, sual hnatuan rah khal kan hmu; sual cun bulpak nun le leitlun pumpi hi a hnaihnaawk ringring ti kan hmu. Khristianpawl lawng si loin sakhaw dang betupawl khalin sual le thil tha lo lak ih si tlanhlohnak lamzin an hawl cio. Khristian thurin cun thil tha lo menmen hnakin sungril nun ih si sual ra suak mi a hmuitin bik ih, thupi ah a ret bik. Cui thu cu a cang thei tawpin zir kan tum ding.

Sual Bul le Hram (*Origin of sin*)

Pathian in Amai' lungduhthei a semsuah mi minung le a umnak leilung ah cun sual a ra lut ih, cumi cun mi hmuahhmuah nunnak a fangsuak thluh. Pathian in Amah thawi bangawknak nei ih a semsuah mi, Amah thangthat le sunlawihtu dingih a tuah mipawl cu lamzin peng zawhin an pial theh. Pathian be loin a thi thei mi thil dangdang an biaksan (Rom 1: 18-25). Cui sualnak cu khuitawkin a ra? Ziangtikah? Ziangti'n a ra hmaisabik? tipawl hi suh lo theih lo mi an si. Mithiam dangdangin phun dangdang in an let.

Kawhhran hruaitu hmaisal lakih Pathian thu thuk zirnak lam cabu ngantu Irenaeus cun Adam in amai' duhhrilnak ih thil a tisual ih si khan sual cu a thawk tiin a ngan. Origen cun phun dang deuh in, minung semsuah an si hlanah thlarau sual tampi an rak um zo ih, minung an um tikah minung sungah an lut ciamco. Cui sual cu

Pathian Thu Zirnak

minung sungih an luh ruangah minung sawnin an pawm thei lo.

CE zabi 3 le 4-nak hrawngih Grik Kawhhran hruaitupawl cun Adam ih sualnak le a cithlahpawl pehtlaihawknak an neih lo thu an rel uar zet. Sual thu ah Adam le mi dang an hnawihnihaw lo ti lam an rel tam. Culaiah Latin Kawhhran lam cun Adam ih sualnak cu a cithlahpawl khalin an neisin vivo a si an ti thung.

Mithiam hrekkhat cun Isaiah 14: 12 hrawng thu sirhsanin sual hrampi, Setan a um thawk ih, minung hmaisabik Adam le Evi a bum an ti. Mi tampi in an pawm laiah Baibal sung thu totho sirhsan in, himi cu Babilon cozah thu simnak a si an ti. Isaiah 14 sungah acozah ropi deuhdeuh -Babilon, Assiria le Fillistin-pawl siatnak ding thu a sim mi a si ih, bung 15 khalah a peh lai. Babilon cozah puarthaunak le duhawknak cu Pathian in a duh lo ti lawngte a fiang zet.

Isaiah 45: 7 sung thu sirhsan tothoin Pathian cu ziangkim semsuahtu a si ruangah ‘sual’ khal a tuahcih titu an um. Baibal hrekkhat ah ‘sual khal ka tuah’ ti hi Falam Baibal ih kan hmuh vekin thil thalo (*evil*) ti ding a sisawn, sual (*sin*) a si thei lo. Sual hi Pathian tuah mi a si tiih puh theinak Baibal thu a si lo.

Mi dang lala cun 2 Piter 2: 4 le Juda 6 sungih vancung mi tlusalpawl in thil an tisual ruangih sual ra um a si an ti. Hi Baibal sungah hin vancungmipawl cun an sinak pawm loin cuhnakih dinhmun sangsawn an duh ruangah Pathian in thu thensak dingin hremhmun (*Tartanus*)ah a hlawn ti kan hmu. Curuangah, mibum le mithlem dingih vak man rero khal an si lo ding ti a fiang. Hi Baibal thu

Pathian Thu Zirnak

khal hi soal hramthawhnak dingah cun sirhsan a tlak tuk cuang lo a bang.

Ziang a si khal le, thilfiang zet kan hmuh mi cu kan theih ban lo, khuahlan laipi ah van ih um vancungmipawl lakih a hrekkhat thinlung ah soal a lut ti hi a si. Asinan, cui soal a luttetu, asilole, vancungmipawl thinlung sungih lut ding soal cu khuitawkin a ra ti Baibal in in sim nawn lo. Cui soal ra um hmaisakdan theihfiang ding hi Pathian in a siang lo teh a si pei maw? Culam hnakin hi leitlun le a sung um minungpawl hi soal thiltitheinak hnuai ah kan rak pil theh ti kan theih hi kan hrangah a tawk mai ko ding. A hramthawhnak cekci theifiang lo hman nungna soal hi a um fel a si ti kan pawm. Cucu ‘suahkeh soal (*original sin*) an ti.

Pathian in a semsua h mipawl hnenah zalennak a pe ih, Setan le vancungmipawl cun minung semsua an si hlanah cui an duhhril theinak (*zalennak*) cu an rak hmang soal cu a si ko ding. Asinan, cui zalennak hmang soal dingih a rak thlemtu (*sual*) cu kan thei ban nawn ta lo. Curuangah a si ding Augustine in, “Sual timi cu thil tha tling lo hi a si mai. Khawthim hi zohman in an tuah lo, eng umlonak hmun cu khawthim a si men; soal khal cuvek thotho a si. A tha lo mi, thil tha tling lo mi cu soal a si mai, bul le hram nei ding khal a si cuang lo,” a rak ti. **Sual cu Ziang a si?**

Kan Baibal in soal thu hi a dangten a rel lem lo, soal cu um ringring mi a si thu lawng nasazetin in sim (Rom 1: 2, 5). *Sual* hi Thukam Thar cun phun tampiin a rel. Grik tawng ih *hamartia* cu ‘tumthelh’ tinak a si mai ih, a sullam cu minung ih tumtah ding mi cu Pathian biak le

Pathian Thaw Zirnak

Amah thawi hmunkhat ih um a si. Cu mi theh in amai' duhzawng lamah a feh ih, Pathian thaw khalin, milai thaw khalin, pawlaw thei nawn loin a dinhmun a siat. Cui sual cu thilti sual menmen a si lo, thinlung le ruahnak a huam theh ih, nuncan le khawsakdan ziangkim ah a lang ringring. Tawiteten simfiang kan tum hnik ding.

- *Sual cu Pathian tihlonak hi a si:* Kan sim zo vekin a hrampi kan zoh tikah sual cu puarthaunak, mah le mah duhdawtawknak le mai sinak pawm thei lo tiang khawpih dinhmun sang duhnak a si. Adam le Evi sualnak khal kha an sinak duhtawk loih Pathian bang duhnak an neih mi kha remcang ah la in, thlemtu khalin hrawkhrawlzetin a thlem a si kha!

Pathian rinhlelhnak a si ih, cuisin mah le mah thupi tukih retawknak a hring. Pathian hrang hnakin mai' hrang thatnak ding hawlih nun a duh ruangah Pathian tel loin mahte um duhnak a nei. Minung sungril ih um Pathian cu dawisuak in, mah le mah (*self*) cu nun sungril ih retawk a si. Hi sual hrampi ihsin sual tek dangdang an pungzai vivo. Sual thu relnak ah Martin Luther in hi thu a rel uar zet.

- *Sual cu thuphan le rinumlonak a si:* Pathian bangpi ih semsua mi a si vekin minung cu semsua mi thil dang tlunih um a si ih, Pathian cu a nunnak hrampi a si. Minung in Pathian si loin amah le amah a cawimawi ih, Pathian thawi nuntlang hnakih nun duhnungsawn a beisei tikah amah le amah a bumaw a sisawn. Thuphanper le depdetnak cu mah le mah duhawkknak (*self-love*) ihsi ra um a si. Hi thu hi Richard Niebuhr in sual a simfiangdan bik a si.

Pathian Thu Zirnak

- *Sual cu tisa hiarnak (sensuality) a si:* Minung tisa hiarnak hi rinumlonak le thuawilonak ruangih ra suak a si tiah mithiam rual, Augustine, Thomas Aquinas, Luther, Calvin, Hocker le Wesley pawl cun an pawm. Minung cun a nunnak laimu (*Pathian*) a hlohsan ruangah a duhhrilnak khal amai' duhzawng lawnglawng a si thlang. Cu khal cu a duh vekin a kilkhawi thei nawn lo. Tisa hiarnak ra suak vutvo mi tla cu a kilkhawi thei nawn hrimhrim lo; kilkhawi lamlam si loin nasazetin cui tisa hiarnak cun a nun a luah sawn riangri. Ei le in lam tiangin supawknak a um thei nawn lo. Amai' nunnak khal a siatsuahtu ding zu le rittheih thil phunphun a hmang, nawmnak bawrhhlawh zetzet thawn a tikcu a hmang cem theu. Cuisicun nunau mipa sualnak mawi lo zetzet tuahin a nun a hmangral.

- *Sual cun Pathian thawi nuntlangnak a catter:* Sual cu puarthaunak le mah le mah duhawk tuknak ruangah Pathian thawi nuntlangnak a catter. Hihin Pathian thawi an karlak lawng si loin mai minungpi thawi laicinawknak khal a catter ve. Mi dang ruat nawn loin amai' hmakhua lawng a sial thlang; ziangkim hi amai' hrang lawngih neih le co a duh.

Cuvek nun cun mi dang thawi umtlangnak le pumkhatawknak a catter theh. Pathian lawng si loin mai minungpi khal kan ringhlel theh. Paul in Kalatimi, thenthekawpawl a kawknak ah, "*Asinan, hramlak ramsa bangin nan nung ih, pakhat le pakhat nan keu-awk ahcun ralring uh; nan cemral leh ding,*" a ti (Gal. 5: 15).

- *Sual cu mipi vantlang sual (corporate sin) a si:* Sual thu kan rel mipawl kha bulpak sualnak thu a si deuh bik. Asinan, mi zokhal hi mahte lawng um a theih lo, minung

Pathian Theu Zirnak

cu mi dang thawi umkhawm mi (*social being*) kan si. Taksa pum khat ah tek tampi a um vek hi kan si. Pakhat le pakhat kan pehzawmawknak cu insang ah siseh, ci le kuang ah siseh, hnam le miphun ah siseh, hmuh theihin a um.

Insang mi pakhat sualnak in insang le khawtlang pumpi a buaiter theu, ram pum hman a buai thei. Thukam Hlun sungah Akan ih soal ruangah an hnam pumpi hrangah harsatnak a thleng ti kan hmu (Joshua 7: 18f). Profet Isaiah khalin Pathian langnak a hmuh tikah, “Misual lakah ka um ih, hmurka thiang lo lakah ka leng,” a ti (Isai. 6: 5). Mipi vantlang sualnak le hnam le miphun in thil tha lo kan tuah mipawl hi thlahtu hmaisapawl ih si kan ngah mi an si ti kan pawm mai. Kan tesinfapawl hnenah kan thlahsin vivo ding khal kan pawm thei mai.

Cucun ziang a langter tile, sualnak hin leitlun pumpi a fangsuak theh ih, zohman a luat kan um lo ti hi. Cui soal cu thlah vivo sualnak (*hereditary sin*) ti a si ih, cutawkah cun kan thinsung ih soal lam a hawi men lawng si loin kan umnak hmun rori khal hi soal a si ih, soal lakih nung le khawsa kan si ti khal ruah tel ding a si. Mi zokhal soal ih sin a fihlim ngaingai lo ti a langfiangnak cu mah cio ah soal ka nei lo ti ngamtu zohman kan um lonak hi a si.

Khristian thurin tlukin soal thu a thupittertu sakhaw dang an um lo men ding. Soal ih soalzia hmufiang lo le pawisa lo mi, sakhaw mitha taktak an um thei lo. Ziangah tile, soal donak cu sakhaw laimu bik a si ruangah a thucah laimu bik cu soal ih si thianhlimawk ding hi a si.

A tlangpithuin, Thukam Hlun cun soal cu Pathian thawi thenawk hi a si a ti. Pathian tel loin mai' thuthuih um

Pathian 196u Zirnak

duhna le thinlung puarthaunak cun Pathian hnakin mah le mah thupi-ih retaw k duhna a thlen. Cucu sua a si ruanga Pathian duh lo mi a si. Sua cu nundan tha lo, thinlung thianhlimlonak le sua tua duhna a si.

Thukam Hlun zirhdan hi Bawi Jesuh khalin a pawm ve nan, sua hram a simdan lawngte a dang deuh. Anih cun sua hrampi cu minung thinlung sungih um, cui ra langsuak ih peksinaw k a si lozia sim in, sua umdan cu thukzetin a sim (Mk. 7.1). A langdan lam hnakin thinlung sungmuril ah bu kharin, Pathian duhlozawng pohpoh hi sua a ti (Mat. 5 - 6). Pathian lawng si loin minung duhlozawng tua khal sua a si a ti. Taksa natnak cu a sunglam nat ra lang suak a si theu vekin thil sua kan tua mi hi, thlarau natnak (*sua*) cu a si tiin hmuh theih lo thinlung sung sualna lam cu Jesuh in thupi ah a ret sawn.

%%%

Bung 29

PATHIAN HMUIHMEL A SIATSUAH

*Sualnak cu mi pakhat ruangah leilung ah a ra ih,
cui sualnak cun thihnak a thlenpi. Curuangah
thihnak cu mi hmuahhmuah hnenah a thleng,
Ziangtintile, zozo khal an sual theh.*

(Rom 5: 12)

Pathian in amai' hmuihmel kengih a semsua mi, thil dang hmuahhmuah lakih a cunngungbik minung cun Setan thlemnak cu doneh thei loin amai' duhnak vekin Pathian dan a pah bal. Sia le tha theihnak le duhhril theinak thinslung nei a si ruangah thlemtu in fehter a duhnak lamzin a sim hnuah, zohman ih hnek le nawrnak tel loin (*amai' duh thu rori in*) sual ah a tlu ti cu Baibal simdan a si (Sem. 3: 6-7). Mi hrekhat in amai' thu si loin Setan ih a neh tuk le a nawr natsat ruangih ei (*sual*) a si an ti ih, mai' duhhrilnak ih ei a si lozia an dinpi. Hihi Baibal zirhdan a si lo, *theologian* tampi khalin an rel dah mi a si lo.

Thil fiangzet mi cu pheh ding um loin minung cun a sinak ding vek si thei nawn loin misual ti a hlauh. Mitha cu misual ah, mithianghlim cu mibawrhhlauh ah, miropi zet cu minauta zet ah, Pathian fa cu Setan fa ah a cang thlang ti hi a si. Cui sual dinhmun cu tawngkam dangdang ih sim le rel a si. 'Se linglet' (*total depravity*), 'Ek lung', 'zianghman lo', 'thatnak pakhat hman um nawn lo', 'ke ihsin luthlung tiang hma hnai ih khat' tvp.

Pathian 198u Zirnak

hi minung dinhmun relnak ih hman tambik tawngkampawl an si. Hmuhdan le pawmdan a tamzia kan zirkhawm ding.

Kawhhran Tuahthat hlan

Kawhhran Tuahthatnak (*Reformation*) hlanih hruaitu, mithiampawl hmuahhmuah ruahdan cu kan la cawk lo dingih, mi pahnih ruahdan lawng kan la ding.

Augustine (354-430 CE): Sual thu nasazetih rak zingzawitu mi hminthang hmaisabik cu Augustine a si. Amah hi Hippo Khua ih *bishop* hnatuan a si. Sual khur thukpi ih si ra piangthar a si ih, sual sualzia theifiangzetin, Pathian zangfahnak natsatzia khal a thei thuk zet.

Cuti amai' nun rori a hmuhtawn mi cun sual thu ah thurin felfai zet a neihter. Mi pakhat thurin (*ruahnak*) a famkimdeuh lo vekin Augustine ih thurin khal hi famkim deuhlonak um khal sehla sual thu a zirhdan hi a ropi nasa. A zirhdan tlangpi:

- Sual cu mi zate huap a si ih, zate sualnak a si.
- Tlen mi si hrih lo minung dinhmun cu sual lo dingih zirh le nawr theih a si lo.
- Pathian mit hmuh ah minung in man (*merit*) a nei thei nawn lo.
- Minung cu Pathian zangfahnak ih rundam a si.

Rundam si hrih lo minung dinhmun cu Augustine cun a ret niam zet nan, rundam si zopawl ih dinhmun cu sang zet ah a ret thung. A zirhdan hi Baibal thawn a remaw zet.

Pathian Thu Zirnak

Pelagius (CE 390-418): Khristian mitha le nun thianghlimzetih nung mi a si. Nuncan tha lo le soal cu a hua nasa. Augustine in Pathian zangfahnak tel loin mahte zianghman tuah thei lo minung dinhmun niamzetih a ret cu anih cun pawl a ti zet. Pathian duhzawng si dingih a hmuh vekin zirhdan phun dang a dinsuahpi.

- ◇ Adam cu thi dingih semsua mi a si; a soal khal le soal lo khal le a thi tho tho ding.
- ◇ Adam sualnak cun amah lawng a siatsua, a cithlah mi dangpawl a siatsua ban lo.
- ◇ Dan cun Thuthangtha hmangin Pathian hnenah in hruai thei.
- ◇ Khrih rat hlanah sualnak nei mi minung an um.
- ◇ Naute suak pek hi Adam a soal hlanah a dinhmun vek kha a si.
- ◇ Adam ih sualnak le thihnak ruangah mi hmuahhmuah hi kan soal ih, Khrih thawhsalnak ruang khalah kan thosal cuang lo.

A tawizawngin kan sim asile, Pelagius cun soal thlahsinawkw thu a pawm lo, minung sinak hi a that ruangah thatnak le siatnak khal amai' duhduh hril thei mi a si a ti. A fehpidan hi minung dinhmun cawisan duhnak le nuncan thianghlim neih duhnak a si nan soal thu zirhnak ah cun a him deuh lo. Augustine le Pelagius in soal thu an zirh mi ihsin hmingsintlak thu thatha kan sar thei mi an um.

- Augustine in piangthar dinhmun a uar tuknak lamah piangthar hrih lo minung dinhmun ropitzia a hmuh thelh deuh. Cuvekin Pelagius khalin pianthar hnu-ih umdan

Pathian 300 Zirnak

ding a uar tuk lamah mi piangthar hrih lo dinhmun siatzia a hngilh ve. An uar tum mi a bangaw lo. Mi soal si hmansehla minung cu Pathian hmuihmel kengtu a si vekin zianghman ti thei nawn lo, thingtum le lungtum vek dinhmun ih ret ding cu a si lo. Cuvekin, amahte thatnak a tuah thei ti khal a dik fawn lo.

- Pelagius cun minung cu amahte a tuahtatawk thei ruangah Pathian zangfahnak beisei ciamco a tul lo a ti. Soal a timi cu ‘ti soal’ lam hi a si deuh. Soal tuah lo thei dinhmun ah minung cu a ret. Diknak zawn a um nan soal thu a simfiangdan hi a kim deuh lo. Thil tisualtertu (soal) a um cia ti kan thei.

Curuangah, Augustine in tuah soal mi phen ah a sualtertu a um a ti hi hngilh lo ding a si. Suálnak a cahdan le leitlun pumpi, mi hmuahhmuah huap a sizia hi hrelh ding a si lo. Soal um cia (*original sin*) thu Pelagius in a pawm lo mi cu Augustine cun hngetzetin a pawm. Augustine ih pawmdan cu zirhnak dik tiin Pelagius zirhnak cu Kawhhran in a pawm thei lo thung.

Kawhhran Tuahtthat San

Kawhhran Tuahtthatu (*Reformer*)-pawl lakah Martin Luther ih ruahdan malte kan rel zuakzi zo. Amah vekin tuahtthatu dangpawl khalin Pathian hmuihmel (*image*) le Pathian bangnak (*likeness-similitudo*) hi thil bangaw, tawngkam dangdang hman mi (*synonyms*) a si an ti ruangah thleidan an tum lem lo.

Luther, Calvin le Wesley le mi dangpawl cun minung dinhmun siat thu an rel nan tisa mi (*natural man*) an sinak ihsin thil tha tuah theinak zianghman nei lo an si ti cun an rel dah lo. An simdan ah cun minung sinak pumhlum, an sia le tha theihnak tiangin soal in a cim

Pathian Thu Zirnak

buai theh; sual umlonak pakhat hman a um nawn lo an ti.

Minung dinhmun siat verver thu (*total depravity*) cu nasazetin an buai. Calvin cun, “Kannah cu sualnak huham ih ukneh mi kan si; kan ruahnak, kan thinlung le kan tuah mi zaten sual in a uk theh” a ti. Luther khalin phun dang deuhin, “Sual cun minung nunnak pumpi a fangsuak theh ih, amahte thu in Pathian hnenah a kirsal thei lo,” a ti ve. *Reformed theologian* Polan cun, “Sual um cia cun minung nun pumpi, a taksa le a thlarau a luahkhat theh. Curuangah, a taksa ih a tuah mi khal sual hliir a si,” a ti.

A tlangpithuin, *reformer*-pawl cun Baibal ah thumaw in, sual cu Pathian hmaih puarthaunak, thulunlonak le rinhlelnak a si bik an ti. Natnak thawi an tahthim mi hin Pathian hmaih minung dinhmun siatzia langtertu a si. Minung ngaingai si dingin sual lak ih si rundam mi si a tul (Mat. 1: 21). “Na kezim ihsin na luthlung tiang a dam mi khuihman ah a um lo; A pem mi le a dup mi le a bauh mi hliir a khat a si,” (Isai. 1: 6). Hi sual natnak hi minung sinak ah hngetzetin a lut. Pathian zangfahnak ruangih damter a si lo ahcun thihpitlak natnak a si. Curuangah, Soren Kierkegaard cun ‘thihnak ding nat’ a si a rak ti.

Tulai San ah (*Modren Period*)

Tulai san fehpidan (*modernism*) ti cu kum zabi 20-nak sungih ruahnak vial pawmtupawl ih tidan a si deuh ih, *modernism* vekih hman mi *liberalism* ti cu kum zabi 17 cem lam ihsin ruahnak thar suak mi thawi remaw ih Pathian thu fehpidan a sawh thung. Mi tampi ruahdan la lem lo in sual thu zirhnak ih miropi pahnih, Karl Barth

Pathian 302u Zirnak

le Emil Brunner ih ruahdan lawng kan la ding, an pahnih in Switzerland mi an si,

Barth cun minung in Pathian hmuihmel a ken mi cu soal ruangah a siat hlo theh, minung kim a si thei nawn lo. Sakhaw mit ih si cun zawhte le uico tluk a si a ti. Minung cu minung a si lai ti cu a el lo nan rundam a sinak ding lamah zianghman ti thei a nei lo a ti. Pathian phuanawknak tel lo cun minung in Pathian thawi pehtlaihawk theinak (*point of contact*) khal a nei nawn lo tiin a ruat. Pathian in minung a rundam khal hi minung in rundamtlak thatnak a neih lai ruangah si loin Pathian in a fatepawl tlan hlohisan a duh lo ruangah a sisawn a ti.

Barth cun Pathian phuanawknak Jesuh Khrih cu thupibik ah a ret. Cumi tel lo le Pathian ih thangphawknak tel lo cun minung cun a tha lam an hril thei lo a ti. Khaukhih cia (*predestination*) thu thawn a remaw zet. Barth ih ruahdan le *reformer*-pawl ruahdan an bangaw zet. Pelagius zirhnak cu nasazetin a do.

Brunner khalin ruahdan thar le thuk nawn a suahpi ve. Anih cun minung cu zawhte le uico dinhmun vekih ret cu a pawm thei lo. Minung cu ramsa a si lo, ramsapawl in rundamnak an tul lo; misual khal an si ve lo, an si dah fawn lo ding. Cuitlunah ramsa cu Pathian thawn pawlaw thei dingih tuah mi an si lo. Minung lawng hi Pathian pawl thei dingih semsual mi a si. Cumi cu soal ih a hnaihnaawh ruangah misual a si. Pathian hmuihmel a ken mi cu a hlo theh lo, a si lozawngin a fehsual a sisawn. Cuti a si ruangah minung ah hin Pathian hmel lang thei nawn loin ramhuai hmel a lang riangrisawn a ti.

Pathian 308u Zirnak

Cui fehsual cu her thasal ding cun pianthar a tul a ti. Brunner cun Pathian hmuihmel a si lozawngih fehter (*perversion of the image of God*) tiin a fehpi. Cun, Khrih hmangih Pathian phuanawknak lawng hi si loin leilung le semsua mi thil dangih Pathian phuanawknak hi a pawm nasa. Minung dinhmun cu a se nasa, mahte tha thei nawn lo kan si nan Pathian zangfahnak ruangah dinhmun tha co theisal kan si tiin Pathian thawi pehtlaihawk theinak (*point of contact*) a um thu uarzetin a sim. Brunner ih fehpidan thlunin mi tampiin hiti'n an ruat ve.

- Minung cu soal ih a tluk hnuah selinglet (*kan Bible tawngfang a si lo nan kan hman tam bik ruangah hiti'n ka hmang mai*), ramsa le tilva dangpawl thawn kan dinhmun a bangrep lo ding maw!
- Selinglet theh si sehla misual ka si ti khal a theiaw dah lo ding.
- Selinglet theh si sehla Thuthangtha a rak cohlang theitu zianghman a nei nawn lo ding.
- Minung cu soal ruangah selinglet mheh si bang sehla Pathian in, “Khuihso na um?” tiih a hawl tikah minung in, “Hitawkah ka um” tiih rak sawn theinak a nei nawn lo ding.

Hi khawruahnakpawl ihsin Marcus Ward khalin minung in Pathian hmuihmel a ken mi cu sualnak in a zateroriin a siatter theh tinak a si lo, minung sinak pumhlumpi, bulpak khal mi burpi khal sualnak in a fangsuak theh tinak a sisawn. Cui soal cu Pathian khalin a zoh men lo, paw i a ti tuk ih, a thin a heng. Sihmansehla, a thinhengnak cun misual cu siatsua theh tum loin, thasal thei dingin hna a tuan a sisawn a ti.

Pathian 30u Zirnak

Hi simfiangdanpawl kan zoh tikah minung tluksiatnak thu hi ralringzetih sim a tul ti a lang. Minung dinhmun siatnak thu sim ruangih tilva le ramsa dinhmun ih ret simaw, cuhnakih sesawn, thingbul le lungto vekih ret cu a dikbik lo ding. Cuvekin, minung dinhmun a that lai ruangih mahte rundamaw thei dinhmun ih retawk khal cu a dik ce lo ding. Minung cu sual ah a tlusia, amahte rundamaw thei a si nawn lo ruangah Pathian zangfahnak le a Thlarau Thianghlim hnatuannak ruangih rundam ding a sizia rel hi a tawk mai. Sual ih a tluksiat ruangah a thianhlimnak, a felnak le a diknak an hlo ko nan, duhnak, khawruah theinak, duh hril theinak le duhdawtnak nei, *mi (person)* a si. Jeremiah 17: 9 sirhsanin minung cu selinglet theh a si ti khal hi Falam Baibal lehdan hi a fuh hmang ding tiah a ruah theih. *“Milai thinlung cu zoso a theithiam ding? Ziang dang hnakin mibum hmang bik a si Damter dingah a har zet, a natnak a bese tuk”*. *Chin Standard Baibal* cun hiti’n a ret. *“Thinlung cu thil hmuahhmuah hnakin bumhmang le se tawpkhawk a si. Zo in so thei thei ding?”*

A hrimhrimthuah minung pumhlum a ti lo, *thinlung* a sisawn hmang. A tawng hram le Baibal lehdan dangdang khalah hiti’n kan hmu thei; *anash* (Heb)-*damter theih nawn lo (incurable)*; *nosos* (Grik)-*na, dam lo, hriam (disease, sickness)*; ‘A na tuk lawmmam ih, damter a har tuk’ (TEV); ‘A dam thei nawn lo’ (NIV); ‘A na bese lawlaw’ (RV); ‘A sual tuk lawlaw’ (NKJV) tiin. Kan zatein misual kan si mheh ih, Pathian sunlawihnak kan co ban nawn lo.

%%%

Pathian 30u Zirnak

Bung 30

RUNDAMNAK

(Soteriology)

*Pathian in leilung hi a duhdawt zet ruangah
a Fapa neihsun a pek ih, amah a zumtu hmuahhmuah
cu thi loin kumkhaw
nunnak an co ding. Pathian in a Fapa
a run thlah tikah leilung
runtu dingah a thlah a si.
(Johan 3: 16-18)*

*Rundamnak thu hi Khristianpawl ih theih
ding mi Kawhhran thurin laimu a si.
(Karl Barth)*

*Rundamnak thu hi Pathian thu zirnak tek
dangdangpawl finkhawmawknak
hmunpi bik a si.
(Paul Tillich)*

Kawhhran Tuahthatnak hruaitu ropi Martin Luther cu 1546 February 17 (*Thursday*) ah khan a thi. A thih hnu rei lo te-ah a rualpi pakhat in a cabuai parah ca pakhat a sar. Cui ca, cafang paruk ih ngan mi *Wir sind Bettler. Hoc est verum* ti hi a si. A sullam cu 'Kutdawh ka si ti hi ka pha hrimhrim lo' tinak a si hmang. Luther cun zumtupawl cu thlarau lam kutdawh, mahte zianghman tuah thei lo, a petui' pek mi lawng rinsan a ti duhnak a si tiah an zum. A Pathian thu fehpidan (*theology*) zoh tikah hi thu hi Luther ih thlarau nun kaihhruaitu bik a si ti a hmuh theih. Pathian in siangzetin a pe ih, minung in

Pathian 306u Zirnak

lungawizetin a rak cohlang tinak a si. Pathian thu zirhawknak ih thu mawi le ngai nuambik cu *minungpawl cu Pathian duh lozawng tuahtu misual, mitawntai, mahte zianghman tuah thei nawn lo, hmakhawpit bepbep a si zo nan, Pathian zangfahnak ruangin rundamsal a si thu hi a si.*

Ziangtlukin soal khalsehla cui Pathian rundamnak rak co thei dinhmun ih a ding khal hi a vanneihnak a si thotho. Cui rundamnak thu le thuthuk tampi cu minung tawngkam in awlaitei simfiang a theih lo. A simtu le a rak ngaitupawl dinhmun zohin cui rundamnak cu tawngkam phun dangdang hmangih simfiang a si theu. Cumi lakah ‘rundamnak’ ti hi kan lakah kan hmang tambik a bang.

A Sullam

Mirang tawngih *salvation* ti cu kannih cun *rundamnak* tiin kan rak hmang mai. Annih khalin Latin tawng pahnih –*salvare* le *salus* ti kawmih an hman mi (an cawn) a si men thei. A sullam cu *harhdamnak, bawmnak* ti a si hmang. Hebru tawng ih *Yesua* an timi khal *harhdamnak, himnak* tiih leh a si. Cun, Thukam Thar sungah *soteria* tiin Grik tawng ih ngan a si ih, *damnak, tuahthatnak, runsuahnak, asilole, thil pakhat khat a sidan ding vek si thei dingih tuahthatsal* tinak sawhieh hman a si.

Phun dangin simbet sehla, tihnung, natnak le siatnak ihsi runsuahnak, taksa le thinlung khal hahtam hiahhiah dingih umter ti khalin mithiampawl in an simfiang vivo. Khuahlan lai Izip Ram ih an rak hman mi phawk vek

Pathian 30u Zirnak

(*papyrus*) parih an ngan mi-ah cun *soteria* ti cu taksa damnak thu sawhieh hman a rak si an ti.

Thukam Hlun ah

Thukam Hlun pumpi kan zoh tikah rundamnak cu Pathian in a minung, Isarelpawl raldonak lak ihsi a runsuak thu, sal an tannak hmun ihsi a hruaisuah thu le ram tha le ram nuam sungih a umter thu simnak ah hman a si ti kan hmu tambik. A hrilce mi Isarelpawl cu doawk rero tul loin sal an tannak hmun ihsin a runsuak mai, tangphawlawng hman riail loin Tipi Sen a tanpi mai; ti le rawl umlonak hmun ah tihal, rilrawng, mangbang vansangih an um lai khalah Pathian in a cawm hai. Thukam Hlun sungah cun taksa lam rundamnak a sawh deuh (cf. Danpek. 20: 4; Sam 6: 5; 69: 2).

Cun, bulpak rundam lawng si loin mi burpi rundamnak thu khal kan hmu. Sam cabu kan siar tikah mipi vantlang rundamnak thu khal tampi hmuh ding a um. Isarel mipihun pumpi kha mipihun dangpawl kut hnuaiih an um tikah an hnam pumpi rori runsuah an si. Cutiiah an hnam pumpi rundam an si ruangah a rundamtu Pathian hrangih nungin le a rintlak si ding khalih phut le beisei an si. Rundamtu umsun cu Pathian lawng a si ti khal hmuhciah ding a um (cf. Hos. 5: 13; Isai. 31: 1; Sam 33: 16-17).

Thukam Thar ah

Thukam Thar sungah rundamnak ti tawngfang 45 hrawng kan hmu. Cui rundamnak cu Pathian

Pathian 308u Zirnak

zangfahnak le thinsaunak ruangih um thei a si ruangah rundamnak thu sim tikah Khrih thu sim tel lo a theih lo. Ziangahtile, Khrih cu rundamnak hna famkimzetih tuah suaktu a si. A Hlun (TH) sungih a thlam vekih kan hmuh mi kha a Thar (TT) ah cun Khrih nun, a thihnak le a thawsalnakin a takin a famkimter. Curuangah, Amah cu *Siangpahrang*, *Puithiam* le *Profet* tiih kawh a si. Thukam Hlun vekin taksa lam rundamnak hnakin minung nun pumhlum rundamnak thu hi a luhhnawh deuh. Taksa, thinlung le thlarau rundamnak thu a si bik. Curuangah, rundamnak cu:

- Sual ihsi rundamnak (Mat. 1: 21)
- Pathian thinhengnak ihsi rundamnak (Gal. 1: 4)
- Doral lak ihsi rundamnak (Lk. 1: 71, 74)
- Thihnak lak ihsi rundamnak (Jn. 3: 16, 17)
- Hlohralnak lak ihsi rundamnak (Lk. 19: 10)
- Taksa natnak, tih le phannak lak ihsi rundamnak (Mat. 8.: 5; 9: 21) tiin phun tampi kan hmu.

Nazareth Thuphuan (*Nazareth Manifesto*) an timi (Luka 4: 16-20) hin Khrih rundamnak kauhzia le thukzia a langter nasa. Cui rundamnak cu kan sim zo vekin Pathian laksawng hrimhrim a si ti khal Baibal in in sim (Rom 6: 23).

Tawngkam Dangdang Hmangin

Khrih rundamnak thu hi milai tawngfang hnihkhat menih simfiang theih a si lo ruangah Thukam Thar sungah tawngkam dangdang hman a si. Cu mipawl lakih hman tamdeuh bikpawl cu *remawksalnak*, *runsuahnak*, *fasinak*, *rundamnak*, *thiamcoternak* tvp. an si. Mi

Pathian 30u Zirnak

hrekhat in hi tawngkam dangdang lakah duh hleice neiin a dang thlauthla tahrat ih fehpi an hmang.

Cuti si loin anmah le an zawnte-ih hman mai a hnaihnaawk lo bik. Minung cu sualnak ruangah Pathian thawn doral ah cangin an thenaw zo. Cumi an remawksal theinak dingah Khrih cun a nunnak liamin remnak hna a mtuansuak ih, cui remawksalnak thu simnak ih hman asile ‘Remawksalnak’ (*reconciliation*) tiih hman a si (2 Kor. 5: 18-20; Efes. 2: 16; Kol. 1: 20-21).

Minungpawl sualnak sungih an pil zo hnu, Setan fa a si zo hnu kha Khrih ruangah Pathian fa-ah an cangsalsal ti zawnin kan sim asile ‘fasinak’ (*adoption*) ti hman a si (Rom 8: 15, 23; 9: 4; Gal. 4: 5, Efes. 1: 5; Rom 9: 4). Cuvekin minung cu mi hloral, camsiat tuar zo hnu, thi ding rori dinhmun ih si Khrih ruangih rundamnak cotu a sinak zawnih kan sim asile ‘rundamnak’ (*salvation*) tiih hman a si lala (Mat. 1: 21; Lk. 19: 10; Efes. 1: 3).

Minung dinhmun cu mi dang kut sungih a tang mi, sal tlensal tul a si ti zawnih kan sim tikah Khrih cu ‘tlentu, tlennak’ (*redemption*) tiin kan sim lala (Rom 3: 24; Kol. 1: 14; Efes. 1: 7). Cun, minung cu sualnak tuahtu, lairelnak hmun khalih thiam lo co le hrem ding lawng hngakih a um mi cu Khrih thihnak ruangah thiamcotersal a sinak zawn ih kan sim asile ‘thiamcoternak’ (*justification*) ti hman a si lala (Sam 5: 14; Lk. 7: 29; Rom 4: 4; Jeim 2: 21).

Hiti a si ruangah zirthiampawl cun tawngkam pakhat lawngin Khrih rundamnak thu hi a simfiang thei lo, phun dangdang ih sim a si tikah a famkimdeuh an ti.

Pathian Thu Zirnak

Khrih, Amah Lawng hi Rundam Theitu Umsun a si

Ziangvek tawngkam kan hmang a si hmanah kan hrangih a fiangbik cu rundamnak hna, a hramthawk ihsin a cemnet tiang a tuansuak tu cu Khrih, Amah lawng a si ti hi! Minung dinhmun siatzia relnak ah ziangvek tawngkam khal hmang sehla amahte rundamaw thei a sinak zawn pakhat hman a um cuang lo. Thil tha tuah ruangah simaw, nasazetih a hna a tuan ruangah simaw, rundamnak pe-aw thei a si lo. Thinlung lamah nasazetin a tuah duh mi hmuahhmuah khal supaw ciammam khal sehla a sawt cuang lo.

Amah, Khrih sawnin minung dinhmun siatzia cu thei in, a tul mi pohpoh remtha dingin, a tlansan zo mi, minung hnenah rasal in rundamnak hna a ra tuansawn a si. Curuangah Paul cun fiangzetin, “Ziangtinkim ah hin minung ih duhnak le tuahnak ruangah si loin Pathian ih zangfahnak a um ruangah a si theh a si,” a ti (Rom 9: 16).

Kan Baibal sungih khaukhih thu (*predestination*) le hrilce thupawl kan hmuh mi hin minungpawl rundamnak cu an hnatuan that ruangah si loin, a rundamtu Pathian zangfahnak ruangah a si sawn ti an langter. Damnak cu Pathian hnen lawngin kan hmu thei ih, tui hnu khalah a si vivo lai ding. Cui damnak cu Pathian thawi laicinawknak thar, Pathian ngaidamnak ruangih kan hmuh mi a si. Mangbangza a tuah mi hmuahhmuah le a hnatuan mi hmuahhmuah hi a zangfahnak langtertu an si theh.

Pathian Thu Zirnak

Pathian felnak, Farasi le ca ngantupawl felnak hnakih felsawn a si thu kan hmu. Cui felnak cu minung felnak menmen si loin, mi piangthar le soal rimpawl thinlung sungih a um ringring mi Khrih felnak a sisawn. Cucu ‘Khrih cu keimah ah a nung sawn titupawl’ felnak ding a si (Kal. 2: 20). Sualnak pakhat hman nei lo, a tikcu lai ih lairelnak sangbik khalin soal an ti lo mi si hmansehla, misual bik an hremnak khraws parih a tuarnak ruangih minung in rundamnak a co hi rundamnak sullam dik tak a si.

Cui khraws thiltitheinak cu a theitu le a pawmtui’ hrangah cun rundamnak dingih Pathian huham a si ringring. Cui Pathian huham cun Khrih ih Pathian zangfahnak rung lang cu rak co dingin minug thinlung sungah soal rimnak a run thlen theu. Cucu a si sualnak lak ihsi Khrih ih rundamnak kan ti cu!

Fehpidan Phun Dangdang

Khrih rundamnak thu simtupawl lakah mi tampi cun thlarau lam rundamnak rori hi thupibik ah an ret. Taksa lam hrangah an si tuk lo; vanram kai ding lawng khi ruah bik mi a si. Cumi cun leitlun le a sungih umpawl zianghman ih siarlonak tla a neihter phah. ‘Leitlun ci (*le tleunak*) an sinak lam kha thupi ah an ret nawn lo. Kum zabi 18-19 hrawngah khan *evangelical*-pawl cu khawtlang tuahthatnak social action lamah hmaithitu an rak si nan tu-ah cun dung an sip nasa. *Evangelical* lakih hruaitu tam zet cun rundamnak cu thlarau lam lawng si loin taksa lam khal thupizetih retin, nasazetih tan lasal dingin an fawrhaw nasa.

Pathian ~~Yhu~~ Zirnak

Khatlam kapah, tuahtat Kawhhran fehpidan (*reformed theology*) cun rundamnak cu kan thlarau lam lawng a si lo, minung nun pumpi rundamnak a si an ti ih khawtlang nun tuahmhatnak, rampi lairelnak, ni tin mai' hnatuan cio ah, thiam thil a phunphun thiamnak lamah nasazet in tan an la. Nun pumpi ih Pathian hmel lang ding hi thupi zet ah an ret. Khrih rundamnak cun retheihnak, daithlannak zetnakhamtamnak, minung le minung karlakah hmuhsuamawknakpawl lak khalin in rundam a si an ti.

%%%

KHRIH IH RUNDAMNAK SUNGLAWI

*Mi pakhat sualnak ruangah mi tampi thihnak an tawng
ti cu thudik a si. Sikhalsehla, Pathian ih zangfahnak cu
cuhnakin a tumdeuh; Jesuh*

*Khrih amah pakhat ih in zangfahnak
Pathian ih laksawng cu mi tampi
hnenah a tum sinsin a si.*

(Rom 5: 15-16)

Kan sim zo vekin Khrih rundamnak thu cu tawngkam dangdang ih simfiang a si. Tu cu Pathian in Khrih thawng ih rundamnak hna a tuan mi cu minung nunnak ah ziangtin hmual a nei ti thu ah Pathian thuthiampawl simfiangdan dangdang kan zir vivo ding. A hmaisai vekin ruahnak pakhat lawng la-in hihi a dikbik ti theih a um lo lala ding. Pakhat ih kimlonak cu pakhat in a silhkhahsak ih, an zatei an tantlang tikah sullam a nei thuksin ding.

Atlangpithuin Khrih rundamnak thu an simfiang tum tikah phun hnih in an then theu. Phun khat cu Pathian lungawinak lam (*objective*) a si ih, phun khat cu minung lam ihsi rak dawnsawndan (*subjective*) lam tiin.

Pathian Lungawinak Lam Hawiin (*objective*)

• *Tlawn lungawinak (Satisfaction Theory)*: Asselm (1033-1109) ih suahpi mi ruahnak a si. Himi ruahnak cun minung cu Pathian hmuihmel kengin, Pathian riantu

Pathian Thu Zirnak

dingih semsua an si nan, Pathian duhlozawng tuahin sualnak sungah an pil. Pathian thinhengnak tlawn lungawi dingin lamzin pahnih a tuah; a tuah sualtu hrem, asilole, Pathian lungawinak ding hawl lawng a um.

Minung cu mi famkim lo a si ruangah Pathian thinhengnak daiter dingah a tlak lo, Pathian famkim, minung famkim Jesuh lawngin cui lungawinak cu a tuah thei. A tawinakin kan sim le, Jesui' thihnak ruangah Pa a lungawi, Pai' lung a awi zo ruangah minungpawl cu rundamin an um thei tinak a si.

Hi ruahnak hin Pathian ropitzia le minung sualzia a langter zet nan, sualnak in minung nunnak a siatsuahtan lam a hrelh deuh. Cun, Pathian duhdawtnak lam rel nawn loin Pathian tlawn lungawinak lam lawng a uar tikah a kim lo deuh. Kan ram sung khalah hi ruahnak hi kan fehpi soal zikzik theu. Minung lamin zianghman tuan tul nawn loin Pai' lungkimnak lawng uar a si tikah Fapa thisen khal van lamah kan luanter phahphah. Diknak zawn a um vekin amah lawng dikbik vekih dinpi cu a him deuh lo ding.

• *Leiba aiih hremnak (Penal Theory)*: Martin Luther (1482-1546) ih ruahdan a si tiah Sigfrid Esborn cun a ti. Hi ruahdan vek a si le minung hmuahhmuah aiawhin Khrih cun an soal man a phur theh ih, anmahte an pek thei lo mi leiba cu Khrih in a peksak theh. Cui leiba hmuahhmuah kuansak theh a si tikah Pathian cu a lung a kim thlang tinak a si. *Juridical, Substitutional theory* ti khalin an ko.

Pathian Yēu Zirnak

Mi thiam hrekkhat cun hi ruahdan khal hi a kimdeuh lo an ti. Pathian lungawinak ding fangih sualnak nei lo, mifel tuarter a si hi a dik lo, a tuah sualtu sawn hrem loih a suallotu riangri hrem cu a dik lo. Cuitlunah, Pathian duhdawtnak ruangih fapa pek hnakin Pai' leiba rulhnak lam thupitter a si hi a kimlonak a si an ti.

- *Tlensak (Ranson Theory)*: Origen in hmaihruai in, a hnu ah Gregory of Nyssa, Chrysostom, Augustine, Leo the Great le Gregory the Great pawl ih ruahdan a si. Marka 10: 45 le 1 Korin 6: 19 sungih, “Nannah cu nanmai’ ta nan si lo, Pathian ta nan si. Man pek in lei mi nan si,” ti hi an sirhsan bik. Hi ruahdan ah cun minung cu a sual ruangah Setan kut sungah a tang ih, amahte a suak thei nawn lo; a tlentu an um lo ahcun kumkhua Setan kut sungih um ding a si ko.

Curuangah, minungpawl an suahtsal theinak dingih tlensaktu dingah Khrih thisen lawng a um. Khraws ah Khrih thisen cu tlennak man ah pekin a um, man ih lei an si zo tinak a si. Tulai ah G. Aulen (1879-1978) cun hi ruahdan a that thu a cabu *Christus victor* ah a rel uar nasa.

Mi hrekkhat cun hi ruahdan hi hitin an thlir ve. Misual tlennak ding hrangih pek mi Jesuh kha zoin a rak co ding? Thil kan lei tikah a man cu thilri neitu in a co theu sikhawh, Pathian in Jesuh hmangin minungpawl a va lei a si ahcun Setan in Jesuh kha a rak co ve ding tinak a si maw an ti. Curuangah, hi ruahdan cun minung man (*Jesuh*) cu Setan in a co tlukih ruah a theih ruangah, a that zet laiah a kimdeuh lo an ti. Asinan, Jesuh cotu ding tiangtiang hi thu hin a huam tum lo tiin ruat sehla a himdam deuh ding.

Pathian ʼYi Zirnak

Minung Lam Hawiin (*subjective*)

Hi ruahdan pawmtupawl cun Khrih thihnak cu Pathian lam lungawinak si loin minung thinlung sungah hna a tuan ruangah minung cu Pathian lam a hawisal tinak lam a si an ti.

• *Thinlung a ciahneh (Moral Influential Theory)*: Peter Abelard (1079-1142) ih fehpidan a si. Hi ruahdan vek asile Jesuh Khrih thihnak cu a pa (*Pathian*) lungawinak ding si loin minung thinlung sawn ah hna a tuan. Misual thinlung a ciahneh ih, sual rim ding le a hnen pansal dingin Pathian duhdawtnak cun a nawr tinak a si. Tawng dangin kan sim a si le khraws cu Pathian kan duhdawt ce theinak dingih Pathian duhdawtnak a langnak a si. Cui duhdawtnak mankhung cu minung in a hmuh tikah A hnenah kir loin a um thei lo tinak khal a si.

Hi ruahdan hin Thukam Thar zirhdan tlangpi a kaifuh zet a bang. Rundamnak cu a hramthawkin a cem tiang Pathian hnatuan a si ti a langter laiah, minung lam thupitnak a hloter cuang lo. Tlennak hram a thawktu Pathian duhdawtnak in minung thinlung a ciahneh ruangih minung in sual rimnak neihi Khrih a pansal ti hin hi ruahdan thatzia a langter (1 Jn. 4: 19; 3: 16; Rom 5: 8 *thupawl sirhsan in*). Abelard hnu khalah Peter Lombard, Ritschl, Rashdall le mi dangpawl in hi ruahdan hi an pawm vivo.

A kimdeuh lo an tinak cu kan sual aiah Khrih a thi, kan hrangih pek mi raithawinak a si ti lam a hrelh deuh an ti. Khrih cu kan hrangah zohthimtlak a sinak vial cu a tawk lo ti a si.

Pathian Ȳu Zirnak

- *Thlarau lamin (Mystical Theory)*: A tlun ta thawn an bangaw deuh. *Liberal* pa Schleiermacher (1768-1834) ih ruahdan a si. Anih cun Khrih thihnak ruangih rundam kan sinak lam hnakin thlarau in Khrih thawi kan pehzawmawknak lam a uar thung. Anih cun Jesuh cu minung hrangih zohthimtlak, thlarau lamah mi hmuahhmuah ih hotu bik, mifamkim, Pathian thawn then theih loih pehaw fetfet a si a ti.

Tlennak kan timi khal hi misual in a nunnak ah Pathian theihnak nun ngaingai (*God-consciousness*) a vun neih khi a si. Thlarau nun danglamter in, Amah thawn pehzawmawknak a neihter mi cu thupi ih ret a si. “Tlentu cun zumtupawl cu Pathian theihnak nun ah a hruai lut; cucu tlennak hnatuan a si,” tiah Schleiermacher cun a ti.

Moral theory vekin hi ruahnak hin Khrih thihnak le tuarnak lam a rellang nawn lo ruangah a kimdeuh lo ti a hlawh pah lala. Thinlung le nunnak lamah Khrih nun tawmpi ding lam a fehpi tamdeuh an ti.

Hi simfiang tumdanpawl hmuahhmuah kan khaikhawm tikah thil pathum hminsing ding kan nei.

- ◇ Rundamnak cu a hramthawk ihsin a net tiang Pathian hnatuan a si ti kan pawm a tul.
- ◇ Sual sualzia le sualman tamzia khal hmuahcuh ding a um. Sual ruangah Pathian nung Fapa a thih cu thihman awlte men a si lo.
- ◇ Khraws parah Khrih thihnak ruangah minung lam tel loin tlennak (*rundamnak*) a famkim mai ti hi tihnung zet a si; zumtu daithlang a suahter.

Pathian ꨀꨀꨀ Zirnak

Lungthlengnak in piantharnak a thlen ding ti hin a funcih theh. Khraws parah Jesuh'n kan soal in rimsak, kannih lamih lung thleng a tul lo ti cu a dik lo. Khrih cu Pai' lungawinak (*satisfaction theory*) dingah a thi ih, kan soalman leiba hmuahhmuah in kuansak theh. Asinan, cuvial cun a tawk lo, Thlarau Thianghlim cun cui Pathian hnatuan hmuahhmuah cu minung thinlung sungah a theihter ih, soalrim in, a hnen lam hawi dingah a nawr ringring ti hi Pathian thu fehdan a si (cf. Puithiam 17: 11; Rom 5: 11; Mat. 4: 17; Lk 3: 8; 2 Kor. 7: 10; Tirh. 8: 22; 1 Jn.1: 9).

Rundamnak Cotu Ding

Khrih hmangin Pathian in rundamnak hna a tuansuah mi cu zoso a co ding ti thu ah ruahdan bangaw lo a um theu. Cupawl lakih ruahdan phun thum kan zoh ding.

- *Mi hmuahhmuah rundam kan si ding (universalism):* Mi hmuahhmuah, sakhaw dang betu khal pakhatte hman hloral loin a netabikah Pathian in a rundam theh ding tinak a si. Khuahlan lai ihsin tuini tiang Pathian zumlo ih thi zopawl khal khan rundamnak cu an co ve thotho ding. Kawhhran hruaitu hmaisai Origen cun, “Semsuah mi thil hmuahhmuah hi a netnakah cun Pathian in an dinhmun kelah a retsal thluh ding,” a rak ti dah.

An thumawknak Baibal cu Kolose 1: 19, 20 sungih, “Cuticun a Fapa sung ihsin lei le van pumpuluk cu Pathian in a hnenah kirtersal a duh...” ti hi a si. Annih cun hremhmun timi cu a um ko nan kumkhua, catuan camang ih hremnak si loin nun tuahtatawknak hmun (*corrective place*) a si ih, hremhmun feh hmaisai in vanram ah luhsal ding a si an zum. Curuangah, mi

Pathian Thu Zirnak

zokhal kumkhua rori cu hremhmun ah an um lo ding, an feh lawk a si hmanah Pathian zangfahnak cem thei lo ruangah tuathatsal (*restored*) an si leh ding an ti.

- *Hrilce vial rundam an si ding (election)*: Kum zabi 9-nak ah hi ruahnak hi Godescalc in a rak tawthawk hmaisabik. Anih cun Khrih cu mi hmuahhmuah hrangah a thi ih, rundamnak cu mi zate hrang a si ko nan mi hmuahmuah cun an co thei lo ding. Rundam dingih hrilce mi le khaukhih cia mi lawngin an co ding tinak a si. Kum zabi 16 le17 hrawngah *Puritan*-pawl khalin an pawm ih, “Khrih cu hrilce mipawl hrang lawngih thi a si. A thihnak cu mi hmuahhmuah rundamnak hrangah a si nan, a hrilce mipawl vial hrang lawngah hmual a nei,” an ti.

Hi ruahnak pawmtupawl cun khaukhih kan sinak cu Khrih ah a si ih, Pathian in Khrih cu rundamtu si dingih a khaukhih cia mi a si. Efesa 1: 4 thu hi phun dangin an fehpi, mi bulpak khaukhihnak lamah an pial. Cuti fehsualpawl cu *Fatalistic*, asilole, *Mechanistic* an ti. Minung cu khawl (*cet*) dinhmun ah an ret.

- *Zumtupawl vial*: Origen in *universalism* a rak pawm mi cu Augustine cun nasazet in a rak dodal ih, rundamnak cu zumnak lawngih co theih a si ti thu a rak phuang hmaisabik. A sirhsan bik mi Baibal cu Johan 6: 51 “Keimah hi vancung ihsin a rung tum mi sang nung ka si. Zokhal hi sang a ei ahcun kumkhua a nung ding...” ti thu hi a si.

San Laita (*Middle Age*) khalah Thomas Aquinas khalin hi thu hi sawmso vivo in, Kawhhran Tuathat san khalah ‘zumnak ruangih zangfahnak ih rundam’ (*sola fide*) thu nasazet in a dinpi. *Universalism* vekin Pathian

Pathian Thu Zirnak

duhdawtnak cun mi hmuahhmuah rundam si thei dingin Fapa cu pek a si. Zo hmuahhmuah luh theinak dingih khawkhan a si. Sihmansehla, an zate cun rundam an si lo ding, an zum taktak lo ruangah! John Wesley khalin rundamnak, Khrih pek zo mi co ding cun *zumnak* a tul ti thu nasazetin a aupi ve.

Khrih lawng hi rundamtu umsun a si ih, Amah pawmlotu le Thuthangtha hnawltupawl cu amahte rundamnak hnawl ih, hremhmun lamzin zawhtu an si (Jn. 14: 6; Tirh. 4: 21). Hlanlai ah Cyprian in, “Kawhhran lengah rundamnak a um lo,” a rak timi cu tuini tiang Khristianpawl zirhawknak a si ringring lai. Curuangah, Pathian thu zirnak cun zumtupawl vial lawng rundam an si ding tiin a fehpi.

Pathian rundamnak cu mi hmuahhmuah hrang a si ruangah minung zate rundam an si ding ti thu le, minung in *zumnak* a nei thei lo, Pathian in rundam si dingih a khaukhih cia mi hrang lawngah a si ding ti ruahnakpawl cu a pawm thei lo. Tulai ah hin 1983 kum hrawngih hman thawk mi *Religious Pluralism* ti tawngkam kan thei phahphah thlang. ‘Sakhua hmuahhmuah an bangrep theh, sakhaw tin ah rundamnak a um theh’ tiin mi hrekkhat in an simfiang sual pang theu.

Hihi fehpidan phun khat cu a si thei nan, a si theh lo. Cuti lam si loin, leitlun ah sakhua tampi a um, an pawmdan le an zirhawkdan an bangaw cio lo, mai’ tidan cio rel mawi a si. Khristian sakhua khal sakhua pakhat a si ih, danglamcenak (*uniqueness*) a nei ve mi a si. Cuvekin sakhaw dang ciocio khal an bangaw lo, ti thu relnak hi a sisawn.

Pathian Thu Zirnak

Rundamnak thu ah sakhaw hrekkhat cun anmai' sakhua lawng a dik ih, rundamnak khal anmai' sakhua lawngah a um titu (*exclusivism*) an um laiah sakhaw dang khalah diknak a um ve ruangah sakhaw dang betupawl lak khalah rundamnak cotu ding an um ve (*inclusivism*), sakhaw tin ah diknak a um cio ih, tumtah mi hmunkhat nei kan si; mi bangaw; tumtah mi khal bangaw theh kan si (*relativism or popular view*) le mi hmuahhmuah rundam an si theh ding (*universalism*) tiin phun tampi a um.

%%%

Bung 32

ZUMNAK NUNG

*An Bawipa cun, "Nannih in antam ci tia zumnak
nan neih ahcun hi thingtheihmu kung hi 'Na
hram in phawngaw awla, tiffinriat sungah
va phunaw aw,' nan ti thei ding ih, nan ti
vekin a cang ngaingai ding."*

(Lk. 17: 16)

*Thlarau Thianghlim, Pa le Fapa ihsi a suak mi cun
cun minungpawl cu rundamnak cotu ah a tuah ih,
an sualzia le an hmakhua a pihdan cu theihfiangter in,
Khrih theihnak lamah an ruahnak tleuter in,
an duhnakpawl tharter in, Jesuh Khrih cu an
Bawipa le Rundamtu ih pawm dingih ngen
in, a bawm ih, Anmah ah felnak rah
phunkim a tuansuak theu.*

(Presbyterian Church of Myanmar Thurin No. VI)

'Zum' le 'zumnak' cu ziang a si pei? Tui kan hman tambik Falam tawng Baibal sungih 'zum' ti hi 'ring, rinnak, rinsan' tiih hmang duhsawn khal an um. Ziangahatile, 'zum' timi hin 'ring, rinnak' a pur ban deuh lo tiah an ruat. Anmah le an zawnte ih a hmandan kan thiam ahcun a buai lem lo ding, kan tawng veve an si. Khrih rundamnak kan rak co theinak lamzin umsun kan rel tikah kan Baibal ih kan hmuh tamdeuh mi tawngfang 'zum' 'zumnak' tiin kan hmang ding. 'Rinsan' ti khalin hamng sehla, a dik thotho ding.

Pathian Thu Zirnak

Kan kiangkapah zumnak hi minung lam ih si suak si loin Pathian lam ih si suak liauliau a si ruangah minung in ziangtikawngzawng khalin kan zum thei lo. Zum thei kan si lo, zumnak cu Pathian ih in pek mi a si titu khal bo lo. Abraham khal khan Pathian a zum lo tiin kan Baibal sungih um cia hman malh tumih zirhtu an um. Khatlam lala-ah, zumnak cu minung lam ti ding a si, Pathian a tel venak a um lo tiin kan zum duh le zum, duh lo le zum lo titu khal an rak um ve. Zum le rundam, zum nawn lole rundamnak hlosal lala, zumsal le ra kirsal ti phun ih zirhtu khal bo lo. Cupawl cun zumnak cu rundamnak leinak (*paisa*) vekin an ruat. Kan Baibal le Pathian thu fehdan kan zoh hnik pei.

Baibal ah

Thukam Hlun tawngghram Hebru thiampawl in Hebru tawng ih zumnak timi tawngfang phun thum hin, sullam phun dangdang an nei an ti. i) Minung, thu le hla, lole, thil pakhat khat cu a dik rori ti theih pawmhnet; cui parih thumaw pumhlum (*emunah*). ii) Rinsan tuk mi parih pekawk lawlaw, thumawk hiahhiah (*batach*). iii) Minung, lole, thil pakhatkhat cu relhnak le phenawknaktlak a si ti rinsan ngamih, cumi cu beunak, phenawknak le relhnak taktak ih hman (*chasah*) tiin.

A tawizawng ih kan sim le zumnak timi cu Pathian le a thiltitheinak cu theifiang in, tuisin lehnu lam hrang tiang Amah cu rinsan ih, a hnenih nun pumpi pekawk pumhlum tinak a si. Pathian cu rintlak a si ti theihnak ihsin Amah cu beunak, relhnak le phenawknak ih hman a si.

Pathian Thu Zirnak

Thukam Thar Grik tawng khalah a sullam a danglam tuk cuang lo. Zumnak cu *pistis*, zum cu *pisteuo* (*verb*) a si. A zumtu lam si loin zum mi Khrih sinak dik theifiangin Amah va rinsan lawlaw tinak a si (Filip. 1: 27; 2 Kor. 4: 13; 2 Thes. 2: 13). Rinsantlak, thumawknaktlak (*credence*) a um hmaisa ih, zum duhtui' hrangah pekawknak (*commitment*) thawn an kawpaw ti khalin kan sim thei. Cui zum ding mi cu Pathian (Rom 4: 24; 1 Pit. 1: 21), Khrih (Rom 3: 22, 26), Pathian thukam (Rom 4: 20) tiih rel a si.

Zumnak Phun Dangdang

Thukam Thar sungah zumnak thu hi phun dangdangih rel a si ih, tawiteten kan zoh ding.

- *Zumnak menmen*: Hihi minung fimnak ihsin thungai thu a si ti theih pawm, sunglam thatnak le thlarau lam nun tham ban lemlo zumnak a si. Pipu hnen ihsin simaw, Baibal thuanthu in simaw, asilole, zirnak hmun ihsin simaw cui theihnak cu a ra. Mai' nun rori-ih tehnik (tawnteh nun) um riail loin a theihih theih zumnak a si. Curuangah, mi hrekkhat cun 'Thuanthu-zumnak' ti'n hmin an bun. Hivek zumnak cu sungril nun ihsi rasuak a si lo ruangah a hnget lo. Pathian hnen ihsi ra a si lo ruangah Baibal cun zumnak nung a ti thei lo (Mat. 7: 26; Tirh. 26: 27, 28; Jeim 2:19).

- *Thilmak zumnak*: Minung thinlung ah mai minung sinakin a tuah thei lo mi thil danglamce (*thilmak*) tuah duhnak a um theu. Cuvek duhtupawl cun Pathian cu thilmak tuah theinak huham neitu a si ti ruatin cui huham nei dingin Pathian an zum theu. Zumnak neilopawl hrangah cuvek thilmak tuah a theih lo tiin

Pathian ㊦u Zirnak

zumnak cu an ret thupi zet. Asinan, cuvek thilmak-zumnak cu Pathian le minung pehzawm theitu zumnak nung a si lo (Mat. 8: 10-13; Jn. 11: 22, 40; Tirh. 14: 9).

• *Zumnak hnget lo:* Mi pakhat khat in Pathian duhdawtnak a theih tikah a thinlung sungah phurnak nasazet a um ih, awlaiten a duh mi cu a zum lohli mai. A zum mi khal ziang a si ti khal a ruat tha fumfe man lo, a phurnak in a nawr dandan in a um mai. Asinan, ni le khua a rei tikah, asilole, hrarsatnak tete a tawn tikah cui a zumnak cun dungsip lam a pan thei. Tuar har a paih lo, khawrei khal a daih lo ih, dunglamah a kirsal. Curuangah zumnak hnget lo ti a si (Mat. 13: 21).

Hivek zumnak hi dam sung neih theih mi a si nan, thih can a thlen tikah a hlosal mai. Mi hrekkhat cun *zumnak depde* ti khalin an ko. Asinan, hi zumnak neitupawl cun zumnak nung neitu ti-aw in an zumnak hi kilkhawi that an tum ringring. Zumnak nung thawn thleidan thiam a har zet. An danglamnak cu ‘thinlung sungih bu khuar lo’ a sinak te khi a si. Thinlung sungih bu a khuar lo ruangah ziangvekin ka zum, ka piangthar a ti khalle a nun cu amahkel ringring a si ding. Nuncan thleng thei lo zumnak cu zumnak hnget lo umtudan a si.

Sungril lam nun ihsi ra suak a si lo ruangah phurnak ta rori a bawh, phur can le tithat canah a lung a awi. Asinan, rei a daih lo, Pathian sunlawinak ding lam hnakin mai sunlawinak le diremnak fang zumnak a si.

Kawhhran San Thuanthu ah

Kawhhran Tuahthatnak hlanah kha cun zumnak thuhla ah cuti ngaingaiih simfiangnak a rak tam tuk lem lo.

Pathian Thu Zirnak

Kawhhran thu zirh mi el lotei rak pawm hiahho mai dingin an zirhaw; cucu a tawk mai' tiin thinlung lamah pawm le ti tul a rak um tuk lo.

Martin Luther ih hohanakin Kawhhran Tuahthatnak a um tikah zumnak thu hi ruahnak thar thawn simfiangsai a si. Luther cun Kawhhran thu zirh thlun menmen cu tawk ti loin 'rundamnak cu zumnak ih rak cohlan' (*Justification by faith*) ding a si ti nasazetin a zirh. Khrih hmang ih Pathian rundamnak laksawng cu zumnak ih rak cohlan ding a si a ti. Minung in zumnak ih a rak cohlan ve lo ahcun zumnak cun santlaihna a nei lo a ti.

Luther san hnudeuh ihsin ruahnak dangdang a suak lala. Pathian lainak le thuneihna ih si Pathian thu zingzawitu John Calvin cun zumnak thu ah minung lam tuanvo tel loin Pathian khaukhih cia a sinak lam nasazetin a fehpi. Pathian zangfahnak cu el theih lo (*irresistible*) a si ruangah minung duh hrilnak ih si Pathian zum lam si loin, Amah Pathian in zum dingih a ruat cia mi a si a ti. Minung lam tel venak a um ban lo a ti. Phun dangin kan sim asile, Pathian zangfahnak ruangah mi piangthar lo cun piantharnak a co ih, cui hnuah zumnak a nei ti tluk a si. Milai cu cet (*engine*) tluk a si ih, a sungih a cangvaitertui' thuthu in a cangvai tinak a si.

Calvin ih zirhnak thluntupawl lakah a demdeuhpawl (*moderate Calvinism*) an um lala. Annihpawl cun Pathian zangfahnak ruangah zumnak thawngin piantharnak kan co an ti. A sullam cu zumnak neih hnuh pianthar tinak a si. Baibal fehdan thawn a remaw zet. Calvin run el hmaisabiktu cu *Dutch theologian* Jacob Arminius a si.

Pathian Thū Zirnak

Anih cun Pathian lalnak le thuneihnak cu minung duhhriltheinak thawi relkawp a duh. Jesuh cu mi hmuahhmuah hrangah a thi, a khaukhih cia mipawl hrang lawngah a si lo a ti (2 Pit. 3: 9; 1 Tim. 3: 4). Khaukhih thu ah anih cun Pathian khaukhihnak hi bulpak lam si loin mi hmuahhmuah rundam si theh dingih khaukhih an si thu a rel uar sawn. Bulpak duh hrilnak cu thupi zetah a ret.

Methodist Kawhhran din hramthawknak ih sulhnu nei biktu John Wesley cun Arminius ih fehpidan a pawmpi ih, George Whitefield in *Presbyterian* lam hotu pakhat Calvin lam a thlun thung. Hite pahnih hi hnantuanlang ringring an si nan, hi thu ah an ruahnak a dang veve ih, tuantlang thei nawn loin an thenaw leh ngaingai. Scotland le Wales Ram ih *Presbyterian* Kawhhran sungih Pathian thuthiampawl cun Calvin ih fehpidan cu thumawknak ah an hmang zet nan, Arminius ih *theology* khal tampi an pawmpi ve. Thurin kan ngansuah mi khalah khin ziangkim tuansuaktu cu Thlarau (*Pathian lam*) a si laiah minung duhhriltheinak (*minung lam*) khal a hlawnhlo cuang lo ti kan hmu thei.

Kawhhran Tuahthatnak hnu khalah zumnak thu ah ruahdan dangdang an suak vivo thotho. Schleirmacher le Rittsel-pawl cun, “Zumnak cu van lam laksawng rak dawnnak menmen si loin, puarthaupi a tlak mi, minung lam tuansuah mi a si. Thurin pawm menmen lawng khal a si lo, Khrih cu nunlam hruaitu rori ah pawmin, a nuncan tha cawn vivo hi a sisawn,” an ti.

Asinan, hi ruahdan hin mi thinlung a neh tuk lo. Karl Barth le Brunner ih suahpi mi, “Zumnak cu Pathian kawhnak, minung ih kan rak cohlannak ‘aw’ khal a si.

Pathian Thlu Zirnak

Cu khal cu Pathian thangphawknak thawngin a si,' an timi cun mi thinlung a neh zet. Barth cun Pathian lam a vun uarsin ih, "Rundamnak cu Pathian tuansuah mi rori a si ih, zumnak khal minung ihsi suak si loin, a suaktertu (*subject*) khal Pathian thotho a si," a ti.

Zumnak Nung (*saving faith*)

Rundamnak tling zumnak, asilole, zumnak nung thu rel tikah Pathian lam (*God's side*) le minung lam (*human side*) relkawp lo a theih lo. Pathian lam ihsi suak a sinak zawn cu a hmaisai in a ropisawn kan ti thei. Sual ih pil zo hnu, mahte rundamaw thei nawn lo hrangih rundamnak lamzin a tawlrehtu le ti tul hmuahhmuah ti thehtu cu Pathian a si. Cucu a duhdawtnak ihsi ra suak a si (Jn. 3: 16).

Zum ding le zumtlak pe hmaisatu, a cemnet tiangih tuahtu cu Pathian zangfahnak a si ruangah Augustine in, "Zangfahnak tlunih zangfahnak" (*grace upon grace*) a ti cu a dik ti'n kan pawm (cf. Jn. 1:12; 1 Jn. 5: 12; Rom 3: 20; 4: 24; Kal. 2: 10; 1 Kor. 15: 2; Tirh. 3: 16; 4: 12). Zum dingih tuahsaktu Pathian a si hleiah ring thei dingih kan thinlung mit a vangtertu, duhhriltheinak lam tiangih hna a run tuantu khal Pathian Thlarau thotho a si ti kan pawm.

Asinan, thurin phuansuah siar vivo tikah 'a hrilsak' ti nawn loin zum (*pawm*) thei dingih 'a bawm' ti tiang lawng a si. A sullam cu Pathian lam lawngah a cem lo tinak a si. Zum ding cu Pathian laksawng, zumnak khal Pathian laksawng (Efes. 2: 8) veve a si laiah minung lam tuanvo hi hrelh hrimhrim ding a si lo. Thlarau bawmnak in mai duhhriltheinak hmangih hril ding a si. Cucu

Pathian Thau Zirnak

minung lam kap a si. Pathian tuansuah mi si hmansehla rundam mi minungpawl in an rak co ve lo ahcun rundamnak cun sullam a nei lo ding.

Pathian hnatuan le minung tuan an kawmawk tik lawngah a tlamtling theu. Pathian tuancia parih tlukluh hiahhiah, hahdamzetih cawlh hiahhiah a tul. A tluluttu hnakin a va tlukluhnak a tum in, a ropisawn. A petui' pek mi cu a cotu in lungawizetih a rak co a tul; cucu a si 'zumnak nung' kan timi cu (Rom 10: 17). Phun dang in sim sehla, zumnak cu Pathian rinsannak, rinumnak, Pathian hnenih pumpekawk pumhlum le Pathian ta si dingih pekawk ti khalin kan sim thei.

Martin Luther cun, "Zumnak nung cu thinlung sung ihsin lungkimnak thawi Jesuh cu rundamtu ih pawm hi a si. Cutawkah cun Khrih cu rinsan bik le thumawknak bik a si. Zunghruk sungah lung mankhung a phumawk vekin zumnak cun Khrih cu a kaihngat cutci a si," a rak ti. A hiptui' hipnak cu a cak zet nan, duh lo theih loin a nawr dah lo. A McGrath khalin, "Pathian cun minung duhhriltheinak a upat ih, duh lo theih loin tuah si bang sehla minung duhhriltheinak cu duhnalo cingin a pawngsual (*rape*) tluk a si ding," a ti.

Heidelberg Thusawnaw ah hiti'n a um. "Zumnak nung cu Pathian in a thu hmangih kan hnenih a phuansuah mi hmuahhmuah a dik ti kan theihnak (*minung lam*) tlunah Thuthangtha hmang in Thlarau Thianghlim cun kan thinlung lamah zumnak a neihter (*Pathian lam*) hi a si."

Asinan, kan Baibal in fiang fukfi ih in sim lo mi a um. Pathian lam covo le minung lam ti ding hi khuitawkah an tuantlang, ziangvekin an bawmawtawn ti thu hi!

Pathian ㊦u Zirnak

Johan 6: 8-11 sungih kan hmuh mi Thlarau hnaturan kha duh lo theih loih mi nawrtu (*efficacious, or irresistible*) si loin, mi thinlung sungah Khrih pawm thei dingih sulsattu (*preparatory*) ti a si. A fiangbik kan hmuh mi cu zumnak nung cu Pathian le minung tuantlangnak ihsi suak a si ti hi!

Zumnak nung (*piantharnak*) cu thinlung sung ihsi suak a si vekin nun pumpi thlengawknak hrampi a si. Zumnak nung ka nei ti si, nuncan le khawruahdan danglam cuang si lo nun cu a tlunih kan rel zo mi zumnak phun dang a si ding. Zumnak cu zumtui' nun hramthawhna a si ih, nun pumpi khal zumnak nun a si thocho (Kal. 2: 20). Zairema in, "A (Pathian) tel loih kan um thei lo hi kan *zumnak* cu a si ih, Pathian khalin in ngaihsak lo thei lo," tiin a khaikhawm ih, a fun-tha-kim nasa.

%%%

Bung 33

KAWHHRAN THIANGHLIM

(Ecclesiology)

*Hi Antiok Khua ah hin a si dungthluntupawl cu
“Khristian” (Kawhhran) tiih an kawh hmaisakbik.*

(Tirhthlah 11: 26b)

Mi hmuaahmuah hrangah Kawhhran

Thianghlim hi ka pawm

(Apostles’ Creed)

A tlunah khin Khristian bulpak rumdannak thu kan rel. Asinan, Khristian nun cu mahte lawng um nun (*solitary life*) a si lo. Tirhthlah cabu sung, Kawhhran a din pekte ihsin Khristianpawl cu bulpak ciar an si nan, hmun khat ah an umkhawm ih, cui umkhawm hmin cu ‘Kawhhran’ tiih kawh a si. Hlan laiuh Khristian thurin phuansuah pakhat, *Apostles’ Creed* le *Nicene Creed* ah cun Kawhhran thu cu Pathian thu zirnak lakih thupi zet tek pakhat a si ti kan hmu thei. Pathian din mi, rundannak Thuthangtha phuangsuaaktu dingih din a si ruangah thurin pawimawh zet luahtu khal a si ringring.

Kawhhran thurin theihfiangnak ihsin hnatuandan (*ministry*) siseh, Kawhhran sungih cin le dan hman thu ah siseh, Kawhhran (*Church*) le pawl (*denomination*) thleidandan thiamin Kawhhran sinak le a ropitdan theihnak ah mi a hruailut thei. Pathian Thlarau hmangin Kawhhran in hna a tuan a si ti hi kan pawm mi a si. Kawhhran thuhla zirnak ah tikcu tam nawn kan pe tum ding.

Pathian 卍 Zirnak

A Hmin

Thukam Hlun ah: Tawngkam hman tamdeuh cuang pahnih a um, *edah* le *khahal* (*khahal* tiih siar ding) an si.

- *Ehdah:* Pungkhawmpawl (*assembly*), punkhawmnak (*meeting*), misenpi (*congregation*), mibur (*company*), milai, tilva maw ralkap bur (*troop*), tvp.
- *Khahal:* Kawhkhawmawknak (*convocation*), misenpi (*congregation*), pungkhawmpawl (*assembly*), mipi (*crowd*), ralkap bu (*army*), tvp.

Thukam Hlun sungih a langdan kan tarlang vivo ding.

- Hi “pungkhawmpawl,” *khahal* (Isarel misenpi) hi rilrawngin in thiter thluh ding (Suah. 16: 3).
- “Isarel misenpi,” *edah* cu “pungkhawmpawl,” *khahal* (senpi aiawh) ih hmuh lo ah thil mawi lo an tuah ahcun an mawh a si (Pui. 4: 13)
- “Misenpi” *edah* an thianghlim ih, ziangahso “pungkhawmpawl,” *khahal* (Isarel mipa vial) tlunah nan khaisanawk? (Mipum. 16: 3)
- Ci tampi thlahih “miburpi,” *khahal* (miphun tampi) na si theinak dingah lo karhzaiter seh. (Sem. 28: 3)
- David in Isarel “Misenpi,” *khahal* hnenah thu a sim. (1 San. 13: 2)
- Solomon le “pungkhawmpawl,” *khahal* (hotupawl) hmun sang ah an so (2 San. 1: 3)

Pathian 卍 Zirnak

- Pathian bia ih “pungkhawmpawl,” *khahal* (mipavial ... Sakhaw dan hmunkhat an nei ding (Mipum 15: 15)
- “Pungkhawmpawl,” *khahal* le “misenpi,” *edah* lakah ka mualpho leuleu (Thuf. 5: 14)
- A fellowak cu “pungkhawmpawl,” *khahal* (tlangsuakpawl) hmaiah phuanlang a si ding. (Thuf. 26: 26)
- Isarel “misenpi,” *edah* hnenah hitin sim uh. (Suah. 12: 3)
- Thil thalo tuahtu “miburpi,” *edah* in in kulh (Sam 22: 16)
- “Misenpi,” *edah* le “pungkhawmpawl,” *khahal* lakah ka thi leuleu na ti leh ding. (Thuf. 5: 14)
- Thilnu rawi mi a ei ahcun Isarel “miphun,” *edah* lakah ihsin dawi a si ding. (Suah. 12: 19)
- Bawipai’ puantlam a bawrhhlawhter ruangah Isarel ‘miphun,’ *khahal* lakah siarcih nawn lo ding. (Danpek. 23: 2)
- Fasawnpawl cu Bawipai’ mi “pungkhawmpawl,” *khahal* (laireltu) ah an tel thei lo ding. (Danpek. 23: 2)
- Korah le a mi “umkhawm,” *edah* (midokalh - hmangpawl) hnenah hitin thu a sim. (Mipum. 16: 5)
- “Cawcang rualpawl,” *edah* (Izip le miphun dangpawl kha) kaw k aw (Sam 68: 30)

Pathian ㊦u Zirnak

- Kiosa ruak sungah “khuaiibu,” *edah* a tizu thawn a rak um. (Thuthen. 14: 8)

A tlunih Baibal cangpawl kan zoh tikah a tlangpithuin *edah* le *khahal* hi an hman cawhpawlh ruri ih, a sullam khal bangaw zikzikin an hmang ti kan hmu. Asinan, an danglamnak te pakhat a um; *edah* cu ramsa le tilva rual relnak khalih an hman laiah *khahal* cu cuvek ah an hmang dah lo. *Khahal* cu cin le dan kengkawhah “misenpi,” *edah* aiawhah hril mi relnak ah hman a si. Cuti’n Isarelni hmuahhmuah kha hrilsuah mi bangih *khahal* tiih a kawh tikah an zaten thurelthlunak neih a tul cangah siseh Pathian hmaiah suakkhawm ih thutiamkamnak neih a tul cangah hrilsuah mi bangin *khahal* tiih kawh an si.

Curuangah, Grik tawng in Baibal an hun leh tikah *khahal* cu sinakok tiih vei thum a hmanna siar lo, *ekklesia*, *kawhsuah*, *hrilsuah*, “*Kawhhran*,” ti hlin an let. A ngaingaiyah cun Thukam Hlun sungah ‘*Kawhhran*’ ti tawngfang a um fukfi hrih lo.

Thukam Thar ah: Thukam Thar ah *ekklesia* (*Kawhhran*) ti hman a si. Grik tawng *ekklesia* cu tawng pahnih *ek* (*out of* -suak) le *kaleo* (*to call*- ko) ihsin *ekkaleo* (*call out, kosuak*) ti a ra ih, *ekklesis* (*calling out, kawhsuahnak*) ihsin *ekklesia* (*called out, kawhsuah, kawhhran*) ti a ra suak, a sullam cu *kawhsuah mipawl* tinak a si.

Grikmipawl ram thu siseh, khawtlang thu le thubuai tivek reltu dingih hrilsuah suakkhawmpawl “tlangsuak” relnak a si bik. Isarel mipi relnak ah khal hman a si, ramthing ih mipi “umkhawm” *ekklesia* tiin.

Pathian 卐 Zirnak

(Tirh. 7: 38) Paul ih hnatuannak ah Efesi Khua ah buainak a suah tikah cazipa in khawsung “suahkhawmnak” *ekkklesia* ah rel ding a ti ih (Tirh. 19: 39), tibuaitu “pungkhawmpawl,” *ekkklesia* cu a tiakter hai. (19: 41) Jesuh in hi lungpi parah ka “Kawhhran,” *ekkklesia* ka din ding a ti ihsin Jesuh Khrih ih taksa, a thisen ih a lei mi Khristian Kawhhran a sawh fukfi thlang.

Thukam Thar sungah vawi 114 lai a lang.⁵⁸ Zumtupawl cu Pathian in khawvel mi lak ih si a kawhsuah mi an si ti a fiangter zet. *Ekklesia* cun zumtupawl cu anmai umnak hmun ih si fehsuak ih, Pathian be ding an sizia a langter.

Edah le *Qahal* sullam kan sim vekih hmunkhat ih fehkhawm dingih mipipawl an kawh thu men si loin, anmah kotu Pathian hmu ding le be dingih suakkhawm an sinak a sawh. Pathian aw ngai dingih kawh an si. Thukham Thar sungih Jesuh zumtupawl, Pathian be dingih fehkhawm theupawl cu *Pathian Kawhhran* ti hmin an rak pek, thil remcang le mawi zet a si. *Ekklesia* ti tawngfang a hmandan phun dangdang zoh lawlaw sehla.

◇ Khaw tinih Jesuh zumtupawl cu ‘Kawhhran’ an si. Lungrawn kawhhran (*local church*) kan ti vek hi! Culai ah biakinn an rak neih hrih lo ruangah inn remcang pakhat khat ah an khawm mai. Biakinn an nei man hrih lo nan, zumtu an tam deuhdeuh tikah cun hmun dangdang ah an thenawsin vivo ih, khaw khat hmanah

⁵⁸Thuthangtha bu li sungah vawi 3 a lang ih (Mathai cabu sungah vawi 2) le cakuatpawl ah vawi 111 a um.

Pathian 336 Zirnak

khawmnak hmun tampi an nei. Inn khat ih khawmpawl cu Kawhhran ti an si thotho.

◇ A tlunta vekin khaw khat ah Pathian biakkhawmnak hmun tampi um hmansehla, khaw khat sungih zumtupawl cu kawhhran pakhat vekih rel an si thotho. Curuangah, Jerusalem Kawhhran (Tirh. 8: 2; 11: 22), Asia Minor Kawhhran (Tirh. 16: 5), Rom Kawhhran (Rom 16: 15), Korin Kawhhran (1 Kor. 1: 2; 2 Kor. 1: 1), Galati Kawhhran (Gal. 1:2), Thessalonika Kawhhran (1 Thes. 1: 1), le Filemon inn ih um Kawhhran (File. 1: 2) ti tla in an ko.

◇ Ramthen pakhat khalin Kawhhran hmin a pu thei lala fawn. Ramthen pakhat sungih kawhhranpawl kha an zate aiawhin Kalati Ram Kawhhran, Masedonia Kawhhran tiin an ko mai theu (1 Thes. 2:14; 1Kor. 16: 1, 19; 2 Kor. 8: 1).

◇ Zumtu hmuahhmuah huap ih kawhhran khalah ‘Kawhhran’ ti tawngfang hi an rak hmang ve theu (1 Kor. 10: 32; 12: 38; Filip. 3: 6).

Hi Lungpi (Mat. 16: 18)

Kawhhran din hramthawhnak thu rel tikah Jesuh in, “Ka lo sim, nang cu lungto na si; hi lungpi parah hin ka Kawhhran ka din ding...” a timi hi Kawhhran dinnak le a thumawknak tiih rel a si theu. Asinan, hi thu ah hin ruahdan bangaw lo, ruahdan dangdang hlawmpi pahnih a um ringring.

• *Lungpi cu Jesuh a si*: Augustine cun hi lungpi a timi cu Amah Jesuh kha a si a ti. Jesuh in Piter hnenah, “Nang cu Piter na si ih, kei hi lungpi ka si. Hi lungpi ah

Pathian ᩉ᩠ᩅ Zirnak

hin ka Kawhhran ka din ding ih, nang khal covo tha zet ka lo pe ve ding a ti,” tiin Baibal sirhsan in a simfiang bet. Thukam Hlun sungah Pathian cu lungpi vekih rel a si theu ruangah cumi thawi remawter in Protestant Kawhhran hrekkhat cun an pawmpi (cf. Danpek. 32: 4, 31; 1 Sam 22: 1, 32; Sam 18: 2, 31). Asinan, zirthiam hrekkhat cun amah Jesuh simawknak hlir si ding cun an zum lem lo.

- *Piter kha lungpi a si:* Hihi Roman Catholic Kawhhran pawmdan a si ih, Rom Khua ih an Kawhhran hruaitu *Pope* le *bishop* upatnak le thuneihnak hramthawhnak ah an ruat. Annih cun Piter hnenah vanram tawh a pe ih, cumi cu thuneihnak dinhmun sang zet a si ih, vanram kai ding le kai lo ding thuthentu a si. Cui thuneihnak cu kengin Piter cu Rom khaw *bishop* hmaisabik a si an ti. Piter ih thih hnu khalah a aiawhtu Rom khaw bishop pohpoh cu thuneitu sangbik an si ih, Khrih aiawhtu tlukah an ruat. Hi pawmdan hi a tluangtlam in, a awl zet vek nan, thil si thei ngaingai ding a bang lem lo.

- *Lungpi cu Piter ih zumnak kha a si:* Micak lo le tawnmtai zet Piter cun van lam ihsin theihternak a dawng ih, cumi cu a phuang suaksal. Jesuh in Kawhhran a din tikah thil pathum *-zumnak phuangsuktu (zumtu), thlarau* le *thusim mi* tangtlangin a din. Hitawkah hin Jesuh in a awsuah bangaw zikzik, a sullam khal naihaw zet, asinan, bangrep ngaingai si lo thil pahnih hmangin Kawhhran a din. “Nang cu *Petros (lungto)* na si ih, kei-in *Petra (lung pheng, lungpi)* parah Kawhhran ka din ding,” tiin tawng fehndan danglam zet (*word-play*) a hmang. Roman Catholic unaupawl ruahnak vekin Piter

Pathian 338 Zirnak

cu a tel lo thei lo, asinan, Kawhhran dinnak lungpi hngat sawn cu Piter si loin, a hnakih tumsawn Jesuh a si. Hitin simsal hnik sehla.

Thlarau Thianghlim theihternakin Piter cun Jesui' sinak dik kha a thei, a theih vekin a phuangsuaq. Jesuh cu a lung a awi zet. Cui thu a phuansuah mi, *Jesuh cu a nung mi Pathian Messiah na si* a timi cu Kawhhran dinnak hrampi cu a si. A phuangsuaqtu, *Piter* a um, a phuansuah mi, *Jesuh* a um, Piter lawng cu Kawhhran dinnak hrampi a si thei cuang lo. Jacob, Jeim, Barnabas, Paul le mi dangpawl khalin Khrih sinak an phuansuahnak pohpoh ah Kawhhran a ding vivo.

Curuangah, Kawhhran thumawknak hrampi cu *zumtu, Thlarau Thianghlim* le *an phuansuah mi thu* tla an si. Khrih theihlonak hmun ah Kawhhran a ding thei dah lo; cuvekin mahte lawng (bulpak hmin lawng khalin) a ding thei cuang fawn lo (Efes. 2: 19-20 siar aw).

Kawhhran Sinak Thenfeldan

Kawhhran thuhla rel tikah hmuhdan dangdang le thenfeldan dangdang relcih ding a um vivo. Ruahtlak le sullam nei an si tlunah Kawhhran kan hmuhdan le kan Pathian thu fehpidan tiangin a danglamter thei. Curuangah, hi thu hi atlangpi talin zoh tum sehla.

- *Hmuh theih Kawhhran*: 'Hmuh theih Kawhhran' cu minung in 'Kawhhran' kan timi hi a si ih, cutawkah cun zumtu dik le dik lo khal umkhawm ruri theh a si. Hitivekih a dik le dik lo umkhawm hi Pathian in a siang ti cu fangngai le fanglem tahthimnak thu ah kan hmu thei. Fangngai lakih fanglem to an hmuh tikah kan phawi pei maw an ti tikah fang ah cut tiang umtlang hai

Pathian ᩈᩁ Zirnak

seh a ti. Curuangah, Kawhhran hmuh theih hi Pathian Kawhhran a si ko nan, misual le mimha lo khal an umtlang ding ti theih cia ding a si. Zumtu (*piangthar*) hlir umkhawmnak Kawhhran a um thei lo tluk a si.

- *Hmuh theih lo Kawhhran*: Hitawkah cun zumtu dik, rundamnak cotu lawng umkhawmnak Kawhhran a si. Asinan, milai cun zoha zumtu dik le deu ti kan thleidang thei lo, kan hmufiang thei lo. Curuangah, a si ding, ‘Hmuh theih lo Kawhhran’ an ti. Hmuh theih Kawhhran sungah hmuh theih lo Kawhhran tampi kan um a zumum zet. Misual le mibawrhhlawh umnak hmun, hmuh theih Kawhhran sungah Pathian duhdawtu, Amai’ ta a si mi, hmuh theih lo Kawhhran an um ringring ti theihcih a tul.

Hmuh theih le hmuh theih lo Kawhhran thu kan sim tikah ralrin ding a um tiin Lalsawma cun hitin a ti. “Hmuh theih le hmuh theih lo” tiin Kawhhran pahnih thu kan relnak a si lo. Kawhhran pakhat sung khalah a hrek cu hmuh theih, a hrek cu hmuh theih lo ti khal a si cuang fawn lo. Cuitlunah, Kawhhran hmuh theih lo lawng hi Kawhhran dik a si ih, hmuh theih Kawhhran pohpoh cu a dik lo theh tinak khal a si lo lala. Curuangah, “Mi zokhal in, ‘Kei cu hmuh theih lo Kawhhran ah ka um, hmuh theih Kawhhran hi zianghman ah ka siar lo,’ a ti ahcun Kawhhran thuhla a theifiang hrih lo tinak a si,” tiin.

Lalsawma cun Kawhhran Pa (*Church Fathers*)-pawl ih rak simfiangdan khal hitin a sim bet. “Lei le van hmuahhmuah huap theh Kawhhran cu pakhat lawng a si ih, cui Kawhhran cun leilung parih a um mi, lei Kawhhran ih zumtu hmuahhmuah le van ih um an zaten

Pathian 340 Zirnak

a huap theh. Lei Kawhhran sungah zumtu dik le dik lo, milai mit hmuhih thenfel a har ruangah ‘hmuh theih lo’ tiih kawh a si men. Cun, hmuh theih Kawhhran sungih zumtupawl cun hmuh theih lo thawn pehtlaihawknak an nei, asinan, hmuh theih Kawhhran ah zumtu dik le dik lo a retkhawm hrih a si.”

- *Neh zo Kawhhran le do lai Kawhhran:* Neh zo Kawhhran ti mi cu zumtu dik, a thi cia zo mi, van ih um zopawl, van Kawhhran relnak a si. Leilung parih harsatnak, natnak le mangbangnakpawl hmuahhmuah an neh zo ruangah ‘Neh zo Kawhhran’ an tinak a si. ‘Do lai Kawhhran’ a um lala ih, cumi cu leilung parih um laipawl lei Kawhhran hi a si.

Sualnak thawn, harsatnak a phunphun thawn, mangbangnak thawn hmailam thlirin a feh rero mi, raldo rero lai a si ruangah ‘Do lai Kawhhran’ ti a si. C. S. Lewis in Khristian sakhua cu do nei sakhua (*fighting religion*) a rak ti cu a dik zet. Kawhhran cu lei le van thawi sihcihaw ringring a si ih, cucu a ropitnak pakhat khal a si.

Kawhhran Dik le Diklo

Kawhhran dik umtudan phun li (*four great creedal objectives*) an ti mipawl kan feh hlanah kan thinlung khawruahnak vangkau hmaisatertu dingah Kawhhran dik le diklo tahnak hrekkhat kan zohta duak ke.

- *Thurin thumawknak ah:* Kawhhran dik cun rundamnak cu Khrih zumnak lawngin a si an ti ih, Khrih cu i Rundamtu le ka Bawipa tiin an pawm. Cui hnuah

Pathian Thu Zirnak

tuansuah ding, an ti ding le ti lo ding tampi a um lai ruangah zirh le lamhmuh an tul ti an thei-aw.

Kawhhran diklo cun Khrih zum cu rundamnak a si an ti ve nan bet mi an nei. Khrih zum lawng si loin anmai' duhzawng, pawmdan le fehdan phuahcawp an bet ih, cu mi thlun theitu vial lawng rundam si dingin an zum.

- *Hnatuandan ah:* Kawhhran dik cun Khrih le a ram hrang lawngah hna an tuan. Khrih hnenih mi hruailuh cu an tumtah bik a si. Khrih ruangah, Khrih hrangah, Khrih ih lamhruainak ih nun le hnatuan cu an tumtah bik a si. Culaiah Kawhhran diklo cun *Khrih le a ram hrangah* ti tho si in, anmai' Kawhhran sungih mi hruailuh an tum ringring.

- *Thupi ih an ret mi ihsin:* Kawhhran dik cun Khrih zumtu Khristianpawl hrangih thupibik ih an ret mi cu Khrih thinlung put le a duhzawng ih nun a si. Bulpak nun ah, insang nun ah le, khawtlang nun khalah Khrih thinlung pu ih nungcang tha langter ding hi thupibik ah an ret. An thu zirhawk mi khal culam hawi a si ringring.

Kawhhran diklo lawngte cun Khrih thinlung le duhzawng nei dingin an zirhaw ve vek nan an pawl tidan le fehdan cu thupibik ah an ret theu. Cucu Pathian thu thawi remaw bik khalin an hmu in, an rel theu. Sungmuril nun le lungput hnakin a lenglamih anmai' remtidan cu an thupitter sawn.

- *Tuantlangnak ah:* Kawhhran dik cun leilungtlun ah minung cahlonak ruangah pawl dangdang ah um hman nungna, Kawhhran pawl dang thawi tuantlang thei dingin an thinlung an awngaw ih, an tuantlang taktak.

Pathian 34u Zirnak

Fehdan le zirhawkdan bangaw lo deuh khal sehla,
tumtah mi bangrep kan nei ciar ti theiin hnaihawnhak
zianghman umloten u le nau vekin an tuantlang thei.

Kawhhran diklo cun kan sim zo vekin anmai' pawl sung
mi lawng rundam co ding tlukah an ruat ih, pawl dang
mi zohman an rem lo; mi an rem lo vekin mi dang khalin
an rem thei ve lo, anmah lala khal ngaihaw thei hlah hai.
Kawhhran dang hnatuan mi hnaihawnh hi an thurin si
hmang ti ding khawpin mi an hnaihawnk thei zet.

%%%

Bung 34

KAWHHRAN SINAK LE A HNAIUAN

*Ka lo sim Piter, nang cu longto na si; hi lungpi parah
hin ka Kawhhran ka din ding ih, thihnak hmanin a neh
thei lo ding. Vancung uknak
tawhfunng ka lo pe ding ih leilungtlun ih na
kham mi cu vancung ah kham a si ve ding
ih, leilungtlun ih na awn mi cu vancung
khalah awn a si ve ding.
(Matthai 16: 18-19)*

Thukam Thar sungah Kawhhran cu san thuanthu feh vivo mi, Khrih Jesui' thihnak, a thawhsalnak le Thlarau Thianghlim hrinsuah mi a si ti fiangten kan hmu. Kawhhran simfiangnak tawngkam dangdang tampi kan hmuh mipawl hin Kawhhran ropitzia an langter kan tile a soal lo ding. Kan Chinmi lak khalah Kawhhran hi kan buaipei maw, in buaipei sawn simaw, Kawhhran cu kan duhduh in kan cawklet rero a bang. Asile, Kawhhran cu ziang a si? Paul Minear cun Thukam Thar sungah Kawhhran hmuihmel (*Images of the Church*) 100 lenglo a um a ti. Cupawl lakah a khaikhawmnak vekin phun ruk hrawng kan thursuak ding.

Kawhhran cu!

• *Rinsantlak minungpawl*: (cf. Jn. 20: 31; Tirh. 2: 44; Rom10: 9) Paul in dan le thiamcoternak thu a simih a uar zet theu mi thu cu rundamnak cu Pathian zangfahnak in a si ih, mi in cucu zumnak in an rak

Pathian 34u Zirnak

cohlang theu ti hi a si. Hi ruahnak vek hin Kawhhran cu Jesuh Khrih zumtupawl umkhawm hi a si tiin Protestant Kawhhranpawl cun an pawm. “Hmuh theih Kawhhran cu rinsantlakih Amah zumtupawl umkhawm hi a si...” an ti.

- *Thlarau ih hruai mipawl*: (1 Kor. 12: 3) Hi thu hin thu dang hnakin Kawhhran sinak a sawhfiang cuang an ti theu. Kawhhran sinak bul le hram bik a sisawn titu khal an um. Ziangahtile, Thlarau Thianghlim hnaturan le a umpinak ruangih Kawhhran hi um thei fang a si. lawng dangin sim sehla. Thlarau Thianghlim cun Kawhhran cu a sinak ding vekin a siter kan ti thei. Thlarau ih hruai mipawl hrangah cun lei thar, umnak thar (*new society*) hmunah nundan tharih nun tlangnak hmun a si.

Thlarau lamih pawlkawmawknak (*koinonia*) nun cu zumtupawl in an nunpi. David J. Bosch cun, “Kawhhran cu mi dang khal um ve theinak pawlkawm (*alternative community*) a si ih, Thlarau umpinak thawngin misual le mithalopawl hrang khalah umnak a um lai,” a ti.

Hi ruahnak hi Tirhthlah cabu sungah kan hmu tambik. Kawhhran cu Thlarau in a umhnawh, thiltitheinak neiih a thuam le a hruai mi a si. Bulpak duhnak menih feh le nung si loin Pathian Thlarau ih a hruai mi a si. Curuangah, Augustine le Thomas Aquinas cun Thlarau Thianghlim cu Kawhhran nungtertu thlarau (*soul*) a si an rak ti.

- *Ruahsannak nung neitupawl*: Thukam Thar sungah cun Kawhhran cu tui tikcu lawng sawhkhah loin, thil ra thleng lai ding, tikcu neta thawi sihcihaw a si thu a phum

Pathian 346u Zirnak

tel. Cui a ra lai ding mi nun cu tu-ah a thawk zo ih, zumtupawl in an nunpi rero zo. Khrih in a kimter ding mi tikcu hngak phahin, nun danglam thawn nung mi an si. Hmuh theih ah an thumaw menmen lo, hmuh theih lo, a ra lang lai ding mi thlirih ruahsannak neitupawl cu Kawhhran hi a si.

• *Pathian minungpawl*: Mi hrekkhat cun Pathian minungpawl ti hi Kawhhran sinak simfiangnak ah a rem bik an ti. Pathian in a kawh ih, a hruaisuah mi (*the exodus people of God*)-pawl an si. Baibal tawngkam ih hrilce miphun, miphun thianglim, Isarel thar, Abraham ih tesinfapawl, a umsun (*remnant*), hril mi, typ. hin Pathian minung an sinak a sawh hleice cuang.

Himi in ziang a vun langter cuang ti le Pathian in thukam a rak tuahpi mi, Isarel miphun hruaisuaktu, hnam dang sal ihsin run suaktu, nelrawn ramcar an feh lai khalih hruaitu, ram tiam (*promised land*) tiang a hruai thlengtu Pathian cu Isarel thar, Kawhhran hruaitu le neitu a sinak a langter. Isarel-pawl a hruai laiah kha cun ramri a langter. Isarel thar san ah cun ramri kham um nawn loin leilung pumpi huap, Amah zumtu hmuahhmuah ih Pathian a si. Kawhhran cu Isarel thar, hnam tin, ci tin huap Pathian minungpawl an si.

• *Siahhlawh*: Hi tawngkam hi Kan Baibal sungih tawngkam larzet pakhat a si (Suah. 8: 1; 9: 1; 10: 3; Mk. 10: 45; 2 Kor. 4: 5; Mat. 20: 25-26). Pathian minungpawl cu anmah kotui' hrangah riantu tha, siahhlawh an si. Amah an biaknak in siseh, A hnenih thla an camnak in siseh, lei parah diknak le felnak an thlenternak in siseh, Pathian siahhlawh rinsantlak an

Pathian 346u Zirnak

sizia an langter. Pathian palai hnatuantu, a siahhlawh rinum cu Kawhhran hi a si.

Hiti'n khaikhawm sehla. Kawhhran cu leilung parah Khrih in Lalnak a conak hmun (*ramri khiah le miphun thleidan um loin*), Khrih ih hnatuan theh zo mi parih hram thla in, a thawk mi a si (Tirh. 20: 28f. Efes. 5: 21ff). Khrih cu cawimawi a si hnuah lakso in a um ih, Thlarau Thianghlim cu lakthlak in a um thung.

Cui Thlarau hruainak le umpinak thawn Khrih ih hnatuan a pehzawmtu cu Kawhhran hi a si. Kawhhran le Khrih cu ziangtik hmanah then theih loin an sihcihaw. Khrih cu Kawhhran ah a tak hmuh theihin a lang. Curuangah, Kawhhran cu Khrih thawngih Pathian din mi a si. Mipi suakkhawm men simaw, bulpak in a duhduhin *politics* lam thil thawi a din hluahhlo men mi a si lo, zumnak ruangih pawlkawmaw (*faith community*) a sisawn. Thlarau thawngih din a si ih, Thlarau lala in catbang loin a umhnawh ringring.

Kawhhran Pianhmang (*Figures of the Church*)

Jesuh in, “Ka Kawhhran ka din ding,” (Mat. 16: 18) a ti tikah khaw khat kawhhran sawhiah a relnak si loin leitlun pumpi Kawhhran sawhiah a relnak a si. Sikhalsehla, tuisan ah cun lungrawn kawhhran pakhat hmanah mi tampi umkhawm a si tikah Kawhhran pianhmang kan timi hin lungrawn kawhhran khal hun huapter a remcang zet. Ca Thianghlim sungih kan hmuh mi Kawhhran pianhmang phun dangdangpawl hin Kawhhran cu *a nung, a cangvai rero* ti an langter.

Pathian 34u Zirnak

- *Taksa Ruangpi (Body)*: Lungrawn ihsin leitlun pum huap Kawhhran hmuitin ih a hman mi pianhmang (*figure*) a si. Taksa ruangpi hawihertertu in taksa tek zate a herter vekin Kawhhran lu (*head of the Church*) a si mi Khrih khalin Kawhhran pumpi a herter. Phun dangin sim sehla, Kawhhran cu a neitu Khrih ih duhdan ih feh ding a sizia a langter (Efes. 1: 22-23; Kol. 1: 18). Cun, taksa ruangpi in a sawh mi dang leh cu taksa ah tek dangdang um khal sehla, ruangpi pakhat ah an finkhawmaw theh.

Mi danglamce zohman an um lo, Judah le Zentail ti khal a um lo, Khrih ah pumkhat an si theh (1 Kor. 12: 13; Efes. 2: 16; 4: 4). Bawipai' Zanriah Sakramen kan cotlan mi khin Khrih taksa ah pumkhat kan sizia a langter (1 Kor. 10: 16-17). Cuitlunah, taksa ruangpi pianhmang in a sawh duh mi cu -taksa ruangpi ih mekpawl hin mah le tuanvo an nei ciar. An tuanvo ciar felfaitei an tuan tikah Khrih ih taksa, Kawhhran cu a thangso thei ding ti khal a sawh (Efes. 4: 12, 16; Kol. 2: 19).

- *Mo (Bride)*: Kawhhran cu Khrih ih 'mo' a si thu hi Paul in Efesa 5: 23 ah hitin a sim, "Ziangahtile, Khrih cu Kawhhran tlunih thu a neih vekin pasal khalin a nupi tlunah thu a nei," tiin. Kan neih mi Falam Baibal dangdang ah cun 'mo' ti tawngfang cekci cu a um lo nan, *mo* pianhmang (*figure*) ih rel a si bik. Hi tathimnak in a sim tum mi cu phun dangdang in rel a theih ding.

Pakhatnak ah, Khrih in Kawhhran a duhdawtzia (5: 2) le, a pahnihnak ah 'mo' cu ziangtlukih cawimawi a si ti langternak a si. 'Mo' (nupi) in a pasal a duhdawtzia le a

Pathian 348u Zirnak

pasal ra tlun ding hngakih a rak man cia ringring thu relnak khalih hman a si theu (Jn. 14: 1-3; 1 Thes. 4: 16-17, cf. Thup. 19: 7-8).

- *Inn (Building)*: Paul in hi thu a sim tikah Judah le Zentail karlahih thleidanawknak phardawlpi cu Khrih in a siatbal ih, Pathian ah mi hmunkhat an sizia langter a duh mi a si (Efes. 2: 11-18). Cutiuh mi hmunkhat an si hnu ah cun inn pakhat (Kawhhran) sungah an umkhawm. Cui Kawhhran, Judah le Zentailpawl hmunkhat ih an umkhawmnak biakinn cu profetpawl ih a hram an bun ih an sak mi ... a kil ih lungphum cu Jesuh a si (Efes. 2: 20; cf. 1 Kor. 3: 11). Khrih cu Kawhhran (*building*) saktu le neitu a sizia rellang duhnak a si. Cui inn cu sakso vivo a si vekin Kawhhran khal a nung mi umkhawmnak a si ruangah a thangso rero ih, zumtu mithar tampi in an bel vivo thu khalkan hmu (cf. 1 Pit. 2: 5).

- *Puithiam sinak (Priesthood)*: 1 Piter 2: 5 sungah hitin a um: “Nanmah khal ra uhla a nung mi lungto bangtuk in thlarau biakinn saknak hrangah Pathian ih hman mi lungto si uh. Cutawkah puithiam thianghlim hnatuan nan tuan ding ih, cohlanlak mi thlarau thawinak kha Jesuh Khrih sungin Pathian hnenah nan pe ding,” tiin.

Hi thu hi Suahlannak 19: 5-6 sung ta, “*Nannih cu...puithiam hnatuan sungah keimah i riantu miphun nan si ding,*” ti thu a lak mi a si. Thukam Thar sungah cun dinhmun sangsawn vekin siangpahrang ih puithiam (*royal priesthood*) tiin kan hmu thung (1 Pit. 2: 9). Curuangah, zumtu (*Kawhhran*) siangpahrang sinak le puithiam sinak nei an si theh (cf. Thup. 1: 6).

Pathian Thaw Zirnak

Kawhhran mi hmuahhmuah hnaturan cu Thukam Hlun ih puithiam hna thawn a bangaw nawn lo. TH sungah cun Levi cithlahpawl lawngin puithiam hna an tuan thei nan, TT ah cun zumtu hmuahhmuah in puithiam sinak an nei theh ruangah an lakah palai thlah tul nawn loin, ziangtiklai khalah anmahte ciar Pathian thawi pehtlaihawknak an nei thei (Heb. 4: 14-16). Hi thu sirhsan in *Protestant* Kawhhran cun “zumtu hmuahhmuah puithiam kan si theh” (*the priesthood of all believers*) ti thu hi hngetzetin a pawm in, a fehpi.

• *Tuurual (Flock)*: Bawipa le a minungpawl laicinawknak thu tahthimnak thu mawi zet hi Johan 10: 16 sungah kan hmu ih, Kawhhran cu tuurual tiih kawh a si (cf. Tirth. 20: 28; 1 Pit. 5: 3). Isarel miphun le Pathian pehtlaihawknak khal tuu le tuukhaltu vekih rel a si (Sam 23). A tlangpithuin TH sungih hi tahthimnak thu (*tuurual*) hin Isarel miphun vial lawng sawhieh rel a si vivo.

Asinan, TT sungah Khrih cu Tuukhaltu a sinak ih a danglamnak zawnte cu Isarel miphun hrang vial si loin, Zentail khal tel in, an zate hrang a si thu hi a si. Hiti'n a ti: “Hi tuurual sungih a tel lo mi, tuu dang (*Zentail*) ka nei, annih khal (*Isarelpawl thawn*) ka finkhawm ve hai ding. Ka aw an thei ding ih, tuukhal pakhat hnuaiiah tuurun pakhat (*Judah le Zentail*) ah an cang ding.” (Jn. 10: 16)

Hi thu hin a sim tum mi cu Kawhhran sungih member hmuahhmuah cu ‘ka tuurual’ a titu Khrih ih ta an si theh (Jn. 10: 26-27) ih, amai sungah himnak khal an nei. Tuukhaltu in a tuurualpawl a theih ih, a ngaihsak vekin

Pathian 390 Zirnak

tuurualpawl khalin a aw an thei ding ih, an lakah laicinawknak tha a um ringring ding.

- *Hngetekpawl (Branches)*: Johan 15 sungah Jesuh in zumtupawl thawi an pehzawmawknak cu sabit hri ngaingai le a tekpawl thawn a tahthim. Amah cu sabit hri ngaingai a si ih, Pa cu hmuan neitu, sabit tampi an rah theinak dingah hmuan tuahtu le kilkhawitu a si (Jn. 15:1). Zumtu hmuahhmuah cu sabit hngetek an si ih, an hram thlaknak cu sabit hri ngaingai (*Jesuh*) a si. Jesuh in a cawm hai, an thanglian vivo ih, catloin Amah thawi an zawmawk ahcun rah tha phunkim an suah thei ding.

Jesuh, Amah rori in a hnenih um (*remain, stay, live*) dingin a fawrh (Jn. 15: 2; cf. 1 Jn. 2: 22, 24, 28). Sabit hri ngaingai le a hngemek thu hi zumtu le Khrih pehzawmawknak le zumtupawl lakih pehzawmawknak tha neih a tulzia le a thupitzia khihhmuh a tum bik.

Kawhhran Hnatuan

Kan sim zo vekin Kawhhran cu tumtahnak nghet zet thawn Pathian in a din le a Thlarau ih a kaihhruai roero mi a si. Lenglam nun ih a lang suahdan le a hnatuandan (*ministry*) kan zoh hlanah sunglam nun ih a ti hmaisak ding mi kan zoh hmaisak ding. Ziangatile, sunglam nun a hngeh hnu lawngah hnatuan ziangkim ah thazang tha a nei thei ding. Sunglam nuncawmawknak (*inreach*) a tam hmaisak lo ahcun lenglam langsuk nun (*outreach*) ah cangvaihna a nei thei lo ding.

- *Zirhawk le simsin (kerygma)*: Pathian in Amah zumtupawl cu an hmuh mi le an theih mi simsin le relsin dingin a duh hai; a Thlarau in a celcilh fawn.

Pathian Thu Zirnak

Curuangah, Piter cun, “Kan phunpi Isarel mipawl...Nazareth mi Jesuh cu minung a si nan Pathian ih thuneihsak a nei,” tiin a phuang. Pathian ih thuneihsak le a thiltitheinak sim le relsintu dingah Kawhhran cu din a si. Cui thu sim a sinak hmun kipah Khrih ih taksa cu hmuh theihin a lang.

Khatlamin kan sim asile, kan thlarau nun cawmnak thabik cu Kawhhran sungih Thuthangtha sim le zirhawk hi a si. Zumtu tharpawl khal Khrih nunzia le Amah bangnak lamzin ih an feh theinak dingah thinsauzetih sim le zirh an mul. Thu le hla lamah kan tlasam a si ahcun Kawhhran nun simaw, bulpak nun simaw a hnget thei lo, a lenglam thathawhna le phurna men ah kan cem theu. Curuangah, John Calvin cun Kawhhran cu thuzirhawknak (*Christian Education*) hmun pawimawhbik a si,” a ti ih, si vivo ding khalin a duh.

• *Pathian biakkhawm*: (Tirh. 2: 41- 42, 46-47) Kawhhran in a tuah tengteng ding thil dang kan hmuh mi cu Pathian biakkhawm (*worship*) hi a si. Kawhhran cu Pathian hrang rori ih din, Amah biak le sunlawih cu a ti ringring ding mi a si. Curuangah, Pathian biakkhawmnak ih a hmuitin bik cu Amah Bawipa a si lo thei lo.

A tawng hram (Gik) ih *poskuneo* sullam cu *lukun* (*to bow down*) lole, *tlu*, *bawkkhup* (*prostrate*) tinak a si. Taksa ih lukun le bawkkhup cun thinlung takih Pathian tihzahnak le upatnak a sawh (Rom 12: 1; 1 Tim. 2: 10; 5: 4; 2 Pit. 1: 3; 3: 11). Mirang tawng ih *worship* hi Pathian cu Cungnungbik ah ret ih, cawimawi le upat a tlak tinak a si. David Peterson cun, “Pathian biak timi cu Pathian thawi hamawk (*engaging*) a si,” a ti. Zumtu

Pathian ~~Thu~~ Zirnak

hmaisapawl khal ni khat hnu ni khat hmunkhat ah tawngawkhawmin Pathian an bia ti kan hmu.

Kawhhran ding thar cun thlacamnak le thangthatnak, tidai ih baptisma pek le Bawipai' Zanriah eitlang in Pathian an rak betlang theu. Pathian biaknak hmun ah A thu cu phuansuah a si ruangah biakkhawmnak (*worship*) le Thuthangtha phuan (*kerygma*) cu thenaw thei lo mi a si. Thu le Sakramen cun Kawhhran cu catfa loin a cawm ringring. Thlacamnak le thangthatnak cun Khrih ih taksa cu a cakter ih, Pathian le A minungpawl hnenah pawlkawmawknak tha a thlenter. Awkamin simaw, thinlung sungin simaw, zumtupawl ih thlacamnak hi Pathian biaknak ih a laimu bik a si; ziangahatile, thlacamnak cu Pathian thawi biakawk hi a si.

Thlacam, thangthatnak, sualphuan, lungawithusim, mi dang hrangih dilsak le nun pekawknakpawl hin Bawipa rinsantupawl nun a hruai ngil. "Cuhnakin Pathian Uknak le tuah ding a lo fial mi hawl sawn uhla, thil dang hmuahhmuah cu a lo pe pam ding a si," (Mat. 6: 33). Curuangah, Kawhhran in Pathian biakkhawmnak zianghman ih siar lo-ih bulpak khalin a thlahthlam ahcun a ti ding diktak a thelh pumhlum tinak a si. Pathian biakkhawm hi mi dang hnen ihsi thil pakhat khat, kan duhzawng kan va co venak tikcu a si lo, kanmah sawn hi Pathian hmaiah hlanaw in, a hman dingih kan pum kan pekawknak a sisawn. "Hmunkhat ih kan pumkhawm theu mi kha bansan hlah uhsi," (Heb. 10: 25). Hlasak hi Kawhhran a rak din tir ihsin Pathian biakkhawmnak ah hmun pawimawh zet a luah ringirng (1 Kor. 14: 26; Efes. 5: 19; Kol. 3: 16). Sam (Hla) hi Judah Khristianpawl ih hla an rak hman mi bik a si.

Pathian ᩈᩁ Zirnak

• *Pawlkawmawknak (fellowship-koinonia)*: (Tirh. 2: 42, 46). Zumtu hmaisapawl cu an hmukhawmaw ih, rawl tla an tawmaw ti hi thilri vial tawmawk hnakin a thukdeuh. Thlarau in nun sungril pawlkawmawknak laksawng a pe ih, hmunkhat ah an umkhawm. Nuntlangnak nun in an nungtlang a si bik. Grik tawng ih *koinonia* cun Khrih sungah u le nau, suakkhat vekih nun pawlkawmawknak a sawh.

Phun dangin kan sim asile, Thlarau Thianghlim kha an mawmaw, an hlawmaw mheh kan ti thei. Curuangah, Emil Brunner cun, “Thlarau ih pawlkawmawknak a si’ a ti. Martin Luther khalin himi cu Kawhhran sinak langtertu bik a si ih, u le naupawl thinlung sungmuril ih si biakawknak le hnemawknak a si,” a ti. Laksakaw lam hnakin pekaw lam (*support system*) a sisawn tinak a si.

Cuhawk lam hnakin duhsakaw lam ti khalin sim a theih. Cuvekih pawlkawmawknak nun ah cun Kawhhran sungih zumtupawl nawmaw le aipuannak a thleng theu. Pathian in mi zokhal hi mahte lawng umih nung (*isolation*) dingin a semsua lo. Hi pawlkawmawknak nun a that lo ahcun Kawhhran a nuam thei lo, hnatuantlang a theih lo, huatawknak le relsiatawknak a um duh. Kan Baibal ih sim tambik pakhat khal zumtupawl, thinlung sungmuril ih pawlawk le pakhat le pakhat duhsaknak thawi umkhawm ding hi a si.

• *Rianawtawn in (diakonia)*: “Zumtupawl hmuahhmuah cu an pawlkawmaw ih, thurualzetin an thil neih mi tla an tawmaw. An thilri neih mi le an hlawnthilpawl tla an zuar ih, an ngah mi tangka cu a tulnak vekin an zemaw.” (Tirh. 2: 44-45). Thlarau in

Pathian Thau Zirnak

zumnak mit a vanter mipawl cun zumnak mit in khua an cuan. An hmuh men lawng khalin a tawh hrih lo, an hrangah ziangvek bawmnak ka pe thei ding tiin siahhlawh thinlung an nei cih. *Ren* mi si hnakin *riantu* si ding an cuhaw sawn.

Kawhhran hmaisapawl cun an thil neih tla zuarin a nei lopawl hnenah an tul vekin an zem suaksal theu. Nuhmei, hngaktah, thawngtla, sal le mifarahpawl in ngaihsak an hlawh. Kawhhran cun *agape* nun cu an nunpi ih, riantu nunin an nung; duhdawt colopawl an duhdaw ih, duhsaknak an pe. Hi siahhlawh nun hi remnak (*shalom*), Thlarau laksawng a si ih, mi in thinlung, taksa le thlarau damnak an hmuh phah.

Kawhhran sungah siahhlawh thinlung neiin pakhat le pakhat rianawtawn ih an um tikah Kawhhran boruak a nuam. Upa, nauta, mineinung, rethei, mi-a, mifim ti um loin mi hmuahhmuah in nuam an ti ding. Cuti si loih mah lawng ren duh, mi dang ren tum nawn lo, ren khalle mai lung tlazawng vial parih tuah duh kan si pang ahcun Kawhhran nun a nuam lo ding.

Cun, mi dang riantu si ding hin thinlung tangdawr zet si a tul. Mipuarthau, mai thu lawng duh, mah lawng thiambik le theibik vekih ruataw hrangah cun mi dang ren a theih lo. Tangdawrnak thu le mi dang hrang nun pek a tul thu rel rero khal sehla ni tin kan tuah mi le kan umdan in pheh le zep ding um loin a simfiang thotho. Khrih ih nunzia lawngte mi dang ren hi a si (Mk. 10: 45; Lk. 22: 24-27).

Hi thu kan zohkhawm mipawl hi Kawhhran hnaturan kan zirnak dingih a hmaisasawn a si. Kawhhran hna kan

Pathian ~~395~~ Zirnak

tuan ding tikah a hmaisai ih kan tuah ding mipawl an si.
Fehsuah (*outreach*) hlanah mai lam thunkhahawk nun
(*inreach*) kan tlaksam ahcun Kawhhran sung nun a
hngelhngget ngaingai thei lo, duh khal a nung thei fawn
lo.

%%%

Bung 35

**KAWHHRAN HMINSINNAK PALI
SIMFIANGNAK**

*Cule nan thu a ngai lo si ahcun a thuhlapawl
kimten Kawhhran hnenah nan sim pei. A
netnakah Kawhhran thu khal a ngai lo
a si ahcun amah cu khawvel mi a si
loah siahhawngtu tlukah va ruat uh.
(Matt. 18: 17) ti*

*Kawhhran **Pakhat, Thianghlim, Huapkim**
le **Apostle-pawl din mi** cu ka pawm.
(*Nicene Creed*)*

Kawhhran sinak kan thlurh zo mi ah khan Kawhhran cu Pathian in minung hmangih a din mi, Khrih ih taksa a si. Khrih cu milai taksa ah cangin Bawipa cu zo a si ti thei ding le a thei hrih lopawl khal simsin dingih Thlarau in a umpi mi a si kan ti zo. Simbet deuh sehla. Thlarau hruainak in Kawhhran cun lenglam hnatuan (*ministry*) a tuan ding tikah sunglam nun cu thupi ah ret hmaisai in, Thuthangtha sim le rel, zumtupawl Pathian biakhhawmnak, pakhat le pakhat rianawtawn in, le thinlung sungmuril nun pawlkawmawknak cu a thlahthlam ding a si lo ti khal kan relbet duh sal.

A tlunih *Nicene Creed* kan ngan mi vek khin *Apostle-pawl* thupawm, *Apostles' Creed* khalah 'Kawhhran Thianghlim' a um thu a tel. Asinan, a dang pathum khi an tel ve lo. Hi Kawhhran hmainsinak pali pawl kan zoh asile Kawhhran sinak le a dinhmun khal thukdeuh in

Pathian Thu Zirnak

kan thei thei ding ti ruahnak a um. Thupawm rak phuahtupawl ih an phuahdan ah cun:-

◇Kawhhran cu *Pakhat (One)* a si.

◇Kawhhran cu a *Thianghlim (Holy)* a si.

◇Kawhhran cu a *Huapkim (Catholic)* a si.

◇Kawhhran cu *Apostle-pawl* din mi (*Apostolic*) a si,
an rak ti.

Kawhhran hmingsinak tawngfang pali an rak phuah mi hi tuisun ni tiangah Kawhhran dik hmingsinnak ah hman an si ringring lai. A fiangsinnak dingah pakhatteten kan zoh vivo ding.

Kawhhran cu Pakhat a si

Kan Bawipai' thihnak le thawhsalnak ruangih din mi, Thukam Thar sungih kan hmuh mi Kawhhran cu pakhat lawng a si. Kawhhran dang a um lo, Bawipa pakhat ih din mi, Thlarau Thianghlim pakhat ih nunter mi, a thawhnak le a cemnak khal Amah Pathian, pakhat thotho a si ruangah Kawhhran cu pakhat lawng a si (1 Kor. 12: 6; Efes. 4: 4-6).

Kan Baibal cun hmun dangdang ih Kawhhran an um thu in sim. "Macedonia Peng ih Kawhhranpawl" (2 Kor. 8: 1), "Jerusalem Khua ih Kawhhran" (Tirh. 11: 22), "Antiok Khua ih Kawhhranpawl" (13: 1) tiin. Asinan, hipawl hin Kawhhran dangdang an si thu a sim lo, hmun dangdang ah Kawhhran an um ti thu simnak lawng a si. Khuitawk hmun khalah, ziangtiklai khalah Kawhhran dang a din hmanah 'pakhat' a si thotho. Umnak hmun le ram hmin ih kawh si lo, hmin dang neih pawl thar khuar hrimhrim cu Paul in a rak do nasa (1 Kor. 1: 12).

Pathian 398u Zirnak

Kawhhran cu pakhat a si kan ti theinak dang lala cu – Kawhhran cu khuahlan lai ih rak um mi siseh, tulai ih kan hmuh mi le lehnu ih kan hmuh lai ding mi tiangin a huapcih theh ruangah a si. *Apostle*-pawl san lai ih Kawhhran le tuisan ih Kawhhran hi pakhat, feh rero lai ding mi a si. Lehnu khalih a ding vivo lai ding khal kan hmuh zo mi le kan hmuh lai mi Kawhhran thotho hi a si ding. Cui Kawhhran cun ziangtiklai khalah thumawknak pali a nei ringring, cupawl cu Baibal le thurin, Sakramen le Nemhnggeh hnatuan (*ordained ministry*) tla an si. Hi thumawknak palipawl hi hmun dangdang, tikcu dangdang ih a ding mi Kawhhran pumkhattertu an si.

Kawhhran sungih um mipawl thinlung pumkhatnak le nuntlangnak khal hi Kawhhran cu pakhat a si ti langturtu fiangbik pakhat a si ve. Thlarau cun zumtu, mibur umkhawm (*faith community*) lakah hna a tuan ih, miphun dangdang, ruahdan dangdang, tawng phun dangdang tla hmangin unau suakkhat vekih pumkhatawknak a thlenter. Thleidanawknak le titerawknak hmuahhmuah neh in, Khrih sungah pumkhat sakhath in kan nungtlang thei. Cucu a Kawhhran ah a takin a lang theu.

Kawhhran cu pakhat a si kan ti laiah an bangrep cekci (*uniformity*) tinak a si lo lala. Ziangahtile, Kawhhran pakhat sung hmanah hnatuandan phun dangdang a um vekin laksawng khal phun tampi a um ti kan hmu (1 Kor. 12: 4-6). Pathian biakdan rori hman a bangaw lo a um thei. Thuthimnakah, Korinth Khua ih an khawmdan le Palestine Ram sung kawhhranpawl ih khawmdan a bangaw lem lo ding. An bangawklonak lam si loin an

Pathian Thu Zirnak

biak mi Pathian cu pakhat a si ih, Kawhhran thansonak ding lawng ruatih nung le tuan an si ruangah pakhat an si kan tinak a si sawn. Kawhhran pakhat a si kan ti laiah thinlung sungah ziang a um tile, ziangruangah hiti lawmmam in Kawhhran pakhat sisi, pawl (*denomination*) tam tuk ah kan thenaw ciamco? ti hi.

Kan Chinmi lak khalah thu dang hnakin Kawhhran thenaw le pawl thar din thu cu umhar phen rel rero ding a tam nasa. Khristian Kawhhran Thurin lam hnakin ‘Pawl thar Khuardan Thurin’ cu kan thiam nasasawn a bang. Kan lakah ‘tlangrai’ vekin in fang duahto thlang a si hi. Chin mi vial lakah pawl tam zet a ding zo. Kan buainak bik pakhat a si ruangah hi thu hi saudeuhin thlurh sehla.

- *Kawhhran thenawknak*: Kawhhran thenawknak kan hmuh hmaisabik cu CE 250 hrawngih thawk, Rome siangpahrang *Diocletian* in Khristianpawl a rak hrem ciamco tum ihsin a si. Cui hremnak (*Decian persecution*) cu siangpahrang Constantine-in Thupek (*Edict of Milan 313*) a suah lawngah a daisal. Cui hremnak tuartu zumtu hrekkhat cun an rinnak phatsanin an sakhaw cabupawl tla acozah kut ah an pe theh ih, annih in an rak ur kangsak theh.

Hremnak a daih tikah cupawl cu Kawhhran sungah ra luh sal an duh. A hrekkhatin lungawizetih an rak pawm mai laiah Africa Ram Kawhhran hruaitu pakhat Donatus le a dungthlunpawl cun an duh thei lo. Anni ruahnak ah cun Kawhhran cu a thianghlim mi a si ruangah rinnak phasantupawl an ra luh lala ding cu Kawhhran sinak hmaibaltertu men an si an ti. Thubuai a suak vivo, *Donatist Controversy* an ti.

Pathian ᩈᩁ Zirnak

Cu laiah Hippo Khua Bishop Augustine a ra suak ih, anih cun Kawhhran cu mithianghlimpawl lawng umnak ding a si lo, misual le mibawrhhlawh pawl umnak khal a si a ti ih, sizung thawn a tahthim. Misual le mitha lo (mai zumnak khal phatsantupawl) Pathian zangfahnak ruangih ngaidam an si thu uarzetih simtu a si ruangah Augustine cu *'Doctor of Grace'* tiih kawh a si hngehnge. Cuticun *Donatus* le a dungthlunpawl cun Kawhhran cu an suahtsan. Kawhhran pakhat sinak kha hi si in a hmel a bal thlang. Kawhhran thenawknak hi pawl ti-in Carthage mi Cyprian cun hiti'n ca a rak ngan tel.

Mi zokhal Kawhhran ihsin a suak ih, Kawhhran phatsantupawl cu Kawhhran ihsin malsawmnak a dawn ding mi a pialsan a si. Khrih Kawhhran dungtuntupawl khalin Khrih hnen ihsin malsawmnak an co ban lo ding. Cuvek mipawl cu mikhual, lamlak mi le ral pawl an si. Kawhhran cu nu vekih na neih thei lo ahcun Pathian cu Pathian na ko thei lo ding. Kawhhran lengah rundamnak a um lo.

A tum hnihnak cu kum zabi 16-nak ah khan a si ih, cui hnu cun tui ni tiang kan thenaw vivo lai.⁵⁹ Kum 1517 ah

⁵⁹Kum 2012 ah khan *Gordon-Conwell Theological Seminary, USA* in nasazet ih a hliakhlai ihsi a hmuhsuadhan vek a sile kum 1800 ah leitlun pumpi ah Kawhhran 500 a rak um ih, 2008 ah 39,000, 2012 ah cun 43,000 tluk a um. 2025 ah cun 55,000 hrawng a thleng ding tiih hmuhsuah a si. Nahzi 10 le minit 5 danah Kawhhran 2-3 ding vivo tluk a si an ti. Roman Catholic thluntu mipum 1,200,000,000 an um ih, Protestant lamah mi 792,000,000 an um thung. See, <https://churchrelevance.com/qa-list-of-all-christian-denominations-and-their-beliefs/>

Pathian Thu Zirnak

khan Martin Luther in Roman Catholic Kawhhran fehdan a pawm theilonak san thu 95 (*95 Theses*) cu Wittenberg Biakinn sangka parah ralthazetin a tar. Cui thu cu zohin Kawhhran in Pathian Cabu thianglim a thlahthlam thu tla, Kawhhran hotupawl thuneih tuknak tla, rinnak nung neih lam hnakih thiltha tuah uar thupawl tla cu remthat lam tum loin nasazetin a rak do ciamco.

A ngantu Luther tiangin an dawisuak. Luther ih thinlung sungah (*John Calvin khal*) Kawhhran suahsan duhnak rak um cia lo hmansehla thil umdan in a pek tikah suahsan lo theih loin a suahsan. Kawhhran fehdan dik lo tuahthat tum cu a neta-ah cun *Lutheran Church* ti a rung si. Cui hnu rei lo te-ah *Reformed (Presbyterian)* Kawhhran, *Anglican, Methodist, Baptist* tiin an rung thenawsin vivo.

A san dangdang thawn uar hleiceneiin mai pawl pawmdan le tidan rel mawi (*denominationalism*) duhnak thinlung a suak vivo, cuisin an suahnak bul le hrampi hmin cu pucawi vivo in pawl thar khuar a si rero. Roman Catholic le Anglican Kawhhran in Pathian an biakdan ah tidan urhsun le mawi an ken vivo laiah Presbyterianpawl cun Baibal sirhsanin Pathian thu sim le thurin fumfe neih a tulzia nasazetin an fehpi. Cun, mipi lungkimtlangnak hawl in khawmpi thurel an hmang; cuvekin Methodist Kawhhran cun zumnak ruangih lungawinak le hngamnak nasazetin an aupi ih, Wesley cun nasazetin Khristian famkimnak thu a rel uar nasa. Kawhhran dangpawl khalin cuvek thotho in uar hleice an nei cio.

Pathian Hhu Zirnak

Ziangruangah hiti kan thenaw ti thu an suh tikah mi tamsawn lehnak ah cun, minungpawl tlinlonak ruangah a si bik an ti. Thenawk lo hi Pathian lungthiltum a si ding nan minungpawl in cu mi cu thlun thei loin kan thenaw a si an ti. Mizoram ih Pathian thuthiam hmaisai Liangkhaia (*Tleicia*) cun Kawhhran thenawk hi Pathian in a el lem lo a si ding, “Kawhhran kan din ding ih ...” ti lawngin a tawng a rak cemter. Cuti’n, khati’n nan rung um ding ti tla a sim bet lo. Jesuh in thla a cam tikah taksa lamih pumkhatawknak lam hnakin thlarau lamih pumkhatawknak lam thu a sawh deuh. Curuangah, Kawhhran pakhat ih um theh hi a tumtah mi a si lem lo ding,” a ti.

a) Pumkhatawknak lamah (*The Ecumenical Movement*): Kum 300 sungah nasazetih thenawk a si hnu, kum zabi 19-nak cemzawng lam ihsin Kawhhran pumkhatawknak ding lamzin hawlsal a si ih, cucu *ecumenism* ti a si. A sullam cu ‘leitlun pumpi huap Kawhhran pumkhatawknak’ ti tluk a si. Cu mi khal cu ram thar hnatuannak (*mission*) ruangih ra um a si kan tile a sual lemlo ding. Ram tin hmun tin ah Kawhhran dangdang in mahte cio *mission* hna an tuan tikah a neta lamah cun tantlang a tulzia an hmusuak vivo ih, 1920 ah Edinburgh Khawpi ah *International Missionary Conference* hmaisabik an tuah.

Cui si thawkin *Faith and Order* le *Life and Work* pawlkawm pahnih cu leitlun pum huap ih din an si. Kum 1948 ah a hmaisabik *World Council of Churches (WCC)* cu Amsterdam Khawpi ah din hnget a si. Atu ah hin ram tapi ihsin member tam zet an si zo. Tuini tiangin cakzetin hna a tuan rero.

Pathian Ṽu Zirnak

Kawhhran pumkhatawnak thu ah Roman Catholic Kawhhran cu hla ralah kum tawkfang nawn a rak ding nan tu ah cun nasazetin a thangso zo. Pope John XXIII in hi thu-ah nasazetin tan a laknak cu 1962 ah *Second Vatican Council* an kawh phah. Cuisi cun anmai' Kawhhran nun khal bihaw fiangin Protestant Kawhhranpawl cangvaihdan khal an thlingthla sinsin. An Kawhhran thansonak bik pakhat cu Baibal dinhmun khaisan thu ah a si.

Kawhhran thuneihnak an cawisan kha tu-ah cun Baibal thuneihnak an khaisang sal. Baibal le Pathian biak khawm hruainak bupawl khal mah le tawng ih hmang thei dingin an lehsak vivo. A cang thei tawkin Protestant Kawhhran thawi tuantlangnak le pumkhatawnak lamzin an hawl nasa ve.

Culaiah Protestant Kawhhran hrekkhat cun Kawhhran pumkhatawnak ih Roman Catholic Kawhhran an ra tel ve ding cu an huphurhin an tih zet. Asinan, cuvek cu tih ding thil a si lo. Unau vekih zohin rak lawm ding an si lam. Tu hrihah cun WCC dan hrampi le an fehdan a bangaw thei hrih lo, member khal an si thei hrih lo. Mi hrekkhat, *evangelical*-pawl cun Kawhhran pumkhatawnak (*ecumenical movement*) lam hi an kathawtpi lem lo. Annih cun hmuh theih lo, thlarau lamih pumkhatawk (*spiritual unity*) hi a tawk mai an ti.

Cuitlunah Roman Catholic Kawhhran in a ciahneh ding khal an phang cih. Annih cun Thukam Thar sungih Kawhhran pumkhatawnak thupawl hi hmuh theih Kawhhran pumkhatawnak (*organic unity*) lam hnakin thlarau lam pumkhatawnak thu an sisawn an ti. Emil

Pathian Thau Zirnak

Brunner khalin pumkhataw vek si si, sunglamih thenawk ringring hnak cun thlarau lamih pumkhatawnak hi a ret thupi zet ve. *Catholic theologian* Hans Kung khalin hi thlarau lam pumkhatawnak thu hi nasazetin a dinpi. Hiti'n a ti.

Kawhhran pumkhatawnak cu Thlarau lam thil a si...Hmun tin ram tin ih thethekawpawl cu Pathian pakhat in a hruaikhawm ih, amai minung ah a tuah. Khrih cu pakhat a si ih, amai taksa ah a thu le a thlarau hmangin a temtawn. Curuangah, Kawhhran cu pakhat a si ih, si vivo ding khal a si.

Hans Kung ih hmuhdan cun Kawhhran pumkhatawnak cu Pathian in Khrih hmangih rundamnak hna a tuan mi parah a thumaw a ti. Kawhhran pumkhatawnak thu kan rel tikah Kawhhran pakhat tidan vek cekci-in a dang Kawhhran pakhat in a cawng ve ding a sisawn a ti. Hitin a sim bet.

Kawhhran pumkhatawnak timi cun pawl tamzia a langter; pawl tinin anmai thawhkehnak, asilole, anmai dinhmun dik tak, an tawng hman mi, an thuanthu, an phung le danpawl le an bulpak nun danglamnakpawl tla cu an hnawl maimai ding a si lo, pakhat in pakhat ta khal laksak simaw, cimral simaw a tum ding a si lo. Thil pakhat cu hmun dang hrangah siseh, mi dang hrangah siseh a remcang kumkhua thei lo men ding.

A tlunih thupawl zohkhawm tikah minung tawntainnak ruangin Kawhhran cu siarcawk loin pawl (*denomination*) dangdang ah kan thenaw. Asinan, Thuthangtha ruangah mah le sinak zawn ciarin hmunkhat ih tuankhawm theinak le pumkhatawnak cu hawl rero a si. Thlarau lam pumkhatawnak neih a si

Pathian ᩈᩃ᩠ Zirnak

vivo vekin hmun tampi-ah a Kawhhran rori khal finaw in pumkhat ih (*organic unity*) um khal tampi an um zo.

e) Kawhhran Pumkhatawkdan Phun Sarih: lawng fim ah ‘Ar thahdan phun khat lawng a um lo’ an rak ti vekin Kawhhran pumkhatawknak ding khalah lamzin phun khat lawng a um lo. Kan ram ah ‘pumkhatawk’ thu kan rel tinten finkhawmawk theh ding sihmang kan ti theu. Curuanga mi hrekkhat cun an tih ih, harsatnak an tawn phah theu.

◇ *Conciliar Fellowship:* Himi cu Kawhhran dangdang council pakhat neih umkhawmnak a si; pumkhatawknak thuk le thasawn a um theinak dingih tuantlangnak a si. Kan ram ah *Myanmar Council of Churches (MCC)*, leitlun huapin WCC siseh, *Myanmar Evangelical Christian Alliance (MECA)* vek hi an si.

◇ *Federal Union:* Kawhhran pawl pakhat, thurin khal bangaw, asinan, ram dangdang ih um mi pawl sihkawmnak a si. Thuthimnakah, *Baptist World Alliance*, *Lutheran World Federation*, *World Alliance of Reformed Churches*, *World Methodist Council* tipawl tla.

◇ *Anglican Communion:* Anglican Kawhhran cu leitlun hmun kip ah an um nan, a hmin te lawngin *Archbishop of Canterbury* hnuai ah an zawmawkhawm. Cutawkah cun Archbishop cu hruaitu lubik a si.

◇ *Organic Union:* Kawhhran pawl dangdang pawl pakhat ih finkhawmawknak a si. Pumkhatawknak thu kan rel tiki kan thinlung luahtu bik a bang. Thil tha tuk a si ruangah a awlai lo nasa. India Ram ah *Church of*

Pathian ᩈᩃᩁ Zirnak

South India (CSI) le *Church of North India (CNI)* pawl khi *Organic Union* cu a si.

◇ *Covenant Relation*: Kawhhran pawl dangdang remnak tuah ih, zawmkhawmawknak a si. Tuantlang dan ding le thil dang khalah zawmawkkhawm a theih.

◇ *Advisory Joint Council*: Kawhhran pawl dangdang pumkhatawknak, tuantlangnak le thurin thuhla-ah *Advisory Council* neih zawmawknak a si. A tumtah bik cu Kawhhran pakhat ih luanluh (*organic union*) a si.

◇ *Uniate Relation*: Roman Catholic le a tuanpipawl ih zawmawkdan a si. Roman Catholic Kawhhran ngaingai si lo deuh khal sehla an Kawhhran thawi tuantlang thei, tuahdan (*practice*) le thurin (*doctrine*) hrekkhat bangrep, hnatuannak (*ministry*) lamih danglamdeuh pawl pumkhatawknak a si. John Macquarrie cun hivekih pumkhatawknak hi leitlun ih tul bik mi a si a ti.

A ziang a va si khalle, hi kan rel mi lakah ziangvek pumkhatawknak thu kan thlun a si khalah, kan theih ringring ding mi cu Thukam Thar in Kawhhran pumkhatawknak a zirh mi hi a si. Thukam Thar ih zirhdan cu *finkhawmawk theh si loin remawk derdo* hi a si.

Kawhhran cu a *Thianghlim*

Apostles le *Nicene Creed* in ‘Kawhhran thianhlimnak’ an rak phuan mi hi Pathian in a minungpawl thianghlim dingih a duhnak ruangah (Pui. 19: 2) le Khrih ih Kawhhran cu thianghlim dingih a timtuah mi (Efes. 5: 26, 27) a si ruangah a si. Siarcawk loin pawl dangdang ah kan thenaw; thenawk thu kan rel laiah Kawhhran

Pathian Thu Zirnak

pumkhatawknak ding thu kan rel tel lala. Sim le rel mi (*theoretical*) le a tak nunpi (*experience*) a bangrep thei lo ti a hmuh theih mai.

Cuvekin Kawhhran thianhlimnak thu kan sim laiah a sungih umpawl sualzia le bawrhhlawhzia a lang lo thei lo. Rel vekih um thei dingin nasazetih Kawhhran thianhlimnak thu a rak dinpitu *Donatist* le *Anabaptist*-pawl an rak um zo. Annih cun Kawhhran sungih *member*-pawl thianhlimnak thu uar in, an hmuhdan ih thianghlim lo (bawrhhlawh) le dan thlun lo, zumnak phatsantupawl cu Kawhhran sungih an um khal an siang nawn lo. Netadeuh ah cun anmah riangri kha an suak ih, Kawhhran thianghlim ti-aw in a dangten an um.

Culaiah ruahnak dang ra suak mi cun Kawhhran thianhlimnak kan rel mi cu tikcu neta lam sawhin a si, tui dinhmun ih *member*pawl thianhlimnak lam a sawh lo titu an um ve. Augustine cun, “Kawhhran cu a thianghlim, bawrhhlawhnak nei lo a si thu kan rel tinten Kawhhran cu tu rori ah a thianghlim ngah zo ka tinak a si lo, sunlawinak tikcu a thlen tikah a thianhlim ding vekih thianghlim dingin a timtuah kan tinak a si sawn,” a ti.

Cuvek thothoin Thomas Aquinas khalin, “Kawhhran cu sawisel bo, thianghlim le bawrhhlawhnak nei lo kan timi hi tu ah si loin a catuan hmun a thlen tiki famkim ding a si. Sualnak kan nei lo kan ti ahcun kanmah le kanmah kan bumaw ih, kan sungah thutak a um lo,” a ti ve (cf. 1 Jn. 1: 8).

Himi ruahnak phun hnih kan zoh tikah Kawhhran hmingsinnak ih ‘Thianghlim’ (*holy*) a timi tawngfang ih sullam simfiang a tul ti a lang. Mirang tawng ih ‘*holy*’

Pathian ᩈᩃ᩠ Zirnak

cu nuncan thatnak (*morality*) thianhlimnak (*sanctity, purity*) a sawh ih, misual le mibawrhhlawhpawl thinlung thianfainak le thianhlimnak lam a sawh hmaisai tuk lo.

Hebru tawng ih *kadak* le Grik tawng ih *hagios* cun ‘a dangte-ih ret, serh thianghlim (*set apart, dedicated*) ti lam a sawh. Phun dangin sim sehla, a thianghlim timi cu Pathian rian dingih a dangte-ih ret mi minung, thilri, tvp. a si. Sakhaw hrangih hman mi pohpoh cu sakhaw hrang lawngih serh a si ruangah a thianghlim ih, thil dang hrangah cun hman thiang lo an si lala.

Thukam Hlun sungah cun sinfen, bungbel, hmun le ram, temple le a umnak tlang, Jerusalem Khawpi, then hra then khat, tidai, tvp. Pathian hrangih hman dingih serh mipawl cu thianghlim tiih kawh an si. “Kawhhran thianghlim” kan ti tikah, Kawhhran cu leitlun mi umkhawmnak a si ko nan, Pathian riantu dingih a dangtei kawh le serh mi an si tinak a si. Kawhhran upa, *pastor* le Pathian hnatuantupawl cu mitlinglo le mibawrhhlawh si hman hai sehla Pathian hnatuantu dingih serh thianghlim an si. Cui thianhlimnak cu serh le sang hrangih thianhlimnak (*ceremonial holiness*) ti a si.

Serh le sang hrangih thianhlimnak cu nuncan thianhlimnak (*moral holiness*) in a thlun lo thei lo. A hmaisai (*serh le sang*) lawng thupi-ah retih a neta (*nuncan thianhlimnak*) thlauthlak cu a famkim thei lo. Nuncan thianhlimnak hi Pathian thucah laimu pakhat a si (Pui. 19: 2). ‘Profetpawl (Amos, Isaiah le Hosea) thucah laimu bik khal sakhaw thil ih thianhlimnak lam hnakin nuncan thianhlimnak, diknak le felnak thu a tam zet (Amos 5: 21ff).

Pathian Thau Zirnak

Puithiam Hnatuannak cabu kan zoh le sunglam nun thianhlimnak a thupitter ti langternak ah lenglam thianhlimnak nasazetin a uar ti kan hmu thei. Bung 17-26 thu hi *Thianhlimnak Dan* tiah hmin an sak hngehnghe. Nuncan thianhlimnak nei dingin serh le sang khalih thianhlimnak nun neih a tul. Cu mi a um lo ahcun nuncan khal a thianghlim thei ngaingai lo. Nuncan thianhlimnak phen theitu serh le sang lawngte Pathian in a duh lem lo.

Thukam Thar lam khalah thianhlimnak thu hi simsin vivo a si. Danthiampawl le Farasipawl cu serh le sang thianhlimnak lamah an fel zet nan a netasawn (*moral holiness*) lamah an hlawhsam lala (Mat. 6: 16). A pahnih ih kawpaw ding an si ruangah, “Vancung ih a um nan Pa a famkim vekin nannih khal nan famkim ve pei,” tiah Bawi Jesuh in a ti (Mat. 5: 48). A thluntupawl hnenih ziangkim fehsanah thlun ding a si thu a sim mi kha, thinsung sir (*single-minded*) men si loin, nun pumhlum pek ding a ti duhnak a si (Mat. 10: 37-39).

Kawhhran thianhlimnak thu kan sim tikah, Kawhhran nun ih langsuaq theu thawi khaikhin cun kan thinsung a na mheu. Mai umnak Kawhhran ciar zoh tikah *memberpawl* suahsualzia, doawknak le hekawknak a tamzia, sum le pai lamih buainak a natsatzia, mipi lawng hman si lo Pathian hnatuantupawl tiangin mitzoh mawi lozetih um tla kan hmu theu. Cuticing cun Kawhhran cu a *thianghlim* kan ti lai. A khatlamah thianghlim kan ti, a khatlam lala-ah a *bawrhhlawh* kan tisal. Pathian thu zirnak cun Kawhhran thianhlimnak cu hiti'n a fehpi.

- *A kotui' ruangah a thianghlim:* Kawhhran thianhlimnak cu a Kawhhran ah si loin a neitu, a kotui' parah a thumaw. Kawhhran sung *memberpawl* an

Pathian Thu Zirnak

thianhlim ruang khalah a si lo, a dintu le a kaihruaitu a thianhlim ruangah a sisawn. Khrih cu mithianghlim a si ih, Amah duhdawtupawl khal an thianghlim ih, an thianghlim deuhdeuh lai ding. Thlarau Thianghlim thawngin misual in a sualnak tlansan in, felnak le thianhlimnak lamzin zawh duhnak thinlung a nei. Curuangah, Bawi Jesuh in, “Nannih tla cu thu ka lo zirh mi thawngin nan thiang zo,” a ti (Jn. 15: 3). Zumtu bulpak nun ihsin thianhlimnak nun hi a langsuak hmaisai ih, Kawhhran le khawtlang nun khalah a langsuak vivo.

• *Serh hleice mi a si ruangah*: Serh hleice ti thu hi Isarelpawl thuanthu ah hmuh a theih. Anmai’ ruangah si loin Pathian in miphun dangpawl hmuahhmuah lak ihsin Amai’ ta si dingah a hrilce mi an si. Curuangah, Moses in, “Nannih cu Bawipa nan Pathian ih minung nan si ih, miphun thiang nan si,” a rak ti (Dan. 7: 6). Cuvekin Kawhhran cu khawvelmipawl lak ih si kawhsuah, kawh hleice le serh hleice mi an si ruangah a thianghlim. Cui thinlung pu-in Paul khalin Korinth Kawhhranpawl hnenah, “Nannih cu sualnak ihsin thianter nan si zo, Pathian hnenih hlan mi nan si zo,” a rak ti (1 Kor. 6: 11).

A ngaingai kan tile Korinthpawl cu nuncan lamah cun mi thianghlim titlak lo tampi an um ti kan thei. Hebru Cakuat khalah zumtupawl cu ‘unau thianghlim, van lam kawhnak cotupawl’ a ti hai. Kan Baibal sungih ‘mithianghlim’ a timipawl hi sualnak nei lo, mifamkim a tinak a si dah lo, misual si cingih Pathian in a thianhlimter mi (*sanctified sinners*) an sisawn. Cumi cun thianhlim famkimnak le that famkimnak thu a sawh lo. Curuangah, Kawhhran cu a kotuin a serh hleice mi, mithianghlimpawl umkhawmnak an ti theunak a si!

Pathian Thu Zirnak

• *Thianghlim vivo ding a si*: Thuthangtha ruangah Pathian thu hi kan hnenih thleng rero mi le a ra thleng lai ding mi an kawpaw ringring. Pathian Uknak kan timi khal tu-ah a thleng zo nan, thleng rero lai ding mi a si. *Tu le lehnu (the now and the then)* timi ramri kham a theih lo. Tu-ih tha mi cu lehnu khalih thasin vivo ding a si thu cu rel a si theu. Tu-ih fihnungza, bawrhhlawh, lehnu lawngih a thianhlim ding thu khal a rel fawn lo. Cuhnakin tu ih thianghlim thawk rero zo, lehnu ih thianghlim vivo ding thu a si. Leilung ih hmuh theih Kawhhran hi Kawhhran thianghlim a si, a thianghlim taktak leh ding. Tu-ih thianghlim rero zo cu a thianhlim sinsin theinak dingin thutak ih cawm le kilkhawi an tul (Jn. 17: 15-19).

Kawhhran thianhlimnak thu hi Roman Catholic Kawhhran unau cun an thurin neih hnget mipawl, thupekpawl, Pathian an biakdan le Kawhhran dan an neih that mipawl an sawhter. Asinan, Protestant lam cun Kawhhran thianhlimnak cu a sung um minungpawl parah an thum ih, cui *member* cun Khrih ih thianhlimnak a co, nunthar a nei; cui nunthar ihsin thianhlimnak nunah a lut. Cui thianhlimnak nun cun thianhlim famkimnak nun ah a hruai lut vivo ti a si.

Kawhhran cu *Huapkim* a si

Huapkim (*Catholic*) tihi khuahlan lai ihsin an rak ngainat zet mi tawngkam pakhat a si ih, an rak hmanglar zet. Asinan, Roman Kawhhran in an rak hmang sual ih, an hman sual vekin mi dang khalin an rak ngaihawi deuh. Catholic Kawhhran ti cu Roman Catholic Kawhhran titlukih neih sual a si. A ngaingaiyah cun *Catholic* timi le *Roman Catholic* an kawpawknak ding san a um cuang lo. *Catholic* timi cu Kawhhran zate,

Pathian Thü Zirnak

khawvel pumhuap (*universal*) sawhieh Kawhhran relnak a si.

Cutiieh Roman Catholic in anmai' hmin bul vekih an rak hman soal ruangah Martin Luther le mi hrekhatpawl cun Kawhhran Huapkim relnak ah 'Catholic Kawhhran' ti loin 'Khristian Kawhhran' tiih thleng tiangin an rak duh. Asinan, cutiieh hmansual ruangih thleng hnak cun dikzetih hman a thasawn tiin tuini tiang Protestant Kawhhran cun an hmang vivo. Roman Kawhhran in a rak hman soal hlanah Khristian hmuahhmuah hi *Catholic* a rak si zo. Kawhhran tampi lakih Kawhhran pakhat khat kawhnak men a si lo.

Khristian Kawhhran cu 'Huapkim' (*Catholic*) a si tiih thupawm phuahtupawl ih an rak phuan tikah mi zate huap a sinak an phawrh duhnak a si. A Grik tawngih *Katholikos* ti cu 'a zaten' a silole 'a pumpuluk, leitlun mi hmuahhmuah huap' tinak a si. Kawhhran cu mi zate huap, leitlun pumpuluk huap theh tinak a si. A hmaisabikah Antiok khawmi, Pathian thuthiam Ignatius in CE 107 ah 'Huapkim Kawhhran' ti tawngfang hi a rak hmang thawk.

Anih cun, "Khrih a umnak hmun pohah huapkim Kawhhran a um," a rak ti. Khrih cu leitlun pum huap, mi zate ta a si vekin Kawhhran khal leitlun pum huap, mi zate ta a si ve. Curuangah Kawhhran cu ram pakhat, asilole, miphun phun khat ta lawng a si thei lo; hmun tin, ram tin, mi phunkip a huap theh. Kawhhran ah cun thleidanawknak a um lo, milian le mifarah, miupa le nauta, nunau le mipa, sal le a pu ti khal a um nawn lo (Gal. 3: 28; Kol: 3.11).

Pathian Thū Zirnak

Cun, Huapkim Kawhhran kan timi hin leilung hmun tin le a sung um milaipawl lawng an si lo, van lam tiangin a huap theh. Paul in fiangten a sim, "...van ah siseh, leilung ah siseh, siam mi hmuahhmuah hi finkhawm theh in, Khrih kha lu bik ih ret khi a tum mi a si," (Efes. 1:10) a ti. Hiti'n a sim bet: "Vancung ih a um mi hmuahhmuah in siseh, leitlun le lei hnuaiih a um mi hmuahhmuah khalin siseh an khuk an bilh ding..." (Fili. 2:10). Cuti a si ahcun Kawhhran cu lei le van tiang huap theh a si ruangah 'Huapkim Kawhhran' ti lo ding rual a rak si lo.

Pawl (*bu*) pakhat le pakhat danglamnak in a buaiter thei nawn lo, miphun le tawng danglam ruang khalah a buai cuang lo. Khuahlan lai le tulai sihcihawknak khal Kawhhran thocho ah a si ih, a liam cia mi le a damlaipawl tawnkhawmnak umsun khal 'Huapkim Kawhhran' ah a si thocho.

Hngetek thinlung le pawl thinlung (*sect-minded/denominationalism*) neiin, mai ta lawng zohih mai fehnak zin lawng a dikbik ih reltu cun 'Huapkim Kawhhran' sinak taktak a theifiang hrih lo tinak a si. Hnam le miphun, Kawhhran simaw, pawl Kawhhran simaw, a um thei lo. Pathian Kawhhran an si theh. Mai Kawhhran fehdan tete (*Baptist fehdan, Presbyterian fehdan, tvp.*) lawngte a um thei men.

Hminsintlak thil dang pakhar cu, Huapkim Kawhhran le Kawhhran pumkhatawknak thu hi then theih lo sihcihaw a si. Huapkim Kawhhran sinak theitui' hrangah cun Kawhhran pumkhatawknak sullam khal awlaiten a kaingah mai ding. Mai' umnak pawl ciar le pawl tenau vekih ruah mi pawl (*denomination*) tetepawl

Pathian Thu Zirnak

hi Huapkim Kawhhran ih tek le aiawhtu tluk an si. Hans Kung cun hiti'n a ti.

Kawhhran pumkhatawnak le Huapkim thu hi hmunkhat ah an fehtlang, Kawhhran cu pakhat a si ahcun mi hmuahhmuah huap a si mai ih, pakhat khal a si lala fawn. Pumkhatawnak le Huapkim Kawhhran sinak cu pakhat a si mi Kawhhran langdan phun hnih a si.

Kawhhran cu *Apostle-pawl ih din mi a si*

Baibal Cang hrekkhat ah Mirang tawng ih '*disciples*' le '*apostles*' cu thleidang cuang loin '*Dungthluntu*' ti hlirih leh a si. Curuangah, '*disciple*' cu '*dungthluntu, kaithluntu*' tinak a si ih, '*apostle*' cu '*Tirh mi, thlah mi*' tinak a si ih, *Tirhthlah* tiin kan let. *Tirhthlahpawl* thu zoh ding kan si ruangah hiti'n simfiang sehla.

- Khrih in a kawh ih, Pathian ram Thuthangtha simsin vivo dingih a thlah (*tirh*) mi pawl cu *Apostles* (*Tirhthlahpawl*) an si.
- Thosal Khrih Jesuh kha mit roriinhmutu le a phuanawknak rak congahpawl cu *Tirhthlahpawl* ti an si.

Mirang tawng ih '*Apostolic*' ti cu '*Tirh mipawl ih din mi*', '*Tirhthlahpawl ih zirhdan thlah loih kaihngget ringringtu*,' asilole, '*Tirhthlahpawl ih thlahsin vivo mi*' tiin phun dangdangin simfiang a theih. Culole, *Tirhthlahpawl thawi sihcihaw ringring*' ti khalin a ret theih totho.

Hi thu khal hi a tlunih '*Catholic*' thu kan rel vek deuh khan Kawhhran pakhat le pakhat simfiangdan a bangaw thei lo. Roman Catholic le Anglican Kawhhran cun

Pathian Thui Zirnak

Tirhthlahpawl san ihsin tuini tiang Kawhhran hnenih pek mi thuneihsak tih an simfiang laiah Protestant Kawhhran cun lenglam thuneihsak lam hnakih Kawhhran zirhawknak thu le fehdan kalhmang peksin thu a si sawn an ti. R. H. S Boyd-ih simfiangdan thlun phahin Khristian thurin in fehpi a tumdan kan zoh ding. *Apostolic* Kawhhran timi cu:

- *Thurin dik peksinawk tinak a si:* Dungthlunpawl san lai ihsi rak thawk zo, an thuzirh mipawl hmangih Khristian nun le Kawhhran umtudan fehpi cu *apostolic* ti a si. Robin Boyd cun Khristian zinkawng cu tlangleng zin ih thir tluan pahnih thawn a tahthim. Tlangleng zintluan ih thir pahnih hi a hnaihawkwawngih zoh cun hnaihawkwawng zet vek an bang. Tlangleng hrang khalah fehnak ding bulce thei lo ko in a hnawakter. Asinan, a sidan ding vekih an ret tikah hlapi tiang a feh thei. Tlangleng khalin pial loten a zawh ngeuhngo ih, buainak pakhat hman a um lo.

Cuvekin Kawhhran nun le zinkawng khal hi phah cia mi thurin dik le rinsantlak zinkawng a um. Tirhthlahpawl ih rak zirh mi, Baibal sungih thumaw le Thlarau Thianghlim umpinak thawi rak phah cia mi a um a tul. Cui parah Kawhhran a feh tikah kum reipi a daih ih, Kawhhran sinak khal hngetten a kai thei theu. Curuangah, Kawhhran cu mi pakhat khatih phurnak men simaw, a tlacawpiah feh huahho men ding khal a si lo.

- *Mission (ramthar) hnatuan pehzawmtu a si:* Pathian in a Fapa, Jesuh cu a *mission* (ramthar) hna tuan dingin a thlah, Fapa khalin *apostle*-pawl a thlahsin hai; annih khalin mi dang an thlahsin vivo. Tirhthlahpawl zirhnak parah hram rak bun mi ramthar hnamuan a si.

Pathian 376 Zirnak

Curuangah, Kawhhran nun ih *mission* ramthar hnatuan duhnak a um mi hi *apostolic* a sinak cu a si kan ti thei.

Kawhhran a umnak san bik khal ramthar hna muan dingah a si. Emil Brunner khalin, “Meisa cu a alhnak in a nunter vekin Kawhhran khal *mission* hnatuannak in a nungter,” a rak ti. Kawhhran in cui hnatuan a thlahtham tikah a sinak a hlohter tluk a si. “Ka Pa in i thlah vekin nannih khal ka lo thlah ve a si,” (Jn. 20: 21) a timi hi Kawhhran in a nunpi a si ahcun *apostolic* a sinak a langter ringring tinak a si.

- *Khawmpi feh tlangih peksinawk mi thuneihnak le zirhawknak a si:* An mit rori-in Jesui’ thawhsalnak a hmutu an si ruangah Kawhhran thurin nei hmairsabiktu khal an si ih, Kawhhran hramto lung khal an si (Efes. 2: 20; Mat. 16: 18). Anmahpawl an thih tikah Thuthangtha cabu, Paul ih cakuatpawl le cakuat dangpawl cu Kawhhran fehdan le thurin thumawknak an si. Cuitlunah Thlarau Thianghlim umpinak le lamhruainak khal catfaloin an dawng.

A tlunih kan sim zo vekin Roman Catholic Kawhhran in thuneihnak peksinawk vivo a si tiih an fehpi mi cu Protestant lam cun thupi bikah an ret lem lo. Thlarau Thianghlim hruainak hnakin bishop, ole hotu pakhat khat in mi dang hnenih thuneihnak a peksin vivo simnak tlukih an pawm mi cu an pawmpi thei lo. Khawmpi hman ih peksinawk cu pawm nuam an ti deuh.

An pawm sawn mi cu lenglam thuneihnak peksinawk lam hnakin thurin le fehdan zirhsinawk thu lamah a si deuh. Tuahtat Kawhhran (*Reformed Church*) pawl cun tirhthlahpawl thu zirh mi, Thukam Thar sungih um mipawl pawm le thlun cu *apostolic* sinak a si an ti.

Pathian Thu Zirnak

Roman Catholic Kawhhran in thuroh (*tradition*) le Baibal cu bangrep deuhthaw ih an hman laiah Protestant Kawhhran cun thuroh cu Baibal hnakih niamin an pawm; a tel lo lawman cun an feh ce lo.

Cun, thuneihnak peksinawk thu ah hman mi kan nei ve, cucu kut suangih nemhnghehnak ah kan hmang. Mi pakhat khat cu Pathian hnatuantu (*hlawhleng*) si dingih a pum a pek tikah Kawhhran in tha a tidan danin a timlam ih, a netaah kut suangin khawmpi thuneihnak aiawhieh nemhngheh a si. Cui nemhngheh thuneihnak cu tirhthlahpawl san lai ihsin rak um, tuini tiang thlah loih hman ringring mi a si. Asinan, Kawhhran hrekkhat vekin mi pakhat khatin a duhduh a pek vek cu a si lo, Kawhhran khawmpi lungkimnak hmang ih tuah mi a si.

%%%

Bung 36

KAWHHRAN HNATUAN

(Ministry)

*Jesuh in, "Ka tuupawl kha kilkhawi aw. Thungaitain
ka lo sim: Na no lai can ah cun na tim na tuah ih,
na duhnak hmun pohah na feh; asinan na tar
tikah cun na ban na pharh ding ih, na duhlonak hmun
ah an lo fehpi ding," tiah a ti.*

(Johan 21: 17-18)

Pathian in a Kawhhran a dinnak san cu hna tuan ding in a si. Asinan, a tuandan ding lawngte kan Bawi Jesuh khan fiangfukfiin sim loin amai' nun le a hnatuandan in a khihhmuh vivo. Hnatuandan phun dangdang thu kan luh hlanah Jesui' khihhmuhdan tawiten zoh sehla. Kan Bawi Jesui' nun pumpi kha Pathian hnatuannak a si ti theih a si mai nan, fiangdeuh ih a sim cu a tikcu cemzawng, Jerusalem lam a pan tum lawngah khan a si. "Milai Fapa hman hi ren mi si loin riantu si dingah le mi tampi tlen dingah a nunnak pe dingin a ra a si," a ti (Mk. 10: 45).

Hi Jesui' tawngkam hin Pathian hnatuan timi cu mi dang ren a si ti a langter. A thu hmaisai lam kan zoh tikah Jeim le Johan in hruaitu hnatuan cu tohkham cuhawknak vekih an ruah ruangih hiti sim a si ti kan hmu thei (Cang 35-44). "Asinan, nannih lakah cun hi bangtuk a si lo pei," a timi hi hminsin a tlak zet.

Pathian Thu Zirnak

Hruaitu phun hnih kan hmu. Phun khat cu leitlun thil lamih hruaitu a si ih, mi dangpawl tlunah thuneizetin, lal hmerhmerzetin a um. A sual tuk lem lo, a tulnak zawn a um a si ding, Jesuh khalin a mawhsiat tuk lo. Hruaitu dang phun khat cu Kawhhran hruaitu a si ih, a tlunih hruaitu thawn an umdan a kalhaw. Kawhhran sungih hruaitu cu siahhlawh nun in a nung ding a ti. Mi dangpawl rian duhtu le mi dang hrangih nun petu a si ding; a lal hmerhmer ding a si lo. Thuthentu si loin, *hnenum*, a cotu si loin *pe suaktu* a sisawn ding. Bawi Jesuh cun Kawhhran sungih hruaitu, hotu, asilole, Pathian hnatuantu hi thunei zet le lal tuk ding hi a duh lo, ziangah tile, Pathian ram nun thawn a remaw lo.

Johan 13: 1-18 sungah Jesuh in a dungthlunpawl ke a khawhsak thu khal hin mi dang rendan ding amah rori in a zirh ti a lang. Mi dang ke khawhsak hna hi zohman ih tuan duh lo, hnenumpawl ti dingih ret mi a si theu. Zirhtu ropi le Bawipa in cui hnaturan niambik a tuan duh khan Pathian ram nun le a hnatuandan thar a run khihmuh a si kha!

An suangtuah ban dah lo mi siahhlawh hnatuandan hmangin hnatuandan thar a langter. “Curuangah, nannih khal pakhat le pakhat nan ke nan khawhsakaw ve pei,” tiah a sim bet (cang 14). Hitawkah kan hmingsin ding bik cu siahhlawh hna, mi dang hrangih hnaturan le tangdawrnak nun hi a si. Dinmun lam hnakin a tuanih tuan lam a si ringring. Ca Thianghlim sungih kan hmuh mi, Bawipai’ hnatuantu le an tuandan kan zoh bet ding.

Pathian 380 Zirnak

Thukam Thar ih Zirhdan

• *Khristian hmuahhmuah*: Kawhhran sung mi hmuahhmuah hi mai' tuan theinak zawn ciarh tuan ding an sizia Ca Thianghlim sungah kan hmu vivo. Hnatuan pakhat khat tal tuan dingih kawhna dawng hrimhrim lo Khristian an um thu Thukam Thar sungah kan hmu lo, ziangah tile hnatuan dingih kawh kan si theh. Thosal Khrih cun piangthar pekte Paul cu, "Tho awla na ke in ding aw. Keimah i rian dingin ka lo hril duh ruangah na hnenah ka lang a si. Tuisun ih kei i tawwnak thu le hmailam ih ka lo hmuh ding mi thupawl hi mi dang hnenah na sim pei ih, ka thu theitu na si pei," a ti. (Tirh. 26: 16) Rom 12 le 1 Korin 12 khal hi Khristian hmuahhmuah Pathian hnatuannak ah covo kan neih ciarh thu simnak a si. Zumtu hmuahhmuah hi puithiam kan si theh ti Piter khalin fiangten in sim (1 Pit. 2: 9).

• *Sal*: Hi tawngfang hi Paul in Jesuh thawi an pehtlaihawknak thu le amah in zumtu mi thar a ngah mipawl thawi an pehtlaihawknak thu relnak ah a hmang theu. Khristianpawl sal thawi tahthimnak hi kum zabi pakhatnak hrawngah khan cun theih thiam a awl cuang men thei. Ziangah tile, cu laiah cun Rompawl ih sal cu a neitu, *an pu* ta rori an si ih, an ziangkim, an nunnak tiangin a duhduh ih an hman thei mi a si. Pathian hnatuannak ropibik, zumtu hmuahhmuah ih kan tithei umsun cu Jesuh Khrih ih sal si ding hi a si. Himi hin zumtupawl Jesui' hnenih kan pekawknak le a ta kan sinak a langter.

• *Siahhlawh/Zawngum/Hnenum*: Hi tawngkam hin Khristianpawl ih Pathian biaknak lam a sawh (Heb. 1:14; Lk. 1: 23ff). Thukam Hlun sungih puithiampawl

Pathian Hi Zirnak

ih sualthawinak an pek theu mi cu Jesui' pekawknak in a famkimter. Pathian hnenih luh theinak sangka thar, vawi-le-khatih awngtu Jesuh, kan Puithiam Bawibik ruangah Pathian hnenih luh theinak kan nei (Heb. 10: 20).

Hi thu hi Pathian biaknak lam lawng si loin thuawinak nun le nun pumhlum pekawknak, pakhat le pakhat rianawtawn in, rethei zawnzaipawl tuamhlawm dingih kawhnak khal a si (Heb. 13: 15). Cuvekih nun pumhlum pekawc cu Paul in 'nan ti ding hrimhrim a si' a ti (Rom 12:1). Cuvek hna cu Khristian hmuahmuah ih tuan ding a si, mi hleicepawl lawngih tuan ding a si cuang lo.

Asile, *siahhlawh* (zawngum) in mi a hruai thei ding maw? kan ti men thei. Siahhlawh cun mi hrangah thupek a suah dah kel lo, tuan mi cu nei siin, mi dangpawl a fial zohzo lo, amahin tuandan ding a khiihmuh. Piter cun hi Jesui' thuzirh mi hi a kaifuh nasa, a cakuat sungah a upatpipawl hnenah, "Nanmah ih kilkhawi dingih ret mi tuurual kha a ukin uk tum hlah uh; an zohthim dingin nung sawn uh," tiah a fawrh hai (1 Pit. 5: 3). Siahhlawh ih mi hruaidan cu zohthim dingih nun lam a si ih, hruaitu cun cui nun hmang cun thiltitheinak nasazet a nei thei. Cutivek hnatuandan cu Jesui' in khiihmuh mi a si.

• *Hnatuantu*: Hi tawngkam, hnatuantu (*daikonos*) khal hi tawngkam lar zet pakhat a si. Jesuh le a dungthluntupawl relnakih hman a si. Mi dang hrangih hnatuan a sawh ih, hna niamzet relnak a si. Hi hmin pun hnatuandan phun dangdang a um. Tirhthlah bung 6 ah tirhthlahpawl cun rawlzem lam hna an tuan. An zaten hnatuantu (*diakonia*) tiih kawh an si theh (Tirh. 6: 1-4).

Pathian 38u Zirnak

Thukam Thar cun a thleidang lem lo, nun pumhlum hi Pathian ta a si a ti. Kawhhran hmaisapawl cun siahlawh hna tuan dingih thlah an sinak kha thupizetin an ruat ringring.

- *Nemhnggeh hnatuan*: Khristian hmuahhmuah hi Bawipa rian dingih kawh kan si kan ti laiah hnatuantu hleice (*nemhnggeh hnatuantu*) an um ti khal theihcih ding a si. Paul in Kawhhran relnak ih ‘taksa ruangpi’ thu a rel mi kha Khrih ah kan zaten pakhat kan si ti lawng rel a tum lo, tek tinte in mahle hnatuan an nei cio ti khal a simcih duh ti thu kan ngan zo (cf. 1 Kor. 12). Laksawng dangdangpawl in Pathian fimzia an langter. Cuvek thothoin Jesuh in dungthlun 12 a hril laiah khan hnatuan hleice tuan dingin a ko hai (Mk. 3: 13). Tirhthlahpawl khalin ti le rawl lam ngaihtuahtu dingah mi pasarih an hrilsin lala (Tirh. 6: 1-6). Cui hnuah Kawhhran umnak kipah Tirhthlahpawl in ‘Upa’ an ret vivo (Tirh. 14: 23). Hnatuan hleice le hnatuan phun dangdang thu Paul in Rom 12: 4 le Efesa 4: 8-13 sungah fiangten a sim.

Hnatuantu langsarpawl

- *Tirhthlahpawl*: Kawhhran hmaisasa san ah khan Tirhthlahpawl kha an lar zet, mi pawimawh zet khal an si ngai. An dam sung cu Kawhhran hotu bik khal an si ih, ziangkim ah biak le rawn an si. Annihpawl an thih tikah an aiawh hril mi an um nawn lo a bang.

- *Thuthangtha simtu*: Tirhthlahpawl cu Khrih ih thawhsalnak nun neitu le hmutu an si ih, Thuthangtha an sim fawn. Asinan, Thlarau Thianghlim in mi dangpawl khal Thuthangtha simtu dingah a hril ve.

Pathian 38u Zirnak

Thuthangtha thei hrihlopawl hnenah an sim ih, ram hlapipi ah an feh theu.

- *Profetpawl*: Thukham Hlun ah profetpawl an thupi zet. Thukam Thar sung khalah profetpawl an um lai, Kawhhran sungih hnatuantu an si (I Kor. 12: 28; 14. 6 & 7, 31, Efes. 4: 14; Tirh. 13: 1). Thlarau Thianghlim in a fial vekin thu an sim ih, an hnatuannakah an hlawhtling zet. Asinan, a rei hlanah nemhngeh hnatuannak cu a lar deuhdeuh ih, kum zabi pahnihnak lam kha cun profet hnatuan cu a lang tuk nawn lo.

- *Upapawl*: Kawhhran hmaisai laiah khan Tirhthlahpawl in Kawhhran umnak ipiangah upa an retsak vivo thu kan hmu (Tirh. 14: 23). Paul khalin Timothe hnenah Kawhhran upa ret dingin a cah (Titas. 1: 5). Jerusalem le Efesa Khua khalah upa an um thu kan thei (Tirh. 11: 30; 20: 17). Piter khalin lungrawn kawhhran kilkhawi le cawmtu ding ‘upapawl’ an um thu a tarlang (I Pit. 5: 1). Upapawl hnatuan cu-

- * *Kilkhawi*: Upapawl hnatuan thupideuhpawl cu lairel, Kawhhran tulnak le pawimawh ah biak le rawn le kilkhawi hna a si. Cuitlunah, rethei zawnzai bawm le thilpek an theihpi (Tirh. 11: 30). Khawmpi khalah Tirhthlahpawl thawn lai an reltlang (Tirh. 15). Mi dangpawl khalin an tihzah in an upat zet.

- * *Cawm*: Efesa Upapawl cu Pathian Kawhhran cawm dingih ngen an si (Tirh. 20: 28). Piter khalin Jesui’ hnen ihsin tuurual cawm ding hna a neih vekin anih khalin upa dangpawl khal tuurualpawl cawm dingin a fawrhsin ve hai. “Pathian in a lo pek mi tuurual khaltu si uh,” (I Pit. 5: 2). Efesa 4: 11 ah “Cawmtu” (*Pastor*) tiin a sim.

Pathian 38u Zirnak

Kawhhran hmaisai lai-ah khan hnatuantupawl le an tuan ding hna felfaitei thleidan a rak si hrih lo hmang. An hmin kawh dan (*title*) khal a dangdang a um vivo. Paul in Kawhhran a din tikah Judah Khristianpawl lakah Kawhhran hruaitu kha *presbuteros*, Mirang in *elder*, “upa” tiin an ko. Asinan, Zentail Khristianpawl lakah *episkopos*, Mirang in *overseer*, *superintendent*, “hotu” tiin an ko ve thung.

Ziangruangah cuti’n an ko? Judahpawl lakah khawtlang le sakhaw hruaitupawl kha *presbuteros* tiin an rak ko cia. Cun, Rom acozah in hnatuantupawl zohhliahtu kha *episkopos* tiin an rak ko cia ve. Cutin *presbuteros*, “elder” le *episkopos*, “overseer” ti cu thil bangaw an si. Judah le Zentail Kawhhran tiin tawng dangdang ih an rak hman ruangah hmin dangdang vekih ruah pang a awlte.

Paul in Efesa Kawhhran hruaitupawl a relnak ah “upa” *presbuteros* a ti thul, “hotu” *episkopos* a ti thul, mi bangrep thotho an si. (Tirh. 20: 17, 28) Thukam Thar sungah “upa” le “hotu” thleidan felfai a si hrih lo, an hmanrawi ruri men. Nikhua a rung rei vivo tikah Kawhhran kilkhawiawkdan felfaizetih neih duhnak a rung um. Cutikah, Kawhhran hruaitupawl (*presbuteros*, lole “*episkopos*) lak ihsin Kawhhran pumpi hruaitu ding mi pakhat an hun hril ih, *episkopos*, Mirang tawng in *bishop* an ti. Cutin, hotu hmin *episkopos* (*bishop* cu a hung lar deuhdeuh ih, Kawhhran ih thuneitu, lubik ah a hung cang.

Hminsintlak thil pakhat cu Tirhthlah cabu ngan lai CE 61 hrawngah hin tui kan theih vek *bishop* dinhmun hi a

Pathian 38u Zirnak

um thrih lo. Tui kan theih vek *bishop* cu kum zabi pahnihnak lawngih langsuak mi a si. Tawng dangin sim sehla, Grik tawng *episkopos* cu *bishop* tinak a si nan Thukam Thar ih lang *episkopos* cu *bishop* an si hrih lo, *overseer*, *lole*, *superintendent*, “Kawhhran upa” *lole* “pastor” menmen an si hrih. (Grik, *episkopos* ihsin Latin, *ebiskopus* ihsin Old English, *bisceop* ihsin *bishop* a ra suak).

- *Hnatuantu (deacon)*: Thukam Thar sungah mi menmen si lo, hnatuan dingih kawh mi an um lala, cupawl cu ‘*deacon*’ an ti. Filipipawl hnenah Paul in ca a kuat tikah Kawhhran hotupawl le hnatuantu (*deacon*) pawl a rellang (Fili. 1: 1). Kawhhran hotupawl thu a rel theh ah hnatuantui’ sinak ding a relsal (1 Tim. 3: 8-10). Himi hin upapawl lengah hnatuantu dang an um lai thu a langter. *Apostle*-pawl le upapawl hnatuan bawmtu ding hnatuantu ding an um. Marka le Timote kha cuvek hnatuantu an si.

Thukam Thar cun *deacon*-pawl hnatuan ding felfaiten ramri a khamsak lo. Curuangah hi hnatuan cu a niamdeuh tiih ti theih khal a si lo. Timothe rori hman kha ziangmaw canah cun hnatuan tum zet tuan vekin a lang fawn (I Tim. 1:13). Khrih ih hnatuan ah a niamsawn le a sangsawn a um ngaiangai thei lo a si cu! ‘Pasarih’ pawl kha hnatuantu ti an si lala. Tirhthlahpawl bawm dingih ret an si (Tirh. 6: 1-6). Taksa lam tul mipawl tuantu an sideuh. Zumnak le Thlarau Thianghlim in a khat mi, mitha hlir an si. Hi hna tuan dingih an hrildan hi hminsin a tlak zet.

Kawhhran mipi in an lakih mitha an hril, thla an cam, an hrilngah mipawl lu parah *Apostle*-pawl in kut

Pathian 386u Zirnak

suangin thuneihnak le malsawmnak an pe. Rethi zawnzai pawl bawm lawng si loin Pathian thu sim le mangbanga tuahin hmainsinnak mak zetzet tuahtu tla an si. Hi hnatuan khal hi bawmawtawn ih tuantlangnak a si.

Kawhhran sungih hnatuandan phun dangdang kan hmuh mipawl hi John Calvin cun Rom 12: 6-8 le I Korin 12: 28 thupawl sirhhsan in phun li lawngin a then. Cupawl cu- Pastorpawl, Pathian thu zirhtupawl (*doctors*), upapawl (*presbyters*) le hnatuantupawl (*deacons*) tiin. *Presbyterian* Kawhhran cun pahnih ah a then phupphi mai; a hmaisai pahnih khi '*Pastor*', a neta pahnih khi '*Upa*' tiin. Pastor cu *Thu* le *Sakramen* tham thei dingih nemhngheh an si ih, upapawl cu pastor-pawl bawmtu ding an si. A zozo khal hi *Presbyterian* Kawhhran ah cun thuneihnak an nei lo, khawmpi cu thuneitu bik a si.

A tlunih kan sim zo vekin Kawhhran cu Khrih ih taksa, neitu Khrih thuneihnak hnuaiyah taksa tek dangdang an cangvaih rero vekin a nung mi le a cangvai rero mi a si. Kan Baibal sungah cui Kawhhran cu ziangtiuh ukawk le lairelawk ding a si ti a lang lo nan, Kawhhran thuanthu feh vivo kan zoh tikah a tlangpithuin Kawhhran ukawkdan phun li kan hmu thei.

- *Episcopacy*: A tawngghram *episkopos* sullam cu a tlunih kan rel zo bangin *kilkhawitu*, *hotu* tinak a si ih, *Bishop nei Kawhhran* tinak a si. Kawhhran dangdang in phun dangdang in an simfiang. Methodist hrekhat, Orthodox, Anglican, Lutheran (hrekhat) le Roman Catholic Kawhhranpawl fehdan a si. Kawhhran pahnih khat si loin, Kawhhran zate kilkhawi le tawlreltu bik a si ih, thu an nei nasa. Roman Catholic Kawhhran cun hi

Pathian 38u Zirnak

ukawknak hi Tirhthlahpawl sanlai ihsin sawmso vivo mi a si an ti ih, Matthai 16: 18-19 cu an thumawknak bik a si. Hi ukawknak hi kum zabi 2-nak lam ihsi khan langsarzetih hman a si.

- *Presbyterianism:* *Presbyterian* ti tawngfang hi *presbuteros* ihsin a ra ih, a sullam cu ‘upa’ (*elder*) tinak a si. Mi zahum, kum lam khalih upa, Kawhhran hruaitu sawhieh rel a si. Ziangmawcan ahcun tui kan hmuh mi, *Presbyterian* le *Reformed* Kawhhranpawl ih an hman mi, mipi lairelnak ih ukawknak (*federal*) ti khalin an hmang. Lungrawn Kawhhran thuneihnak hmang (*congregational*) ih ukawknak vek si loin Presbyterian Kawhhran ah cun mipi hril mi, upapawl (palaipawl) lairelnak ih hruaiaw an si. Lairelnak a sangsang ah upa le pastor-pawl dinhmun bangrepih lairelnak le an *vote* le thuneihnak khal bangrep ih fehpi a si.

Baibal sungah hivek ukawknak kan hmuh mipawl cu Jerusalem Khua (Tirh. 11: 30; 15: 2, 4) le, Efesa Kawhhran (Tirh. 20: 17) an si. Hmun dangdang khalah upa an hril vivo (Tirh. 14: 23; Titas 1: 5) ih, cui upapawl cun Kawhhran tuurualpawl an cawm (1 Pit.5: 1, 2) ih, Kawhhran hruaitu (uktu) dinhmun ih ding khal an um ve (1 Tim. 5: 17). Palaipawl lairelnak ih hruaiaw Kawhhran ti khalin kan sim thei.

- *Congregationalism:* Hi ukawknak ah cun khaw dangdang ihsi palaipawl lairelnak le thuneihnak si loin lungrawn kawhhran thuneihnak a lal bik. *Congregationalism* ihsin thil pahnih fiangtei kan hmuh thei mi cu: mahte thuneihnak (*autonomy*) le mipi lungkimnak (*democracy*) hi an si. A sullam cu lungrawn kawhhran ah zohman in thu an nei ban lo, zovek palai

Pathian ၃၈၈ Zirnak

thlah mi khalin thu a nei thei lo, thil ziangkim hi lungrawn kawhhran lungkimnak lawngih feh a si. Culaiah, cui lungrawn kawhhran lairelnak ah cun member hmuahhmuah zalenzetin, mai duh thu rel theinak covo an nei ciar, thuneitu bulce an um lo.

Cui memberpawl lairelcat mi cu lungrawn kawhhran fehdan ding a si mai. Zumtu hmuahhmuah puithiam kan sinak (*the priesthood of all believers*) cu an cawisang bik mi a si. *Baptist, Evangelical Free Churches, Congregational, Lutheran* Kawhhran hrekkhat le *Independent* Kawhhran hrekkhat in hi ukawknak hi an thlun. Sirhsan ih an hman mi Baibal thupawl cu -Tirh. 6: 3-5; 14: 23; 11: 22; Titas, 2 Kor. 8: 19; Tirh. 14: 27; 15: 4; 15: 25; 1 Kor. 5: 12; 2 Kor. 2: 6-7; 2 Thes. 3: 14; 1 Jn. 4: 1; 2: 20 tla an si.

%%%

Bung 37

NUNAU LE PATHIAN HNATUAN

*Curuangah, Judahmi le Zentailmi tiah
thleidannak a um nawn lo; sal le miluat
karlak ah siseh, nunau le mipa karlak
khalah siseh, thleidannak a um nawn lo.
(Galati 3: 28)*

Mithianghlim Mari ngaisang zettu Bernard cun vei khat cu khukbilhin Mari zuk hmaiah kunin Pathian a bia. Mari zuk a zoh ringring laiah Mari cu tawng zik zuakzo in a kaa a ang tum. Cutikah Bernard cun, “Um hrih hnik, Biakinn sungah nunau tawng a thiang lo an ti kha, na vun hngilh duak maw si! a ti,” an ti.

Nunaupawl in Kawhhran sungah Pathian hna ziangti’n an tuan ve ding ti thu rel a si tinten mi hrekkhat cun Bernard ih ruahdan kan bawm ding a bang. Cuti kan bawm tikah kan elnak ding Baibal bung cang cu- 1 Korin 14: 34 le 1 Timothe 2: 11-12 an si ko ding. Asinan, hitawh thuhlapawl hi Paul in thu dang tampi a zirh rero laiah thil tul pawimawh hleice a um ruangih rellang a si ti theih hmaisak a tul.

Thungaitei kan tile, Khristian sakhua cu mipa ih uk mi hmunram (*patriarchal society*) ihsi a ra suak mi a si kan ti thei. Nunau an ruahdan a rak niam zet; kan hnam khawruahdan thawn bangawknak an nei zet. William Barclay cun, “Judah mipapawl in thla an cam tikah, nunau an si lo ruangah lungawi thu an sim hmaisaisa ringring,” a ti. Cuvekin mifim hmaisapawl- Plato,

Pathian Thui Zirnak

Aristotle, Josephus, Tertullian le mi dangpawl khalin nunau an rak ret niam zet. Curuanga mi tampi thinlung ah nunaupawl cu mipa hnakh tawntai, mipa duhzawng neitu, hlawhman nei loih inn lam kilkhawitu fang, rawlsuangtu, tuangtimtu, nau hringtu le cawmtu, khawruahnak khal nei mumal lem lo, mi zuk vek fangih ruattu an um.

Hivek ruahnak ruanga Kawhhran hrekkhat ah cun Kawhhran sungah Pathian hna tuan ve dingin nunaupawl in sinak an co ban dah ve lo. Nemhngheh hnatan tla cu vanih rah vek a si. Kan Baibal sungah kan hmuhdan, Kawhhran thuanthuh ih kan hmuh mi, mi hrekkhat le Kawhhran hrekkhat in Pathian hnatanu dingih nunau an zohdan kan zoh khawm ding.

Baibal sungah

Judahpawl in nunau cu zianghman ah an siar lo kan tinan, hmun tampi ah ram hruaitu le profet hminthang zetzet an um thu kan hmu.

- *Profet*: Isarel mipun lakah nunau profet tampi an um ti Baibal sungah kan hmu. Miriam (Suah. 15: 20), Deborah (Thuthentu 4.4), Huldah (2 Siang. 22:14ff; 2 Sam. 34: 22ff), Nodiah (Neh. 6: 14). A dang khal an um lai. Thukam Thar sungah Filip ih fanu pali kha profet an si (Tirh. 21: 9). Himi san laiah hin profet hi an ngaisang ngaingai, profet si an duh, an cak ciamco lai a si (1 Kor. 14: 1).

Profet hnatan cu mi diklopawl in an diklonak theiin sual rim dingih sawm (1 Kor. 14: 24-25) le zumtupawl kha peknak le thlakamnak thu sim a si (1 Kor. 14: 3-4).

Pathian Thu Zirnak

Cui hnatuan cu mipa lawng si loin, nunau khalin nasazetin an tuan ve. Cun, sakhuanak lawng si loin Lalnu Esther, Ruth le Abigail pawl cu khua le ram hrangih hruaitu hminthang an si ih, a se lam a tha lamin thu an nei zet.

- *Zirhtu hna*: Pathian hnatuannak ah zirhtu hna hi hnatuan pawimawh zet pakhat a si ve. Nunaupawl in hi hna hi nasazetin an tuan. Tirhthlah 18: 24ff sungah cun Prisilla le a pasal Akuila in Alexandria khawmi Appollos cu an inn ah hruaiin Pathian thuhla (*Lamzin thu*) kha feldeuhin an rak zirh ti kan hmu.

Kawhhran sungih nunau kum upadeuhpawl khal an hnaki h nautasawnpawl zirh ve dingih beisei an si (Tita 2: 3); Timothe ih nu le a pi cun cui thu cu an thlun tha nasa (2 Tim. 1: 5). Zumnak lamih mi pitling deuh pohpoh cu fimnak phunkim nei dingih zirhaw ding le fawrhaw ding kan si (Kol. 3: 16).

A tlangpithuin Thukam Thar sungih zirhtu hna cu mi hleice um cuang loin Pathian thu a thei deuhpawl hmuahhmuah ih tuan ding a bang (Rom 15: 14). Akuila tei nupa hmin a lang tam zet. Curuangah mi hrekkhat cun Hebru cakuat ngantu hi mi dang si loin Akuila ih nupi Prisilla a si ding an ti phah hngehge.

- *Hotu*: Korin khawmi, Rom cakuat kengtu ih an zum mi Fibi kha Kawhhran sungah sinak pahnih *-deacon* (*hnatuantu*) le hotu (*lu, president*) a nei an ti. RSV cun ‘bawmtu’ tiin a ret. Simfiangdan le Baibal lehdan tlangpi ah cun cucu *bishop, deacon*, asilole, upapawl ih an tuan mi Kawhhran kilkhawi le hnatuan a si an ti. (1 Tim. 3: 4-5; 5: 17; Rom 12: 8). “Kenkhria Khua

Pathian Thu Zirnak

Kawhhran ih *hnatuantu* (*deacon-RSV*) kan farnu Fibi...mi dang hrang khalah keimai' hrang khalah bawmtu a rak si" (Rom 16: 2).

- *Hnatuantu*: Fibi ih sinak *deaconess* timi khan mipa le nunau sawh bulce a nei lo, an pahnih in a sawh veve. Paul in hnatuantu (*rawngbawltu*) tihi vei 22 hrawng a hmang, KJV cun '*minister*' tiin vei 18 a hmang; vei thum cu *deacon* tiin a ret. Cuti a si ahcun Fibi kha Kawhhran sungah dinhmun hnget a nei ti a fiang.

Paul in Rom Kawhhran ah hna tuan dingih a thlah tikah mi menmen si loin, amai' aiawh thei, Pathian thu khal a tuldah ih sim mai dingih thlah a si ko ding. 1 Timothe 5: 1-2 thu hin upa (*mipa khal nunau khal*) a sawh thei. Kum lamih upat hnakin Kawhhran sung hnatuannak ih tuan hmaisadeuh (*senior*) lam a si deuh; cang 17-22 sung thu tla hi cun mipa lawng a sawh lo hrimhrim.

- *Paul ih tuan bangpi*: Tirhthlah cabu le Paul ih cakuatpawl kan siar tikah Kawhhran a din pekte ah nunaupawl in nasazetin hna an tuan ti kan hmu thei. Afia cu kan farnu a ti (File. 2). Mari cu Rom Khua ah bangzetih kan tuanpi (Rom 16: 6), Traifena le Traifosa, Persis, Rufus ih nu Julia le Olimpas (Rom 16: 12,13,15), Klaudias (2 Tim. 4: 21), Lois le Zunis (2 Tim. 1: 5), Euodia le Sintekhe (Fili. 4: 2), Prisilla le Akuila tei nupa (Rom 16: 34) pawl cu Paul ih hnatuannak ah nasazetih bawmtu le an umnak Kawhhran ciar khalah a kul a tai-ih tanlatu an si.

Kawhhran Thuanthu ah

Kum zabi pahnih le pathum sungah khan Kawhhran sungih hnatuandan a thlengaw phahphah nan, Kawhhran hnatuannak ah nunaupawl khal nasazetin an hmangaw ti kan hmu. Cui nunaupawl cu a hleicein nunau lakah hna an tuan deuh. Pastor dang vekin mi na, damlo vehvaih, thurin zirh, rethei zawnzaipawl bawmbawi, nunaupawl kaihhruai le an hnenih Bawipai' Zanriah pek, serh le sang thil ah mipa tuan dingih remcang deuh lo, nunau hrangih mawi le remcang sawn tla an ttuan. Zumtupawl hrangih hremnak a natsat lai khalah mipa dang vekin nasazetin an tuar ve. Perpetua le Fecilitus tla cu cathiam zet an si ih, Carthage Khua ah *martar* ih thah an si veve.

Kum zabi palinak hrawngah cun nunau hnatuantu (*deaconess*) tampi an um thu Kawhhran san thuanthu ngantupawl in an ngan. Ambrose ih farnu Marcellina phei cu Pope Liberius in 'Nun' (*nunau hnatuantu*) si dingah a nemhnget hngehge. Kum zabi paruk le pasarih ih Rom siangpahrang Justinian le cui hnuih Heraclius pawl san ah kha cun *deaconess* (*nunau hnatuantu*) 60 lai an um thlang an ti. Neta-ah cun Roman Emperor-pawl nupi lakah Kawhhran hnatuannak lam duhsaktu an rung um vivo.

Cumi cun sakhua ah le khawtlang ah nunaupawl hrang sangka kaudeuh in an awnsak ih, duhsak khal an hlawh phah. Bawipai' ram hrangih mihrat khawkheng an suak vivo; *Georgian*-pawl ih '*apostle*' an timi Nina, Rus Ram ih Thuthangtha thlentu Olga, Armenia Ram ih martar hmaisabik Rhlism le Caiana tla, hremnak a natsat laifangih Baibal le Kawhhran thu ngan mipawl a

Pathian 39th Zirnak

humhim ruangih a thi mi Irene, Russi Ram ih pam a tlun ciamco laifangih nasazetih mi bawmtu Juliana Ossorguine-pawl cu zohthimtlak mi rinum, Bawipai' hrangih nun petupawl an si.

Tui San ah

Kum zabi 19 hrawng ih si khan Kawhhran sungih nunaupawl cangvaihnak le Pathian hna an tuannak lamah thansonak tampi hmuh ding a um. Kum 1836 ah German Pastor T. Fliedner in Kaiserawerth Khua ah *Protestant* Kawhhran sungih nunaupawl hnatuandan ding lamzin a khihbmuh hmaisabik. Cuisicun leitlun hmun tampi ah a karhzai vivo. A. C Ta-it-in cun 1861 kum ah Nitlaknak lam Kawhhran ah nunau hnatuantu Miss Elizabeth Ferard cu a lawm lut ih, 1888 ah Methodist le Scotland Kawhhran khalin nunau hnatuantu an run nei ve.

Kum zabi 20-nak cemzawng lam hi Kawhhran hrangah kum pawimawh zet a si sinsin. Nunaupawl in an dinhmun theihfiangnak le mipapawl ih uk menmen ding an si lozia theifiangawin tha thar an la ciamco. Curuangah, Kawhhran sungih an hnaturan lam thu men si loin, nunaupawl hrangih zalennak thu relin, mipa thawi tlukaw mi kan si ti tiangin an rel so vivo. Nunau nemhnggeh hi *Roman Catholic* le *Eastern Orthodox* Kawhhranpawl cun an pawm thei hrih lo, tutiangin nunau puithiam an nei hrih lo. Nemhnggeh lo mi, nunau siangbawi cu hnipuan danglamce hrukhih um mi cu an um ko.

Lutheran Kawhhran tampi in nemhnggeh nunau an nei dah lo an ti nan, mi hrekkhat cun Scandinavia Ram ah

Pathian ㊦u Zirnak

nemhnggeh mi an um titu khal an um ve. Kum 1966 ah French Reformed khalin an nei ih, *Church of Scotland* in 1966 ah an nei. *Free Churches* le *Congregational* Kawhhranpawl cun 1917 hrawngah khan an nei zo an ti. *Anglican* le *Methodist* Kawhhran khalin nunau nemhnggeh hi an pawm ih, a pek khal an pe taktak. Kan hmuh ban mi *Chin Baptist Convention* khalah nemhnggeh nunau Pastor pali leng lo kan nei. *Presbyterian Church of Myanmar (PCM)* khalin 2018 ihsin hlawhleng ih Pathian hnamuan ding nunau pakhat, *Pastor* ah a la ve.

Anglican Kawhhran hin za ah za a pawm thei lo a si pei maw ti ding khawpin an khawmpi thurel ah hmuh ding a um. Kum 1968 ih *Lambeth Conference* ah an bishoppawl in, “Pathian thu thawn kan zoh ih, hi thu hi thu harsa a si,” an ti. Asinan, 1973 ih an *General Synod* ah cun an thinlung a kaudeuhsal a si ding, “Nunau nemhnggeh thu hi elnak kan nei lo,” an tisal. Kawhhran dangpawl tuahdan khal an pawmpi vivo thei.

Leitlun pumpi huapin Nunau pawl dinhmun zohin UNO cun 1975 kha ‘Nunaupawl Kum’ (*International Woman’s Year-IWY*) tiin a puang ih, cumi hnuthlurh in kum 10 sung (1975-85) cu *International Women’s Decade (IWD)* tiih puan a si lala. Himi in a tumtah bik cu nunaupawl dinhmun zohsal in thleng tul mi thlengdan ding lamzin hawl a si bik. Asinan, himi hin Kawhhran sungah sullam a nei tuk loin an hmu ih, WCC cun kum 10 sung (1988-99), *Ecumenical Decade of Churches in Solidarity with Women (EDCSW)* tiin a puangsal lala. A tumtah mipawl cu-

Pathian 396 Zirnak

- ◇ Insang, Kawhhran le khua le ram huapin nunaupawl thansonak ding dawnkhamtupawl siatbal.
- ◇ Kawhhran hnatuannak tek dangdang ah a tam thei bikin nunaupawl covo pek.
- ◇ Semsuah mi thil dangpawl thawi unauawknak le pumkhatawknak lamzin hawl.
- ◇ Nunaupawl nautatnak lakah Kawhhranpawl tel lo ding.
- ◇ Nunaupawl an dinhmun dik le covo tha co ban dingih Kawhhranpawl fawrhfial.

Hi tumtah mipawl tuansuak dingin Kawhhran hrekkhat cun nasazetin man an la ih, member kawhhranpawl hnenah hiti'n thu an suahtsin.

- Kawhhran hnamuannak, nemhnggeh (*ordained ministry*) tiang nei thei dingih nunaupawl dinhmun zirfiang dingin.
 - Kawhhran nun feh vivo ding hrangah nunaupawl ih hnatuan ziangkim thapek le bawmnak nei dingin.
 - Nunaupawl zir le thiamnak lamah tan lakpi dingin.
- Barbara Zikhmund, *Pacific School of Religion* ih thu suahtpi mi hi ruahnak tha zet le nunau nemhnggeh thu thawn pehawin zirtlak zet a si; hiti'n a ti:
- Nunaupawl hi mipapawl hnakin an dam reideuh sawn ih, insang kilkhawinak lawng si loin Pathian hnatuannak khalah cahnak thazang an nei tamsawn.
 - Insang cawmawknak hrangah nupa rori ih lakkha ngah a cu thlang.
 - Fate neihdan dingah duhhril (*family planning*) a theih thlang ruangah nunau hrangah harsatnak a um nawn lem lo.

Pathian Thu Zirnak

○ Insang nu cu mipawimawh zet an si vekin Kawhhran le khawtlang khalah mi pawimawh ngaingai an si.

Nunaupawl in Kawhhran sungah damsung Pathian hna tuan ve dingin siseh, nemhnggeh an si ding thu ah Kawhhran tampi in awlaiten an pawmin an nei thlang. Culaiah Kawhhran hrekkhat cun a tihin maw an tih, a huatin ha an huat ti ding khawpin an pawm thei remrem lo. Asilole, mi hrekkhat cun ‘pasal nei loih an um lawlaw ahcun a tawk deuh’ titu khal an um. Mipa in mipa sinak a neih vekin nunau in nunau sinak a nei ve. Mipa hmuah duhduhin nupi a neih thei laiah nunau cu mipa dai loin, pawm nei hlah seh ti cu thil mawi a si lo tlunah thleidanawknak nasatak a si. Hitin ruatsau hnik sehla:

◇ ‘Paul in a kham ual’ ti menih nunaupawl in Pathian hna an tuannak le nemhnggeh an sinak ding rak khamsak mai ding cu an hnatuan theinak ding remcang kan khamsak tinak tluk a si lo ding maw? Ca ih ngan mi hnakin Thlarau sawn cu thupitter sehla (2 Kor. 3: 6).

◇ Nunaupawl parih kan lungput hi a tamsawn cu hnam le nunphung mit ih kan zoh ruangah a sideuh. Cuti asile, hnam phung le dan (*culture*) hnakin Thuthangtha hi a lalsawn lo ding maw! Kawhhran member khalah mi tamsawn, hnatuannak lam khalah zuamsawn, Pathian biak khawmnak khalah thahnemngai le member thu khalah tamsawn cu Bawipai’ hnatuannak ih niamdeuh dinhmun ih ret cu mipapawl in an hmakhua an sial tuk deuh lo maw!

Pathian 198u Zirnak

◇ Thiamnak le fimnak lam khalah mipa thawi tlukaw,
nunau an si ruangih daitei rak ngai ding lawngih duhsak
cu a dik thluh thei lo ding.

%%%

Bung 38

SAKRAMENPAWL

*Ziangahtile, ka lo zirh mi thu hi Bawipai' hnen
ihsi ka ngah mi a si. Bawipa Jesuh in Amah an
zuar zan ah sanghlawm pakhat a la ih, Pathian
thnenah lungawithu a sim hnuah a phel ih, "Himi
hi nan hrangih ka pek mi ka taksa a si. In theih
ringringnak dingah ei uh," tiah a ti.*

(1 Kor. 11: 23-25)

*Khrih kan Bawipa in Sakramen pahnih a nemhnget mi
cu Baptisma le Bawipai' Zanriah Sakramen an si.
(Westminster Confession)*

Mi tampi in 'sakramen' kan ti veten kan thinlung ah
'Bawipai' Zanriah' hi a lang cuang deuh a bang. A dik
ve ko nan, 'Bawipai' Zanriah lawng si loin 'Baptisma'
khal Sakramen thothe a si ruangah 'Sakramenpawl' kan
tinak a si. Bawipai' Zanriah lawng hi *Sakramen-ter
cuang lo ding* tinak a si.

Cun, Bawipai' Zanriah tiih kan theih ruangah zanlam
tengteng ih tuah ding tla in kan ruat theu. 'Zanriah' na-
na-na cu zanlam tengteng dingih ruah khal cu a mawi
zet ve ko. Asinan, hi khal hi Sakramen sullam kan
theihfiang tuk lo ruang khalah a si thei. 'Bawipai'
Zanriah' ti si lo tawngfang dangdang hman theu mi kan
vun zoh duak ding.

Pathian 400u Zirnak

- ◇ Sakramen cu ziangtinak a si?
- ◇ Sakramen ziangzat kan nei?
- ◇ Sakramen ah Khrih cu ziangti'n a tel?
- ◇ Sakramenpawl in ziangvek thathnemnak in pe?
- ◇ Bawipai' Zanriah thu simnak ah ziang tawngfang a rem bik?

A Sullam

Thukam Thar sungah 'sakramen' ti tawngfang kan hmu fukfi lo nan, Tertullian cun Baibal sirhsan thotho in a sullam phun thum in a simfiang.

- *Latin Vulgate* sungih *sacramentum* tiih leh mipawl hi Grik tawng ah cun *mysterion* a si (Mat. 13: 11; Rom 11: 25; 16: 25; I Kor. 2: 7; 15: 51; Efes. 5: 32; Thup. 1: 20). A sullam (*mysterion*) cu 'thuthup' tinak a si ih, *thuthuk*, *thuthup* le *sullam nei thu pohpoh* ah hi tawngfang hi an hmang theu. Augustine cun Pathian thu khuitawk khal hi tahthimnak thu vekih hman theih pohpoh cu '*A va sakramen ve*' a ti theu an ti.

- Grik tawng *mysterion* cun pakhat a sawh nan Latin tawng ih *sacramentum* cun Pakhat hnakih tam a sawh thung. Curuangah, *sacramentum* ti cun thil pahnih, Pathian rundamnak thuthup le Kawhhran ih serh le sang a sawh.

- *Sacramentum* ti cu *thukam*, asilole, '*thutiam thianghlim*' tinak a si ih, hi tawngfang hi Rom ralkappawl in an rak hmang tam zet. Ralkap an tlak zik tikah hitin thu an tiamaw: "*Siangpahrang Sizar ih ralkap si dingin thu ka kamaw, ka pum ka pe a si; Siangpahrang in a do mi cu ka lunun sung hmuahhmuah*

Pathian 40u Zirnak

ka dopi ve ding, harsat mangbang a tuar khalle ka tuarpi ve ding,” tiin. Cumi cu Tertullian cun zumtupawl khalin Pathian hrangih thu kan kamawknak le rinsantlakin a hrangih kan nun kan peknak a khihhmuh a si a ti.

Cuticun Sakramen cu sakhaw thil serh, Khrih amah rori ih a dinsuah mi, sunglam le thlarau lam hrangih sullam nei, lenglam hmuh theih thil hmangih hmainsinnak a si. Phun dangin sim sehla, Sakramen cu Pathian zangfahnak kan dawnnak (*means of grace*) a si. Anglican Kawhhran cun Sakramen cu sunglam le thlarau lam malsawm kan dawn hmainsinnak, lenglam hmuh theih thil serh a si an ti.

Robin Boyd cun hiti’n a tahthim. Nu le pa in an fatepawl cu ziangtiklai khalah an duhdaw ringring ko nan an suahcam (*birthday*) an lawmsak tikah an duhdawtnak cu a takin a langsin ih, an hrang khalah sullam thar a nei a ti. Khrih hmang ih Pathian duhdawtnak cu kumkhua in a hmun ko nan, Sakramen (*Bawipai’Zanriah*) kan co tikah kan hnenih a um ringring mi a zangfahnak cu hngetsin in kan kai tinak a si.

Cutiuh lenglam le sunglam, hmuh theih le hmuh theih lo thil a si ruangah sakramen ah a malbik thil phun li a um a tul.

- ◇ Leitlun thilri pakhar khat a um a tul; thimnakah *baptisma* hrangah tidai, Bawipai’ Zanriah hrangah sang le sabitti.
- ◇ Sullam kan neihter mi (*signified*) thil thawn a bang mi (*likeness*) thil a um a tul. Khrih thisen khihhmuh theitu sabitti kan hman mi vek hi.

Pathian 402u Zirnak

- ◇ Sakramen timlam theitu dingih thuneihnak pek mi (*authorized person*) a um a tul. Mi hmuahhmuah in mai duh pohpoh ih tuah ding men a si lo.
- ◇ Leilung thil le ri hmangin thlarau lam thil sawhkhiih nei thilri hmangin, thuneihnak neitui' a timlam mi parah thathnemnak nei (*efficacy*) a um a tul.

Sakramen Ziangzat a Um?

Kawhhran dangdang in Sakramen kan neih zat le kan pekawndan a bangaw lo. Quakers (*Society of Friends*)-pawl le *Salvation Army*-pawl cun Sakramen pakhat hman an neih lo laiah Roman Catholic unaupawl cun pasarih an nei thung. Cupawl cu: Baptisma, lawmluhnak (*confirmation*), neihawknak (*marriage*), Sual rimnak (*penance*), mithi zik sahriak thih (*extreme unction*), Mass/Bawipai' Zanriah le nemhnghehnak (*ordination*).

Protestant Kawhhran cun sakramen neih a tul lo ti a pawm thei lo vekin pasarih neih khal a pawm thei fawn lo. Khrih ih dinsuah mi rori-ih a hmuh mi *baptisma* le *Bawipai' Zanriah* lawng hi sakramen, kan Pathian thu ih kan hmuh mi an si ti'n a pawm. Serh le sang dangdang, neihawknak, le nemhnghehnakpawl khal a pawmpi nan sakramen ih telh dingah cun a pawm thei lo.

A tlunih kan sim mi Quakers le *Salvation Army*-pawl pawmdan khi telh lawlaw sehla. Quakers-pawl cun 'nun pumpi hi sakramen a si' an ti mai. Kan tuah kan tuan mi, kan cangvaihnik hmuahhmuah hi Pathian umpinak le kanmah hmangih a cangvaihnik hliir an si ih, kan ei kan

Pathian 403u Zirnak

in a zaten sakramen an si theh. Tidai thawi kan taksa kan khawlh khal baptisma a si an ti.

Salvation Army-pawl lala cu an Kawhhran thantar hnuaiiah an feh ih, cucu an sakramen a si. Annih cun sakramen thupiih a ret tukpawl (*sacramental religion*) cu an sawisel; annih in thupisawn ih an ruah mi cu Khrih ih tuanvo in pek mi, leitlun khuazakip ih a Thuthangtha sim (Mat. 28.19) le amah theih ringring (I Kor. 11: 24) a sisawn an ti.

Sakramenpawl in Ziang Thathnemnak in Pe?

Pathian thu zirnak (*Christian theology*) ah sakramenpawl in ziang thathnemnak in pe ti thu ah ruahdan phunphun a suah thu kan hmu. Ruahdan pakhat le pakhat an bangaw lo cio nan, pakhat le pakhat an silhkhahawtawn tlukin ruat sehla kan hrangah a thahnem zet ding.

- *Pathian zangfahnak in theihter*: A hleicein San Laita sungih cangantupawl cun sakramen kan neih mipawl in Pathian zangfah lainatnak in theihter a si an ti cio. Annihpawl san hlan, kum zabi 2-nak hrawngih Antiok khawmi Ignatius cun ‘Bawipai’ Zanriah (*eucharist*) cu Jesuh Khrih hrangih kumkhua kan nunnak dingih thih theilonak (*antidote*) sii pakhat a si,’ a rak ti. Taksa thihlonak lam hnakin ziangtiklai khalah kan nun ah sulhnu a nei ringring a tinak lam a sideuh. *Baptisma sakramen* thu ah Milanmi Ambrose khalin tidai in baptisma kan co ih, Thlarau Thianghlim ih a run bet mi hin piantharnak (*regeneration*) ngaingai a thlenterzia a langter a ti.

Pathian 40tu Zirnak

Hi ruahdanpawl le an kiangkap ih mi dangpawl ruahdan cu thaten an hliakhlai tikah Trent Khawmpi (1600 - 67) cun famkimdeuh loin a thei. Sakramen rori cun zangfahnak a keng cia simaw, a pe thei simaw, ti lam si loin Pathian zangfahnak langternak hmanrua a si tiin a simfiangsal.

- *Zumnak a cakter*: Kawhhran Tuahthatnak tikcu, kum zabi 16 hrawngah khan tikcu dang hnakin hi thu hi rel uar ciamco a rak hlauh cuang. An lakih mi thiam pakhat, Melanchthon cu thu neitu bik pakhat a si. Anih cun, “Sakramen cu minung cahlonak thei in, cu mi caktertu ding Pathian zangfahnak a si ih, hmingsinnak (*sign*) pakhat a si. Cui hmingsinnak sakramen cun Pathian rinsan dingin a bawm a si,” a ti. Cuvek deuthaw in Martin Luther khalin sakramen cu Pathian ngaidam kan sizia hmingsinnak a si tiin a pawm. Hmingsintlak a tawngkam hman mi cu ‘thukam’ (*pledge*) tihi a si ih, Pathian ngaidamnak le zangfahnak in kam cia mi kan co tinak a si a ti. Mi tampiin sakramen cu Pathian zumtupawl in an zumnak caktertu le hngettertu hmingsinnak a si an ti.

- *Pumkhatawknak thlentu a si*: Kawhhran hmaisai san (*patristic period*) ih an thupitter zet mi pakhat cu sakramen cu zumtupawl pumkhatawknak thlentu a si ti hi. Zumtupawl nasazet ih an rak hrem lai le zirnak dikloin Kawhhran a rak nuai ciamco hrawngah khan Carthagemi Cyprian le Augustine cun nasazetin Kawhhran pumkhatawknak thu an sim ciamco. Augustine cun, “Hmuh theih hmingsinnak (*sakramen*) um loin sakhua (*a dik khal le dik lo khal le*) lam ih pawlawknak nung neih theih a si lo,” a ti. Lehnu

Pathian 406u Zirnak

khalah Huldrych Zwingli le Martin Luther khalin hi ruahnak hi an sawmso vivo.

Luther ih ruahdan ah cun sakramen cun zumtupawl cu Khrih ih taksa ngaingai kan si ti a theihfiangter lawng si loin, Pathian ram cotu ding an sizia nemhnghehnak a si a ti. Hitin a sim,

Sakramen (sang le sabitti) ka co timi cu thil dang si loin Khrih le mithianghlim dangpawl thawn pawlkawmawknak kan nei ti hmingsinnak a si. Ram sung minungpawl cu rammi an sinak thil pakhat khat an neih cio vekin, Pathian ram minung, zumtupawl khal sakramen an co mi hin Pathian ram minung an sinak a fiangtersin a si. Khrih ih tuarnak le thihnak cu kanmai' ruangah a si ti kan pawmzia hmingsinnak a si.

Zwingli cun sakramen in a tumtah cu -bulpak zumnak kha mi burpi rinnak (*community of faith*) ah a tel ti fiangter hi a si a ti bet. Baptisma khalin nauhak, naute cu Pathian sungkua ih sungtel an si ve ti mipi theihin a langter. Thukam Hlun sungah naute (*mipa*) cu an serhzim an rak tansak theu. Cumi cun Isarel miphun lakah sungtel an si ti a langter. Cuti a si ahcun serhzim tan timi cu an tan mi naute kha Pathian in thu a kam mi Isarel mi dik an sizia an langternak a si tiah a ti. Hi ruahnak hin Zwingli cu a ciahneh zet ih, Bawipai' Zanriah hman hi 'theih ringringnak dingih hmingsinnak' (*memorial*) fang a si ti tiangin a fehpi.

• *Pathian thutiam in theihter sin:* Hi ruahnak hi a hleicein Kawhhran Tuahthatupawl in an fehpidan a si deuh. Annih cun zumnak cu Pathian thutiam kan conak lamzin umsun a si an ti. Sual ih a tluk ruangih milai cahlonak thu ruat thukzetin, Pathian duhdawtnak thei ih,

Pathian 406u Zirnak

a hnenih pumpekawk ding hi minung hrangah thil tulbik a si ti an rel uar. Luther cun, “Khrih ih thihnak cu a zangfahnak le rinsantlak a sizia langtertu a si,” a ti. Curuangah, Bawipai’ Zanriah cun thathnemnak phun thum a nei a ti.

- * Pathian zangfahnak le ngaidamnak a hngetter.
- * A thukham pawmtupawl cu zo an si ti a langter.
- * Thukham a tuahtu pai’ thihnak a phuang.

Phun dangin kan sim asile, Tuahthat Kawhhran (*the Reformed Church*) cun sakramen cu rundam sinak ding si loin, rundam si ciapawl ih tuah ding a sisawn tiin an fehpi. Jesuh in, “In theih ringringnak dingah tuah theu uh” a ti mi a si. Curuangah, a thu thluntu le amah duhdawtupawl cun an tuah tengteng theu. Thlarau lam mit mengtu le zumtupawl cun cui Jesui’ thupek cu an thlun lo thei lo.

%%%

Bung 39

BAPTISMA SAKRAMEN

*Curuangah, feh uhla miphun hmuahhmuah ka
dunghluntu va siter uh; Pa, Fapa le Thlarau
Thianghlim hmin in baptisma va pe uh.
(Matthai 28: 19)*

Baptisma le Bawipai' Zanriah Sakramenpawl cu Pathian kan hnenah a um ti a takih a lang hmingsinnak an si ih, Pathian in bulpak ciar a ngaihsak ih, Sakramen malsawmnak khal an hnenah a thlenter ti thu kan rel zo. Tu cu Sakramen pahnih kan neih mipawl kha a dangdangten kan zir ding.

Baptisma Sullam

Kan rak theih dan tlangpi vek a sile '*baptisma*' hi kan tawng cun 'hnim/tihnim' tinak a si ti'n kan thei. Kawl tawng Baibal, Adoniram Judson ih leh mi, hnuai hmingsinnak (*footnote*) ah, "*Baptisma cu hnim tinak a si,*" tiin a ret. Asinan, thil umdan a thlengawkw vivo vekin tu ah cun 'hnim' ti nawn loin a Grik tawng thlunin '*baptisma*' tiih ret a si thlang. Kan Falam Baibal neih mipawl khalah cuti hlir ih ret an si thlang.⁶⁰ *Hnim* ti cun a hnim lawnglawng a sawh thei ih, *baptisma* kan ti tikah a hnim khal, a theh khal, a thlawrh khal a sawh thei

⁶⁰Baibal Thianghlim (*Hre Kio, 2016*), Pathian Thu Thianghlim (*Study Bible-Thang Hup*), Bible Thianghlim (*CKJV-Thawm Luai*), Bible Thianghlim (*Chin Standard Bible – Sui Lian Mang*)-pawl ah *baptisma* ti hlirih hman an si.

Pathian 408u Zirnak

ruangah vangkaudeuh tawngfang (*inclusive language*)
a si tiih ruah a tha.

Zirthiampawl cun a Grik tawng ih *baptisma* hi ‘*baptizo*,
bapto ihsin a ra ih, a sullam cu ‘*ciah*’ ‘*hnim*,’ ‘*hnih*,’
cinter,’ ‘*hnawng*,’ ‘*sawp*,’ tinak a si. A dum khemkhem
mi tili kha sen theh sehla cui tili cu a sen in a *bapto* an
ti. Cun, hnimpil tiih an hman tikah an tahthim mi cu
lawng cu tipithuanthum taw ah a pil theh ti khal *bapto*
an ti. *Luangliam, tuam theh* tivek khalah hman a si. Tiva
cu a kawr khatin a luang ti tla khi *baptizo* an ti thotho.

Cuitlunah, *ciar theh, fawi diaudiau, cin theh* ti khalin an
hmang tiah Liangkhaia (*Tleicia*) in a simfiang. A sim
bet mi cu, *baptizo* ti hi Thukam Thar ah vei 70 hrawng;
cun *baptismos* ti cu vei li hrawng a lang. Cumipawl
hmuahhmuah lakah ‘*khawlh*’ ti hi hman tambik a si a ti.
Baptisma simnak tawngfang dangdangpawl zoh tikah
‘*hnim*’ hlihret ding cu thil cang thei a si cawk lo (cf.
Lk. 16: 24; Jn. 13: 26; Thup. 19: 13). *Baptizo* a langnak
Baibal cang hnihkhat hitin tarlang sehla.

◇ Johan in Jordan Tiva ah mi tampi a *baptizo* (Mar. 1:
4, 5, 8)

◇ Jesuh khal a *baptizo* ve (Mar. 1: 9)

◇ Dawr ih bungbel an lei mi khal an “*khawlh*”
(*baptizo*) ta theu. (Mar.7: 4)

◇ Jesuh cu rawl a ei hlanah a kut a “*khawlh*” (*baptizo*)
ta lo. (Lk. 11: 38)

◇ Messiah si si lo, ziangah mi na *baptizo*? (Jn. 1: 25)

◇ Johan cun tidai ah mi a *baptizo*, Jesuh cun Thlarau
Thianghlim ah mi a *baptizo* hai ding. (Jn. 1: 33)

Pathian 400u Zirnak

◇ Paul khal *baptizo* a si ve. (Tirh. 9: 18)

◇ Zentailpawl khal *baptizo* an si. (Tirh. 10: 47)

Bapto langnak Baibal cang hrekkhat,

◇ Lazaras kha a kutzung tidai ah *bapto* seh. (Lk. 16: 24)

◇ Jesuh in sangphel kha a *bapto* (Jn. 13: 26)

◇ A hnipuan hruk mi cu thisen sungih *bapto* a si. (Thup. 19: 13)

◇ Kheng i “purhpi,” *embapto-tu* in i kaiter ding. (Mat. 26: 23; Mar. 14: 20)

Baptizo le *bapto* danglamnak ziang a si? Buswell cun *baptizo* le *bapto* ih danglamnak hitin a sim. Grik thufang-*izo* thawi peh mi *verb* cun thil ti nawn, ti nawn, tuah leuhleuh, *repetitive* a khiih deuh ih, *thlawrh* le *theh* (*sprinkling*) tivek sullam a nei a ti.⁶¹ Bungbel le kut khawlh siseh, zungzim le sang phel hnim siseh, kut ih thil vun purh khal *baptisma* a si ti Baibal ah fiangten kan hmu.

Hnimpil, Theh le Thlawrh?

A tlunih kan sim zo vekin *baptisma* ti cu *hnim* khal a sawh ih, hnim lo khal a sawh thei ti fiangten kan hmu. *Hnim* lawng hi a dikbik ti cu thil mawi lo le dik ngaingai lo a si ti a lang. Asinan, hnim a si ko tiih tan theinak Baibal bungcang tampi hmuh ding an um. (Mat. 3:16; Tirh. 8: 38-39; Mat. 3: 5-6). Thumawknak bikih hman

⁶¹J. Oliver Buswell, *A Systematic Theology of the Christian Religion*, Vol. 2 (Grand Rapids: Zondervan, 1980), 242.

Pathian Thu Zirnak

mi pakhat cu kan Bawipa Jesuh kha Jordan tiva rori ah Johan kut ih *baptisma* a co mi kha a si (Mat. 3: 13-17). Curuangah, *baptisma* a co ti cu ‘tiva sungih hnimpil’ dingih ruah a si. Asinan, remcanlonak tete a um tikah tiva khal a si thiam nawn lo, ticawm simaw, nga khur simaw, asilole, mahte khai cawpin ukang belpi sung vekih pilngah hnai loih hnimawk khal a tul can a um lala a si ding, Kawhhran hrekkhat in cutin an tuah taktak ti mit rori ih hmuh ding an um.

Khatlam kapah hnim tengteng a si lo titupawl khalin Baibal bungcang sirhsan ding an nei ve lala. Pentikos Ni ih *baptisma* cotu (Tirh. 2: 41), Ethiopia tilper pa ih *baptisma* thu (Tirh. 8: 36), Rom cozah bawi Kornelia leh a sungtepawl (Tirh. 18: 47), thawnginn kiltu pai’ *baptisma* co thupawl (Tirh. 16: 33) zoh tikah hnimpil ngaihna a um lo.

Rel tul loin tidai cu hman tengteng a si nan, hnim phum ding cu thil cang thei a si thluh lo a titu an tam ve. Annih cun Khristian Kawhhran thuanthu ah *baptisma* codan cu ‘hnim, theh le thlawrh’ a si. Cucu kan Bawipa Jesuh Khrih san lai ihsin tuisun ni tiangih Kawhhran tapi tuahdan a si.

A ziangtizawngin kan hmang a si khal le *baptisma* hin sullam thukpi a nei ti lawngte hngilh lo ding a si. A thabik a um lo vekin a thalobik khal a um cuang lo. Kan Bawipa, Amah rori-in a tuah mi le tuah vivo ding khalih a zirh mi a si ruangah hitihin ruah ding a si sawn.

- *Baptisma* cu hmainsinnak a si ih, malsawmnak a khihnmuh bik mi cu sualna sung ih si thianghlimter kan sinak.

Pathian Yhu Zirnak

- Thianghlimnak sullam kan theih mi le kan dawn theinak cu a hnim khal, a theh khal, a thlawrh khalin a si thei.
- Sual tlengfainak ngaingai cu Khrih thisen lawngin a si ti kan thei cio.
- Thukam Hlun sungih raithawinak thisen an hmandan cu a theh thehin an hmang theu. Mipipawl parah ran thisen an theh theu. (Suah. 24: 8).
- Thlarau Thianghlim in a thianhlimter ti langternak cu ‘sahriak thih’ asilole ‘tidai tawih’ a si ih, siangpahrang, puithiam le profetpawl khal cutin an ti theu. Pathian minungpawl cu ‘hriakthih’ an ti theu (Johan 2: 20).

Hipawl hi siar bet aw. Mk. 28: 19; Tirh. 2: 37-24, 2: 41; 8: 12; 38; 9: 8; 10: 48; 14: 15; 16: 33; 18: 8; 19: 5; Rom 6: 1-11; 1 Kor. 12: 12, 13; Galati 3: 27; Efes. 5: 26; Kol. 2:12; Tit. 3: 4-7; I Pit. 3: 20-22. Pa, Fapa le Thlarau Thianghlim (*Trinity*) hmin in baptisma kan co ih, leilung cem hlan lo Thuthangtha simsin in, baptisma cu pek vivo ding a si.

Zovek in *baptisma* an co ding?

Tirhthlahpawl thuzirh mi, *Didakhe* cabu an timi ah cun *baptisma* thuhla hitin an rak ngan.

An thuhla zirh mipawl mi-in an pawm tikah Pa, Fapa le Thlarau Thianghlim hmin in ti luang lai ah *baptisma* an pe ding. Cutivek tiluang lai a um lo asile tidai dang khal a hman theih thotho. Cun, tidai dai a cang thei lo asile tihlum khal; zianghman nan nei lo thotho asile Pa, Fapa le Thlarau Thianghlim hmin in vei thum nan thlawrh ding. Asinan, *baptisma* nan pek hlanah nan pek ding mi cun

Pathian Thu Zirnak

rawl-ul aw sehla, a can thei le thil dang khal supaw seh.
Baptisma a co hlan ni hnih khat tal rawl-ul tengteng seh.

Zopawl in baptisma an co ding ti thu ih thu hnaihnaawk um ringring cu kum lamih mipitling vial lawng baptisma pek ding (*adult baptism*) le zumtui' fa, naute khal (*infant baptism*) ti thu a si. Kum upa vial lawng baptisma pek ding thu hi *Baptist, Anabaptist* le *Puritan* Kawhhranpawl ih fehpidan a si.

Hmun hrekhat ah cun Kawhhran dang ih baptisma co zo nautepawl khal an Kawhhran ih an luh tikah baptisma (*a hnimin*) an rak pesal theu. Cucun Kawhhran pakhat le pakhat karlakah harsatnak a thlen ruangah WCC cun *BEM* timi *Baptism, Eucharist Ministry document* tiang a suah. Anglican, Methodist le Presbyterian pawl cun naute baptisma pek hi tuini tiang an hmanh vivo. Hi thu hi saudeuhin kan zir hrih ding. An thumawknak cu hi bangpawl hi an si.

Thukam Thar sungih baptisma pekdan zoh tikah khuitawk hmanah naute baptisma pek thu a um lo; cuvekin pitling lawng baptisma pek thu khal a um cuang lo. Insungang zaten an co theh ti lawng kan hmu. Kan Baibal sungih 'an insang zaten baptisma an co' a ti tikah pitling lawng a si thluh thei lo ding, nauhak khal an tel ko ding ti ruahnak a um. (Tirh. 16: 15, 33; 1 Kor. 1: 16).

Naute Baptisma Pek: Pathian thu a kalh maw?

Kawhhran hmaisapawl lakih mi hminthangdeuhpawl Justin Martyr, Irenaeus, Origen, Augustine le Tertullian pawl ih cangan mi ah naute baptisma pek an pawm thu hmuh ding a um. Cuitlunah naute baptisma pek hi Pathian thukam fehdan thawn a rem bik. Amah Bawi Jesuh khalin pitlingpawl zohmhim dingih nauhak nun a

Pathian Yhu Zirnak

ngainatdan zoh tikah naute baptisma pek hi a dik a si tiah an pawm. Naute *baptisma* pek pawm lotupawl cun hi thu hin Pathian thu fehdan a kalh an ti. Tulai san ih naute *baptisma* eltupawl lakah Karl Barth cun hitin phun thumin a el.

- Baibal sirhsan ding pakhat hman a um lo. Thukam Thar san lai thu si loin Tirhthlahpawl san a cem hnuih tuah mi a si.
- Naute *baptisma* hin Khristian sinak a puanter; zianghatile, zianghman thei lo naute cu a suah thlak ihsin Khristian siter mai cu a awlai tuk deuh. Bonhoeffer in ‘zangfahnak man awl’ (*cheap grace*) a ti vekin naute *baptisma* hin Pathian zangfahnak man a awlter a ti.
- Naute *baptisma* hin *baptisma* le Khristian sinak (*discipleship*) pehtlaihawknak a tawntaiter. *Baptisma* cu Pathian zangfahnak langtertu a si vekin minung in cui zangfahnak kan co mi vekih kan tuansuahnak ding langtertu a si.

Karl Barth ih ruahdan vek hi mi tampi ih ruahdan a si ve. Southern Baptist Kawhhran hruaitu pakhat, Benajah Harvey Caroll khalin *baptisma* thu thawn pehawin hitin thu pali a suahti.

- Thuneihnak neitu, Kawhhran in Sakramen hi a timtuah ding a si.
- Cui Sakramen cu soal rim zo mi, zumtu lawngin an co ding.
- *Baptisma* pek tikah a hnim rori hnim phum (*immersion*) ding a si.

Pathian Yu Zirnak

- *Baptisma* cu hmingsinak (*sign*) pakhat a si ruangah rundamnak (*piantharnak*) thlentu a si lo ti theih a tul.

Naute baptisma pek pawm theilotupawl cun an suah pekte ah biakinn ah nu le pa thawn ra suakin Pathian hnenah hlannak pastor in a neih cu a tawk hrih ko. Cucu Pathian thukam sungih um mi an si langnak a si an ti. Curuangah, an upat hnu, thu sia thu tha an theih hnuah anmai duhthu rori ih baptisma pek an si hnuah Bawipai' Zanriah Sakramen khal an ei ve thei an ti.

Cumi zawnah Pathian thukam thawn a rem a si tiih naute baptisma a petupawl in Bawipai' Zanriah ei ve an sian lo tikah mangbang theinak zawn a um ve ngai. A theih hman an theihthiam hlan ihsin baptisma kan pek ahcun Bawipai' Zanriah Sakramen teh nauhakpawl in an co ve a rem lo mawsi? ti cu ruah cih ding mawi zet a si. Kawhhran tampi in naute baptisma an pek mipawl Bawipai' Zanriah Sakramen khal an coter, khamnak zianghman a um lo; thil remcang zet khal a bang.

Keimah rori ka hmuh mi (*thla ruk sung lai cate taker hna ka tuannak*) *Tamil Methodist Chruch, Singapore* ih an tuahdan cu cawmtlak zet in ka thei. An biakinn sungah ticawm a um ih, a hnim duh pohpoh cutawk ah an hnim, a hnim duh loih a thlerh/a theh duhpawl hrangah an thlerh/theh mai. Damlo le pitar putarpawl cu tihlum te thawn an lu parah *pastor* cun a kut in a cinter hai. Ruahnak kau zet le mi zate huam thei a si bik tiah ka ruat. *BEM document* ah cun hitin a simfiang.

Pitling lawng baptisma a petupawl cun nauhakpawl cu Pathian zangfahnak ih kilven mi an si thu langter hai sehla, naute baptisma petupawl khalin sullam neizetin pe

Pathian Yhu Zirnak

aw hai sehla; cui naute cu Khrih hnenih hruailut tengteng dingin tuanvo kan nei ti thei-aw ringring hai seh.

Naute Baptisma Pek Baibal ah

* **Thukam Hlun** sungah insang zaten baptisma an co: Isarelni si lo, Isarel sakhua ih a luh zik tikah thil phun thum tuah ding a um.

- *Thawiawknak*: Thawiawknak ding ran, thuro, lole, laileng note kha puithiam hnenah an keng ih, meieur thawinak ah an hlan. (cf. Pui. 1: 14-15).
- *Serhzimtan*: Thawinak an hlan theh tikah an insang ih mipa hmuahhmuah, a tum a senin an serhzim an tansak theh, cutikah nunau khal serhzim tan ve ah ruah an si.
- *Baptisma*: An serhzim hma a damfel veten baptisma pek an si. Nunau, mipa ti lo, upa, nauta ti um loin an sungkuain baptisma an co theh ih, tui hlanih an phunhnam le an sinak hmuahhmuah phatsanin Isarelni le Isarel sakhaw member an si theh. (Sem. 17: 10-13) Serhzim tan lo mipa cu Isarel miphun lak ihsin khaksuah an si. (Sem. 17: 14)

Thukam Hlun san laiih Isarel fatepawl ih tidan cipciarh thei fiahfiahtu Tirhthlahpawl khan zumtu tharpawl an sungkurun in baptisma an pe ding ti hi rinhmai ding um loih thufiang a si. Curuangah, an insang zatei baptisma an peknak a si ih, naute an tel ti rel bet a tul nawn lo. Insang zateih baptisma cotupawl cu:-

- Rom ralbawi Kornelia le a insang. (Tirh. 10: 24-48)
- Puanthan zuartunu Lidia le a insang. (Tith. 16: 14-15)

Pathian Yih Zirnak

- Filipi Khua thawng bawipa le a insang. (Tirh. 16: 30- 34)
- Sinakok hotubik Krispa le a insang. (18: 7-8)
- Stefanas le a insang. (1 Kor. 1: 16)

* Zumlotupawl ih fa serhzim tan le baptisma pek an siang lo: Isarel fapawl an vahvaih lai ih mipi tibuai le Pathian dokalhtupawl sualsirawknak nei loih thipawl ih fatepawl kha serhzimtan an siang lo. Mosi in annih cu zumlotu an si a ti. San khat zet a liam hnu lawngah serhzimtan an siang fang. (Jos. 5: 2-7)

Kawhhran ah naute baptisma pek thu kan rel tikah zumtupawl ih fate lawng an si, zumlotupawl ih fa kan rel tel lo.

* Lehnnu ah nu le papawl in Pathian an phatsan hmanah an fatepawl cu Pathian in, “Ka fapapawl,” a ti thotho. (Ezek. 16: 20-21; 23: 37) Cutivekin, Khristian nu le pa cu an zumnak ihsin dungtawlhin Pathian phatsan hman hai sehla, an fatepawl cu “Pathian fa,” Khrih ih rocotu an si.

* Pathian thukam hnuaiih um nauhakpawl cu van ah kiltu Pathian in vancungmi a retsak. Pathian tihzahtu, mipitling lawng vancungmi in an kil (Sam 34: 7; 91: 11) si loin, an fatepawl khal van ihsin vancungmi in an run kil. (Mat. 18: 10)

* Milai minunnak ih hrin mi fatepawl cu nui’ pum sungih pai an si ihsin selinglet le misual an si. (Sam 51: 5) Mithalopawl cu an nui’ pum sung ihsin an thalo cia. An suahtlak ihsin nungcang thalo lamah an pial cia. (Sam 58: 3) Curuangah, soal man, thlarau le taksa thihnak tuartlak an si. (Rom 6: 23) Asinan, zumtui fatepawl cu an thianghlim (1 Kor. 7: 14) ih, Pathian

Pathian Yhu Zirnak

tiamkam mi malsawmnak a phunphun cotlak an si ve thung. (Mal. 3: 26-4:1)

* Thukam Thar sung khuitawk hmanah zumtui' fatepawl hi ramthimmi cein a cei dah lo. Cuhnakin, thukam fa (*covenant children*) le Kawhhran member diktak an si thu a rel sawn. (Mat. 18: 3; 19: 14; 21: 15-16; Mar. 10: 16; Tirh. 2: 38 – 39) Hi thu ah biakinn ih thlacamnak thawi “nau up” khi “thukam” (*covenant*) a tling lo. Curuangah baptisma co lo, zohman Kawhhran member ah a siar theih lo. Khatlamah, *baptisma* co, naute bengek khal Kawhhran member a si ve thung.

Hmin ah (*in the name of*) maw, hmin in (*by the name of*)?

Kan Baibal sungah *baptisma* codan (*form*) phun hnih kan hmu. Tirhthlah 2: 38 ah cun, “Jesuh hmin *in* (Gk *en*)” a ti. Matthai 28: 19 ah, “Pa, Fapa le Thlarau Thianghlim hmin *in* (Gk *eis*)” ti a si lala. An kalhaw maw? Ziangtinak a si? “*Hmin*” ti hin sullam pahnih a nei. Pakhat cu ‘thuneihnak’ a si. ‘A dang pakhat cu ‘khuitawk ah’? tinak a si. Jesui’ thuneihnak sungah ti a sawh. Hi thu, *hmin ah* maw, *hmin in* ti hi Grik Baibal ihsin kan zoh hnik pei.

i) Grik *eis, ah, sungah*: Pa le Fapa le Thlarau Thianghlim hmin *ah eis* baptisma va pe uh.” (Mat. 28: 19) Grik tawngfang *eis* cu umnak khihtu (*preposition*) a si ih, a sullam cu “ah” (Mirang *in*, lole, “*sungah*” (*into*) tinak a si. Milai simaw, thil pakhat khat tumtah mi lam panin a thawn, a cangvai ih, a tawp a thlen thu relnak a si.

A umdan cu baptisma cotu kha baptisma a conak hmin neitui’ thuneihnak le humhimnak hnuaiyah a lut tinak a

Pathian 418u Zirnak

si. Cucu lenglam ihsin sunglam ah a cangvai ih, baptisma a conak hmin neitu ih neih mi ah a cang ti thu a rel. Jesuh Khrih zumtu cu a zum mi, Jesuh Khrih hnen panin a cangvai ih, a tumtah Jesuh Khrih hnen a thleng ti langternak a si. Tawng dang in sim sehla, zumtu cu a thlen tum, lole, a netnak (*purpose or end*) a thleng tinak a si.

Curuangah, kan tawng ah cun “hmin *eis*” cu “hmin in” si loin “hmin ah” tiih leh ding a si. A tlangpithuin, baptisma conak thu ah cun *eis* hi hman tambik a si hrimhrim

- Bawi Jesuh hmin *ah (eis)* baptisma an co. (Tirh. 8: 16)
- Bawi Jesuh Khrih hmin *ah (eis)* an co. (Tirh. 19: 5)
- Khrih Jesuh *ah (eis)* baptisma copawl cu a thihnak *ah (eis)* baptisma kan co. (Rom 6: 3)
- Paul ih hmin *ah (eis)* baptisma nan co maw si? 1 Kor. 1: 13)

ii) Grik *epi, upon, parah*: Tirhthlah 2: 38 “Jesuh Khrih hmin *ah (epi)* baptisma co uh.” Hi Baibal cang ah *eis* hmang loin *epi -upon, parah* a hmang. Kan rel zo bangin baptisma conak thu ah cun *eis* “ah,” “sungah” ti an hmang tlangpi nan tu ah cun *eis* hmang loin *epi, parah* ti an hmang. A duhsan cu amah Jesuh “*ah*” le a thuneihnak “*ah*” si loin Jesui’ hrangah, Amah rian dingih serhhranaw dingin le baptisma lungphum Jesuh ah thumaw le cawl dingin a fawrh hai. Jesuh in hi lungpi “*parah*” *epi (upon, on)* ka Kawhhran ka din ding tivek kha a si. (Mat. 16: 18)

Pathian Thu Zirnak

Hi thu ah hmin “*ah*” eis le “*parah*” epi hi danglamnak cutluk a um lo ti a si. Kan tawng ah cun Jesui’ hmin “*parah*” baptisma kan co ti cu a rem lo ruangah “*hmin ah*” kan ti thocho a tul.

iii) Grik *en, by, in*: Dungthluntupawl in kanmah in thluntu si lo, na hmin “*ih*” *en* khawsia dawisuaktu kan hmu an ti. (Mar. 9: 28; Lk. 9: 49) Grik tawngfang *en* cun lenglam ih si pekawp si lo, suahkeh hrimhrim ih um cia, sunglam ih si suak thiltitheinak (*intrinsic power*) a sawh. Mirang tawng ah cun “*by*” a si tlangpi ih, hmanrua ih hman (*instrumental*) a khihmuh. Kan tawng ve thungah cun “*in*” a si ih, tawngkausedan ihzirin “*ih*” khal a si thei.

- Ka hmin *ih (en)* tidai no khat lo petu cu tuanman a sung lo ding. (Mar. 9: 14)
- Ka hmin *in (en)* ramhuai an daw i thei ding. (Mar. 16: 17)
- Jesuh Khrih hmin *in (en)* thu ka lo pe. (Tirh. 16: 18)
- Na hmin *in (en)* khawsiapawl hman kan thuthuin an um. (Lk. 10: 17)
- Nazareth Jesuh Khrih hmin *in (en)* ding aw. (Tirh. 3: 6)

Jesuh Khih ih hmin kha hmanrua ah hmangin ramhuai an dawisuak, mina an damter ih, thilmak an tuah. Hi Baibal cangpawl ah hin Jesui’ “*hmin ah*” tiin eis a hman theih lo; kan hman ahcun “*Jesui’ sungah*” ramhuai an lut ding. Cun, Bawi Jesui’ hmin “*in*” baptisma an co kan ti tikah kan tawng ah cun a diklonak kan hmu thei mai lo, a rem thlutthlo a bang.

Pathian Thu Zirnak

Asinan, a Grik tawng ih Jesui' hmin "ah" (*eis*) a tiduh san sullam a sawh ban nawn lo. A san cu Jesui' hmin kha hmanrua (*instrument*) ah hmangih baptisma pe a bangter. Jesui' hmin kha hmanrua ah hmangih baptisma pek si loin Amah, Jesuh AH pek a sisawn. Pa, Fapa le Thlarau Thianghlim hmin *in* si loin hmin *ah* baptisma va pe uh (Mat. 28: 19).

Baptisma vei ziangzat?

Baptisma hi cosal rero ding a si maw? Kawhhran hmaisana san laiah *Gnostic*-pawl cun cosal rero ding an rak zirh. Hmun hrekkhat ah cun (kan ram sung khalah Thuthangtha simtu hrekkhatpawl) an thu simnak ruangih piangtharpawl baptisma cosal ding an nawr theu. Tirhthlah 2: 38 sungih Peter ih tawng mi "Nan sual rim uhla baptisma co uh," a timi hi sirhsan in, Khrih a zum ih, sual rim pohpoh in an cosal rero thei titu tla an um.

Curuangah, baptisma vei thum vei li co tla an um. Evangelist pakhat cun, "Rampai tileuh vek fang a si," a ti. Thukam Thar sungah baptisma cosal rero ding ti hi vei khat te hman a um lo; vei khat lawng co ding a si (Efes. 4: 5). Vei khat co mi cu kumkhaw daih a si. Thimnakah, nupa Khristian dan thianghlim hmangih kutsih ih neiaw felfel kha an thenaw. Nikhua a rung rei tikah an kawmawsal. Kutsihsal a tul kem? Kutsih tum hai sehla hnihsuahza a si ding. Cuvek cu baptisma umdan a si.

Sual rimnak le sual phuannak cu ni tin kan tuah ding mi a si sawn. *BEM document*⁶² khalah, "Baptisma hi cosal

⁶²A tawinak ih BEM kan ti theu hi (*Baptism, Eucharist, Ministry*) tinak a si. *World Council of Churches* (WCC) in

Pathian Thu Zirnak

rero ding a si lo, ziangtizawng khalin baptisma cosal dingih zirhawk ding a si lo,” a ti. Hi *document* thotho ah, “Kawhhran pakhat le pakhat kan pawmsakaw hi Khrih ah pumkhat kan sizia langtertu pakhat a si. A cang thei asile kan pawmsakaw a si ti khal langter ding a si,” ti’n a um.

%%%

Kawhhran dangdang hi thu pathum parih theihthiamawknak le pawmsakawktawnnak a um theinak ding beisei ih a tuah mi a si; *BEM Document* tiih theih tlangpi a si. A cancan le Peru Ram, Lima Khua ih tuah a si ruangah *LIMA Document* ti khalin an ko..

Bung 40

BAWIPAI' ZANRIAH SAKRAMEN

*Cun sang hlawm khat a la ih Pathian hnenih
lungawithu a sim hnuah a phel ih, a
dungthlunpawl hnen ah cun a pe.*

*“Hi mi hi nan hrangih ka pek
mi ka taksa a si. Keimah in
theih ringringnak dingah
run tuah uh,” tiah a ti.*

(Lk. 22: 19)

Kan Bawipa Jesuh in kaih a si ding zan ah a dungthluntupawl thawn Zanriah netabik an kil ta ciamciam ih, a thih hnu khalah run pehzawm vivo dingin a cah hai (Mat. 26: 26-29; Mk. 14: 22-25; Lk. 22: 14-23). Hihi Thukam Hlun, Moses ih thukam si nawn loin, Thukam Thar a khihhmuh. Paul cu Zanriah netabik an kil tum ah khan rak tel ban ve lo hmansehla, Kawhhran in a run hmansin vivo mi cangcawi in, “Bawipai’ hnen ihsin ka ngah mi a si” (1 Kor. 11: 22-25) tiin Bawipai’ Zanriah⁶³ sakramen cu Bawi Jesuh ih din mi a si thu a rellang. Cucu Kawhhran in san khat

⁶³Mi tampi-in *Bawipa Zanriah* tiin a neitu sinak (*possessive case*) lang nawn lo koin kan sal mai theu. A ngaingaiyah *cun Bawipa’ ta* lole, *Bawipa ih ta* a si ruangah *Bawipai’ Zanriah* tiih kawh ding khi a sisawn. Mirang tawng khalah *The Lord’s Supper* ti rori-in ngan a si. *Apostrophe* (‘) ret danah cun tui hlanih kan rak hman dan (*thimnakah, Bawipa’i*) tiin ngan loin *Bawipai’* tiih ngan ding a si.

Pathian 428u Zirnak

hnu san khat a hlansawng vivo ih, tuini tiang Kawhhran cin le dan (*ordinance*) pawimawh zet ah a rung cang.

A Hmin

Kawhhran hrekkhat ah thla thar, Cawlhni hmaisabik, zing khawm tinten Bawipai' Zanriah Sakramen an kil theu. Mi hrekkhat thinlung ah 'zanriah' timi hin a luah tuk ruangah, "Ziangruangah a si pei, Bawipai' Zanriah ti a si ih, zinglam ah kan ei? tiin an sut theu. A hmin dang thei lo hrangah cun suh khal a awlte ngai ding. Bawipai' Zanriah kan timi hi sullam nei zet hmin dangdangih kawh a si. Kan Falam Baibal sungah *Bawipa Zariah'* tiin a um nan, hitawkah cun *Bawipai' Zanriah'* (*The Lord's Supper*) tiin kan hmang ding. Hmin dangdang ih sullam tawiteten kan zoh ta hnik pei.

- *Eucharist*: Grik tawng *eucharistia* le Hebru tawng *breathah* ihsin ra a si ih, a sullam cu *malsawmnak*, *laksawng*, *lungawithu simnak* ti a si. 'Lungawithu simnak' tiin an hmang tamdeuh bik. Bawipai' taksa le thisen, sang le sabitti hmangih lungawithu simnak a si. Ignatius cun Pathian laksawng, kan Bawipai' taksa kan co ruangih lungawithu simnak a si tiin a simfiang. Phun dangin sim sehla. Pathian in ei le in ding in pek lawng si loin kan Bawipai' thihnak lungawithu simnak ti khalin sim a theih. Amah kan Bawipa khal khan lungawithu a sim (Mk. 14: 22).

- *Holy Communion*: Kan tawng cun 'Pawlawknak Thianghlim' ti ding a si. Kawhhran sungih zumtu pakhat le pakhat kan pawlawknak (*fellowship*) a si. Cuhnakh thuk sawn cu a tuarnak, a thihnak le a thawhsalnak hmangin Khrih thawi kan pawlkawmawk hi a si. Pathian in in pek mi zangfahnak le ngaidamnak

Pathian Thu Zirnak

kan cotlang. Pathian kan pawlnak le zumtu pakhat le pakhat kan pawlawknak a siruangah ‘Pawlawknak Thianghlim’ ti hi a mawi zet ngai. “Khrih ih thisen kan tawm-aw a si maw? Sang kan phel ih kan ei tikah Khrih ih taksa ruangpi kan mawmaw a si lo maw?” (1 Kor. 10: 16). Zumtu (minung) lawng si loin zumtu a thicia zopawl thlarau thaw khalih kan pawlawknak khal a si fawn.

- *The Lord’s Supper* (Bawipai’ Zanriah): Hihi kan theih tambik le kan hman larbik a si men ding. Kan Bawipa le a dungthlunpawl cun Zanriah netabik an kilkhawm mi, Lantak Puai phun khalih ruah a si (Lk. 22: 15). Bawipai’ rawl, Amah theih ringringnak dingih an rak hman mi a si. Cucu Bawipai’ Zanriah Sakramen kan timi cu a si. Bawipai’ Zanriah thu a sim hmaisai biktu cu Paul a si (1 Kor. 11) ih, lehhnu ah Thuthangtha ngantupawl khalin an run ngan ve.

Israelmipawl Izip Ram ihsi an suah zawngah Lantak Puai tuahin tuu sa le thilnu telh lo sang an ei ta mi kha kan Bawi Jesuh cun phun dangzetin Amai’ nunnak a pek mi langterin zanriah netabik a kilpi. Curuangah, sang cu “Himi hi nan hrangih ka pek mi ka taksa; sabit cu himi hi ka thisen, nan hrangih ka lo pek mi le mi tampi sual ngaidamnak ding thukam thar a si,” a ti (Mat. 26: 28)

Bawipai’ Zanriah Thathnemnak

Baptisma le Bawipai’ Zanriah thu hi phuahcawp vivo men mi a si lo, hlanlai ihsin Khristian nun le Pathian biaknak hrangah thupizetih ruah a si. Bawipai’ Zanriah thathnemnak thu ah Kawhhran pakhat le pakhat pawmdan a bangw thei lo nasa. Roman Catholic

Pathian Thu Zirnak

Kawhhran le Protestant Kawhhran pawmdan a danglam lawng si loin Protestant Kawhhran sungih hruaitupawl (*Martin Luther, John Calvin le Zwingli*) lak khalah an bangaw cuang lo. Thuhlawmpi 15 sungah 14 cu an lungkimtlang thei nan, hi thu hi cun lungrualnak a thlen thei lo, an thenawknak san bikah a cang. Hi sakaramen thu hi Kawhhran Tuahtatnak hmaihruaitupawl ngaihawklonak le thenawknak san bik khal a si. Kan Bawipai' tawngkam, 'Himi hi ka taksa a si' (Mat. 26: 26) a timi hi teh ziangvekin sullam a nei? Sang cu a taksa ngaingai ah a cang tinak a si maw? Ziangtin, ziangvekin Bawipai' taksa le thisen cu sang le sabitti ah an cang thiam tipawl hi Protestant Kawhhran Tuahtat lai san ih si an buaipai mi a si ih, anmai' lak khalah ruahdan dangdang a um.

• **Roman Catholic: *Transubstantiation***

Roman Catholic unaupawl cun Bawipai' Zanriah cu phun hnihin an pawm. Phun khat cu 'thawinak' (*Mass*) an ti ih, thupisawn ih an ruah mi a si. *High Mass le Low Mass* an nei ih, an urhsun thei zet. A dang phun khat cu Kawhhran pawl dang vekin 'Lungawithu simnak' (*Eucharist*) a si. Cui lungawithu simnak sang le sabitti cu Bawipai' hnenih hlan a si veten Khrih taksa le thisen taktak ah a rung cang an ti. Curuangah, hi pawmdan cu *transubstantiation* an ti.

Hi thu hi 1215 kum ih *Fourth Lateran Council* tum ah Aristotle khawruahnak parah thumaw in an nemhngget mi a si. Aristotle cun *substance* le *accident* tiin a mhen; *substance* cu thil pakhat khatih *sinak* a sawh ih, *accident* ti cu a lenglam langdan (*a thawtnak, a rim, a rawng, a pianhmang, tvp.*) an si. *Transubstantiation* thurin cun sang le sabitti cu an pianzia, an thawtnak le, an

Pathian 426u Zirnak

rawngpawl thlengaw cuang loin a kelin an um nan, sang le sabit sinak (*substance*) cu puithiam in thla a cam veten Bawipai' taksa le thisen taktak ah a rung cang (a thlengaw) a ti.

Cutikah Khrih ih sim mi, “Himi hi ka taksa, rak la uhla ei uh ... ka thisen, rak in uh' a timi cu a famkim a si an ti (cf. Jn. 6: 32-58). Roman Catholic cun *Protestant* Khristianpawl ih Bawipai' tawng mi hrekkhatpawl cu tahthimnak le hmingsinnak tlukih an pawm mi cu a tak rori in an pawm tinak a si. *The Creed of Pope Pius IV* sungah hiti'n a um.

Mass (Bawipai' Zanriah) cu Pathian hnenah mithi le minung hrangih sual thawinakih hlan a si taktak hnu ah cun Sakramen ih hman mi thilri (*substance*)-pawl cu Khrih ih taksa, thisen, a nunnak le a Pathian sinak ah an cang/thlengaw theh. Curuangah, sakramen cotu (*ei le intu*)-pawl in Khrih thisen le taksa taktak an ei/in taktak tinak a si.

Roman Catholic Pathian thuthiam pakhat khalin Khrih taksa le thisen cu rundamnak thawi sihcihaw in hiti'n a sim, “A taksa le a thisen ah Jesuh cu famkimzetin a hlanaw. Rundamnak laksawng ah a nun pumhlum a hlan,” tiin. RC Kawhhran ah cun puithianpawl lawngin sang le sabit an ei/in ih, mipi hnenah sabitti a dangten pe loin sang kha sabitti ah puithiam in a hnimsak; an pek lonak san pathum a um:

- ◇ Sabit cu sakramen famkimtertu a si cuang lo, a thisen cu a taksa sungah a umcia ko; sang kan ei tikah a thisen khal kan ei tel.
- ◇ Mipi hnenih sabit kuat kan pek ve tikah mifel hnai lo an rak um pang thei; an bungter pang theu ih,

Pathian 47u Zirnak

cucun Khrih thisen cu zianghmanlo ah a canter.
Pathian huatzawng, thil pawl zet a si an ti.

- ◇ Kawhhran in hi sakramen hi amai' duhduhin a tuah men ding a si lo, a cotu pawl (*a eitu*) in a thathnemnak ding a theih cuang lo ahcun.

Transubstantiation hin harsatnak tampi a thlen thei tiah fakseltupawl in hitin an feksel ve.

- ◇ Bawipai Zanriah ih Khrih a tel ringring ahcun Khrih in *ka theh zo* (Jn. 19: 30; Heb. 10: 10-14) a timi rundamnak hnatuan cu a theh hrih lo tluk a bang.

- ◇ Khrih (Pathian) cu khui hmun khalih um (*omnipresent*) a si ti cu a dik ko nan, sakramen thilri cu Khrih taksa le thisen rori ah a thlengaw ti cu thil cang thei a si lo, a taksa le thisen cu umnak hmunhmani (*localized*) a si ih, tu ah cun van hmun ah a um zo (Tirh. 7: 56).

- ◇ Zanriah netabik an kil tum khalah, "Hih ka *taksa* ... hihi ka *thisen* a timi le a taksa *ei* le *in* thu a rel mi (Jn. 6) hi taksa le thisen ngaingai si loin tahthimnak (*metaphor*) ih a rel mi an si. A rel tum mi thelh in, a ngan vek cekci ih lak hi Pathian thu hrampi (*hermeneutical principle*) thawn a pialaw.

- ◇ Puithiam hnatuannak 17: 10-16 sungah sa *thisen* in cu kham lawlaw a si laiah Jesuh in Sakramen ih a thisen in a fial lala tikah ziang duhsan in a si pei?

• **Martin Luther: *Consubstantiation***

Hi ruahnak hi Martin Luther ih fehpidan a si, *transsubstantiation* thurin cu a pawm in a pawm thei lo. Anih cun Bawipai' Zanriah ih sang le sabitti hi ziangtizawng khalin Khrih taksa le thisen ngaingai ah

Pathian 478u Zirnak

an cang thei lo. Asinan, leitlun pumpi ta a si mi Khrih cu sang le sabitti ah amah zumtupawl ih rak congah thei dingin a tuahaw. Khuitawk hmun khalih a um thei mi Khrih cu sang le sabit sung khalah a um thei. Thir vam cu thir si lai hman sehla meisa huham in a ciahneh ruangah thir menmen a si nawn lo.

Cuvekin Bawipai' Zanriah sakramen ih kan hman mi sang le sabitti khal Bawipa in a luahkhat theh a si tiin a zirh. A hman theu mi tawngkampawl cu *sungah, thawn, hnuaiiah (in, with and under)* tipawl an si ih, a sullam cu sang le sabitti sungah, sang le sabitti thawn, lole, sang le sabitti hnuaiiah Jesuh a um tinak a si. Asinan, sang le sabitti pianhmang cu ziangtizawng hmanin an thlengaw cuang lo.

Luther le RC lam fehpidan danglamnak cu a langfiang mai dingah ruat sehla. Luther ih a bet mi cu hiti'n a si. "Sakramen kan co mi ihsin sual ngaidamnak a takin kan congah ih, kan zumnak a hnget sinsin. Cukhal cu a sakramen thilri ruangah si loin a cotu ih cohlandan le a zumnak parih thumaw a si."

Fakseltupawl ih fakselnak zawn pakhatte a um. Hi fehpidan khalin Jesui' thusim mi a kaingah cuang lo, tahthimnak ih a rel mi, sawh duh nei a tawngkauseh (*figure of speech*) a si ruangah Jesui' taksa le thisen taktak ah an pawm lai tinak a si.

• John Calvin: *Thlarau lam um pinak*

Hi fehpidan hi John Calvin ih ruahdan (*Calvinist view*) an ti, ziangahatile, *Reformed* Kawhhran le Kawhhran dangdang khalin hi ruahnak hi an pawmpi ih, an hman mi a si. Kawhhran Tuahthatupawl kha thu dang tampi ah an pawmdan an danglam tuk lo nan, Bawipai'

Pathian Thu Zirnak

Zanriah thu-ah cun an bangaw lo nasa kan ti zo kha. Luther le Calvin bangawklonak kan zoh vivo ding.

Calvin cun sakramen timtuahtu Puithiam/pastor ruangah le, sang le sabitti ruangah a rak eitupawl in malsawmnak an congah ti cu a pawm thei lo lawlaw. Cuhnakin, zumtupawl in zumnak nung thawi an ei in tik lawngah Bawipai' taksa le thisen in sullam an nei thei a ti. Khrih in thlarau lam thil khihhmuh ih a din mi a sizia a rel uar. Amah, Khrih cu van ah um zo khal sehla, Rundamtu le a rundam mi, hmuh theih lo thlarau lamih an pehzawmawknak a si a ti. Tahthimnak a hman mi cu: "Ni khi van sangpi ah a um nan, a eng le a hlumnak cu leilung a thleng. Cuvekin Khrih taksa ngaingai cu vanah a um nan, a thiltitheinak lawngte leilung ah le zumtui' nun ah a thleng," a ti.

Zumnak nung thawn ei/in a si lo ahcun sang le sabitti cun thathnemnak an nei lo. Zumnak nung cun kan thlarau le Khrih Thlarau cu hmunkhat ah a sihkawm ih, kan nun le Khrih nun cu pumkhat ah a canter. Curuangah sakramen thathnemnak cu thlarau lamah a sisawn a ti (1 Kor. 10: 16). Calvin cun a sim bet ih, "Khrih cu hmuh theih loin sakramen ih a um ruangah (*mystical presence of Christ*) sang le sabitti cotu hmuahhmuah hnenah Pathian zangfahnak an co vivo, cucu Pathian thu ruangih a zangfahnak kan dawn vek khi a si. Cui sakramen cun Pathian thunung hmual a neihter sinsin," a ti.

- ***Zwingli: Memorial***

Swiss theologian, Kawhhran Tuahthatnak hruaitu Ulrich Zwingli cun Martin Luther ih pawmdan cu a el ve lala. Baibal sungah Bawipai' Zanriah sakramen cu

Pathian 430u Zirnak

Amah theih ringringnak dingih tuah ding a si thu nasazetih a fehpi. “In theih ringringnak dingah run tuah theu uh,” a timi cu a sirhsan bik a si. Bawipa theih ringringnak (*memorial*) ih tuah mi a si ih, Khrih tuarnak le tlennak kan theihsalnak ding rawl a si. Cumi hrangah a thisen le a taksa in tanta mi cu kan ei in, kan in a si a ti.

Hi thu hi kum 1523 ih Zurich Khawmpi tum ah nasazetih a rel mi a si. A thih hlan te-ih a ngan ta mi, a thih hnuih a aiawhtu Bullinger in 1536 ih a run suah mi ah cun, “Khrih taksa ngaingai, a tuarnak le Pathian vawrhlan ih a hung totui’ taksa le thisen cu ziangtizawng khalin ei theih a si nawn lo, thlarau lam thilih ei a tul tinak a si,” tiin a ngan. Bawipai’ Zanriah cu *theih ringringnak* a si ruangah Khrih thisen le taksa cu sakramen thilri hman mi sungah a tel lamlam lo. Asinan, kan Bawipa hngilhlonak ding men fangih tuah tinak cu a si lo. Thinlung sung thukzetih ruat in, Khrih zarih Pathian thatnak le zangfahnak parih thumaw in kan ei/in ding a ti duhnak a sisawn, cucu sakramen dik a si a ti.

Ka *taksa* le ka *thisen* a timi tawngkampawl hi a taktak si loin, khihmuh nei tawngkam (*figurative*) an si. Khrih tuarnak le thihnak *theih ringringnak* ding a si ruangah a cotu in zumnak nung le pekawknak taktak thawi an co lawngah sullam a nei ding a ti. *Anabaptist*-pawl cun cucu an pawmrem thei lo, Khrih cu sakramen lawngah si lo, khui hmun khalah, ziangtik khalah a um sisi an ti.

Falseltu hrekhat cun Zwingli ih fehpidan hi Baibal thawn a remaw zet, Khrih ih thihnak theih ringringnak ding a si hrimhrim an ti ve (1 Kor. 11: 24; cf. 1Pit. 2:

Pathian 43tu Zirnak

24; 1 Kor. 11: 26). Zwingli le Calvin danglamnak kan hmuh vekin an bangawknak khal hmuhcih ding a um.

- ◇ Sakramen cu Khristianpawl zumnak hminsinnak menmen cu a si lo an ti veve.
- ◇ Zangfahnak kan rak conak pakhat a si ih, tlennak rah thil thahnem kan rak co mi a si.
- ◇ Sakramen thathnemnak cu a sakramen (*sang le sabitti*) ah a um lo, a timtuahtu (*Puithiam, Pastor*) par khalah a um lo. Pathian malsawm le Thlarau Thianghlim hnatuan a sisawn.
- ◇ Sakramen cu mi hmuahhmuah hrangah thatnak thlentu si loin, Pathian zumtupawl hrang lawngah a si.
- ◇ Sakramen thathnemnak cu kan ei-in tikcu lawngah a si lo, nun pumpi ih lang ding a si.

Bawipai' Zanriah hi a Tul Ngaingai Maw?

Khrih cu a nungih kan hnenah kumkhua in a um ti kan pawm hnuah Bawipai' Zanriah hi kan tul nawn maw si? Cumi tel loin a Thuthangtha sim in, a Thlarau malsawmkan kan dawn ringring hi a tawk mai lo maw? Sakramen tel loin Khristian mitha zet kan si thei thotho maw? tih mi tampi suh theu mi a si.

Kum zabi 16-nak hrawngih Scottist theologian Robert Bruce cun Bawipai' Zanriah kan tul le tul lo cu hiti'n a simfiang. "Bawipai' Zanriah kan ei/in kan in tikah kan thinlung taktak in, Bawipai' thutiam kan kaihngget. Ni dang ah cun kan kutzung le kan zungpi-in Khrih cu kan rak pawk (*kai*) theu nan, Bawipai' Zanriah kan ei canah cun kan kut zate in Bawipa kan kaihngget tinak a si," tiin.

Pathian 43u Zirnak

Ziangtluk tamin? A hlei mi teh?

Kan Bawipa Jesui' tawngkam ah *run tuah uh* ti kan hmu (Lk. 22: 21). Kan theihdan tlangpi ah cun *run tuah ringring uh* tiin kan thei. Tui kan hman mi *Falam Baibal (HK)* le *Chin Standard Version (SLM)* khalah *ringring* hi an tel lo veve, *run tuah uh* ti vial ih ret an si. *Chin King James Version (TL)* lawngin *theu* ti bet in, *run tuah theu uh* ti'n a ret. Kan tawng ah hin Bawipai' Zanriah kan hmanna san hi Jesuh kan hngilh zik cuarco ih, kan hngihlonak dingih tuah a bang. Grik tawngfang *anamnasin* ih sullam le a fehdan cu titertu (*causative sense*) um ruangih thil vun tuah khi a sawh. A tican cu zumtupawl in an Bawipa Jesuh cu an thei ringring, an cing ringring. Cui an theih ringringnak cu Bawipai' Zanriah Sakramen co duhertu a si. Cu mi langternak ah Jesuh in, "Nan thinlung ih ka cam ringring vekin (*as ye have me in mind*) run tuah uh," a ti.

Bawipai' Zanriah neih thu ah Kawhhran hrekkhat cun zarh tinte an neih laiah Kawhhran hrekkhat lala cun thla khat ah vei khat an nei, a hrekkhat lala cun kum khat ah vei thum hrawng an nei theu. Vei thum nei thei lo khal an um lai, sakramen timtuahtu pastor um remcan lo ruang khalah a si thei. Zumtupawl zumnak hi Bawipai' Zanriah hin nasazetin a cahter ruangah mal tuk neih cu a tha lo, thla khat vei khat neih cu thil mawi zet a bang. Cuhnakh tam khal a tha lo men thei. A thabik cu Kawhhran in tha a tidan vekih neih hi a si.

Bawipai' Zanriah ei hnuih a hlei thu ah ruahdan a bangaw lo. Kawhhran hrekkhat in thupi zet le urhsunzetin an ruat, duhduh ih ei/in khal an siang lo. Reideuh ret theih ding a si lo ahcun an hlawn men theu. Cu laiah Kawhhran hrekkhat cun thupi tuk ah an ruat

Pathian ~~438~~ Zirnak

nawn lo. Mipi an tiak cun a duh pohpohin an ei/in men
theu. A thabik theih a har. Asinan, kan tidan ciar
upatawk hi kan ti ding a si ko. Hi mi lawngte hmnsin
thei sehla:

A cang thei asile sang le sabitti hleipawl cu
Bawipai' cabuai a ra kil thei lo, mina, damlopawl
hnenah zemsal thei sehla. Cuitlunah, Bawipai'
Zanriah sakramen hi thupizet ah zumtupawl ih an
ruah theinak dingih zirh le lamhmuh ringring an
tul.

%%%

Bung 41

TIKCU NETALAM THU
(Eschatology)

*Curuangah, hmaitawnte ih kan hawithlat rero
mipawl cu kan hmuh thei mi thilripawl hi an si lo;
kan hmuh thei lo mi thil an sisawn. Hmuh thei
mi cu can tawite sung lawng a awah; sikhalsehla hmuh
thei lo mi cu kumkhua a daih a si.*

(2 Kor. 4: 18)

Theology tawngkam ah tikcu netalam thu zirnak hi *Eschatology* an ti ih, Grik tawngfang pahnih, *eschatos* (neta) le *logos* (thu) kawm mi a si. A sullam cu ‘tikcu netalam thu zirnak’ ti a si ko. Kan Baibal sungah hi thu hin hmun pawimawh zet a luah. Kawhhran thurin hlawmpi pakhat lak khalih tel a si. *Evangelical* Pathian thuthiam pakhat, James Orr in tuisan ih Pathian thu buai pi mi lakah tikcu netalam thu hin hmun pawimawh zet a luah tiah a rak sim dah. A sim mi hi a dik zet ti a langnak cu kum zabi 21-nak sungih Pathian thu zirnak tek dangdang lakah tikcu netalam thu hin khua a luah bik ti a si. Ziangahtile, tuihlan hnakin hi kum zabi sungah tikcu netalam thu an ngaihvenin, an hliakhlai nasa cuang ti a si.

Curuangah, Pathian thuthiam hrekkhat phei cun tikcu netalam thu hi *theology* khaikhawmtu bik a si an ti. Cuhnakh fiangin kan sim asile, *theology* hmuahhmuah luanluhnak cu *tikcu netalam thu* ah a si ti khalin sim a theih. Hi thu hi nasazetin an hliakhlai nan, zum hnakin

Pathian 43u Zirnak

a rak khungkhai nasa; ziangah tile, thil thleng hrih lo, a thlen hlanih rak zirkhawl ciamco a si ruangah a si. Thuanthu a cem lawngah thil hmuahhmuah a fiang ding nan, thuanthu cem hlan ih si rak zir a si tikah theih sual khal a awlte, simfiangdan khal a bangaw thei fawn lo; culaiah zumlopiih simfiang dik khal a theih lala.

Hi thupi hin thihnak le thawhsalnak, vanram le hremhmun, Bawi Jesui' ratsalnak ding le thuthennak tipawl a huamcih theh. Sakhaw dangdang khalin thih hnu ih umdan ding thu hi an buai pi nasa ve. Leitlun mithiam (*scientist*)-pawl khalin nunnak a nei mi le thingthei thuhla an zirnak ihsin thihnak (taksa thihnak) hi cem vuarvinak a si lo ding tiin thih hnu ih umdan an suangtuah nasa ve.

Tikcu netalam thu ah pawmdan tlangpi hnaki h cipciar sinsin ih zingzawi duh mithiam tampi an um ih, an thlurh mi thupawl lakah Mithianghlim lawr, San thendan, Kum Thawng Uknak, Jesui' Ratsalnak, tivekpawl an si.⁶⁴ Asinan, hipawl hi cu Khristian Kawhhran tampi cun thumawknak le zirhawknak pawimawh tukin an ret lem lo thung.

⁶⁴Kan Laimi lakah (hmun dangdang khalah a si thei) tikcu netalam thu thawi a pehpar mi, thurin khali h pawimawhna k nei tuk lem lo, thuhla tek tetepawl hi Rev. I. C. Scofield, Clarence Larkin le Homer Duncan ih cangan mipawl ih si kan dawn sin mi thu an si. Kan Chinmi lakah Rev. Dr. Lalthanliana (Tleicia) kha hivek lamih kathaw mi a si ruangah a tlunih mithiampawl cangan mi a thehdarnak ihsin mi tampi thinlung a ciahneh ti a si. Amai lungpuak ih a ngan mipawl khalah a lang thotho. Ziangkim a ngan tinten Kum Thawng Uknak hli rah a luhpi ringring ti ding tlakin a um.

Pathian 436u Zirnak

Cuti kan ti laiah Kawhhran papawl lakih langsar zetzet Papias, Justin Martyr, Irenaeus le Tertullian pawl khalin an rak thawtpi ve nasa. Curuangah, khatlamzawng ah cun thurin laimu lakah tel lo khal sehla, zirhnak soal vek tlukih ruah ding cu a si lo. Kan hla hrekkhat ahcun Kum Thawng Uknak lam hawi kan sak ve phahphah a si hi! Kan thawtpi lo hmanah, a hmuhpidan thiam mai sehla a himdam bik ding.

Khristian thlirnak ihsi cun tikcu kan timi hi her kualaw rero (*cyclical*) si loin, thawhnak a neih vekin cemnak a nei (*linear*) ti hi pawmdan ding a si. Leitlun thuanthu (*history*) cu thawhnak a nei ih, ni khat khat ah cun a cem leh ding. Tikcu netalam thawi sihcihaw mi thu dangdang kan feh hlanah tikcu neta thu ih pawmdan tlangpi hlawm li kan zoh hmaisai ding.

▪ *A ra thleng leh mai ding (Consistent Eschatology)*: Hi pawmdan dipitu bik cu Albert Schweitzer le a kaithlunpawl an si. Annih cun Pathian ram cu ra thleng leh mai dingih an ruah ruangah Pathian thu an ausuahpi mi thu lakah tikcu cemnak thu a tam nasa. Pathian uknak le leitlun cemnak ding khal thleng mai ding vekin an zum. Bawi Jesui' thusim mi tampi khal kha lehnhu ih thil thleng ding thu an si tiin an ruat. Curuangah, Jesui' thuchah khal kha ziangkim cemnak ding le a ra thlen hlan karlak tikcu (*interim period*) kha a si an ti.

▪ *Thawk zo le thleng lai ding (Inaugurated Eschatology)*: Hi pawmdan cun tikcu neta timi hi tui' thleng zo a um vekin thleng rero lai ding khal a um ti a si. Tikcu neta, ni netabik kan timi cu Bawi Jesui' thihnak le thawhsalnak ah khan a thleng zo. Rundamnak, thiamcoternak, nun siamtharnak le

Pathian 43tu Zirnak

kumkhaw nunnak thupawl hi tikcu neta ih um ding a si laiah *tu khalah a thawk zo*. Asinan, Jesui' ratsalnak, thawhsalnak le thu dang tampi lawngte cu lehhnu ih um lai ding an si. Curuangah, *thleng zo an um ih, thleng hrih lo an um* an ti.

- *Lehhnu ah (Futuristic Eschatology)*: Tikcu neta lam thu pohpoh hi tui' thleng zo pakhat hman a um hrih lo, lehhnu ih thleng leh ding hliir an si ti ruahnak a si. Khristian tampi, Laimi telin, hi ruahnak hin in ciahneh nasa. Tui kan dinhmun ngai pawimawh lem loin lehhnu hrang hliirih ben tumnak a um ringring. Kan hla tampi, ahleicein Mizo tawng *Lenkhawm Hlabu* sungih hla tampi cu dam sung nun hnakin lehhnu hrang cuan ringring hla an si.

- *A thleng zo (Realized Eschatology)*: Hi ruahnak pucawitu bik cu British mi, Thukham Thar lam thiam C. H. Dodd a si. Anih cun Pathian uknak cu thleng hrih lo, hngah cuahco tul lai, tikcu neta lawngih thleng ding vekih ruah ding a si lo. Bawi Jesui' zirhna le a tahthimnak thupawl khan minung hnenih a thlen zo thu an langter zo. Bawi Jesuh khal lehhnu ih ra ding vekih ruah a tul nawn lo, Pentikos Ni ah Thlarau Thianghlim hmangin a Kawhhran ah a rung zo. Thuthennak kan ti rero khal hi lehhnu ih um ding a si lo, tui kan umdan hin kanmah le kanmah kan thuhla kan thenaw rero a si zo a ti.

Kan sim zo bangin hi thu hi thihnak, thawhsalnak, Khrih ratsalnak, thuthennak, thih hnuih thlarau umnak ding, vanram le *hell* ram thupawl zirnak a si. A tawizawng cun thihnak le cui hnu lam thu zirnak a si bik. Cumi ah

Pathian 438u Zirnak

cun bulpak cemnetnak le thil hmuahhmuah cem netnak (*final consummation*) a huam theh. Khristian mit ihsi cun *cemnak* le *beiseinak* a kawpaw kan ti thei; ziangatile, Khristianpawl hrangah cun kan lei nun a cem cu kan cem netnak si loin, nun vivonak ding hrangih a thawhnak a si thung.

Baibal sungih tikcu netalam thu in a sawh tambik cu Pathian Uknak (*Kingdom of God*) a si ih, Bawi Jesuh khal khan tu le tu a rellang (Mat. 12: 28; Mk. 1: 14; 9: 1; Lk. 13: 18-20, Jn. 3: 3). Kan Bawipa Jesuh in Thuthangtha a rak phuan tikah a thucah laimu bik cu 'Pathian ram' thu a si. Lalram (*kingdom*) hnakin kan tawngih "Pathian uknak" (*rule*) tiih leh mi hin a sullam a kaingah sawn. Ziangatile, leilung hmun le ram (*geographical area*) lam hnakin Pathian thuneihnak le a ukdan lam (*rule in action*) hawiih rel a si (Sam 145: 13; Dan. 2: 44).

Cui Pathian uknak ah cun sinak pahnih, *tui ta* le *lehnuta* an finkhawmaw. Pathian uknak cu naite ah a um (Mk. 1: 15) kan ti laiah a ra thleng ding mi khal a si ti Bawipai' thlacamnak ah fiangten kan hmu (Mat. 6: 10). Curuangah, Thukam Thar sungih Pathian uknak cu thleng rero zo (*now*) le thleng hrih lo (*the not yet*) sihcihaw mi an si. Khrih rundamnak kan co mi le umpinak kan nunpi mi hi famkim ih co leh ding lai a si. Curuangah, Augustine in *The City of God* (*Pathian Khawpi*) a ngan mi cu tui kan umnak, lei khawpi (*secular city*) le lehnuih kan co leh ding mi Pathian khawpi dinhmun a khaikhinnak a si.

Tikcu neta lam thu thawn pehparaw mi thu hmuahhmuah kan zir mheh thei lo ding ruangah

Pathian Thu Zirnak

Khristian pawmdan tlangpiih tel lo thei lo, thu hrekkhatpawl kan zir ding.

Taksa Thihnak

A nung mi hmuahhmuah thi theh ding kan si vekin minug khal thih hmabakih um kan si. Cucu lei nunnak a cernak a si (Mat. 10: 28; Lk. 12: 4; 6: 9; Jn. 12: 25). Taksa le thlarau thenawknak ti khalin Thusimtu 12: 7 le Jeim 2: 2 khalah kan hmu. Mi hrekkhat (*thimnakah Pelagius le Socian-pawl*) cun minug cu thi thei dingih semsua mi a si cia ruangah a thi a si an ti. Asinan, cucu kan Baibal simdan cu a si lo, sual man a si ti in sim sawn (Rom 5: 12, 17; 6: 23; I Kor.15: 21; Jeim 1: 15). A dik a si ti kan theihnak cu leitlun ah sual a luh veten thihnak in minung parah lai a rel lohli mai (Sem. 2: 17).

Sihmansehla, Pathian zangfahnak ruangah sual le a thiltitheinak hmuahhmuah cu nehin, minungpawl cu dinhmun thar ah in dingtersal (Rom 15:17; I Kor. 15: 45; 2 Kor. Tim.10; Heb. 2: 14; Thup. 20: 14). Curuangah, zumtupawl thihnak cu Pathian hremnak ti a si thei nawn lo, lei nundan bawrhhlawh le lei taksa suahsanin, thlarau lam thil tha an hmuhnak dingih Pathian hmanrua a sisawn.

Mi hmuahhmuah hrangah thihnak ruat cia (Heb. 9: 27) a si vekin thi hrihlopawl cu thih hmabak in kan um ih, a thi cia zopawl kan hmuh tikah thihnak cu ziangvek a si ti khal in theihter. Curuangah thihnak thu cu cuvialin tawk hrih sehla.

Thih Hnuah, Khuilam ah?

Thihnak cun kan lei nunnak a cemter ih, cui hnuah ni khat ni ni-ah kan thosal ding ti cu zumnak mit in kan thlir cio. Asinan, thih le thawhsalnak karlakah kan

Pathian 440u Zirnak

thlarau cu khuiah a um ding ti thu ah cun ruahnak a bangaw lo nasa.

- *Mithi khua ah:* Mithi khua ti Thukam Hlun sungah cun *Sheol* ti'n kan hmu ih, mithi hmuahhmuah umnak ding hmun ih ruah a si. (Job 21: 21; Sam 9: 17; Thuf. 5: 5; 7: 27; 9: 18; 15: 24; 23: 14). Baibal bungcang hrekkhat ah cun umnak ding hmun si loin thihnak sawhieh hman a si (Hos. 13: 14; I Kor. 15: 55; Thup.1.18). A tlangpithuin *Sheol* cu mithi khua, mang vekih um lualonak hmun, lungawi le aipuannak um lo hmun le zianghman ti loih um hiahhihahnak hmun tlukin ruah a si bik.

- *Purgatory:* Roman Catholic unaupawl cun mifamkim zopawl an thih tikah an thlarau cu van ah hruai lohli an si an ti (Mat. 25: 46; Filip. 1: 23). Mi famkimdeuh hrih lo, ngaidam theih lai ding, sual a nei laipawl lawngte van ah hruaiso lohli loin thianhlimnak hmun (*purgatory*) ah an lut hmaisai an ti. *Purgatory* timi cu thianhlimnak (*purify*) ti ihsi ra a si ih, a sullam cu 'thianhlimnak' tinak a si. Mi thianghlimpawl thlacamnak le *Mass* hmangih thawinak peksal an si an ti. Hi Baibal bungcangpawl hi sirhsan ah an hmang (Isai. 4: 4; Mikah 7: 8-9; Zak. 9: 11; Mala. 3: 2; Mat.12: 32; I Kor. 3: 13-15; 15: 29). Asinan, hi Baibal bungcangpawl hin *purgatory* thurin a sawh duh mi a si lo tiin mi tampi in an pawm thei lo.

- *Limbus Patrum:* Thukam Hlun ih mithianghlimpawl kha hitawk hmun ah an um ih, Khrih a thih tikah hi hmun ah vung fehin Thuthangtha a sim. Cule cui mithi thlaraupawl cu van sunlawinak ah hruailuhsal an si an ti (1 Pit. 4: 6; Heb. 11: 40).

Pathian Thu Zirnak

- *Limbus Infantum*: Naute *baptisma* co lo pohpoh hi hmun ah an feh. Van ah cun an feh thei lo nan, Pathian an thei ih, lungawi aipuang zetin an um a si ti'n Catholic unaupawl in an zum (cf. Jn. 3: 5).
- *Thlarau Itthat*: Edward Irving le a rualpipawl cun thlarau hi hloral mai loin a itthat men a si an ti (cf. Mat. 9: 24; Tirh. 7: 60; I Kor. 15: 51; I Thes. 4: 13; Sam 6: 5; 30: 9; 115: 17; 146: 4; Eccle. 9: 10; Isai. 38: 18 & 19). Asinan, hi Baibal bungcangpawl hin mithi thlarau ihthat thu si loin, a thi mi (*mithipawl*) cu *itthat* an si ti tlukih relnak an si sawn. Ihthat huahhi menmen lam si loin, zumtupawl cu Pathian le Bawi Jesuh thawn pawlkawmawknak nei vivo in in zirhsawn (Lk. 16: 19-31; 23: 43; Tirh. 7: 59; 2 Kor. 5: 8; Filip. 1: 23; Thup. 6: 9; 20: 4).
- *Hloral, asilole thi thei nawn lo*: Thlarau cu a hloral menmen a si titupawl cu minung cu thi thei nawn loih semsua mi a si nan, sual rim duhlopawl cu Pathian in an thih theilonak cu a laksak. Cuisi cun hmuh ding um nawn loin an hloral men an ti. Thi thei nawn lo ti zirhtupawl cun thlarau thih theilonak hi minung ih suaipi mi a si lo nan, Pathian in Khrih hmangih a pek mi laksawng a si. Khrih zum duhlotupawl cu a netabikah hloh ralter an si ding. Cu lo khal le, zianghman thei lo dingih tuah an si ding an ti.

Kan Baibal cun mithi thlarau cu hloral memmen ding le, zianghman thei loih um men dingin, asilole, thi thei lo menmen dingin in zirh lo. Misual le mithianghlim thlarau cu nung vivo dingin in zirh (Thusim. 12: 7; Mat. 25: 46; Rom 2: 8-10; Thup. 14.11, 20: 10). Misual thlarau cu phun dangdangih hrem ding an sisawn (Lk. 12: 47; Rom 2: 12).

Pathian 44u Zirnak

• *Sual rimnak tikcu pek*: Mithiam hrekhat cun sual rimnak nei ta loih thipawl cu an rim ih, Bawi Jesuh pawm theinak tikcu ngah man loin zawi thlarau hman thuthensak an si lo ding an ti (Efes. 4: 8, 9; I Kor. 15: 24-28; Filip. 2: 9-11; Kor. 1: 19, 20; Mat. 12: 31, 32).

Asinan, hitizawng ih Baibal simfiang cu a dik lo ding. Baibal cun thih hnuah zumlotupawl thlarau hrangah tikcu dang a um nawn lo ding ti thu lawng in sim. (Thusim. 11: 3; Lk. 16: 19-31; Jn. 8: 21, 24; 2 Pit. 2: 4, 9. Judah 7). Mi hmuahhmuah an dam laiuh an umdan vekih thuthensak ding an si thu khal hmun tampi ah kan hmu (Mat. 7: 22, 23; 10:32, 33; 25: 34-46; Lk. 12: 47, 48; 2 Kor. 5: 9, 10; Kal. 6: 7, 8; 2 Thes. 1: 8, Heb. 9: 27).

Ziangtiteu in kan thlarau a um ding ti thu ah ruahdan tam zet a um nan, cui ruahdanpawl bangawknak cu thihnak le thawhsalnak karlakah tikcu laklawh (*intermediate state*) a um ding ti hi a si. Thihnak cu kan lei nun cemnak a si nan, thlarau nun cemnak cu a si hrih lo. Zumtu, mi piangthar cu a thih veten a thlarau cu Bawipai' hnenah a um lohli ti cu Lazarus le misual khenbet mipawl parih a thleng mi ihsin kan hmu thei (Lk. 16: 19-31; 23: 43). Hitawkah hin Abraham ih tang sungah tiin le, *paradise* ti'n kan hmu. Thukam Thar sungah *paradise* ti tawngfang hi tum thum kan hmu (Lk. 25: 43; 2 Kor. 12: 4 Thu. 2: 7).

Cui hmun cu kan Bawi Jesui' umnak hmun, leilung a cem hlanih zumtu thlarau umnak hmun a si. Asinan, a hmun le a ram (*geographical area*) hnakin Bawipa thawi umtlangnak nawmzia relnak lam a sideuh. Cui Pathian thawi umtlangnak nun cu zumtu-in a damlai

Pathian 443u Zirnak

ihsin a tep ih, a lei nunnak a cem tikah catuanin nawmnak vawrtawp a co lanta ding.

Zumlotupawl khal an zumlonak ruangah tui damsung nun ihsin Pathian thawi thenawk nun an co zo ih, nawmnak le hngamnak co ban loin an lei nun a cem ding. Taksa a thih tikah an thlarau khal hremnak (*harsatnak*) a tuar ding ih, cui hremnak cu cem thei lo hremnak rapthlak a si ding. Pathian thawi umtlang theilonak (*hremhmun*) nun cu tui damsung ihsin a thawk ih, thih hnu khalah cu thotho; ziangkim a cem tikah catuan hremnak hmun feh dingih ruat an si.

Cui misual thlarau umnak cu mi hrekkhat in hremhmun an ti ih, a hrekkhat in *sheol* ah ret hrih ding an ti. A ziang a va si khal le, *paradise*, Pathian umnak ih um a nawm tuk vekin Pathian thawi thenawk nun cu khui hmun khalah nawmnak a um thei lo ti cu thil fiangbik a si ko.

Sakhaw hrekkhat (*eg. Buddhism le Hinduism*)-pawl cun mithi thlarau, mi dang ih suaksal an timi cu hi tikcu laklawh (*intermediate state*) ihsin a si an ti. Asinan, Khristian thurin cun cuvek cu pawm theih dingah a ruat lo. Mi piang nawn thu hrimhrim a lang lo. Minung hrangih vei khat thih ding le amai nun lai ih a umdan vekih thuthensak ding hi kan Pathian thu fehdan tlangpi a si.

%%%

Bung 42

BAWIPAI' RATSALNAK

(The Second Coming)

*Van ihsin Bawipai' thupeknak aw a thang ding,
van ihsin vanmi upabik aunak aw a si ding,
Pathian tawtawrawt awthawng a thang ding
ih, Bawipa cu vancung ihsin a rung tum ding.
Khrih zumtu thicia mipawl an tho hmaisaisa ding.*

(1 Thesalon 4: 16)

A Sullam

Bawipa Jesuh Khrih ratsalnak ding (*parousia*) hi Kawhhran hmaisapawl beisei mi le an hngamnak bik pakhat a si. Hremnak le harsatnak an tuar lai can khalih an hnemawknak bik a si, hitin an ti ringring: 'Bawipa a rasal ding'. Cukhal cu anmai nun lai rorih rasal dingin an thlir (Tirh.1: 11). Amah Bawi Jesui' zirhnak Jn. 21: 22-23 sung thu le Paul rori khalin cuticun a zirh ve ti kan hmu (1 Thes. 4: 13-5.11). Thukam Thar sung hmun tapi-ah Bawipai' ratsalnak ding thu hmuh ding a um vivo. Thukam Thar sungah Bawipai' ratsalnak ding thu simnak thu phun thum kan hmu.

Parousia: Grik Thukam Thar sungah Bawipa a vei hnih ratsalnak ding thu simnak ah hman tam bik a si (Mk. 24: 3; 1 Kor. 15: 23; 1 Thes. 2: 19; 2 Thes. 2: 1, 8). A sullam cu *a ra, a ra thleng, asilole, a um (coming, arrival or presence)* tinak a si. Mi menmen si loin siangpahrang, asilole, mi ropi sawhkhah ih hman a si theu. A hlanih tangdawrzetih a rat zo (*incarnation*) vek kha si nawn

Pathian 445u Zirnak

loin, tu cu siangpahrang vekin ropizet le huham nasazet thawn a rasal ding tinak a sawh (Lk.19: 12).

- *Apokalypsis*: A sullam cu *phuanglang (revelation)* ti a si ih, Bawipai' ratsalnak cun Amah cu mi zovek a si ti le, leilung teh ziangvekin a um ti a ra phuanglang ding ti a sawh (1 Kor. 1: 7; 2 Thes. 1: 7; 1 Pit.1: 7). Bawipa a rat tikah cun thim lakih thuh mi cu khawtleu-ah phuanlang a si thlang ding.

- *Epiphaneia*: A sullam cu *langsuaq, phuang langaw* tinak a si (2 Thes. 2: 8; Tit. 2: 13). A tu-ih a thlam tei kan hmuh mi cu Bawipa a ratsal tikah fiangtei hmuh theih dingin a run phuanglangaw theh ding ti a sawh. Bruce Milne cun Thukam Thar sungah Bawipai' ratsalnak ding thuhla simnak hmun 250 hrawng a um a ti. Curuangah, kan Baibal thu tek pakhat men si loin Thukam thar thu laimu pakhat a si tiah a sim bet.

Simfiangdan Dangdang

Kan Bawipa, Amah rori in 'Ka ra mai ding' (Thup. 22: 7, 20) a ti hnuah kum 2000 lenglo a liam zo, a rel vekih a rat mai lo ruangah simfiangdan phun dangdang a suak lo thei lo. Tawiteten kan zoh hnik ding.

a) *Thlarau in a ra (Spiritual Theory)*: Amah rori in a tiam cia vekin a dungthlunpawl hnenah Pentikos Ni ah thlarau in a ra zo ti pawm fetfettu an um. A dik theinak zawn a um nan, a dik thluh lo. Thlarau Thianghlim co in, cumi ruangih hngamnak kan hmuh mi le taksa rori a ratsalnak ding thu cu fin a theih lo ding. Thlarau Thianghlim cotu Piter in, a co hnuah Khrih cu ni dang ih ra ding a si thu a simsal (Tirh. 3: 20).

b) *Thuthennak thawn a ra zo (Judgement Theory)*: Hipawl cun Grik ralbawi Titas in Jerusalem a siatsuah

Pathian 446u Zirnak

(CE 70) thawn an relkawp ih, khakha Jesui' ratsalnak a si an ti (cf. Mk. 24: 3). Asinan, Thukam Thar zirhdan a si deuh lo. Culo hmanah, Jerusalem siat hnu kum 25 hrawng (CE 95) ih an ngan mi Thuphuan bu ngantu in Jesuh cu rasal dingin a sim lai ti kan hmu (Thup. 22: 7, 12, 22).

c) Zumtupawl nun ah a ra (Conversion Theory): Johan 14: 21-23 sirhsanin mi tam nawn cun Khrih ratsalnak hi thil dang si loin zumtupawl thinlung le nunnak sungih a um thu hi a si an ti. An thinlung sangka a king mi a rak awngtui' hnenih a um ding thu (Thu. 3: 20) khal kha himi thocho a si an ti.

Asinan, Kolose 3: 4 sungih, "Amah a lang tikah nannih tla amah thawn nan langtlang ding ih, a sunlawinak kan tawmaw ding," a timi thawn a remaw thei deuh lo.

d) Thihnak hi a si (Death Theory): Himi hi Sam 23: 4 le Johan 14: 1-3 thu sirhsan ah an hmang. Hipawl cun zumtupawl kan thih hi Bawipai' ratsalnak a si mai; kan thih veten a hnenah kan feh lohli ruangah ni dang, thla dang ih Bawipa a ratsal a tul nawn lo an ti. Kan thlarau cu kan thih veten Bawipai' hnenah a um ding ti cu a fiang mai nan, vanram suahsan in leilung lam panih Bawipai' ra tumsal ding thu cu a sawh ban deuh lo.

e) Kum thawng khat uknak hnuah a ra ding (Post-Millennial Theory): Taksa rori-ih Bawipa a ratsal ding an zum zet nan, kum Thawng Uknak a cem hnu lawngah a ra ding an ti. Cuti sisehla, Khrih ratsalnak dingih zumtupawl ralringtei um dingih a cah thu le, ra mai ding vekih a cah thupawl thawn a remaw nawn lo ding a bang.

Pathian 44u Zirnak

f) A thupten a ra (Secert-coming Theory): Jehovah Witnesses unaupawl cun kan Bawipa cu 1914 kumah khan a thupten a ra zo. Curuangah a si, khai kum ihsi thawkin mangtam, linghnin, doawk, tvp. a punzai ciamco an ti. Hisi thawk hin mi hrekkhatpawl in Bawipai' ratsalnak ding tikcu bikhiah an tum ciamco ih, hmun tampi ah cun hnihsuahnak men ah an cang dah riangri. Cuticing cun hmun tam nawn ah tikcu bikhiah duhtu (*date-setter*) an suak rero thotho lai a si hi.

g) Theihnak hleice nei vial hrang (Estoteric-wisdom Theory): Hlanlai ih Gnostic-pawl vekin tulai khalah thuthup theih theinak nei deuhce ti-aw an tam zet. Cupawl cun Khrih ratsalnak thu hi lenglam hmuh theih thil si loin sunglam theihnak ih thumaw a si an ti. Annihpawl cun mi ropi le thiltithei deuhpawl cu Khrih ra nungsal tlukah an ruat duh zet theu. Curuangah Khrih cu mit hmuh rori a rat luailo ding hi tulin an thei lem lo.

h) Rasaltu ding a um nawn lo (Never-went-away Theory): Pawm kaudeuhpawl (*liberal*) lakah mi tampi cun Khrih cu thlarau in a nung ih, kan hnenah, kanmai' nunnak sungah a um. Kan hnen ihsin tlanhlo mi Bawipa a si dah kel lo. Curuangah, taksa rori ra saltu ding a um nawn lo, a tul khal a tul nawn lo an ti. Atu ih kan nun hi Bawipa thawn a nung mi kan si an ti.

Thurin Lamzinpi

Bawipai' ratsalnak ding hi Khristian beisei mi lakih ropibik pakhat a si vekin thlirdan le pawmdan a tam ti a tlunih thupawl khin an langter. Ruahdan (*theory*) zate khin diknak zawn an nei ciar nan, a kim tawk lo cio. *Apostles' Creed* le *Nicene Creed* ah cun Khrih cu taksa rori-in a ra kirsal ding ti fiangten in sim. A ratsal tikah

Pathian 448u Zirnak

cun thuneizetin, mi hmuahhmuah thuthensak dingin a ra ding ih, mi hmuahhmuah a hmai ah an lang theh ding (2 Kor. 5: 10). Minung lawng si loin mithipawl tlun khalah thuthennak a nei ding (Jn. 5: 27; 2 Tim. 4:1). A hmaika ah zianghman thuh theih a si lo ding ruangah Paul cun thim hnatuan cu tansanin, tleunak thawn tuamaw dingin a fawrh (Rom.13: 12; 1 Thes. 1: 10; 5: 9; Rom.1: 18; 5: 9; Filip. 1:10).

Cui Khrih thuthennak cu duhdawtnak thawi then a si ding. Phuleisamnak le thinheng hlawnnak men si loin, rundam duhnak le sualman phurhsak duhnak thinlung hi a thuthennak ih a lungput a si ding (Jn. 3: 17). Lainatnak le thinsaunak thawi thuthen a si ding. Sikhalsehla, Thuthen Ni tiangih Amah pan duhlotu cu ngaidamnak lamzin dang a um nawn lo. Curuangah, Hebru cangantu cun, “A nung mi Pathian kut sungih tlak cu tuksumza a si” a rak ti! (Heb. 10: 31).

Ziangtikah?

A tlunih kan sim zo vekin Bawipai’ ratsalnak ding tikcu rak bikhiah ciamcotu mi tampi an suak. Kan Chinmi lak khalah cuvek mi tampi an um ve ih, “Kum 2,000 kim hlanah ka rasal ding a ti,” ti cu Baibal sung um vek taktakin an pawm. An nikhiah mi a luan asile ni dang an khiah lala, lole, ‘Pathian kum siardan le milai kum siardan a bangaw lopi’ an ti lala; tutiang hiti kan si lai si!

Bishop Ussher ih tidan thlunin New York khawmi Baptist Pastor pakhat William Miller cun, “Jesuh cu kum 1883 March 21 le 1844 March 21 karlak ah a ra ding,” a ti ih, a kaithlunpawl thawn hngakhlap zetin Jesui’ ratsal ding an rak hngak. Kum 1884 March 21 a

Pathian ~~44~~ Zirnak

hung kim taktak ih, Jesuh a ra lang si lo, cutikah, “Ka tuat sual riari, October 22 ding a sisawn,” a tisal. Hi ni khalah a hmaisai vekin a kaithlunpawl thawn hramlak ihsin Bawi Jesui’ rat ding an hngak lala. Jesuh a rat cuang lo tikah hrawngah a ra ding ti’n ni a tin nan, a ra ta lo; ni dang October 22 a sisal a ti lala nan, a ra cuang ta lo. Cui thu rung feh vivo cu Pi E. Ellen G. White cun a run hnuthlurh ih, 1860 kum ah khan *Seventh Day Adventist (SDA)* a suah phah riangri ih, tutiang in pawl hmin (*sect*) pu lawlaw in an rung ding lanta.

SDApawl vekin *Jehovah Witnesses*-pawl khalin Bawipai’ ratsal ni an tin ve. An hruaitu Rutherford cun a hmaisai ah cun 1874 October ah a ti ih, a ratsal lo ruangah 1914 ah a sisawn a ti lala, cui hnuah 1918 a ti leh lala.

Annih lo, mi dang khalin hivekih Bawipai’ ratsalnak ding ni tintu mi tampi an um ve. A tlangpithuin hivek mipawl hi kan Baibal ih *Apocalyptic literature (Kuhawnnak bu umtudan)* a kaingah lotupawl an si deuh theu. Cun, mi hrekkhat lala cun Judahpawl in an Temple hmun rori ah Temple thar an din ding, tu-ah an din zikte an ti. Hi khal hi rinsantlak, thungai thu a si lem lo.

Asinan, cuti kan ti tikah Bawipai’ ratsalnak ding thu kan pawm lo tinak a si lo. A tikcu thu ah “*Kan thei lo*” ti tlukih fiang a um lo tinak fang a si. Kan rak theihkhawl dingih tul lem lo, Pathian remruat pakhat khal a si thei. Rukru vekin rin-lo-pa-ralih ra mai ding a si ruangah ralringtei um dingih fawrh kan sisawn. Kan ralrindan ding khalah leitlun a cem tik lawng hmuitin loin, a hrangah rinsantlak ih tuan mai ding kan si.

Pathian 490 Zirnak

Johan cun, “A si, ka falepawl, Amah thawn pehzawmawknak ah cun hmun ringring ko uh; cuticun amah a rat tikah ralthatnakin kan khat ding ih, a ra thlen Ni ah ningzakin kan relh rero a tul lo ding,” a ti (I Jn. 2: 28). Himi hi thumawknak tlak thu tha a si. Hmailam ih thil ra thleng ding kan theih ban hrih lo, kan theih dingih duh mi khal si si lo, va theih tum lutuk hi thil tul khal a si lo. Theih tum tuk lamah a si lozawngih theih a awlte riangri.

Amah Johan lala in hitin a sim bet. “Zokhal Khrih thuzirhnak sungah um loin a hleifuanih nungtu cu Pathian a nei lo,” a ti lala (2 Jn. 9). Minung sinak ih si Amah, Khrih hmanin a theih lo mi va theihsak tum hi in cah ta mi khal a si lo, ralrin a tul nasa.

Can Netalam hrangih Timtlamawkdan Ding

Thil ra thleng hrih lo, ruahsannak ih hngah cuahco hi cu thil awl lo zet a si. A ra thlen ding huphurh lamah simaw, cak tuk lamah simaw, a phunphun ih rak relkhawl ciamco can khal a tam theu. Khrih ratsalnak ding le hmailam thil thleng ding thu khalah mihthaihawk ciamco khal a um theu hi thil tul a si lo.

A rat ding huphurh le tih tuk ruangih pawm hnakin kan duhnak taktak thawi a duhdawtnak theih pawm hi a himsawn. Bawi Jesuh in mithiang a lawr ding maw lawr lo ding, kum Thawng uknak teh a um ding maw, um lo ding, thuthennak teh a um ngaingai pei maw, um bang sehla ziangtiih um ding ha a si ke tipawl hi thinlungte ih suhawk theu mi a si.

Grikpawl cun *tikcu* timi hi *kromos* le *kairos* tiin an then. *Kromos* cu *tikcu* rei lam relnak a si ih, ni khat, thla khat, kum khat, lole, kumkhua tiin a rei lam kan tah *kromos*

Pathian ~~Thu~~ Zirnak

theu mi khi a si. Asinan, *kairos* cu tikcu rei lam thu
relnak hnakin *tikcu umdan* relnak a si thung.
Thuthimnakah, mi pakhat cu kum reipi dam dingih ruah
a si nan, tui a dinhmun ah nat thalo a nei ih, a na ringring
ti bang sehla tui a dinhmun relnak cu *kairos* a si, a *kairos*
a tha lo kan ti ke cu!

Cuvek cu a si Paul in himnak hrangih thupibik cu Khrih
ratsalnak ding ruahsannak thawn Amah ah um ringring
hi a si a ti. Kan dam sungih a ratsal lo hmanah kanmah
sawnin Amah kha pan hmaisasawn sehla. Ziangtik lai
khalah, khuitawk kan um khalah “*Maw Bawipa, ra tum
thlang aw*” (*Maranatha*) ti ngam mai ding khi a si.

%%%

Bung 43

TAKSA THAWHSALNAK

*Asinan, a thi mipawl nunnak ah thawhter lo an si
ngaingai ahcun Pathian in Khrih khal a thoter
lo a si ding. Ziangahtile, a thi mi thawhter
an si lo ahcun Khrih khal thawhter a si ve lo.
Cule Khrih thawhter a si lo ahcun nan
zumnak hi pakpalawngpi a si ding ih,
nan sualnak sungah a tang
hrih mi nan si ding
(1 Kor. 15: 15-17)*

*“Taksa thawhsalnak ka pawm”
(Apostles’ Creed)*

*“Mithi thawhsalnak le a ra um lai
ding mi nunnak cu ka ruahsan”
(Nicene Creed)*

A tlunih thupawm kan hmuh mipawl khin Khristianpawl hrangih beiseinak nung a um thu an langter. Thupawm hramthawhnak ah Pathian a um thu pawmin, a cemnak ah cui Pathian thawn kumkhua umtlang dingih beiseinakin net a khawr. Cucu taksa thawhsalnak le cui hnuih umdan ding ruahsannak a si.

Baibal Sungah a Thang vivo

Kan Baibal rak neitu Hebrupawl cun thih hnuih thlarau um vivo lai ding an zum nan, taksa rori thawhsal ding hi cu a tirah cun an rak ruat ban lo. Curuangah, taksa thawhsalnak thu fiangfukfi ih ngan mi Thukam Hlun

Pathian ~~492~~ Zirnak

sungah a tam lo nasa. Mithi thlarau cu mithi khua (*Sheol*) ah khum bet dingih ruah a si. Pathian thawi pawlkawmawknak khal nei mumal lo, *ti luala* ih um dingin an ruat.

Asinan, kum tampi a rung liam duahto ih, profet Elijah le Elisha pawl in mithi an thotersal ta riai aw! (1 Siang. 17: 17-23; 2 Siang. 4: 32-36). Cuisi in mithi zo hnu an thosal thei maw si tiin mithi thawhsal thei thu an hun zum deuh. Job 14: 14 ih, “Milai a thih cun a nungsal thei ding maw? Asinan, tikcu thadeuh ka hngak ding,” timi hi thawhsalnak thu ih ruahdan felfai an neih mi kan hmuh hmaisabik a si hmang. Cuisin Isaiah 26: 19 lam kan siar le, an zumnak a hngetkhoh vivo ti kan hmu thei. Daniel 12 sung kan zoh cun fiang puppiin kan hmu thlang.

Hiti a si ruangah taksa thawhsalnak thu hi Hebru miphun lak khalah nuamtetei thangso vivo a si ti kan hmu thei. A hleicein Thukam Hlun le Thar karlak kum 400 sungah nasazetin an ruahnak a thangso. Sikhalsehla, a thar ruahdan cu a ban deuh lo. Thukam Thar san tiangah anmah Judahpawl lakih Sadiusipawl tla cun thawhsalnak thu an pawm thei hrih lo (Mat. 22: 23; Tirh. 23: 28).

Thukam Thar kan ra kai tikah kan Bawipa Jesuh rori in thawhsalnak thu zirhin, mithi tla a thotersal; a thluntupawl khal cuvek va ti ve dingin a cah (Mat. 10: 8). Ni thum ni-ih a thawhsal ding thu khal fiangzetin a zirh, a zirh vekin a thosal ngaingai. Curuangah, Paul cun Khrih cu thawh hmaithitu a si a ti (1 Kor. 15: 20-21). Khrih a thawhsal ruangah kan zaten kan thosal leh ding tihi kan ringin kan pawm.

Pathian Thu Zirnak

1 Korin 15 sungah hin Paul cun thawsalnak thu fiangzetin in sim. Damascus Khaw kiangih a hmuhtawn mi Khrih nunnak a neih mi ihsin a sim mi a si. Korinth Kawhhran sungah taksa thawhsalnak thu zum lo mi tampi hnenah, “Khrih sungah ruahsannak kan neih mi hi khuitawk hman thleng loin hi leilung tlun kan nunnak hrang lawnglawng a si ahcun minung lakah zangfahzabik kan si ding,” (1 Kor.15: 19) tiin ralthazetin Khrih ruangah thihnak um hmansehla, Khrih ruangah thawhsalnak a um ve ding a ti (cang. 22).

Thuthangtha pali siseh, Paul ih cakuatpawl ah siseh, asilole Thukam Thar cabu ngantu dangpawl in Khrih cu thihnak nehin a thosal a si ti langter tumin ca an ngan a si lo, a thawhsal ruangah anmai’ nun rori ah nungin, amah vekih kan thawhsal ding thu an ngan mi a si sawn.

Tu-ah le Lehnu-ah (*The Now and the Then!*)

Khristian zumnak ih thil danglam zet pakhat cu *tui ta le lehnu ta* a sihcihawk ringring hi a si. Kan co ding mi thil tampi cu tui kan nun rori ah kan tep, kan co zo nan co rero lai ding kan nei. A tehin kan tep fang ih, a famkimnak ding cu lehnu ah a si ding. Tui co lo mi cu lehnu khalah beisei ding dang kan nei nawn lo. Kan teh fangfang mi hman hitlukih a that ih, sunglawi kan ti ahcun lehnu ih kan co ding cu ziangtlukin ropi kei maw!

Taksa thawhsalnak asilole thawhsalnak khal hi tu rori ih kan co zo mi a si tiah Paul cun fiangzetin Efesa 2: 6 le Kolose 3: 1 sungah in sim. Filipi 3: 20 sungih a sim bet mi cu, kan ram ngaingai cu vancung khi a si a ti. Hebru ngantu khalin cuvek thotho in a sim (Heb. 12: 19-24).

Pathian 496u Zirnak

Hi Baibal bungcang ihsin kan hmuh thei mi cu in Tlentu Khrih zarah Thlarau Thianghlim thawngin thawhsalnak nun cotu kan si zo, kan umnak cu van khua le ti a si zo. Thawhsalnak nun kan co ih, vannun khal kan co cih. Thosal fa kan si ih, Khrih zarih thawhter kan si zo. Cumi zawn ihsin zumtu hmuahhmuah hi thawhsalnak nun neitu kan si. Cucu tui' kan co mi hi a si.

Himipawl sirhsan in mi tampi in thawhsalnak dang kan tul nawn lo, tholeh fa kan si zo, vanmi kan si zo tiin tui' dam sungih ziangkim thlenkimter tum tampi an um. Baibal fehdan an mhelh deuh kan ti le a soal tuk lo men ding. A tlunih kan hmuh mi Baibal bungcangpawl khi kan thih hnu ah thawhsalnak a um nawn lo ding ti relnak an si lo.

Sualnak ruangih a thi zo mi cu Pathian in Khrih hmangih nunnak thar a peksal thu simnak an si sawn. Nun thar an nei ti tluk a si mai. Cui nun thar neitupawl cun hmailam ih thleng lai ding mi famkimnak nun, vanram, asilole, kan Bawipa cu an hngak sawn a si. Paul in, "Sikhalsehla, kannih cu vancung ram minung kan si ih, kanmah Runtu Bawipa Jesuh Khrih vancung ihsin a rat ding kha kan hngak," a ti (Filip. 3: 20).

Baibal san laiih 'thawhsalnak cu tu-ah a thleng zo, a dang a tul nawn lo' an rak ti vekin thawhsalnak zum lotu tampi an um lai. Khristian thurin cun cupawl cu a pawm lo. Bawipai' zangfahnak ruangih thawhsalnak nun co zotupawl cu lehnnu ah thihnak huham cu nehin kan thawhsal leh ding hi kan thlir in, kan ruahsan.

Thawhsalnak cu Tum Ziangzat a Si Ding?

Thawhsalnak cu tum ziangzat a um ding ti thu ah ruahdan pahnih a um; tum hnih le tum khat tiin. Hi thu

Pathian 496u Zirnak

pahnih hi C. Larkin le C. I. Scofield tei vanglai ihsin tuini tiang pawmtlang thei mi um loih a phirih feh ringring an si.

Ruahdan pakhatnak: Kum Thawng Uknak a thlen hlanah Bawi Jesuh a ra tum ding titu (*Pre-millennlialists*)-pawl cun thawhsalnak cu tum hnih a um ding. A hmaisai cu Thianglawr a si ding ih, cutawkah cun zumtu dik takpawl vial an thosal ding. Zumlotupawl le nungdam ih umpawl an tel hrih lo ding an ti.

A tum hnihnak cu Kum Thawng Uknak a cem hnuah zumlotupawl an thosal ding an ti. Himi ruahdan pawmtupawl lakah Clarence Larkin, C. I. Scofield le Louis Talbot pawl an tel, a hmaithitu lam an si hmanh. An sirhsan mi Baibal cu (Thup. 20: 4-6 Jn. 5: 25, 29; 1 Thes. 4: 16, 17) a si.

Ruahdan pahnihnak: Thawhsalnak cu tum khat lawng a um ding titupawl cun Khrih ratsal tiki um ding mi thawhsalnak lawng a si an ti (1 Thes. 4: 13-18; 1 Kor. 15: 20-58). Kan Baibal khalin thawhsalnak tum khat lawng um ding in sim an ti (Dan. 12: 2; Jn. 5: 28, 29; 6: 39ff); Jn. 11: 24). Annih cun cui thawhsalnak cu a pehchih ding. Cusi in lei thar le van thar ah an um lanta ding an ti.

Thukam Thar pumpi sirhsanin Kawhhran tamsawn cun taksa thawhsalnak hi tum khat lawng a si ding an ti. Mi hmuahhmuah hrangah Jesuh a ratsal tikah thawhsalnak a um ding, cumi si lo thawhsalnak dang a um lo. Thukam Thar pumpi in Jesuh zumtu hmuahhmuah in tui' dam sung nun ihsin kumkhaw nunnak hram an thawk zo; thihnak ihsin an suak zo ih, nunnak sungah an lutngah zo. Khrih thawn thawhter an si zo. An taksa

Pathian Thu Zirnak

thihnak cu kumkhaw nunnak le lungawinak famkim an co theinak dingah a si. Cui famkimnak cu taksa thawhsalnak cu a si tihi pawmdan tlangpi a si.

Kum Thawng Uknak karlahkih thawhsalnak um ding hi sirhsan ding Baibal a tam lo nasa. Daniel 12: 2; Johan. 5: 28f. etc. thupawl khal hi Ni netabik ni ih thlan sung um hmuahhmuah thawhsalnak ding thu simnak a si ih, zumtu le zumlotupawl khal hmunkhatih an thawhsal theh ding thu a si. Thawhsalnak cu tum khatte lawng a um ding tinak a si cu!

Ziangvek Hmuihmel Kengin Kan Thosal Ding?

Mi hrekkhat cun kan Bawipa Jesuh a thawhsal hnuih a neih mi, an sunnak le thir ih an khennak hriamhmapawl sirhsan in kan thawhsal tikah hmelsia le hmeltha khal kan um vivo ding an ti. Mitcaw le hnaset khal a kelin an tho ding an ti. Misang, mi niamte, mifim, mi-a khal an sinak vek cekci in an thosal ding tinak a si.

Hi thua Paul in simfiangdan duhnung zet a nei ih, kan pawmdan dingih mawi tawkfang a si a zumun. Anih cun van taksa le lei taksa a dang ih, a tawih thei mi cu tawih thei nawn lo dingin, zianghman si lo cu sunlawizetin, a cak lo mi cu thiltitheinak nasazetih thawhter a si ding a ti. Mitthep sungah kan taksa cu a danglam theh ding (I Kor. 15: 52).

Cui thosal taksa cu ziangvek cekci a si ti thei lo hman nungla, minung taksa thaw cun a bangaw lo nasa ding ti cu a fiang mai (I Kor. 15: 42). Paul cun 'thlarau lam taksa' a ti mai ih, thlarau sisi, taksa sisi cu ziangvekteu saw a si ding? Bulpak in mai' taksa neih mi ciar kan keng ding; asinan, tui' kan ken mi taksa cu a si nawn lo ding, taksa danglam thawn kan um thlang ding. Taksa

Pathian 498u Zirnak

le thisen in vancung ram a luah thei lo ding ruangah vancung ram luah thei taksa ih thleng a si ding. Kan sinak ciar (*personal and individual life*) nei vivo ding kan si tlunah a niam zet mi kan taksa hi Amaï' taksa vekih thleng theh a si ding (Filip. 3: 21). Cumi cun thosal taksa cu thlarau lam nun thawn remaw mi, siat thei nawn lo thlarau lam taksa a si ding ti a langter.

Mi hrekkhat cun hiti'n an tahthim. Rua cu cetin an rial ih, cahnah ah a suak. Zanthing cu kut thiampawl in an tuah tikah thingkuang ah a cang; leibek (*tlak*) cu tidai in a ciah zup thei nan meisa ih rawh a si hnuah cun a zup thei nawn lo. Damlo, mimawlzet cu sibawi in a damter ih, thauzetin a cawm thei. Himipawl hmuahhmuah hi tuah danglam mi an si theh, tuahdan lawngte a bangaw lem lo.

Kan taksa khal ziangtiteu ih thleng a si ding ti kan thei lo nan ropi tak cu a si rori ding. Mitcawpawl khalin khua an hmu pempem thlang ding, hnasetpawl khalin thu tinkim an theitheih thleng ding. Kebaipawl le mibanglopawl khal cakzetin an tlan, an zuang thlang ding. Pitar putarpawl khal an vanglai hnakih mawi le caksawn in an um ding.

Tu-ih kan duhawk hnakih thuksin le sangsin in kan duhdaw-aw thlang ding. Leinun ngai mi zianghman nei nawn loin kan um thlang ding ih, kan tih bik mi thihnak cu siatralter theh a si ding; nehnak a famkim thlang ding. Curuangah, zianghman tih mi nei nawn loin, "*Maw thihnak, na mi nehnak khuiahso a si? Maw thihnak, na tur khuiahso a si?*" (I Kor. 15: 54-55) kan ti ngam thei thlang ding.

Pathian ~~490~~ Zirnak

Khrih thihnak le thawhsalnak thawngin thawhsalnak
nun neitu cun a ra lai ding mi thawhsalnak ni cu hngak
in hiti'n hla an phuah.

%%%

Bung 44

VANRAM LE HREMHMUN

*Khrih Jesuh thawi kan pehzawmawknak thawngin
Pathian in Khrih thawn **vancung ram** ih uklang
dingah anmah thawn in thoter zo.
(Efes. 2: 6)*

*Zoso tih dingsawn ti ka lo sim hai ding. A thah
lawng si loin **hell** sungih thlak theinak khal
thu a neitu Pathian lawng tih uh.
(Lk. 12: 5)*

*The Reincarnate timi zuknung (cinema) an thehlarnak
ah ‘No. Heaven...No hell...No Guilt! Eternal Life is the
only reality!’ tiin tulai san thar ruahnak hrekkhat an
langter. A sullam cu ‘Vanram a um lo, Hell a um lo;
Sual Khal a Um Lo. Kumkhaw Nunnak Lawng hi a
Hngget mi a Si’ tinak a si. Pathian thu (theology) le
santhar ruahnak ih Vanram le Hremhmun thu ah an
kalthawknak zawn a um. Vanram le Hremhmun um thu
mi tampi in an rinhlel laiah Pathian thu cun a hmuitin
ringring mi a si.*

Isarel miphunpawl khalin a tirah cun vanram le
hremhmun thu an rak fiang lo zet lawk nan, tikcu a rei
deuhdeuh tikah ruahdan fumfe an run nei vivo.
Profetpawl (a hleicein sal suah hnu) san ah a fiangsing
cuang ti kan hmu. Daniel cabu sungah cun fehnak ding
zin pahnih a um. “A thi zo mi tampi an nungsal ding; mi
tampi cu kumkhaw nunnak an co ding ih, mi hrekkhat

Pathian Thu Zirnak

cu kumkhaw ningzahnak an tuar ding” (Dan. 12: 2). Profet dangpawl khalin mi hmuahhmuah parih thuthennak a um ding an thlir ve (Isa. 66.15, 16; Ezek. 39: 21; Joel 3:1; Zefa. 3: 8; Zekha. 14). Mi hmuahhmuah rundam an si lo ding ih, Bawipa dungtuntupawl cu hrem an si ding ti thu khal Sam ngantu in a ngan (73: 27).

Thukam Thar kan thlen tikah vanram le hremhmun cu thinlung khawruahnak le suangtuahnak menmen si loin minung mit ih hmuh ban lo ih um taktak a si thu a fiang sinsin (cf. Jn.14: 2; Thu. 20: 22). Mi hmuahhmuah cemnetnak ding pahnih a um thu tu le tu kan hmu (Mat. 7: 13; 25: 46; Jn.3: 18; 8: 24). Cumi pahnih cu vanram le hremhmun an si ih, cumi lengah fehnak dang a um lo; a lai laklawh ih feh khal a theih lo.

Thiltha tuah ih sunlawinak hawltupawl cun kumkhaw nunnak (*vanram*) an co ding ih, mi tha lo, mai zawn lawng ruattupawl in meisa ih hremnak (*hell*) an co ding (Rom 2: 7, 8). Mifelpawl vial sunlawih an si ding ih, misualpawl cu tilipi vek a si mi meisa lipi sungah thlak an si ding (Thu. 20:14,15) ti thu kan hmu.

Kumkhua um lantanak ding hmun pahnih thu kan sim laiah kan Baibal sung thu totho sirhsan in mi hrekkhat cun mi hmuahhmuah rundamsal ding thu (*universalism*) an pawm. Origen, Clement of Alexandria le Gregory of Nyssa cu hruaitu lubikpawl an si. An ruahdan ah cun Pathian duhdawt zangfahnak cun sual le thil tha lo hmuahhmuah a nehsal ding ih, hell ih feh zo hnu khal a rundam theh sal ding an ti.

“Bawipa in huham thianghlim a suah ding ih, a minungpawl a run ding. Leilung pumpi in an hmu theh

Pathian Thu Zirnak

ding a si” (Isai. 52.10). Leilung pumpi cu Zion Tlang ah a finaw theh ding (Sam. 47, 48). Piter khalin, “Pakhat te hman siatralnak tawnglotein mi hmuahhmuah an sualnak ihsin an kir sal theinak ding a duh ruangah a si” a ti (2 Pet. 3.9; cf. Ezek. 18.23). Jeim 2.13 sungah, “...thu relnak cu zangfahnak in a neh a si,” ti thu khal an la tel. Origen phei cun Setan rori hman soal rimnak tikcu pek a si ding ih, Pathian zangfahnak ruangih rundam (*a dinhmun tuahthat*) sal a si ding a ti.

Hi ruahdan cu Tertullian, John Chrysostom le Augustine pawl cun nasazetin an rak el. Annih cun Pathian duhdawtnak le Khrih tlennak cu mi hmuahhmuah rundam ding thu thawn relkawp ding a si lo. Thuthangtha hin kap hnih, tihthaih (*warning*) le thutiam (*promise*) a nei. Thu lunglopawl cu an hmaiah hmingsinnak a um ding, hremnak nasa zet an tuar ding tiih sim an si laiah, thulungpawl hrangah malsawmnak le kumkhaw nawmnak a um ti thutiam khal a um. Pathan duhdawtnak cu a si lo zawngih hman ding a si lo an ti. Duhdawtnak co hlang loih a rak eltu hrangah cun cui duhdawtnak cu siatnak le hremnak a si ding ih, a rak pawmtui’ hrangah nun nawmnak le runsuahnak a si thung ding.

Universalism le *double predestination* timi, Pathian in mi hrekkhat cu rundam dingin, a hrek cu hell feh dingin a khaukhih cia ti cu Donald G. Bloesch cun a pawm thei lo, zirhnak soal phun hnih a ti. Ziangahatile, Pathian duhdawtnak cun mi a thleidang kel lo. A duhdawtnak a thianhlim tuk ruangah sualnak a ngaidam vivo ti cu duhdawtnak dik a si thei lo tiin a rel.

Khristian thurin cun hi kan lei nunnak a cem tikah kumkhua kan umnak ding vanram le hremhmun (*hell*) a

Pathian ~~Thu~~ Zirnak

um thu hi hngetzetih a pawm. Tu cu pakhat khatten kan zoh ding.

Vanram

Vanram thu simnak tawngkam dangdang kan Baibal ah kan hmu. *Vanram, Vancung ram, Pathin ram, Kumkhaw nunnak, tvp.* cu hman tambikpawl an si. A sullam cu an bangaw theh. Hi tawngkampawl hin sawhkhieh mi pahnih an nei. Pakhatnak cu Thuthangtha, Thukam Thar Kawhhran, Isarel thar, ‘Pathian in lalnak le thuneihnak a co ih, a lairelnak hnuaiiah kan um’ tinak a si.

A dang leh cu hi leilung parih nun si nawn loin Pathian umnak van a sawh. Cui van cu khuiah a um ding? Judahpawl cun vanram cu tlun lam van thua thumnak an ti thul, a thua sarihnak an ti thul (2 Kor. 2.2). Tulai Pathian thu thiam pakhat J. A. T Robinson in vanram cu *khi lamah khin (up above)* tiin tlun lam kan khieh vek si loin *khatawk lamah (over there)* ti ding a si sawn a timi cun Judahpawl ruahdan cu a kalh zet. Kannih Chinmi khalin tlun lam kan sawhter deuh a si lo maw!

Vanram umnak hmun le a nawmdan ding, vanmipawl thawi kan khawsakdan dingpawl tla hi fiangzetih theih a cakum nasa. Thuphuan ngantu Johan ih sim vek a si le a kauh lam khal, sangka um zat khal, a sungih zanthing le lungmankhungpawl khal suh tul loin a fiang mai (Thup. 21,11). Asinan, khuhawnnak cabu (*apocalyptic literature*) fehdan thawi kan zoh tikah a ngan vek cekci lam hnakh minung tawngkam in a mawi thei bik dingih simnak a sawh deuh.

Thil fiang zet kan theih mi cu Vanram cu Pathian umnak, hnaihnaawktu um nawn loih Amah kan

Pathian Thu Zirnak

thangthatnak ding hmun a si ih, harsat, mangbang, tah le aihramnak a um nawn lo ding. Cem ni nei loih Pathian thawi umtlangnak a si hleiah a mi thianghlimpawl umkhawmnak hmun a si. Kan Chinmipawl in zianghman tuan nawnlonak ding hmun '*pialral*' an rak beisei vek si loin Pathian duhzawng tuan ih kan umnak ding a si sawn. Mi thiam tampi cun vanram cu kan thlarau umnak ding HMUN lam hnakin kan thlarau NUNDAN ding lamin suangtuah sehla a thasawn an ti.

A rei le rei lo lam khal a nawm le nawm lo-in sullam a neiter theu. A *rei* lam hnakin a *thatnak* le *nawmnak* (*quality not duration*) a thupisawn an ti. Kan famkimnak ding vanram nawmzia rel ding hin minung tawngkam in a daih lo ding; nuam tawpkhawk nawmnak a si tiin a fiangbik ke. Cui kumkhaw nunnak, vanram nun cu mi in Khrih a neihih a pianthar veten a nei thawk zo. A nun in a tep ih, a famkimnak ding hngakin hmailam a thlir lo thei lo.

Hremhmun

Hebru Baibal ah cun *Sheol* ti cu vei 65 a um ih, Mirang Baibal (*King James Version*) ah vei 31 cu *hremhmun* (*hell*), vei 31 cu *thlan* (*grave*); Vei 3 cu *khur thukpi* (*pit*) tiin an let. Hebru ih *Sheol* cu a lak le '*mithi khua*', a lak le '*thlan*', a lak le '*hremhmun*' tiih ret a sizia kan hmu thei.

Ziangtiih leh a si hmanah kan sim tum mi, Khrih zumlotupawl cu hremnak an tuar ding ti hi Khristian lakah a zum lo an um lem lo ding. Thukam Hlun ah Pathian thu ngailopawl cu hrem an tuar ih, a Thar ah cun zumlotupawl cu an taksa men si loin an thlarau khalin

Pathian ~~Thu~~ Zirnak

nasazetin a tuar ding ti kan hmu. Ziangvek cekci hrem an si ding ti thu ah cun kan Baibal simdan a dang vivo.

Thuphuan 20: 14 le 21: 8 sungah cun tilipi vek a si mi meisa sungah thlakin, mei le kat ih ur rero an si ding ti in sim. Cem ni nei loih ur rero ding an si ko. Mat. 10: 28;13: 33 sungih Gehena a timi khal hi hremhmun relnak a si thotho. Jerusalem ni tlaknak lamah hawrkuan thukpi a um ih, cutawk cu hnawmhne hlawnnak ah an hmang. Cui hnawmhne an ur tikah mit thei nawn loin a vam hiamhiam, lole, a mut tualto ringring. Cumi cu kan Bawi Jesuh khalin tahthimnak ah hmangin hremhmun umdan ding a sim.

Marka 9: 47, 48 kan zohsal le hremhmun cu meipi lawng a si lo lala. Anmah eitu tholungpawl an um ih, cui lungpawl cun an ei ciamco ding ti a si, meisa le tholung an tangtlang ding tinak a si. Meisa le tholung an tangtlang ding thu Matthai 22: 13 kan siar tikah a dang deuh lala. Cutawkah cun siangpahrang fapa ih nupithit ruaithehnak ah mopuai hnipuan hruklopawl cu an kut le ke tem tahratin khawheng a thimnak ah hlawn ding ti kan hmu. Hi khal hi zumlotupawl hremdan ding phun khat a bang.

Luka 14:16-24 ah cun hrem lam a ngan tel nawn lo. Rawl ei dingih an sawm mi, a ra tel duhlopawl cun rawl an ei ve lo ding ti lawng a si. Rundamnak tirawl ei duhlopawl ih covo ding a si nan, an co lo menmen ih, hrem a tuar lo ding a bang.

Hi tahthimnak thupawl hin zumlotupawl hrem an si ding thu an sim ciar. Hremdan ding lawngte an theih ban mi lakih a rapthlakhik tawngkam an hmang ti theih cih ding a si. Pathian thawi nuntlang a nawm vekin Pathian thawi

Pathian 46u Zirnak

thenawk cu a tihnung in a rapthlak ding a si bik mai. Mifel le zumtupawl kumkhua an nawm ding vekin misualpawl cu kumkhua hrem ding an si mai. *Kumkhua* veve hrang an si. Vanram kan rel vekin hremhmun khal a rei lam hnakin a rapthlakzia sawhin sim sehla a soal lo ding. “A nung mi Pathian kut sungih tlak cu tuksumza a si.” (Heb. 10.31)

Cui hremnak kan pumpelh theinak umsun cu Khrih ih Thinglamtah lawng a si. Cucu rinnak nungin kan kai ding, cumi lengah rundamnak a um lo. Kan hmaiih a um mi thuthennak hrangah tim in tuahsaktu mi dang kan tul lo, mithi nungsal khal kan tul nawn lo. In simtu Moses, Profetpawl le Thukam Thar cabu kan nei theh zo. Paul in, “Pathian zangfahnak ngahnak can cu tui can hi a si; Runnak co ni cu tui ni hi a si,” a ti (2 Kor. 6.2).

A cem dah lo mi hremnak (*hremhmun*) pumpelhih, kumkhua, catuan ih Bawipa thawi nungtlang dingih Pathian duhdawtnak cun mi hmuahhmuah in hngak lai. Tu hi na hrangah can thabik a si.

%%%

Pathian Thu Zirnak

THU BET

(Appendix)

APOSTLES' CREED

Apostles' Creed (Tirhthlahpawl ih Thupawm) kan hmuh mi hi CE 800 hrawngah Latin tawngin an rak ngan zo tiah mithiam hrekkhat cun an ti. Cuti a si ahcun ngansuah a si hlanah kum tawkfang nawn cu hi thu thawi pehparin thuhla a rak um zo ding ti a fiang. A ngantu, ngan tikcu le ziangruangah an ngan ih, ziangti'n '*Apostles' Creed*' ti hmin an putter ti thu ah thufiang ngaingai theih a har zet.

Mi hrekkhat cun phuahcawp thuanthu a bang deuh an ti nan, thil fiang zet lang mi cu Augustine san lai, CE 400 hrawngih mi, *Rufinus* ih simdan ah cun Bawipa Jesuh kha vancung ih a kai hnu a ni 10-nak ah Dungthluntupawl cu Judahpawl tih ah hmunkhat ah an umkhawm ih, Bawipa in a tiam cia mi Thlangamtertu cu a run thlah. Cule, Thlarau ah thirling vam bangin an alh ih, an zumnak ciar hiti'n an relsuak.

Piter: "Ziangkimtithei Pa Pathian ... lei le van semsuahtu ka zum."

Andru: "A Fapa Jesuh Khrih ... kan Bawipa umsun ka zum."

Jeims: "Thlarau Thianghim in a paiter ... Falahim Mari in a hring."

Johan: "Pontius Pilat kuthnuai ah a tuar ... khenbet in a um, a thi ih, phumin a um."

Pathian 48u Zirnak

Thomas: “Hell ah a suk, ni thumnak ah thihnak ihsin a thosal.”

Jeims: “Van ah a kaiso ih ... Ziangkimtithei Pa Pathian ih vawrhlan ah a hung to.”

Filip: Cutawk ihsin mithi le minung thuthensak dingah a rungsal ding.”

Barthlomeo: “Thlarau Thianghlim ka zum.”

Matthai: “Leitlun pum huapkim Kawhhran thianghlim ... mithianghlimpawl pawlkawmawknak ka zum.”

Simon: “Sual ngaidamnak ka zum.”

Thadias: “Taksa thawhlehnak ka zum.”

Matthia: “Kumkhaw nunnak ka zum.”⁶³

Hi thupawm hin Thukam Thar zirhnak a fun tha zet ih hmuh a si ruangah Kawhhran cun thumawknak dik ah pawm in, zumnak phuansuah ah a pawm. Tuini tiangin *Trinity* pawm thei lo Pentikostal Kawhhran hrekkhat siarlo cun hi thupawm hi an kaihnet fetfet. Hiti khaikhawmsal a si.

Pathian, Pa, Ziangkimtithei,
Lei le van Semsuahtu cu ka zum,
A Fapa neihsun Jesuh Khrih, kan Bawipa cu ka zum,
Anih cu Thlarau Thianghlim thawngin falahim
Mari'n a vawn in, a hring;
Pontius Pilate cun nasazetin a hrem,
Khenbet in a um, a thi ih, an phum;
Mithi khua ah a vung feh,
Ni thum ni ah mithi lak ihsin a thosal;
Cuisin van ah a kaiso;
Pathian, Pa, Ziangkimtithei ih vawrhlan ah a hung to,
Cutawk hmun ihsin mithi le minung

Pathian Thu Zirnak

Thu thensak dingin a rasal ding;
Thlarau Thianghlim ka zum,
Kawhhran Thianghlim le Huapkim ka zum,
Mi thianghlimpawl pawlkawmawknak ka zum,
Sual ngaidamnak ka zum,
Taksa thawhsalnak ka zum,
Kumkhaw nunnak thawn.⁶⁵ Amen

%%%

NICENE CREED

Protestant Kawhhranpawl in Nicene Creed hi Apostles' Creed vekin thupi zet ah an ret. *Apostles' Creed* kha cu Khristian thupawm tlangpi a si nan, *Nicene Creed* cun Jesuh Khrih Pathian sinak le Thlarau Thianghlim thu a luhhnawh thukdeuh.

Izip Ram, Alexandria khawmi pastor Arius cu Pathian thu thiam zet, Grikpawl fimnak thu thei zet le Pathian thusim khal thiam zet a si. Anih cun Khrih le Pathian cu pakhat an si thei lo; Pathian cu semsuah mi a si lo, Fapa lawngte semsuah mi a si. Fapa a si ruangah um lo can a rak nei, semsuah mi hmuahhmuah lakih semsuah hmaisabik a si tiin a zirh.

Cui a thu zirh mi cu Alexandria Bishop Alexander le a cazi (*secretary*), Athanasius le a rualpi dangpawl in nasazetin an el. CE 320 ah *Izip Synod* ah zirhnak dik lo

⁶⁵J. N. D. Kelly, *Early Christian Creeds*, 2nd ed. (London: Longmans, Green & Co. Ltd., 1960), 3.

Pathian Thu Zirnak

a si tiin an hnawng. Cui hnuah lamtang tuahin a zirhnak cu a thehdarh ciamco thotho. Kawhhran lawng si loin ram le miphun thenawknak tiang a suahter. Curuangah Rom Emperor Canstantine cun cui thubuai rem dingin a hmaisabik ram pum huap khawmpi (*Ecumenical Council*) cu Nicaea Khua ah CE 325 ah a ko ih, *Nicene Creed* an ti. Cui khawmpi cun hi thupawm hi hiti'n an suah.

Ziangkimtithi Pa, Pathian pakhat,
Lei le van le thil ziangkim, hmuh theih le
Hmuh theih lo Semsuahtu kan zum.
Bawipa pakhat Jesuh Khrih,
Pathian Fapa neihsun,
Ziang hmuahhmuah um hlanih Pai' hrin mi,
Pathian dik tak ihsi Pathian dik tak,
Pathian ihsi Pathian, Tleu ihsi Tleu,
A hrin hrin, semsua si lo,
Pa thawn sinak hmunkhat nei cu kan zum.
Thil ziangkim hi Ama hmangih semsua an si,
Amah cu kannih minungpawl hrangah le,
Kan rundamnak hrangah,
Van ihsin a rung suk;
Thlarau Thianghlim thawngin,
Falahim Mari hmangin taksa ah a rung cang,
Minung dik tak ah a cang,
Pontius Pilate thupek vekin khenbet a si.
Thihnak a tuar ih, phumin a um.
Ca Thianghlim vekin ni thum ni ah a thosal,
Van ah a kaiso ih, Pai' vawrhlam ah a to;
Sunlawinak thawn mithi le
Minung thumhen dingin a ra kirsal ding,
A ram in cem ni a nei lo ding.

Pathian Thu Zirnak

Thlarau Thianghlim, Bawipa, Nunnak petu,
Pa le Fapa ihsi rung suak cu kan zum.
Anih cu Pa le Fapa thawi thangmhat le biak mi a si;
Anih cu profetpawl hmangih thu simtu a si.
Kawhhran pakhat, Thianghlim, Huapkim le
Tirhthlahpawl din mi cu kan zum.
Sual ngaidamnak dingih baptisma kan zum.
Mithi thawhsalnak le a ra um lai
ding mi nunnak cu kan ruahsan. Amen

Hminsins: *Apostles' Creed* in “ka” a ti vivo laiah *Nicene Creed* cun “kan” ti a hmang vivo ve thung.

%%%

CHALCEDON CREED

Hi thupawm hi cu *Apostles'* le *Nicene Creed* vekih thurin phuansuah ngaingai cu a si lo. Jesuh Khrih sinak thuhla buai remnak dingah ralringzetih tawngkam mawi le thuk hmangih an phuah mi, thupawm vekih an neih mi a si. Curuangah, a hmin khalah Khalsidon Simfiangnak (*Chlacedonian Definition*) tiih theihlar a si.

Chalcedon Khawpi cu Asia Fate (*Asia Minor*), *Black Sea* kapih um a si. A khatlam ral thlang lamah Constantinople (*Byzantium*) Khawpi a um. CE 451, October ah khan hmun tin ram tin ih Khristian hruaitu mi nasa zetzet bishop 630 pawl cun *Jesuh Khrih Sinak* thu nasazetin an relkhawm ciamco. Jesui' minunnak

Pathian Thu Zirnak

thinlung lam rel hlo duhtu (*Appolonarius*) pawl, a Pathian sinak le a minunnak thlendan tum ciamco (*Nestorian*) pawl le Pathian a sinak le a minung sinak cawhcawrawi tumtu (*Eutyches le a dungthlun*)-pawl zirhnak cun Kawhhran cu a buaiter nasa. Zohman in an simfiang thei lohli si lo.

Chalcedon Khawmpi cun cui thubuai cu a cang theitawk ih relfel a tum. Jesuh Khrih, minung pakhat ah Pathian sinak le minung sinak famkim a neih veve thu cu simfiang an tum mi a si. Lungrualezetin a hnuaiih an ngansuah mi an pawmtlang thei ruangah an thusuah mi cu tuini tiang thupawm (*creed*) vekih pawm vivo a si. Kan hrangah cun a sullam theih a har zet ding nan, Pathian thu himdam phuansuah mi a si ruangah a cang thei tawkin kan tawng ah let thotho sehla.

Cuticun kannihpawl khalin a thianghlim mi kan Palepawl dungthlunin, kan zate lungkim in, Fapa pakhat, kan Bawipa Jesuh Khrih, Pathian sinak famkim le minung sinak famkim thu phuang dingin mi hmuahhmuah kan zirh a si. Anih cu Pathian dik tak, minung dik tak, ngaihtuahnak thinlung le taksa nei a si.

Pathian a sinak lamah Pa thawn hmunkhat an si ih, minung a sinak lamah kanmah vek cekci a si. Sualnak siarlo, ziangtinkim ah kanmah vek a si.

Pathian a sinak lamah cun tikcu le can a um hlanih Pai' hrin mi a si ih, minung a sinak lamah kan hrangah rundam kan si theinak dingih falahim Mari, Pathian Nui' hrin mi a si. Khrih, neihsun Fapa, Bawipa, sinak pahnih nei, asinan, cawhpawlh mi si lo, thlengaw cuang fawn lo, mhendarhaw fawn si lo, a dangdangtei then khal a si lo tiih pawm ding a si.

Pathian Thu Zirnak

Amah ih a um mi mize dangdangpawl cu hmunkhat ah an finkhawmaw nan, ziang mizia hman a hlo cuang lo, cui mize pahnih cu a kilhim sawn a si. Minung pakhat ah an luangtlang. Minung pahnih ah zemaw le thleidang cuang loih neihsun Fapa, hrin mi, Pathian, Thu, Bawipa Jesuh Khrih a si.

A tirah profet-pawl in a thuhla an rak phuan mi, Amah Bawipa Jesuh Khrih in kannih in sim mi vekin le a thianghlim mi kan Pa-pawl in kan hnenih in peksin mi thupawm cu hi thu hi a si.

%%%

CABU HMAN MIPAWL
(Bibliography)

ENGLISH

Barclay, William. *Introducing the Bible*. London: The Bible Reading Fellowship. Reprinted 1977.

_____ *The Plain Man Looks the Apostles' Creed*. Glasgow: Collins, 1977.

Berkhof, Louis. *Systematic Theology*. Grand Rapids: The Banner of Truth Trust. Reprinted 1976.

_____ *Manual of Christian Doctrine*. Grand Rapids: Eerdmans Publishing Company. Reprinted 1985.

Blocher, Henri. *Original Sin: Illuminating the Riddle*. Appolos: Inter-Varsity Press, 1997.

Bloesch, Donald G. *Essentials of Evangelical Theology*. Vol. 1&11. New York: Harper Collins Publishers, 1978.

Boyd, R. H. S. *Khristadvaita: A Theology for India*. Madras: The Christian Literature Society, 1977.

Calvin, John. *Institutes of the Christian Religion*. Trans. and Annotated by Fore Lewis Battles. London: Collins Liturgical Publication, 1975.

Pathian ~~Thu~~ Zirnak

- Carr, Dhysnchand. *Reading the Bible With New Eyes*. Yangon: Association for Theological Education in Myanmar, 2015.
- Enns, Paul. *Systematic Theology: The Moody Handbook of Theology*. Chicago: Moody Press, 1989.
- Erickson, Gabriel. *The Christian Story: A Narrative Interpretation of Basic Christian Doctrine*. Vol. 1. Grand Rapids: Eerdmans Publishing Company. Third Edition 1996.
- Fackre, Gabriel. *The Christian Story: A Narrative Interpretation of Basic Christian Doctrine*. Vol. 1. Third Edition. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 1996.
- Geenz, Stanley J & Roger E. Olson, *The 20th Century Theology: God and the World in a Transitional Age*. Illinois: Inter-Varsity Press. 1992.
- Getz, Gene A. *The Measure of a Church*. California: Regal Books, 2001.
- Gonzalez, Justo L. *Church History: An Essential Guide*. Nashville: Abingdon Press, 1996.
- Hinson, Ed and Dan Mitchell, General Editors, *The Popular Encyclopedia of Church History*, Eugene, Oregon: Harvest House Publisher, 2013.
- Hordern, William E. *A Layman's Guide to Protestant Theology*. New York: Macmillan Publishing Company, 1955.

Pathian ၄၇၆၁ Zirnak

- Jack, Rogers. *Presbyterian Creeds: A Guide to the Book of Confessions*. Philadelphia: The Westminster Press, 1985.
- John, Alan F& Robert E. Webber. *What Christians Believe: A Biblical & Historical Summary*. Grand Rapids: Zondervan Publishing House, 1993.
- Kelly, J. N. D. *Early Christian Creeds*, 2nd ed. (London: Longmans, Green & Co. Ltd., 1960), 3.
- Kung, Hans. *The Christian Challenges*. London: William Collins Sons & Ltd. 1979.
- Lak, Yeo Choo. *To God be the Glory*. Singapore: Trinity Theological College, 1981.
- Lal Tin Hre, *Reformed Ecclesiology and Its Relationship with the Chin Reformed Churches in Burma: An Analysis of the Independent Church of Burma and the Presbyterian Church of Burma (1938-1984)*. An Unpublished Doctoral Dissertation submitted to Lutheran Theological Seminary, Hong Kong, 2007.
- Lalsawma. *Tirhkohte Thuvawn*. Aijal: Aijal Theological College, N.d.
- _____ *Kristian Thurin Zirna*. Aizawl: The Synod Literature and Publication Board, 1998.
- Macquarrie, John. *Principles of Christian Theology*. London: SCM Press. Revised Edition, 1977.

Pathian Thu Zirnak

MacGrath, Alister E. *Christian Theology: An Introduction*. Oxford: Blackwell Publishers, 1997.

_____ *Affirming Your faith: Exploring the Apostles' Creed*. Leicester: Inter-Varsity Press. Reprinted 1991.

_____ *Roods that Refresh: A Celebration of Reformation Spirituality*. London: Hodder & Stoughton, 1992.

_____ *Justification by Faith*. Grand Rapids: Zondervan Publishing House, 1999.

Miles, Margaret R. *The Word Made Flesh: A History of Christian Thought*. Oxford: Blackwell Publishing, 2005

Milne, Bruce. *Know the Truth: A Handbook of Christian Belief*. Leicester: Inter-Varsity Press, 1985.

Migilore, Daniel L. *Faith Seeking Understanding: An Introduction to Christian Theology*. Grand Rapids: Eerdmans Publishing Company, 1990.

Moody, Dale. *The Word of Truth: A Summary of Christian Doctrine Based in Biblical Revelation*. Grand Rapids: Eerdmans Publishing Company. 1990.

Pannenberg, Wolfhart. *The Apostles' Creed in the Light of Today's Questions*. Philadelphia: Westminster Press. 1972.

Pathian 478u Zirnak

Rajkumar, Vincent. ed. *Church Reformed: Always Reforming*. Bangalore: Christian World Imprints. 2017.

Schwarz, Hans. *Responsible Faith: Christian Theology in the Light of the 20th Century Question*. Manneapolis: Augsburg Publishing House, 1986.

Shelley, Bruce L. *Church History in Plain Language*. Dallas, Texas: Word Publishing. Updated 2nd Edition 1995.

Stacy, John. *Ground Work of Theology*. London: Epworth Press. Third Edition 1987.

Stott, John. *Understanding the Bible*. London: Scripture Union. Revised edition 1977.

Richardson, Alan. *A Theological Word Book of the Bible*. New York: Macmillan Publishing Company, 1950.

Thomas, Owen C. *Introduction to Theology*. Bangalore: The Senate of Serampore College. Indian Edition, 1989.

Waal, Victor de. *What is the Church?* London: SCM Press, 1968.

Whale, J. S *Christian Doctrine*. Cambridge: Cambridge University Press. Reprinted 1981.

CHIN

Pathian Thu Zirnak

Bawla, *L.R. Kristian Kawhhran Thurin*. Tahan: Theological Education Board. PCM. 1992.

Beiseia & Lalnginglova. *Chhandamna*. Aizawl: Synod Bookroom, 1975.

Chuauthuama, *Isua Tuallenna Ram*. Aizawl: Lianchhunga, 1999.

_____ *Anni Leh Kei*. Aizawl, Mizoram, K. Lalhnuna, 1996.

_____ *Pathian Thu Zir Hlawkna*. Aizawl: Jakoba Group, Champhai Branch KTP, 1995.

_____ *Ka Kal Zel Dawn*. Aizawl, Mizoram: MCL Publication, 2003.

May, Peter. *Trinity Thurin*. trans. Dengthuama. Aizawl: Synod Publication Board 1992.

Lal Tin Hre, *Khristian Thurin Zirnak*. Tahan-Kalaymyo: FCCLS, 2001.

_____ *Kawhhran Tuantlangnak Thuanthu*. Yangon: The Author, 2017.

Lalsawma. *Tirhkohte Thuvawn*. Aijal: Aijal Theological College, N.d.

_____ *Kristian Thurin Zirna*. Aizawl: The Synod Literature & Publication Board, 1998.

Lalthanga. *Thilmak Chhuisen Loh*. Aizawl: KTP Bethlehem Vengthlang. 1st Edition, 1974.

Pathian 480u Zirnak

Liangkhaia. *Pathian Thu Tluantling*. Churachanpur: The Partnership Mission Society. 1st Edition, 1986.

Luai Hre, Bernard, *Bible Siar Dan*. n.d, n.p.

_____ *Thlarau Thianghlim le a Hnatuan*. LBA Ministers' Seminar paper, 1996.

Ngurliana, *Kristian Theology Zirna: Khawvel Theology Hrang Hrang leh Theologian Ropuite*. Mandalay: The Author, 2012.

Pazawna & Lalchhuanliana. *Kristian Thurin*. Aizawl: Aizawl Theological College, 1980.

Raltawnga. *Kristian Thurin Tlangpuite*. Lunglei: Baptist Church of Mizoram, 1976.

Saiaithanga. *Kohhran Enkawl Dan*. Aizawl: The Regional Theological Literature Committee, fourth edition, 1984.

Vanlaltlani, T, et.al. *Dictionary of Theological Terms*, Revised and Enlarged. Aizawl, Mizoram: Aizawl Theological college, 2017.

Vanlalzuata. *Thuziak Lawrkhawm*. Aizawl: Khristian Thalai Pawl, Ramthar Veng Branch, 2017.

Zairema. *Kan Bible Hi!*. Kolkata: The Author, 2003.

Zirsangliana, B. *Theology Kalphung Hrang Hrang Te*. Aizawl, Mizoram: Lalremsiami, Second Edition, 2014.

Pathian Thu Zirnak

Baibal

Baibal Thianglim (Hre Kio), 2016.

Bible Thianglim: Chin King James Version, 2017.

Baibal Thianglim: Chin Standard Bible), 2018.

Pathian Thu Thianglim: Study Bible, 2004.

%%%

CABU NGAN LE SUA H MIPAWL

1. *Siangpahrang Khualbuk (The Royal Inn)*, translation, FSLs, 1984.
2. *Tulai Khawvel le Pathian Thu*. Falam Synod Beirual Thupi 1986.
3. *Nupi Thathum (The Total Women)* Chin Synod, 1999.
4. *Khristian Thurin Zirnak*. Chin Synod, FBA&LBA Upa Sunday School, 2001.
5. *Thesalon Cakuat Pakhatnak le Pahnihnak*. Pitling Sunday School Zirlai, Chin Synod, 2000.
6. *Zangfahza Samaria Nunau* (translation), YCCF, 2003
7. *Khristian Nunze Mawi*, Falam Synod Beirual Thupi. 2008.
8. *1&2 Thesalonika Simfiangnak*. Hre Kio Bible Commentary Siries, 2009
9. *1 &2 Thesalonika Simfiangnak*. FBA Upa Sunday School, 2010.
10. *Leitlun Miropipawl*. Falam Synod PYJC Thupi Bu, 2009.
11. *Thukam Thar Simfiangnak: Thawnginn Cakuatpawl (Efesa, Filipi, Kolose, Filimon)* Chin Synod Pitling Sunday School Zirlai, 2010.
12. *Nupi Thathum (Revised and Enlarged)* United Chin Publication Board, 2011.

Pathian Thu Zirnak

13. *Zangfakza Samaria Nunau* (zohthatsal), The Author, 2016.
14. *Nunlam Hruaitu*, The Author, 2017.
15. *Khristian Nun Lungawinak Thuthup* (trans.), The Author, 2018.
16. *Hruaitu le Tawltrethiamnak*, Chin Synod & Falam Synod PYJC Thupi, 2018.
17. *Kawhhran Tuantlangnak*, The Author, 2018.
18. *Pathian Thu Zirnak*, The Author, 2019.

%%%